

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE TIP TERİMLERİ

**HAZIRLAYAN
Seyfullah TÜRKMEN**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Fatih KİRİŞÇİOĞLU**

KIRIKKALE – 2006

Kişisel Kabul / Açıklama

Doktora tezi olarak hazırladığım “*Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri*” adlı çalışmamı, ilmî ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

13. 03. 2006

Seyfullah TÜRKMEN

Özet

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait elimizde çok sayıda metin bulunmaktadır. Bunlar arasında tıp eserleri de önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bu eserlerdeki terimler üzerinde yeterli düzeyde çalışma yapıldığını söylemek mümkün değildir. *Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri* adını verdiğimiz bu eser bu alandaki bir boşluğu doldurmak amacıyla hazırlanmıştır.

Bu araştırmada seçilen kitaplardaki tıp terimleri bir tıp uzmanı gözüyle değil, bir dil uzmanı bakışıyla ele alınmıştır. Bir araya getirilen terimler *yapı, anlam ve köken* bakımlarından incelenmiştir.

Bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesindeki tıp terimlerinin büyük bir kısmı ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmıştır. Üzerinde durduğumuz terim sayısı oldukça fazla olduğu için bir kelimeyle ilgili olarak az ve öz bilgiler verilmeye gayret gösterilmiştir.

Çalışmamız bu dönemdeki “organ adları, hastalık adları, ilâç adları, tıp aletlerinin adları, tıpta kullanılan gereçlere verilen adlar, tıpla uğraşanlara verilen adlar, tıpla ilgili genel kelimeler” üzerinde durmaktadır.

Türkçe terimler yanında bu dönem metinlerinde geçen yabancı bir dilden alınmış terimler de burada yerini almıştır.

Bu çalışmanın başta Türk Dili olmak üzere Türk Tıp Tarihi, Türk Halk Bilimi, Türk Bilim Tarihi alanlarında da faydalı olabileceğini düşünmekteyiz.

Abstract

There are many texts available for us concerning the period of Old Anatolian Turkish. Medical texts have an outstanding place among them. However, it is impossible to state that the studies on the terms in these texts are sufficient. This study named, *Medical Terms in Old Anatolian Turkish*, was prepared in order to supply this demand in the field.

The medical terms cited in the selected books were not discussed as a medical authority but as a linguist. The terms were examined with respect to their morphology, etymology and semantics.

In this study, a great deal of the medical terms in old Anatolian Turkish were examined and discussed. As a huge number of terms were mentioned, it was tried to give short but essential information concerning each term.

Our study focused on the names of organs, diseases, medicine, medical equipment, medical materials, the people dealing with medicine and other vocabulary items related with medicine in that age.

In addition to the terms in Turkish, the terms derived from the other foreign languages were covered in the study.

It is thought that the study will be useful primarily for Turkish Language together with The History of Turkish Medicine, Turkish Social Sciences and History of Turkish Science.

İçindekiler

Kişisel kabul / Açıklama.....	2
Özet.....	3
Abstract.....	4
İçindekiler.....	5-6
Ön söz.....	7-8
Kısaltmalar.....	9-11
İşaretler.....	11
0 . G i r i ş	1 2
0.1 Araştırmanın konusu, alanı.....	12
0.2 Araştırmanın amacı	12
0.3 Araştırmada uygulanan yöntemler	13
0.4 Araştırmanın sınırlandırılması.....	13
0.5 Konu ile ilgili çalışmalar.....	15
1.Bölüm: Çalışmada Esas Alınan Tıp Kitapları ve Sözlükler	18
1.1 <i>Bahşayış Lügati</i>	18
1.2 <i>Cerrâhiyyetü 'l-Hâniyye</i>	18
1.3 <i>Ed-Dürretü 'l-Mudiyye Fi 'l-lugati 't-Türkiyye</i>	18
1.4 <i>Hazâinü 's-Saâdât</i>	18
1.5 <i>Kemâliye</i>	18
1.6 <i>Kitâbü 'l-Mühimmât</i>	19
1.7 <i>Menâfiü 'n-Nâs</i>	19
1.8 <i>Miftâhu 'n-Nûr Hazâinü 's-Sürûr</i>	19
1.9 <i>Mücerreb-nâme</i>	19
1.10 <i>Müntehâb-ı Şifâ</i>	19
1.11 <i>Mürşid</i>	19
1.12 <i>Sultâniye</i>	20

1.13	<i>Tercüme-i Tıbb-ı Şâhî</i>	20
1.14	<i>Teshilü 'ş-Şifâ</i>	20
1.15	<i>Tıbb-ı Nebevî Tercümesi</i>	20
1.16	<i>Tuhfe-i Murâdî</i>	20
1.17	<i>Tuhfe-i Mübârizî</i>	21
1.18	<i>Yeni Tarama Sözlüğü</i>	21
1.19	<i>Zâhire-i Murâdiye</i>	21
2. Bölüm:	Dönemin Tıp Anlayışı	22
3. Bölüm:	Tıp terimleri.....	25
3.1	Vücudun organ, bölge ve salgıladığı madde adları.....	25
3.2	Hastalık adları ve hastalıkla ilgili terimler.....	117
3.3	İlâç adları.....	305
3.4	Tıp aletleri.....	311
3.5	Tıpta kullanılan gereçler.....	318
3.6	Tıpla uğraşanlara verilen adlar.....	321
3.7	Tedavi etme ve sağlıkla ilgili terimler.....	325
3.8	Tıpla ilgili genel kelimeler.....	345
4. Bölüm:	Terimler Dizini	353
4.1	Türkçe terimler dizini.....	353
4.2	Arapça terimler dizini.....	368
4.3	Farsça terimler dizini.....	375
4.4	Yunanca terimler dizini.....	376
5. Bölüm:	Genel Dizin.....	377
6 . B ö l ü m : S o n u ç	398
K a y n a k l a r	402
Ö z g e ç m i ş	419

Ön Söz

14. yüzyıldan başlamak üzere Anadolu'da Türkçe tıp kitapları yazılmaya başlandığı görülmektedir. Bu tür metinler günümüzde de birçok yönden ilgi çekmekte, değişik alanlarda çalışan pek çok araştırmacı için malzeme niteliği taşımaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait çok sayıda metin çalışması yapılmıştır. Bunlar arasında tıp eserleri de önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bu eserler üzerinde yeterli düzeyde çalışma yapıldığını söylemek mümkün değildir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan tıp terimleri üzerinde yazılmış birkaç makale dışında konu geniş olarak ele alınıp değerlendirilmiş değildir.

Biz burada tıp metinlerinde kullanılan tıp terimlerini bilimsel yönden ele alıp inceleyerek bu alandaki bir boşluğu doldurmaya çalıştık.

Bu çalışmada tıp terimleri bir tıp uzmanı gözüyle değil, bir dil uzmanı bakışıyla ele alınmıştır. Burada terimler *ses*, *anlam* ve *köken* bakımlarından incelenmiştir. Bu dönem eserlerinin tamamı üzerinde durmak araştırmanın hacmini çok aşacağından sadece seçilen eserler üzerinde durulmuştur.

Eski Anadolu Türkçesindeki tıp terimlerinin büyük bir kısmı burada ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmıştır. Üzerinde durduğumuz terim sayısı oldukça fazla olduğu için bir kelimeyle ilgili olarak az ve öz bilgiler verilmeye gayret gösterilmiştir. Bu sebeple bir kelimenin bütün eski eserler ve bugünkü Türk lehçesindeki biçimlerine yer verilmemiş, ihtiyaç duyuldukça bunlara başvurulmuştur.

Eski Anadolu Türkçesindeki tıp terimlerinin büyük bir kısmı buraya alındığı için bu çalışmayı *Eski Anadolu Türkçesi Tıp Metinleri Sözlüğü* olarak kullanmak da mümkündür.

Bu konunun tamamen bitirildiği gibi bir iddia taşımadığımızı özellikle vurgulamalıyım. Bu dönemdeki tıp terimleri üzerinde yapılacak daha çok şey olduğunu söylememiz gereklidir.

Türk dilinin birçok alanını ilgilendiren böyle geniş bir araştırma sırasında birçok eksik ve yanlışımız olabileceğinin farkındayız. Özellikle kelimelerin kökenleriyle ilgili kişisel kanaatlerimizin yer aldığı bölümlere itiraz edilebilir. Buna rağmen birçok kelimenin kökeniyle ilgili fikirler öne sürmekten çekinmedik. Çünkü bu tür çalışmaların doğasında farklı düşünmenin yattığını, doğruların da farklı görüşlerden çıktığını biliyoruz. Bununla birlikte kelimelerin kökenleriyle ilgili olarak tutarlı ve kabul edilebilir açıklamalar yapmaya gayret ettik. Bu çalışma Türk diline küçük bir katkı sağlayabilirse bundan mutluluk duyacağız.

Bu konuyu seçmemizi sağlayan ve çalışmamız sırasında bize yol gösterip teşvik ve desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Fatih KİRİŞÇİOĞLU'na, fikirlerinden ve kütüphanesinden faydalandığım Yrd. Doç. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ'a ve kıymetli arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Ahmet KARADOĞAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Seyfullah TÜRKMEN
KIRIKKALE- 2006

Araştırmada Faydalanılan Eserler ve Kısaltmaları

BL:	<i>Bahşayış Lügati</i>
CH:	<i>Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye</i>
EM:	<i>Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-lugati't-Türkiyye</i>
HS:	<i>Hazâinü's-Saâdât</i>
K:	<i>Kemâliye</i>
KM:	<i>Kitâb-ı Mühimmât</i>
MN:	<i>Menâfiü'n-Nâs</i>
Mif:	<i>Miftâhu'n-Nûr Hazâinü's-Sürûr</i>
Müc:	<i>Mücerreb-nâme</i>
MŞ:	<i>Müntehâb-ı Şifâ</i>
M:	<i>Mürşid</i>
S:	<i>Sultâniye</i>
TM:	<i>Tuhfe-i mübârizi</i>
TN:	<i>Tıbb-ı Nebevî Tercümesi</i>
TŞ:	<i>Teshilü's-Şifâ</i>
TTS:	<i>Tercüme-i Tıbb-ı Şâhî</i>
Tuh:	<i>Tuhfe-i Murâdî</i>
YTS:	<i>Yeni Tarama Sözlüğü</i>
ZM:	<i>Zâhire-i Murâdiye</i>

Araştırmada Geçen Diğer Kısaltmalar

Alt	Altay Türkçesi
Ar.	Arapça
Az	Azerbaycan Türkçesi
Blk	Balkar Türkçesi
Bşk	Başkurt Türkçesi
bk.	Bakınız
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
Çuv	Çuvaş Türkçesi

DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
ET	Eski Türkçe
Far.	Farsça
Hal	Halaç Türkçesi
Haz.	Hazırlayan
Karag	Karagasça
KKlp	Karakalpak Türkçesi
Koy	Koybolca
Krg	Kırgız Türkçesi
krş.	Karşılaştırınız
Kzk	Kazak Türkçesi
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
Mog	Moğolca
Nog	Nogay Türkçesi
Özb	Özbek Türkçesi
s.	Sayfa
sad.	Sadeleştiren
Sag	Sagayca
Yak	Yakut Türkçesi
Soy	Soyatça
SUyg	Sarı Uygurca
Şor	Şor Türkçesi
Tar	Tarañçi
TatK	Kazan Tatarcası
TDAY	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten
TDK	Türk Dil Kurumu
Tel	Teleüt Türkçesi
Tkm	Türkmen Türkçesi
TTK	Türk Tarih Kurumu
Tuv	Tuva Türkçesi
Tü	Türkçe
TüT	Türkiye Türkçesi

Uyg	(Eski) Uygur Türkçesi
vb.	ve benzerleri
vd.	ve diğeri
Yay.	Yayınları
YUyg.	Yeni Uygur Türkçesi

İşaretler

*	Tespit edilemeyen, tanıklandırılmamış şekil; tahmin edilen şekil
>	Bu şekle gider.
<	Bu şekilden gelir.

0. Giriş

0.1 Araştırmanın Konusu, Alanı

Tezimizin konusu Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış tıp kitaplarındaki Türkçe tıp terimlerinin tespit edilmesi ve bu terimlerin ses bilgisi, anlam bilgisi, terim türetmede kullanılan yöntemler ve köken bilimi (etimoloji) bakımından incelenmesidir.

14. yüzyıldan başlamak üzere Anadolu'da Türkçe tıp kitapları yazılmaya başlanmıştır. Bu tür metinler günümüzde de birçok yönden ilgi çekmekte ve bu bakımdan da değişik alanlarda çalışan pek çok araştırmacı için malzeme niteliği taşımaktadır. Sağlık gibi geniş kapsamlı bir alanı konu edindiklerinden söz varlığı açısından Türk dili araştırmaları için zengin birer kaynak niteliğindedir. Organ adlarından tutun, hastalık adları, bitki adları ve ilaç adlarına ilişkin geniş bir terminoloji yelpazesini kapsamaktadır. Eski tıp anlayışına dayalı olarak yazılmış olmaları bakımından Türk tıp tarihi yönünden araştırmacılar için birinci derecede malzeme niteliği taşırlar.

Kültür tarihimizin bu değerli kaynakları üzerinde yapılan çalışmaların yeterli düzeyde olduğunu söylemek ne yazık ki mümkün değildir. Tıp terimleri üzerine yazılmış birkaç makale dışında konu geniş olarak ele alınıp değerlendirilmiş değildir.

Biz bu çalışmamızda tıp metinlerinde kullanılan tıp terimlerini bilimsel yönden ele alıp inceleyerek bu alandaki bir boşluğu doldurmaya çalıştık.

0.2 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı 14 ve 15. yüzyılda kullanılan tıp terimlerini tespit etmek, bu terimlerin nasıl oluşturulduğunu, terim yapmadaki hareket noktalarını değerlendirmek, köken bilimi incelemelerini yapmak, *Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü*'ne, tıp tarihi araştırmalarına ve tıp terimlerini Türkçeleştirme çalışmalarına katkıda bulunmaktır. Çalışmamız ileride bir *Tarihsel Tıp Sözlüğü* hazırlanmasında en önemli başvuru kaynağı olmayı da amaçlamaktadır.

0.3 Araştırmada Uygulanan Yöntemler

Bu araştırmada tıp terimleri bir tıp uzmanı gözüyle değil, bir dil uzmanı bakışıyla ele alınmıştır. Burada terimler *ses bilgisi*, *anlam bilgisi* ve *köken bilimi* bakımlarından incelenmiştir. Ayrıca *art zamanlı karşılaştırmalı dilbilgisi* (diachronic comparative grammar) metodu kullanılarak bu terimlerin zaman içindeki ses değişimleri, bu değişimlerin sebepleri, ses değişimlerinin anlam farkı oluşmasındaki etkisi üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızda üzerinde durduğumuz terimler orijinal kaynaklara dayalı olarak taranmış “anatomî terimleri, hastalık adları, ilâç isimleri, tıp aletleri, tıpta kullanılan gereçler, tıpla uğraşanlara verilen isimler, tıpla ilgili genel kelimeler” konu başlıkları altında alfabetik düzende ayrı ayrı maddeler hâlinde ele alınmıştır. Madde başı olarak alınan her terim köken bilgisi bakımından incelenmiştir. Terimin hangi eser veya eserlerde geçtiği ve hangi anlamda kullanıldığı da belirtilmiştir.

Her terimin tarihî ve yaşayan Türk lehçelerindeki biçimini vermek çalışmamızın hacmini çok aşacağı için özellikle bu durumdan kaçınılmıştır. Her terimle ilgili az ve öz bilgi verilmeye çalışılmıştır. Yeri geldikçe bir terimin tarihî ve yaşayan Türk lehçelerindeki biçimine yer verilmiştir.

Bu araştırmada “Eski Türk Vergi Terimleri (Özyetkin, 2004)”, “Eski Türk Tarım Terimleri (Gül, 2005)” ve “Anadolu’yu Türkleştirenlerin İsimleri (Karadoğan, 2001)” alı çalışmaları örnek aldığımızı belirtmek gerekir. Bu üç çalışmayı göz önünde tutmakla beraber kendimize göre bir yöntem kullanmaya çalıştık. Kelimelerin kökeniyle ilgili olarak bizden öncekilerin görüşlerine değinmekle birlikte kendi fikirlerimize de yer vermeye gayret ettik.

0.4 Araştırmanın Sınırlandırılması

Çalışmamız Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınmış tıp kitaplarındaki tıp terimleri ile sınırlıdır. Bu eserler sadece tıp terimleri bakımından ele alınacak, diğer terimler üzerinde durulmayacaktır. Terimlerin sadece bir dizini verilmeyecek aynı zamanda bu terimler yapı, anlam, köken bakımından değerlendirilecektir. Çalışmamızda esas aldığımız tıp kitapları sadece konu külliyatında gösterilen eserler ile sınırlandırılmıştır. Bu dönem eserlerinin tamamı üzerinde durmak bir eserin hacmini çok aşacağından seçilen eserler üzerinde durulmuştur. Eski Anadolu Türkçesindeki tıp

kitaplarında yer alan tıp terimlerinin tamamını ele alan bir çalışmanın ancak *Tarihî Tıp Terimleri Sözlüğü* olduğunu düşünüyoruz. Biz çalışmamızda daha önce yayımlanmış veya üzerinde doktora, yüksek tezi lisans yapılmış 16 tıp kitabı ile dönemin söz varlığını içeren 3 sözlük üzerinde durduk. Üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış tıp metinlerindeki terimleri taramadık. Buna rağmen çalışmamıza esas teşkil eden tıp metinlerinin dönemin tıp terimlerini çok büyük oranda gösterdiği kanaatindeyiz.

Araştırmamız Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış tıp metinlerinde kullanılan tıp terimleri ile sınırlandırılmıştır. Bu sebeple diğer tarihî veya yaşayan Türk lehçelerindeki tıp terimleri üzerinde durulmamıştır. Eski Anadolu Türkçesi dışındaki tıp terimlerinin ayrı çalışmalara konu olabileceğini, üzerinde durulacak daha pek çok tıp teriminin olduğunu belirtmemiz gerekir.

Tarama yaptığımız eserlerde sağlık konusuyla ilgili bütün terimleri ele almak tezimizin sınırını çok genişleteceğinden tezimiz *hastalık adları, tedavide kullanılan terimler, ilâç adları, organ isimleri, tıp mesleğiyle uğraşanlara verilen adlar, tıpla ilgili genel terimler* ile sınırlandırılmıştır. İlâç yapımında kullanılan bitki adları, bazı hastalıkları iyileştirdiğine inanılan taşlar, dualar, muska ve yatır ziyaretleri gibi konulara girilmemiştir. Bu çalışmada esas olarak Türkçe kökenli terimler incelenmiştir. Yabancı dilden alınan bir kökten Türkçe yapım eklerini alarak türetilmiş terimler de çalışmaya dahil edilmiştir. Konuyla ilgilenenlere yardımcı olmak ve tarihsel tıp sözlüğüne malzeme toplamak amacıyla Türkçe kökenli olmayan tıp terimlerine de kısaca değinilmiştir.

Üzerinde durduğumuz terim sayısı konuya bağlı olarak oldukça fazladır. Bu sebeple bir kelimeyle ilgili olarak çok az bilgi verilmiştir. Bazı terimlerin bir makale boyutunda incelenebileceği de dikkate alınır az ve öz bilgi vermemizin sebebi daha iyi anlaşılacaktır.

0.5 Konu İle İlgili Çalışmalar

Eski Anadolu Türkçesindeki tıp metinleri ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı Türk dili uzmanları tarafından, bir bölümü de tıp ve bilim tarihi ile ilgilenenlerce yapılmıştır. Bu sebeple bu konuda yapılan çalışmaları iki grupta incelemeyi daha doğru buluyoruz:

1. Grup: Tıp ve Bilim Tarihi uzmanları tarafından yapılan çalışmalar

Türk tıp tarihi denince ilk önce Süheyl Ünver adının anılması gerekir. O, tıp tarihi ile ilgili çalışmaları başlatan ve bu alanda çalışanları yetiştiren ve destekleyen biri olmuştur. Günümüzde bu alanda çalışanlar da genellikle onun öğrencileridir ve yine ilhamlarını Süheyl Ünver'den almaktadırlar.

Süheyl Ünver Türk tıp tarihiyle ilgili olarak *Uygurlarda Tababet, Seçuklularda Tababet* gibi müstakil eserler kaleme almanın dışında bu konuda birçok makale yazmıştır. Burada bu çalışmaların uzun bir listesini vermeyi gerekli görmüyoruz (bk. Çınar 2001). Ancak onun çıkarmaya başladığı *Tıp Tarihi Araştırmaları* dergisinin hem Türk tıp tarihi, hem de Türk dili tarihi için çok önemli bir kaynak olduğunu belirtmek istiyoruz.

Yine Süheyl Ünver'in bir öğrencisi olan Ali Haydar Bayat, bu alanın önemli isimlerindedir. Onun *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar* (Bayat 1999) adlı eseri bizim için oldukça önemlidir. Göz hastalıklarıyla ilgili bir eser olan ve Muhammed bin Mahmûd-ı Şirvânî'ye ait *Mürşid*'in inceleme, metin ve dizin hâlinde Ali Haydar Bayat ve Necdet Okumuş tarafından çok güzel bir baskısının yapıldığını görüyoruz (Bayat 2004). Bayat'ın “Bedr-i Dil-şad ve Murad-name'de (631/1427) Tababet (Bayat 1990)”, “Necip Paşa Kütüphanesi Tıbbî Yazmaları (Bayat 1994)” gibi makaleleri bulunmaktadır.

İlter Uzel de bu alanın önemli bir ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun *Cerrâhiyetü'l-Hâniyye* (Uzel 1992) ve Kenan Süveren ile birlikte yayımladıkları *Mücerreb-nâme* (Uzel 1999) adlı iki çalışması bulunmaktadır. Bu iki eser Eski Anadolu Türkçesiyle kaleme alınmış iki tıp eserinin transkripsiyonlu metin yayınıdır. İlter Uzel'in İlk Türkçe *Tıp Yazmalarının Ağız ve Diş Hastalıkları Yönünden İncelenmesi* (Uzel 1978) adlı bir doktora tezi de bulunmaktadır.

Bu çalışmalarından başka Uzel'in çeşitli dergilerde konuyla ilgili makaleleri de bulunmaktadır (bk. Uzel 1988; 2005).

Bedîî Şehsuvaroğlu'nun *Hazâinü's-Saâdât* (Şehsuvaroğlu 1961) adlı metin, dizin ve tıpkıbasım hâlinde bir tıp kitabı yayımladığını görüyoruz. Şehsuvaroğlunun A. Demirhan ve G. Güreşsever ile birlikte *Türk Tıp Tarihi* (Şehsuvaroğlu 1984) adlı bir çalışması daha vardır.

İlter Uzel'in bir öğrencisi olan Kenan Süveren de *İbn-i Sina(980-1037)'nin Akkrabadin Eseri İle Şerefeddin Sabuncuoğlu(1385-1468)'nin Akkrabadin Eserinin Tıp ve Bilim Tarihi Açısından Karşılaştırılması* (Süveren 1991) adlı bir doktora çalışması yapmıştır. Ayrıca İlter Uzel ile birlikte yukarıda değindiğimiz çalışmalarda yer almıştır.

Bu alanın önemli isimlerinden biri olarak karşımıza Esin Kâhya çıkmaktadır. Kâhya ilk olarak *Şemseddin-i İtâkî'nin Resimli Anatomi Kitabı* (Kahya 1996) üzerinde 1971 yılında bir doktora tezi yapmış ve bu çalışma daha sonra yayımlanmıştır. Ayrıca İbni Sinâ'nın *El-Kânunu Fi't-Tıbb* adlı eseri üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

Ayşegül D. Erdemir de bu alanın önemli isimlerinden biridir. Bu dönemdeki tıp metinlerinden hareketle birçok makale kaleme almıştır. Esin Kâhya ile birlikte hazırladıkları *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları* (Kâhya 2000) çalışma çok önemlidir. Ayrıca Erdemir'in *Kısa Tıp Tarihi* (Erdemir 1990) ve *Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi* (Erdemir 1996) çalışmaları da bu konuyla ilgilidir.

Bu çalışmalarından başka Ayşegül D. Erdemir'in birçok makalesi ve ansiklopediler için yazdığı maddeler bulunmaktadır.

2. Grup: Türk dili uzmanları tarafından yapılan çalışmalar

Bu döneme ait tıp metinleri üzerinde en çok çalışma Türk dili uzmanları tarafından yapılmıştır. Bunlar “inceleme, metin ve dizin” biçimindedir. Genellikle yüksek lisans ve doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Burada bunlardan çok kısa ve genel olarak söz edilecektir. Çalışmaların bibliyografik künyesi “Kaynaklar” bölümünde yer aldığı için burada bunlara yer verilmeyecektir.

Bu metinler üzerinde çalışanlar arasında en çok bilineni Zafer Önler'dir. Hacı Paşa'nın *Müntehâb-ı Şifâ* adlı eseri üzerinde bir doktora tezi hazırlayan Önler, bu

konuyla ilgili birçok makale yazmış ve bildiri sunmuştur. *Müntehâb-ı Şifâ* Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır.

Sadettin Özçelik, Nidayi'nin *Menâfiü'n-Nâs* adlı eseri üzerinde bir doktora tezi hazırlamıştır. Bu çalışma henüz yayımlanmamıştır.

Sadettin Özçelik'in hazırladığı *Kitâbü'l-Mühimmât* adlı tıp metni ise Atatürk Kültür Merkezi tarafından basılmıştır.

Hekim Bereket'in *Tuhfe-i Mübârizî* adlı tıp kitabı üzerinde Binnur Erdağı'nın bir doktora çalışması yaptığı görülüyor. Bu tez henüz yayımlanmamıştır. Binnur Erdağı'nın konu ile ilgili birkaç makalesi de bulunmaktadır.

Hacı Paşa'nın *Teshil* adlı eseri üzerinde de Zikri Turan'ın yayımlanmamış bir doktora çalışması vardır.

M. Ünal Şahin, Mü'min bin Mukbil'in *Miftâhu'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr* adlı eseri üzerinde doktorasını tamamlamıştır. Bu çalışma da henüz yayımlanmamıştır.

Önder Çağırın ise Ahmedî Dâî'nin *Tıbb-ı Nebevî*'si üzerinde bir dil incelemesi yaparak doktora tezini tamamlamıştır. Bu tezin "Metin" kısmı sadeleştirilerek küçük bir kitapçık hâlinde yayımlanmıştır.

Mahmûd-ı Şirvânî'nin *Sultâniyye* adlı eseri Ferhat Kuban tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bu çalışma da henüz basılmamıştır.

Şirvanlı Mahmud'un bir eseri olan *Kemâliyye* Muhammet Yelten tarafından hazırlanmış ve eser İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin bir yayını olarak basılmıştır.

İçinde tıbbî bilgiler bulunan Bedr-i Dilşâd'ın *Murâd-nâme*'si ise Adem Ceyhan tarafından çalışılmıştır. Eser Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır.

Sinoplu Mü'min bin Mukbil'in *Zahire-i Murâdiye* adlı eseri üzerinde Hüseyin Demir tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Eylem Ateş ise *Tıbb-ı Şâhî Tercemesi* adlı tıp metni üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.

Adnan Derin de Hekim Bereket'in *Tuhfe-i Mübârizî* adlı tıp kitabı üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapmıştır. Aynı eser üzerinde Binnur Erdağı'nın bir doktora çalışması yaptığından söz etmiştik.

1. Bölüm: Çalışmamızda Esas Aldığımız Tıp Kitapları ve Sözlükler

1.1 Bahşayış Lügati

Eski Anadolu Türkçesi döneminin temel kelime hazinesini içine alan bir sözlüktür. Eser Arapça-Farsça-Türkçe tematik bir sözlüktür. Bu döneme ait birçok kelime bulundurduğu için çalışmamızda esas alınmıştır. Bu sözlük Fikret Turan tarafından yayımlanmıştır (Turan 2001).

1.2 Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye

Sabuncuoğlu Şerefeddin tarafından yazılmış oldukça önemli bir eserdir. Eserde bulunan minyatür şeklindeki resimler ve tıpta kullanılan aletlerin çizimi eseri daha da önemli hâle getirmektedir. Eser üzerinde Vecihe Kılıçoğlu'nun bir çalışması vardır. Ancak eser üzerindeki en kapsamlı çalışma İlter Uzel tarafından yapılmıştır (Uzel 1992).

1.3 Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye

Tek yazma nüshası Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazma A/578 numarada kayıtlı bulunan eser, İshak Bin Murad'a ait Arapça-Türkçe bir sözlüktür. 14. yüzyıl Anadolu Türkçesinin temel kelimelerini barındırdığı için çalışmamıza dahil edilmiştir. *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye* adlı eser Bilgehan Atsız Gökdağ ve Seyfullah Türkmen tarafından yayımlanmıştır (Gökdağ 2004).

1.4 Hazâinü's-Saâdât

Eşref Bin Muhammed tarafından yazılan kitap, dört bölümden meydana gelmektedir. Üç bölümü koruyucu hekimlikten bahsetmektedir. Bu eserdeki tıp terimleri Zafer Önler tarafından bir makale olarak yayımlanmıştır (Önler 1989). Eserin tamamı Bedî Şehsüvaroğlu tarafından bir kitap hâlinde yayımlanmıştır (Şehsüvaroğlu 1961).

1.5 Kemâliye

Muhammed Bin Mahmud tarafından kaleme alınan *Kemâliye* on bir bölümden meydana gelmektedir. Eser Muhammet Yelten tarafından yayımlanmıştır (Yelten 1993).

1.6 Kitâbü'l- Mühimmât

Müellifi belli olmayan eserin 15. yüzyılda yazıldığı anlaşılmaktadır. Eser farklı tıp kitaplarından tercüme edilmiş bir derlemedir. Eser bu dönemdeki tıp terimlerini yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir. Eser metin ve sözlük olarak Sadettin Özçelik tarafından yayımlanmıştır (Özçelik 2001).

1.7 Menâfü'n-Nâs

Eserde hastalıklar, macunlar, ilâçlar hakkında bilgi verilmektedir. Sadettin Özçelik eser üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır (Özçelik 1990).

1.8 Miftâhu'n-Nûr Hazâinü's-Sürûr

Sinoplu Mümin Bin Mukbil tarafından Candaroğlu İsfendiyar Bey (1385-1440) adına yazılmıştır. Yedi bölümden oluşan eser üzerinde M. Ünal Şahin tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır (Şahin 1994).

1.9 Mücerreb-nâme

Sabuncuoğlu Şerefeddin'in kaleme aldığı bir eserdir. Sabuncuoğlu bu kitapta denemiş olduğu ilâçların yapıları biçimlerini anlatmıştır. Kenan Süveren eseri tıp ve bilim tarihi açısından değerlendiren bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (Süveren 1987). Daha sonra eserin metni ve tıpkı basımı İter Uzel ve Kenan Süveren tarafından yayımlanmıştır (Uzel vd. 2000).

1.10 Müntehâb-ı Şifâ

Hacı Paşa olarak anılan Celaleddin Hızır 'nın çok önemli bir eseri olan *Müntehâb-ı Şifâ* bu devre ait tıp bilgisini, hastalıktan korunma yollarını, ilâç yapımı gibi konuları anlatmaktadır. Eser üzerinde Zafer Önler bir doktora çalışması hazırlamış ve bu çalışma daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır (Önler 1990).

1.11 Mürşid

Muhammed Bin Mahmud'un göz hastalıkları ve bunlarla ilgili ilâçları anlattığı bir eseridir. Bu eser, göz hastalıkları konusunda yazılmış en kapsamlı kitaptır. Eseri Ali Haydar Bayat ile Necdet Okumuş (Bayat 2004) birlikte yayımlamışlardır. Bu yayın

inceleme-metin-sözlük-dizin bölümlerinden oluşmaktadır. Tıpkı basım verilmemiş, sadece birkaç sayfa örnek metin konulmuştur.

1.12 *Sultaniye*

Mahmûd-ı Şîrvânî'ye ait bir tıp kitabıdır. Eserde hastalıklar, macunlar, ilâçlar hakkında bilgi verilmektedir. Ferhat Kuban eser üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (Kuban 1990).

1.13 *Tercüme-i Tıbb-ı Şâhî*

Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiş bir eserdir. Abdurrahman Bin Yusuf El-Hafız El-Müneccim (ölümü 908'den sonra) tarafından tercümesi yapılmış bu eserin mukaddime kısmı Arapçadır. Eser üzerinde Eylem Ateş bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (Ateş 2002).

1.14 *Teshilü's-Şifâ*

Hacı Paşa'nın *Müntehâb-ı Şifâ* adlı eserinden yine kendisinin kısaltarak yazdığı bir eserdir. Eser üzerinde Zikri Turan bir doktora çalışması yapmıştır (Turan 1992).

1.15 *Tıbb-ı Nebvî Tercümesi*

Ahmed-i Dâî (ölümü 1427) tarafından kaleme alınan eser, II. Murad'ın veziri Timurtaş Paşazade Gazi Umur Bey (ölümü 1461) adına yazılmıştır. Eser üzerinde Önder Çağırın bir doktora çalışması yapmıştır (Çağırın 1992). Ayrıca Önder Çağırın *Tıbb-ı Nebvî*'nin metin kısmını Türkiye Türkçesine aktararak küçük bir kitap hâlinde yayımlamıştır (Çağırın 1996). Kitabın nüshaları ve kitap hakkında ayrıntılı bilgi için bu çalışmalara bakılabilir.

1.16 *Tuhfe-i Murâdî Fî-İlm-i Cevâhir*

Muhammed Bin Mahmud'un yazdığı bir eserdir. Eser tıptan çok kıymetli taşlarla ilgilidir. Ancak eserin tıp ilmini de ilgilendirdiği bir gerçektir. Bu sebeple eser Anadolu'da yazılan ilk Türkçe tıp kitapları arasında anılmaktadır. *Tuhfe-i Murâdî* H. 833 yılının 5 Şubat Cuma günü Bursa'da telif edilmiş ve Osmanlı hükümdarı II. Murad'a sunulmuştur (Argunşah 1999).

Eser Mustafa Argunşah tarafından Türk Dil Kurumu yayınları arasında neşredilmiştir (Argunşah 1999).

1.17 *Tuhfe-i mübârizî*

Hekim Bereket'in İbni Sinâ'nın *Kânûn* adlı kitabından seçmeler yaparak düzenlediği ve bitkiler, tedavi, ilâç hazırlama hakkında kendi deneyimlerinden yararlanarak bazı bilgiler eklediği bir eserdir. Eser Aydınolu Mehmet Bey zamanında (1330-1340) yazılmıştır. Hekim Bereket eserini önce *Lübâbü'n-nühâb* adıyla Arapça olarak yazmış, daha sonra Arapçadan Farsçaya ve en son olarak da Türkçeye çevirmiştir.

Eserin Konya izzet Koyunoğlu kütüphanesinde ve Paris Bibliotheque Nationel'de birer yazma nüshası vardır (Erdağı 2001 b).

Eser üzerinde Adnan Derin yüksek lisans, Binnur Erdağı ise doktora çalışması yapmışlardır. Daha fazla bilgi için bu çalışmalara bakılabilir (Derin 1987 , Erdağı 2001a).

1.18 *Yeni Tarama Sözlüğü*

13. yüzyıldan başlayarak Oğuz Türkçesiyle yazılmış tarihî metinlerin taranmasıyla 1935'ten 1977'ye kadar süren 42 yıllık bir çalışmanın sonucunda 12 ciltlik *Tarama Sözlüğü* ortaya çıkmıştır. Bu 12 ciltlik eserden hareketle 1983'te Cem Dilçin tarafından *Yeni Tarama Sözlüğü* adı altında yeni bir sözlük ortaya çıkmıştır. Bu yeni eser 12 ciltlik *Tarama Sözlüğü*'nün madde başları esas alınarak hazırlanmıştır. Üzerinde durduğumuz 13-15. yüzyıla ait eserlerin söz varlığını içerdiği için *Tarama Sözlüğü*'nü de çalışmamıza dahil ettik.

1.19 *Zâhire-i Murâdiye*

Sinoplu Mümin'e ait bir eserdir. Eser 1437 yılında Sultan II. Murad'a sunulmuştur. Beş bölümden oluşan eserde kaynak olarak kullanılan kitapların belirtilmesi, eserin bilimsel değerini ve önemini artırmaktadır. Kitapta özellikle göz hastalıkları üzerinde durulmuştur. Telif tercüme karışık bir eser sayılmaktadır. Eser üzerinde Hüseyin Demir tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (Demir 2002).

2. Bölüm: Dönemin Tıp Anlayışı

Anadolu'ya göç eden Oğuz Türkleri Arap, Acem ve Yunan tıbbını öğrenerek yeni bir Türk tabâbeti ortaya koymaya başlamışlardır. Bu amaçla Türkler önce Arapça, Farsça, Yunanca tıp kitaplarını tercüme etmeye çalıştılar. Hacı Paşa gibi Türk doktorları yabancı ülkelere seyahatler yaparak bilgilerini artırmaya ve yaymaya uğraştılar.

Bu devirde her bilgiye güvenilmiyordu. Bu sebeple bu dönemde tıpla uğraşan kişiler aynı zamanda din bilgini idiler. Zaten tıp alanındaki en güvenilir kaynak, hadisi-şeriflerdeki sağlıkla ilgili bilgilerin toplanmasından meydana gelen *Tıbb-ı Nebevî* idi. Şeyh Ebu Naim tarafından Arapça olarak olarak kaleme alınan *Tıbb-ı Nebevî*'nin Türkçeye yapılmış çevrileri önemli bir yer tutmaktaydı (Şevki 1991).

Bu devirde dikkati çeken bir husus olarak Türk tıbbında büyü, sihir gibi şeylere rastlanmamasıdır. Bu dönem tıp kitapları tamamen o dönemin ilmiyle doludur.

Osman Şevki bu dönem tıbbıyla ilgili olarak şunları söylemektedir: “*Türk tabâbeti gayet kısa bir tercüme devresi geçirdikten sonra sür’atle rayına oturmuş ve bir müddet sonra da kıymetli yapıtlarıyla bağımsızlığını kazanmıştır. Tabâbetimiz hiçbir milletin ilmine toptan mirasçı çıkmamış, bilâkis ilimlerin uluslar arası olduğunu takdir ettiği hâlde bile ancak temel tıp düsturlarını almak suretiyle Türklerin âdetlerine, ahlâk ve tabiatlarına, buldukları iklime, bünyelerine göre değiştirip ıslah ederek uygulamış ve yeni görüş ve buluşlarla başlı başına bağımsız bir ilim hâline gelmiştir* (Şevki 1991;25).”

Bu dönem tıbbını anlamak için, dönemin tıp anlayışını bilmeye ihtiyaç vardır. Burada dönemin tıp anlayışı çok kısa olarak verilmeye çalışılmıştır.

Doğada her şey dengededir. Bir maddenin “çok az” veya “çok fazla” olması bu dengenin bozulmasına yol açar. Hastalıkların sebebi de işte bu dengesizliktir. Dengesizliğe uğrayabilecek gerçek vücut öğeleri “ahlât-ı erbaa (dört karışım)” olarak adlandırılır. Bunlar “kan, balgam, sarı safra, sevda (kara safra)’dır.

Normal bir vücutta bu sıvılar düzenli bir biçimde karışmıştır. Eğer bunların karışımında bir düzensizlik olursa hastalık ortaya çıkar.

Eski anlayışa göre evreni oluşturan dört temel maddenin (anâsır-ı erbaa) karşılığı olarak insan bünyesi de dört ana öğeden oluşur. Hava, toprak, su, ateş (anâsır-ı erbaa) maddelerinin karşılığı olarak insan bünyesinde kan, sevda (kara safra), balgam ve safra

(öd) bulunmaktadır. Bu dört maddeden hava ile kan, toprak ile sevda, su ile balgam, ateş ile de safra birbirlerinin karşılığı olarak görülmektedir. Bu dört maddeden her birine hılt, bunların karışımı olan bünyeye ise mizac (karışım) denilmektedir. Her insanda bu karışım oranları farklıdır. Bu farklılık bünyenin niteliğini belirler. Bu maddelerden hangisi baskınsa bünye (mizac) o adla adlandırılır: demevî (kanlı), safravî (safralı), balgamî (balgamlı, plegmatik), sevdavî (sevda, sinirli). Ayrıca bu dört maddeden her biri soğuk, nemli, kuru, yaş olmak üzere dört özellikten ikisine sahiptir. Bunlar şöyle gösterilebilir:

Anâsır-ı Erbaa	Ahlât-ı Erbaa	Özelliği
Hava	kan	har u ratb (sıcak, nemli)
Toprak	sevda	barid ü huşk (soğuk, kuru)
Su	balgam	barid ü ratb (soğuk, nemli)
Ateş	safra	huşk ü har (kuru, soğuk)

İşte sağlıklı olma bu dört temel maddenin bünye özelliğine göre dengede olma durumudur. Bu dengenin herhangi bir nedenle bozulması hastalık denen olgu olarak ortaya çıkar. Tedavi, çeşitli ilâç ya da değişik yöntemlerle bünyedeki eksik ve fazla olanı dengeye getirmek, bozulan dengeyi yeniden kurmak işidir.

Eski tıpta mikroplar bilinmediğinden tüm hastalıklar bünyedeki dengenin bozulmasıyla açıklanır. Hastalığı teşhis, hangi maddenin eksik ya da fazla olduğunu belirlemekten ibarettir.

İnsan bünyesini oluşturan öğelerin sıcak, soğuk, nemli, kuru özellikleri bitki, besin ve madde olarak tüm nesnelere vardır. Eski tıpta hekim, hem teşhiste hangi öğenin eksik ya da fazla olduğunu bilen, hem de tüm maddelerin hangi özellikleri taşıdığını bilerek tedaviyi ona göre yapan kimsedir (bk. Önler 1998).

Eski Tıp anlayışının temeli olan bu ahlât-ı erbaa anlayışı hastalık sebeplerinin açıklanmasında ve tedavisinde 19. yüzyıla kadar geçerliliğini korumuştur.

Ahlât-ı Erbaa anlayışının temeli Eski Yunanlıların dört humor (dört sıvı) düşüncesine dayanmaktadır. Bu anlayış tıbbın kurucusu olarak kabul edilen Hippokrates (M. Ö. 460-390)'e kadar uzanmaktadır (bk. Uzel 2000; 8-11).

“Hastalık nedenlerinin açıklanması ve tedavisinde 19. yüzyıla kadar kullanılan bu teorinin başarısının nedeni, insanoğlunun gereksinimlerine çok iyi uyum sağlamasıyla açıklanabilir. Teorinin dört katlı simetrisi tüm doğayı kapsayabilecek bir düzen kurmaktaydı. “Dört humor”, dört mevsime uyacak şekilde düzenlenebilir (M.Ö. 450’ye kadar Yunanlıların üç mevsimi vardı. Bunlar : 1. ilkbahar 2. Yaz 3. Sonbahar + kış’tır.). Dört rüzgâr, maddenin dört hâli, dört lezzet, aradakilerle birlikte dört mizaca uydurulabilir. Teoride belirtmeye değer hiçbir gerçek yoksa da o, birçok gerçek için bir iskelet olarak ayakta kalabilmiş, zaman ilerledikçe Dört Havari’yi de kapsamak üzere tüm evreni (makrokozmoz’u) içine alacak kadar büyümüştür (Uzel 2000; 9-10).”

Dört humor teorisi, ağrıların, hastalıkların dengesiz karışımlardan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Ağrılar bu dört sıvının “kötü davranışı” ya da “ahensizliği” ile açıklanmaktadır. Kötü davranmaya en elverişli olan sıvılar balgam ve safradır. Hastalıkların tedavisinde ise şu üç işlem yapılmaktadır:

1. Kötü sıvılardan korunmak için *kanatma*,
2. Yeni kötü sıvıların oluşmasını önlemek için *perhiz*,
3. Kalan fazla sıvıdan kurtulmak için *boşaltma*.

Boşaltma işi genellikle üstten (ağızdan kusturma) veya alttan (müshillerle boşaltma) yapılmaktadır. İyi sıvıların da kötü sıvılarla birlikte gittiği ise hiç düşünülmemektedir.

Hastalıkların sindirilmemiş artıklara bağlı olduğunu, tüm hastalıkların rüzgârlara, soğuğa bağlı olduğunu ileri süren teorilerin de olduğunu ve bunların Türk tıbbını etkilediğini belirtmeliyiz (bk. Uzel 2000; 12).

3. Bölüm: Tıp Terimleri

3.1 vücudun organ, bölge ve salgıladığı madde adları

Bu kısımda vücudun bölümleri, organlar, bedenin salgıladığı maddeler, damarlar, iç organlar alfabetik olarak sıralanacak ve ayrı ayrı ele alınacaktır. Sadece Türkçe kökenli kelimeler üzerinde ayrıntılı durulacak, yabancı kökenli terimlerin sadece anlamları ve hangi dilden alındıkları açıklanacaktır.

ÀÁÂ

< Ar. *ÀÁÂ* ‘vücutta hareketleri yapan sinirli etler, kas’ (Devellioğlu 1995;8) (CH, M).

ÀÁÂ

< Tü. *ÀÁÂ* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “diz kapağı kemiği” (BL, CH, M, YTS, ZM).

Bu kelimenin ilk anlamı “yün eğirilen için alt ucuna takılan ortası delik ağaç veya kemik parça” şeklindedir. Ancak biz kelimeyi bir tıp terimi olarak ele aldığımız için kelimenin ikinci anlamına dikkat çekiyoruz. Kelime yerel ağızlarda *diz ağırşak* “dizkapağı kemiği” olarak kullanılır. Lehçelerde *ağırşak* “değirmen taşı” olarak da geçmektedir. Türkçede çadırın direk başlarına da *çadır ağırşak* adı verilir (bk. Eren 1999;4).

Hasan Eren kelimenin kökeniyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Türkçe *ağırşak* biçimi *ağır-şak* olarak açıklanabilir. Türkçede *-şak, -şık, -şuk* ekinin görevi *-çak, -çık, -çuk* ekinin görevine benzer (Eren 1999; 4).”

Kelimeye gelen gelen *-şak* bir küçültme ekidir. Burada Türkçede çok yaygın olan *ç>ş* değişmesi söz konusudur. Kelimenin kullanıldığı anlamlarda dikkati çeken temel kavram “yuvarlaklık, dönmek, çevirmek”tir. Türkçe *eğirmek* fiili ile arasında zihinsel bir bağ kurmak mümkünse de bu ilişkiyi dil kurallarına göre açıklamak zor görünmektedir.

Bizim kanatimize göre *ağır-şau* kelimesini *ağır* kökünden küçültme eki *-çuk* ekiyle yapılmış olmalıdır. Kelimenin ilk anlamı “küçük ağırlık” şeklindedir. Kelimenin *İbni Mühennâ Lügati*’ndeki *ağırçuk* ‘ağırşak’ (Battal 1997;8) biçimi bizim bu görüşümüzü desteklemektedir. Zaten kelimenin ilk anlamı “yün eğirilen iğın alt ucuna takılan ortası delik ağaç veya kemik parça” şeklindedir. Daha sonra “diz kapağı kemiği” anlamı kazanmıştır. *Ağır* kelimesi ise Türkçe *ağ-* ‘ağır gelmek’ fiilinden *-(ı)r* ile türetilmiştir (Eren 1999;4).

ağız

< Tü. *a-ğ-t-z* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “başımızda yiyip içmeye, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan boşluk, ağız” (BL, CH, HS, K, KM, MN, M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Dilin ana temel kelimelerinden biridir. Bütün dillerde kelime köken olarak alıntı değil, o dilin bir kelimesidir. Diller arası akrabalık teorilerinin ispatlanmasında ölçü olarak alınan kelimelerden biridir (bk. Doerfer 1981). Kelime bütün Türk lehçelerinde bazı ses değişimleriyle birlikte kullanılmaktadır: Tkm *ağız*, Kzk *awıs*, Yak *uos vb.*

Kelimedeki *-z*’nin ikili organ adlarında kullanılan bir ek olduğu açıkça görülmektedir (bk. boynuz, diz, göğüs, göz, omuz, yüz). Hacıeminoğlu’na göre Türkçe bir *a-* ‘söylemek’ kökü vardır. Bu kökten *ay-* ‘söylemek’ ve *aâ* ‘söz’ kelimeleri oluşmuştur. Buradan da *aâı-* ‘söylemek’ fiili ve buradan da *-z* ile *aâız* yapılmıştır (Hacıeminoğlu 1992;26). Kelime üzerinde birçok kişi çalışmışsa da son söz henüz söylenememiştir. Kelimenin kökeniyle ilgili görüşler Eren 1999’da değerlendirilmiştir.

aòdaè

< Ar. *aòdaè* ‘insanın ensesine yakın iki damarı’ (Devellioğlu 1995;15) (M).

aòşÀ

< Ar. *aòşÀ* ‘vücutta bulunan bağırsaklar, ciğer gibi şeyler, içerik’ (Devellioğlu 1995;18)
‘kalp, akciğer vb. iç organlar’ (M, MiF, MŞ, ZM).

alın

< Tü. *al-ı-n* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki. “yüzün kaşlarla saçlar arasındaki bölümü” (BL, CH, EM, HS,K, KM, MN,M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TE, TŞ, TN, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçede kelime *alın* ‘alın; ön taraf’ (Caferoğlu 1968,11) biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Şinasi Tekin’e göre *alın* kelimesi “ön taraf ” anlamındaki *al* kökünden gelmektedir. *Al* kökünden *-(ı)n* ekiyle *alın* biçimi elde edilmiştir (Tekin 2001;233).

Buna göre *alın* kelimesinin çıkış anlamı “önde olan şey, organ, bölüm” biçiminde olmalıdır. Kelime daha sonra “yüzün kaşlarla saçlar arasındaki bölümü” için kullanılmaya başlamış olmalıdır. Bu durumda kelimenin bir anlam daralmasına uğraması söz konusudur. Bu arada *burun*, *taban*, *karın* vb. organ adlarında da *-(ı)n* ekinin kullanıldığına, organ adlarının düzenli yapısına işaret etmek gerekir.

Bu dönemde *alıl* (Dilçin 1983;) biçimine de rastlanır.

arúa

< Tü. **art-úa* :isim kökü-isimden isim yapım eki. “sırt” (BL, CH, EM, K, KM, MN,M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TE, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Kaynaklarda kelimenin kökeni hakkında herhangi bir görüş ileri sürülmemiştir. Şimdilik bu biçimden daha geriye gidilememiştir.

Biz Eski Türkçeden beri kullanılan *arka* ‘arka, bir şeyin arka tarafı’ ile *art* ‘arka, yardım; dağ geçidi’ (Caferoğlu 1968;20) arasında bir ilişkiden söz edilebileceğini düşünüyoruz. Kelimenin ilk şeklini **artúa* biçiminde değerlendirmek mümkündür. Türkçede üç ünsüzün yan yana gelmemesi ve “rtk” seslerinin telâffuzundaki zorluktan dolayı *t* sesinin düşmesi oldukça normaldir. *Art* köküne gelen ek ise *başka, özge, ürke* ‘uzun müddet’ (*ür* ‘uzun müddet’ Gabain 1995;45) gibi kelimelerde de görülen isimden isim yapan *-ka* olmalıdır. *Arúa* kelimesinin sırt için kullanılması ise son derece anlamlıdır.

aşağı damar

< Tü. *aş-aú-* *a* + *üm-ar* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-yönelme durumu eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “dirseğin iç tarafında bulunan ve hacamat yapılan üç damardan en aşağıda bulunanı” (BL, KM, YTS, ZM).

Bugün “aşağı” şeklindeki kelimeyi Eski Anadolu Türkçesi döneminde “aşağa” biçiminde de görmekteyiz. Kelime < *aşak* + yönelme durumu eki *-a* şeklinde açıklanabilir (bk.Tietze 2002; 214). Önceleri *aşağa* olarak görülen kelimenin daha sonra *-a* > *-ı* değişimi sonucu *aşağı* şeklinde kalıplaştığını söylemek mümkündür. Bize göre *aşak* kelimesi de Türkçe *aş*-‘aşmak, geçmek’ kökünden fiilden isim yapım eki *-ak* ile yapılmış olmalıdır.

damar:anlamı ve kökeni için *bk. damar*

aèver

< Ar. *aèver* ‘bir gözü kör, tek gözlü; körbağırsak’ (Devellioğlu 1995;54) (HS, KM, TM).

aya

< Tü. *aya* : isim kökü. “el içi” (BL, CH, MN,M, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden beri *aya* ‘avuç, el içi, aya’ (Caferoğlu 1968;26) biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Kelimenin kökeni üzerinde herhangi bir görüş ileri sürülmemiştir.

ayaú

< Tü. *a-ê-auú* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “ayak” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Dilin temel kelimelerinden biri olan *ayaú*, Türk lehçelerinde değişik ses biçimleriyle görülmektedir: Tkm *ayak*, TatK *ayak*, Bşk *ayak*, Şor *azak*, SUyg *azak*, Hal *hadaq*, Yak *atah*, Çuv *ura* vb. Kelime Eski Türkçede *aêauú* olarak kullanılır. Oğuz Türkçesinde *ê* sesinin *y*'ye dönüşmesiyle birlikte *aêauú* > *ayaú* gelişmesi görülmektedir.

Ayaú kelimesinin Türkçe *a*-‘ayırmaq’ kökünden geldiği ve asıl anlamının “sürekli olarak birbirinden ayrılan organ” olduğu fikri dikkat çekicidir (Hacıeminoğlu 1992;21). Sevortyan da kelimenin ‘gitmek’ anlamındaki **ay-* kökünden gelebileceğini belirtmektedir. Yaygın inanca göre ise kelime, Türkçe *at-* kökünden gelmektedir: *at-ak* (fiil kökü- fiilden isim yapım eki). Kelimenin Korece *padak* biçiminden geldiği de öne sürülmektedir (Eren 1999;26). Hamilton’un *ayaú* kelimesini bir **yad-> ad-* ‘yere yaymak, sermek’ köküne bağlamaya çalıştığını da belirtmemiz gereklidir (bk. Hamilton 1998;130).

ayaú arúası

< Tü. *a-ê-auú* + *art-úa* + *sr*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki-iyelik eki. “ayağın arka tarafı” (TM).

ayaú: anlamı ve kökeni için bk. **ayaú**

arúası: anlamı ve kökeni için bk. **arúası**

ayaú bilegi

< Tü. *a-ê-aú* + *bil-ek-i*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü- isimden isim yapım eki (küçültme eki)-iyelik eki. “ayağın bilek gibi olan, topuğun üst tarafındaki kısmı” (BL).

İnsan vücudunda iki bilek vardır: ayak bileği ve kol bileği. Burada iki bileğin birbirine karışmaması için bunlardan birinin farklı bir adla anıldığını söylemek mümkündür. Kolumuzdakine sadece “bilek” demek yetmektedir. Çünkü “bilek” denince aklımıza ilk önce gelen budur. Ayakta olan bileği özel olarak belirtmek gereklidir. Bu sebeple bu kısım “ayak bileği” adıyla anılmış ve diğer bilekle karışması önlenmiştir.

ayaú: anlamı ve kökeni için bk. **ayaú**

bilek: anlamı ve kökeni için bk. **bilek**

ayaú ùamarı

< Tü. *a-ê-aú* + *ùam-ar-ı*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-iyelik eki. “ayakta olan damar” (TM).

ayaú: anlamı ve kökeni için bk. **ayaú**

ùamar: anlamı ve kökeni için bk. **damar**

ayaú yağrını

< Tü. *a-ê-aú* + *yağır-ı-n-ı*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ayağın üst kısmı” (TM).

ayaú: anlamı ve kökeni için bk. **ayaú**

yağrını: anlamı ve kökeni için bk. **yağrını**

aèzÀ

< Ar. *aèzÀ* ‘organlar, üyeler’ (Devellioğlu 1995;56) (Mif, MŞ, Tuh, ZM).

aèzÀ-yı re'ise

< Ar. *aèzÀ-yı re'ise* “yürek, beyin, ciğer gibi ana organlar” (HS, MN, MŞ).

bağarsuú

< Tü. *ba-ğ-a-r-suú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- isimden isim yapım eki (küçültme eki). “ince ve kalın bağırsak” (BL, CH, HS, K, KM, MN,M, Mif, Müc, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, Tuh, TM, YTS, ZM).

Kelime *bağır* ve *-suú*'tan oluşmaktadır. *Ağırşauú* kelimesinde belirtildiği gibi *-suk* Türkçede küçültme anlamı katan bir ektir. Bu ek bize göre *-cık (-çık vd.)* ekinin ses değişimine uğramış biçimidir. Türkler “göğüs, sine, ciğer, yürek” anlamlarına gelen “bağır” kelimesine küçültme eki getirerek ona yeni bir anlam daha yüklemiş olmalıdır.

Bağarsuú kelimesinin ses ve şekil yapısı “bağlamak” kavramını çağrıştırdığı gibi, işaret ettiği organ da bunu çağrıştırmaktadır. Ayrıca eski Türklerin hayvan bağırsak ve derisini ince ince keserek âdeta bir ip gibi kullandıklarını söylemek mümkündür.

Bağarsuú ile *dağarcık* (< *inàarciú*) kelimesinin yapı bakımından benzerlik gösterdiğini belirtmek gerekir.

bağır: anlamı ve kökeni için bk. **bağır**

bağır

< Tü. *ba-ğ-a/ı-r*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “göğüs, sine, ciğer, akciğer, karaciğer, yürek gibi organların genel adı” (BL, CH, HS, K, KM, MN,M, Mif, Müc, MŞ, S, TTŞ, TE, TŞ, TN, Tuh, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden beri *bağır* ‘karaciğer, göğüs; akraba, sevgili; karın’ (Caferoğlu 1968;31) biçiminde görülmektedir. Köken bakımından bu biçimden daha gerilere gidilememiştir (bk. Clauson 1972; 317 ve Tietze 2002; 261).

Biz kelimenin *ba-* ‘bağlamak’ (Arat 1979;51) köküne götürülebileceğini düşünmekteyiz. Bu kökten –â ile *baâ* yapılmış, buradan da bir –a ile *baâa-* ‘bağlamak’ ve –r ile de *baâar* ‘bağlayan organ, şey’ biçimi ortaya çıkmış olabilir. İnsanın göğsüne bakıldığında sağdan ve soldan uzanan kemiklerin âdeta ortada düğümlendiği, bağlandığı düşünülmüş olmalıdır.

Bağır kelimesi Türk dilinde akrabalık bildiren sözlerden biridir. Eski Uygurcada *bagır* *bişük* ‘kan akrabaları ve sıhrî akrabalık’ şeklinde kullanılıyor. Bugünkü Türk lehçelerinin bazılarında da akrabalık bildirmektedir: Özb *bagır*, *bagrum*, *bawır*, *bawrum* ‘yakın akraba, öz, üvey olmayan akraba’, Kzk *bawır* ‘kan akrabası’ (Song 1990;43-44). Kelimenin *akrabalık* bildirmesi de bir *ba-* ‘bağlamak’ köküne işaret eder fikrindeyiz.

baldır

< Tü. *balür* : isim kökü. “bacağın dizden aşağı kısmı;o kısmın arka tarafındaki adaleli kısmı” (BL, CH, EM, KM, MN, M, MiF, TTŞ, TŞ, TN, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçede *baltır* biçimindeki kelime Türk lehçelerinde çeşitli ses değişiklikleriyle yaşamaktadır: Tkm *baldır*, Nog *baltır*, Blk *baltır* (incik kemiği), Tel *paltır*, Sag *paltır*, *paldır*, Tuv *baldır* (bk. Eren 1999; 35). Kelimenin kökeni henüz açıklanamamıştır.

barmaú

< Tü. *ba-r-maú* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “parmak” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN, M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Bugün *parmak* şeklinde kullandığımız kelime ağızlarda ve Türk lehçelerinin bazılarında *barmak* olarak geçer: Tkm *barmak*, Blk *barmak*, Nog *barmak*, TatK *barmak*, KKlp *barmak*, Kzk *barmak*, Krg *barmak*, Tel *parmak*, Çuv *pürne* (bk. Eren 1999; 325).

Eski Türkçede parmağa *erñek* denmektedir. Hakasça ve Tuvacada *ergek* olarak yaşamaktadır (bk. Eren 1999; 325).

Bizim kanaatimize göre *ernek* ve *barmak* örnekleri bize Türkçe “ermek, ulaşmak, varmak” kavramlarını hatırlatmaktadır. Nasıl Türkçe *bayrak* ve *sancak* kelimeleri aynı “saplamak, batırmak” kavramıyla ilgiliyse, *parmak* kelimesi de “erişmek, ulaşmak, varmak” kavramıyla ilgili olabilir. Buradan hareketle *parmak* kelimesinin, bir ihtimal olarak *bar-*‘varmak, ulaşmak’ fiil kökünden *-mak* ile yapılmış olduğu ileri sürülebilir. Hacıeminoğlu’na göre *bar-*‘varmak, ulaşmak’ fiili *ba-*‘bağlamak’ kökünden türemiştir ve “bir noktadan ayrılıp bir başka noktaya ‘bağlanmak’” anlamındadır (Hacıeminoğlu 1992;29).

Bu konuda Eski Türkçe *elmek* ‘yaklaşmak, iletmek’ (Caferoğlu 1968;71) fiilinden *-(i)g* ile yapılan *elig* ‘el; elli’ (Caferoğlu 1968;719) biçiminin de *barmak* kelimesiyle aynı kavram alanı içinde bulunduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak *barmak*, *ernek* ve *elig* *>el* kelimelerinin “ulaşmak, ermek, iletmek” kavramıyla ilgili olduğu anlaşılıyor ve bu üç kelime de bizim yaptığımız açıklamaya güç veriyor.

bÄæliú

< Yun. *basilikos* (Steingass 1930;147) “bileğin iç yanında hacamat yapılan üç damardan en aşağıda olanı, şahdamarı, akciğer damarı, başlama damarı, aşağı damar” (KM, MŞ, TŞ, TN, TM, ZM).

baş

< Tü. *ba-ş* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “baş, kafa” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN, M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Türkçenin temel kelimelerinden biri olan *baş* Türk lehçelerinde bazı ses değişiklikleriyle yaşamaktadır: Az *baş*, Tkm *baş*, Tatk *baş*, Nog *bas*, KKlp *bas*, Krg *baş*, yak *bas*, Çuv *pus* (bk. Eren 1999; 41).

Kelimenin kökeniyle ilgili olarak ortaya atılan görüşler Eren 1999’da özetlenmiştir. Buradan anlaşıldığına göre Ramstedt *baş*’ın **balç*’tan geldiğini dile getirmiştir. Benzing ise Türkçe *baş*’ın Korece **mali* biçimiyle bir ilgisinin olduğunu öne sürmüştür (bk. Eren 1999; 429). *Baş*’a sözlüğünde geniş yer ayıran Tietze, kelimenin kökeniyle ilgili

görüşlere yer vermemiş sadece tarihî kaynaklarda kelimenin hangi anlamlarda kullanıldığı üzerinde durmuştur (bk. Tietze 2002; 288-289).

Biz kelimenin *ba-*‘bağlamak’ köküne kadar götürülebileceğini, *di-*‘söylemek’ kökünden yapılan *diş* gibi, *baş*’ın da *ba-* ‘bağlamak’ kökünden *-ş* ile yapılmış olabileceğini düşünüyoruz. *Baş* adını verdiğimiz organın “bağlanmış, düğümlenmiş (organ)” olarak algılanması söz konusu olabilir.

başbarmaú

< Tü. *ba-ş* + *ba-r-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “başparmak” (BL, MŞ, YTS).

Başbarmak kelimesindeki *baş* “ilk, en önde olan, başlangıç” anlamındadır. Ancak bu *baş* da “kafa” anlamındaki *baş*’la anlam bakımından ilişkilidir. Çünkü “kafa” anlamındaki *baş*, anlam genişlemesine ve çok anlamlılığa uğrayarak birkaç anlam daha kazanmıştır. Bu anlamlardan biri de *başbarmak*’taki “ilk, en önde olan, başlangıç” anlamıdır.

Başbarmak “ilk, en önde olan” parmağıdır. *Başbarmak*’tan sonra *işaret parmağı*, daha sonra da *orta parmak* gelmesi bizi desteklemektedir. Türkler parmaklara isim verirken bazılarını işlev açısından (*işaret parmağı*, *yüzük parmağı*, *öksüz parmak*), bazılarını da sırasına göre isim vermişlerdir (*başbarmak*, *orta barmak*). *Başbarmak* en önemli parmak olduğu için “en güçlü, en önemli” anlamında olan parmak anlamını taşıması da oldukça normaldir.

baş: anlamı ve kökeni için. bk. **baş**

baş: anlamı ve kökeni için. bk. **barmaú**

başçanağı

< Tü. *ba-ş* + *çan-aú-ı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki (küçüklme eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kafatası” (BL, YTS).

Türklerin kafayı bir çanağa, tasa benzettiği anlaşılıyor. *Başçanağı* veya yeni biçimi *kafatası* aynı bakış açısıyla oluşturulmuş birleşik bir kelimedir.

baş: Anlamı ve kökeni için. bk. **baş**

Çanak (yayvan çukurca kap), *çan* kelimesinden *-ak* küçültme ekiyle oluşturulmuş bir isimdir (bk. Clauson 1972; 425 ve Tietze 2002; 472).

baş tamarı

< Tü. *ba-ş* + *üm-ar -ı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “dirseğin iç yanında hacamat yapılan üç damardan en aşağıda olanı, şahdamar, akciğer damarı, başlık ” (CH, KM, MiF, MŞ, TŞ, TM, YTS).

baş: Anlamı ve kökeni için bk. **baş**

ümar: anlamı ve kökeni için bk. **damar**

bâzy

< Far. *bâzy* ‘kolun omuz ile dirsek arasındaki kısmı’ (Devellioğlu 1995;75). (BL, KM, MŞ, TŞ).

beden

< Ar. *beden* “vücut, gövde” (BL, CH, HS, K, KM, MN,M, MiF, Müc, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, Tuh, TM, ZM).

bel

< Tü. *bel* : isim kökü. “gövdenin ortası, bükülen yeri” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN,M, MiF, Müc, MŞ, S, TTŞ, , TŞ, TN, TM, YTS, ZM).

Köken sözlüklerinde kelimenin anlamı, oluşturduğu birleşik yapılar ele alınıp değerlendirilmiş fakat kelimenin kökeniyle ilgili yeterli açıklama yapılmamıştır.

Kelimenin Türkçe olduğu anlaşılmaktadır (bk. Clauson 1972; 330 ve Tietze 2002; 307-308).

Saha ve Türkmen Türkçesinde *bil* ‘bel’ (Kirişcioğlu 1999;670) şeklinde karşımıza çıkması kelimenin ünlüsünün uzun olduğunu göstermektedir.

bendükçe

< Far. *bend-keşe* ‘a bolt, bar; servitude’ (Steingass 1930;202) “eklemler” (KM, M, MŞ, TŞ, TUH, TM, ZM).

beñiz

< Tü. *beñ-i-z* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki (ikili organ adı yapan ek). “beniz, yüz; yüz rengi” (CH, K, KM, MN, M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Kelimedeki *-z* bize Türkçedeki “ağız, boğaz, diz, yüz” gibi diğer ikili organ adlarını hatırlatmaktadır. Kelimenin bu dönem metinlerinde iki anlamı tespit edilmiştir: renk; yüz (Dilçin 1983; 30).

Bize göre kelime *beñ* ‘ben, tende bulunan koyu renk leke, benek’ ile ilgilidir. Yüzün iki tarafında oluşan renklilik *beñiz* olarak isimlendirilmiş olmalıdır. Kelime daha sonra “yüzdeki renklilik, leke” anlamından parça-bütün ilişkisi yoluyla “yüz”ün kendisini karşılar duruma gelmiş olmalıdır.

beyni

< Tü. *beyni* : isim kökü. “kafatasındaki önemli organ, his, şuur ve irade merkezi (BL, CH, HS, K, KM, MN, M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Kelime Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Orta Türkçede *meni* “beyin” olarak geçer. Türk lehçelerinde değişik biçimlerde karşımıza çıkar: Tkm *beyni*, Nog *mıy*, Kzk *mıy*, *miy*, Özb *miya*, Alt *me*, Koy *mi*, Çuv *mime* (bk. Eren 1999; 49).

Clauson'a göre *beyin* kelimesi **beñi* biçiminden gelmektedir (Clauson 1972; 348-349). Kelimenin Eski Anadolu Türkçesindeki yaygın biçimi *beyni*'dir. *Tarama Sözlüğü*'nde sadece *beyni* vardır, *beyin* biçimi yoktur (bk. Dilçin 1983; 31). Kelime Evliya Çelebi'de de *beyni* 'beyin' (Dankoff 2004;87) biçiminde geçmektedir. Yukarıdaki açıklamalardan bugün kullandığımız *beyin* biçiminin daha sonra ortaya çıktığı anlaşılıyor. Biz bu konuda Arapça *beyn* "ara, aralık; arada, arasında" ile Türkçe *beyni* kelimesinin birbirine karıştığını düşünüyoruz. Bu durumun meydana gelmesinde "Ulemâ beyninde ihtilâf var." sözü etkili olmuştur. Bu sözü duyan halk, "âlimler arasında" yerine, "âlimlerin beyninde, düşüncesinde" bir farklılık olduğunu düşünmüştür.

Dil biliminin kontaminasyon "bulaşma" adını verdiği bu olayın Türkçede birkaç örneği daha vardır. Fakat Türkçedeki bu örnekler üzerinde herhangi bir çalışma yoktur. Bu tür örneklerin tespit edilmesi son derece önemlidir.

biún

< Tü. *biú-ı-n* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. "böğür; omurga, bel" (YTS).

Uygurcada *biún* "kalça" (Caferoğlu 1968; 40), Eski kıpçakçada *biún* "uca kemiği" (Toparlı 2003; 30) olarak görülen kelime, Türk lehçelerinde de yaşamaktadır: Tkm *bıkın*, Blk *biğın*, Kzk *mıkın*, Krg *mıkın*, Tel *pıkkın*, Soy *biğın* (bk. Eren 1999; 51).

Biún üzerinde çalışan Clauson kelimenin kökeniyle ilgili herhangi bir görüş belirtmemiştir (Clauson 1972; 316). Kelimenin Moğolca *miqan* 'et' biçiminden geldiği öne sürülmektedir. Doerfer, kelimenin fiil kökünden *-n* ekiyle yapılmış bir türev olduğunu belirtmiştir (Eren 1999; 51).

binàлдаú / binàldayú

< Tü. *binàl-da-ú* : ses yansımali isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. "bingıldak" (M, YTS).

Ses taklidi bir *bingil/bıgıl/ bıñıl* kökünden *-da* ile fiil, oradan da *-k* ile isim yapıldığı anlaşılıyor. Çocukların kafatasındaki yumuşak kısım için böyle bir terim kullanılması oldukça normaldir. Çünkü kafanın bu bölümü adeta içinde su olan bir şey gibi *bıgıl bingil* oynamaktadır.

bilek

< Tü. *bil-ek* : isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “kolla el ya da bacakla ayak arası” (BL, CH, MN,M, TM, YTS, ZM).

Türkçede iki bilek bulunduğunu bunlardan birini ayak bileği, diğerinin de kolla el arasındaki bilek olduğunu daha önce belirtmiştik (bk. ayak bileği). Türkçede bu iki bileğin karışmaması için birinin özellikle vurgulanması gerektiği için bu iki organdan biri “ayak bileği” olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırma sayesinde vücudumuzdaki iki bilek birbirine karışmamıştır.

Kelimenin kökeni üzerinde Nişanyan şu açıklamayı yapmaktadır: “ET *bilek* eklem, özellikle el eklemi(xi) > ? * *bilemek* 2 eklemek (Nişanyan 2003; 52).”

Tietze kelimenin anlamıyla ilgilenmiş, yapısı hakkında herhangi bir görüş ileri sürmemiştir (Tietze 2002; 343).

Bilekçe örneğine yer veren Eren’in sözlüğünde *bilek* kelimesine rastlanmamaktadır (bk. Eren 1999).

Kelimenin kökeni hakkındaki tek görüşün Nişanyan’a ait olduğu görülüyor.

Kanaatimize göre Nişanyan’ın *bilek* kelimesinin kökeniyle ilgili açıklaması tamamen yanlıştır ve elle tutulur bir yanı da yoktur. Kelimenin kökeniyle ilgili olarak biz yeni bir görüş öne süreceğiz. Bize göre *bilek*, *bil/bel* kelimesinden *-ek* küçültme ekiyle yapılmıştır. Bu tür yapılar Türkçede çok yaygındır (bk. yanak, başak, çanak vb.). Organ adlarındaki düzenlilik de böyle bir açıklamayı gerekli kılıyor.

boğartlağı

< Tü. *boğ-u-r-t-la-ğu* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “gırtlak, hançere” (CH, YTS).

Kelimenin *boğ-* kökünden geldiği açıktır. Buradan *-r* ile *boğur-* fiili ve daha sonra da *-t* ile *boğurt* isminin oluştuğu anlaşılıyor. Bundan sonraki kısmın yapı olarak *bogazlagu* kelimesinden farklı bir yapısı kalmamıştır. *Tarama Sözlüğü*'nde *bogurtlak* ‘gırtlak, boğaz’ (Dilçin 1983; 36) biçimi kayıtlıdır.

boğaz / boàuz

< Tü. *boğ-u-z* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “boğaz” (BL, CH, EM, HS, K, MN, M, Mif, Müc, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, Tuh, TM, YTS, ZM).

Kelime Eski ve Orta Türkçede *boàuz* biçimindedir (bk. Clauson 1972;322- Eren 1999; 56 ve Tietze 2002; 365). Türk lehçelerinde değişik ses biçimleriyle karşımıza çıkar: Az *boğaz*, Tkm *boğaz*, Nog *boğaz*, TatK *buğaz*, Tar *boğuz*, Çuv *pır* (bk. Eren 1999; 56).

Kelimenin kökeni ve anlamıyla ilgili olarak öne sürülen görüşlerin bir özetini veren Eren, “Türkçe *boğ-* kökünden geldiği açıktır: *boğ-* + *-(u / a)z* eki (Eren 1999; 56)” demektedir. Nişanyan, kelimenin *boğ-* kökünden türetildiğine işaret eder; fakat bu bilginin yanına da bir soru işareti koymayı tercih eder: “*boğaz* = ET boğuz (viii) < ? *boğ-*(Nişanyan 2003; 55).

Doerfer , *boğaz* kelimesinin *boğ-* kökünden geldiği yolundaki görüşlere katılmamış, *boğaz*'daki *-z*'nin *ağız*, *boğaz*, *diz* gibi ikili organ adlarında kullanılan bir ek olduğunu vurgulamıştır (bk. Eren1999; 56).

Bize göre *boğaz* kelimesinin *boğ-* köküyle ilgisi çok kuvvetli ve mantıklıdır.

boğazlağı

< Tü. *boğ-u-z-la-ğu*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “gırtlak, hançere” (HS, KM, YTS).

Köken bilimiyle ilgili kaynaklarda rastlanmayan bu kelimenin kökeni fazla karışık değildir. *Boğaz* isim gövdesi üzerine isimden fiil yapan *-la* ve fiilden isim yapan *-gu* ile oluşturulduğu açıktır. Bu dönem metinlerinde bu tür yapıların birçok örneği görülmektedir.

Kelimenin çıkış anlamı “bir hayvan veya insanın boğazlanacağı yer” olmalıdır. Çünkü insan ve hayvanın boğazlandığı yer gırtlaktır. Kelime, önceleri “bogazlagu yer (boğazlanacak yer)” olarak kullanılmış olmalıdır. Daha sonra kelimenin nitelediği isim düşmüş, kelime sadece *bogazlagu* şeklinde kullanılmıştır. Ancak kelimenin sıfat olduğu hissedilmektedir.

boğaz ümarı

< Tü. *boğ-u-z + üm-ar-ı*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “boğazda bulunan damar” (BL).

Semih Tezcan *Dede Korkut Kitabı*'nda Muharrem Ergin'in “*Avuñ tamarın delüben kanın soran* (Ergin 1997;190)” okuyuşu yerine “*Üñük tamarın delüben kanın soran* (Tezcan 2001;252)” şeklinde bir okuyuş teklif etmektedir.

Tezcan *üñük tamarı* biçimine hiçbir kaynakta rastlamadığını da belirterek bu okuyuştaki tereddüdünü de belirtmiştir.

Bizim buraya madde başı olarak aldığımız *boğaz ümarı* maddesi ile Tezcan'ın teklif ettiği *üñük tamarı* biçimi aynı anlamlıdır ve birbirlerini desteklemektedir.

bogaz: anlamı ve kökeni için bk. **bogaz**

damar: anlamı ve kökeni için bk. **damar**

boğum

< Tü. *boâ-u-m*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “boğum, eklem, mafsal” (TN, M, YTS).

Kelimenin *boğ-* kökünden geldiği ve fiilden isim yapan *-m* ile türetildiği anlaşılıyor.

boğun

< Tü. *boâ-u-n* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “boğum, eklem, mafsal” (BL, TN, TM, TUH, YTS).

Kelimenin *boğ-* kökünden geldiği açıktır. Kelime *boğ-* fiil kökünden, fiilden isim yapan *-(u)n* ekiyle yapılmıştır (bk. Clauson 1972; 315 ve Tietze 2002; 366). *Boğun* kelimesi ile *boğum* biçimi arasında yapı ve anlam bakımından hiçbir fark yoktur. Birinde fiilden isim yapan *-n*, diğesinde ise *-m* kullanılmıştır.

Bu kelimenin oluşmasında eklem yerlerinin âdeta boğumlanmış, düğümlemiş yapısı etkili olmuştur. Türk insanı eklem yerinin bu özelliğine dikkat etmiştir.

boğurtlak

boğurtlak : anlamı ve kökeni için bk. **boğartlağı**

boş bağırsuú

< Tü. *boş* + *ba-â-a-r-suú* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “körbağırsak, kalın bağırsağın ilk parçası” (YTS).

Bağırsağın bu bölümünün “boşbağırsak” olarak anılması, ince ve kalın bağırsağın birleşme yerinde bir çıkıntı, şişkinlik bulunmasıdır. Bu şişkinlikten dolayı bu ad verilmiş olmalıdır.

Boş kelimesinin buradaki “boşluk, içinde bir şey olmama” anlamından başka Türkçede birçok anlamı vardır (kelimenin anlam dünyası için bk. Tietze 2002; 373).

Boş kelimesi Eski Türkçeden beri ses değişmesine uğramadan kullanılmaktadır (bk. Clauson 1972; 376).

bağırsuú: anlamı ve kökeni için bk. **bağırsuú**

boş böğür

< Tü. *boş* + *bük-ü-r*: isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiden isim yapım eki. “kaburgalar ile kalçanın arasında karnın yumuşak mntıkası” (S, YTS).

Türk insanı kaburgalar ile kalça arasındaki bölümü içi boş kabul etmiştir. O bölümdeki yumuşaklığı, boşluk olarak nitelendirmiştir. Bu sebeple bu bölgeye “böğürün boş yanı” anlamında *boşböğür* adını vermiştir.

böğür: anlamı ve kökeni için bk. **böğür**

boyın

< Tü. *boy-ı-n*: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki. “gövdenin başla göğüs arasındaki en dar yeri, boyun” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Kelime Eski Türkçeden itibaren kullanılmaktadır. Eski ve Orta Türkçedeki *boyın* biçimi daha sonra *boyun* olmuştur. Türkçenin temel kelimelerinden olan *boyun* diğer Türk lehçelerinde de yaşamaktadır: Az *boyun*, Tkm *boyun*, TatK *muyın*, Bşk *Muyın*, Krg *moyun*, Kzk *moyın*, Tuv *moyun*, Yak *moy*, *moyun*, Çuv *may* (bk. Eren 1999; 59).

“Türkçe *boy* kökünden geldiği açıktır: boy (< *boń) + -(ı)n eki (Eren 1999; 59)” diyen Eren, kelimenin kökeniyle ilgili görüşleri burada özetlemiştir.

boyın mühreleri

< Tü. *boy-ı-n* + Far. *mühre* + Tü. *-leri*: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki + isim kökü-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “boyun omurları” (MŞ).

boyın : anlamı ve kökeni için bk. **boyın**

mühre: anlamı ve kökeni için bk. **mühre**

boyın saçanaúları

< Tü. *boy-ı-n* + *saç-anaú-ları*: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “boyun kasları” (TM).

boyın:anlamı ve kökeni için bk. **boyın**

saçanaú: anlamı ve kökeni için bk. **saçanaú**

boyın süňükleri

< Tü. *boy-ı-n* + *süň-ü-k-leri*: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “boyun kemikleri, boyun omurları” (HS).

boyın: Anlamı ve kökeni için bk. **boyın**

süňük: Anlamı ve kökeni için bk. **süňük**

bögür

< Tü. *bük-ü-r* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “gövdenin yanı, kaburgalar ile kalça arası” (BL, CH, HS, KM, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Köken bilimi sözlüklerinde kelimenin yapısıyla ilgili bir açıklama yoktur. Bu sözlüklerde sadece kelimenin anlamıyla ilgili bazı açıklamalar vardır (bk. Clauson 1972; 328 ve Tietze 2002;380).

Bize göre kelime “vücudun hareket edebilen, esnek bir bölümü”nün adı olduğu için *bükül-* kavramıyla ilgilidir. Kelime *bögür* okunduğu gibi *bügür* olarak da yorumlanabilir. Nitekim Caferoğlu kelimeyi *bügür* “kalça” biçiminde okumayı tercih etmiştir (Caferoğlu 1968; 56). Bu durumda *bükür* > *bügür* > *bögür* biçiminde bir açıklama yapmak mümkündür.

bögrek

< Tü. *bük-ü-r-ek* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “böbrek” (BL, CH, K, KM, MN, M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TE, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Bögür kelimesinden küçültme eki *-ek* ile yapılan kelime *bögürek* > *bögrek* > **bövrek* > *böbrek* aşamalarından geçerek bugünkü şeklini almıştır. Buna göre kelimenin çıkış

anlamı “böğürcük, küçük böğür” biçiminde düşünülebilir. Türkçe organ adlarında küçültme ekinin kullanımı yaygındır (bk. bilek, yanak vb.).

böğür: anlamı ve kökeni için bk. **böğür**

bud

< Tü. *být* : isim kökü. “vücudun kalça ile diz arasındaki bölümü” (BL, CH, EM, MN,M, MiF, MÜC, MŞ, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden itibaren kullanılan kelime bugünkü Türk lehçelerinde de yaşamaktadır: *Az bud*, *Tkm být*, *Nog but*, *Kzk but*, *Krg but*, *Alt put*, *Yak být* (bk. Eren 1999; 65).

Kelimenin Türkmen ve Yakut Türkçelerinde uzun ünlülü olması aslı uzun ünlüye sahip bir kelime olduğunu göstermektedir.

burun

< Tü. *bur-u-n* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “burun, yüzün ortasındaki organ” (BL, CH, HS, K, KM, MN,M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

“*Tkm burun*, *TatK boron*, *Nog burın*, *Krg murun*, *KKlp murın*, *Kzk murın*, *Şor murun*, *Yak murun* (bk. Eren 1999; 64) vb.” biçimlerde Türk lehçelerinde karşımıza çıkan kelime, eski dönemlerden beri kullanılmaktadır (Clauson 1972, 366 - Caferoğlu 1968; 54 vb.).

Burun eskiden beri “koklama ve solunum organı” anlamının yanında “eskiden, ilk başta, önce (Caferoğlu 1968; 54- Toparlı 2003; 38)” anlamında da kullanılmaktadır. Kelime bugünkü Türk lehçelerinde de aynı anlamlarını devam ettirmektedir.

Kelimenin ilk anlamı “koklama ve solunum organı” şeklinde olanıdır. “Önce, ilk başta” anlamını daha sonra kazanmış olmalıdır. Dil bilimine göre bir kelimenin ilk önce somut,

daha sonra soyut anlamı meydana gelmektedir. Burun yüzün ön tarafında yer aldığı için kelime böyle bir anlam genişlemesine uğramıştır.

Kelimenin kökenini Hasan Eren “Diyalektlerde kullanılan *bura-*, **bur-* ‘kokmak, koku vermek’ kökünden *-(u)n* ekiyle yapıldığı açıktır : *bur-* + *-(u) n*. Türkçede organ adlarında *-n* ekinin sık sık kullanıldığı göze çarpar (*alın, beyin, bıkın, boyun, erin, taban* vb. Eren 1999; 64)” biçiminde açıklamıştır.

burun delügi

< Tü. *bur-u-n* + *tel-ü-k -i* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses- fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “burun deliği” (BL, TŞ, TM).

burun: anlamı ve kökeni için bk. **burun**

Delük “dar, küçük açıklık” kelimesinin *del-* kökünden fiilden isim yapan *-(ü)k* ile yapıldığı açıktır.

burun düdügi

< Tü. *bur-u-n* + *düdük -i* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “burun deliğinin üst kısmı, geniz” (YTS).

burun: anlamı ve kökeni için bk. **burun**

Düdük kelimesi Eski Türkçede *tütek* biçiminde karşımıza çıkmaktadır (Clouston 1972; 668). Kelimenin ses taklidi yoluyla oluştuğu anlaşılmaktadır. İçi delik bir nesneye üflenince çıkan ses, bu sesi çıkaran nesneye, çalgıya, organa isim olmuştur. Burnun da düdüğe benzer bir yapısının olması ve ses çıkarması “burun düdügi” ifadesini ortaya çıkarmıştır.

burun kemügi

< Tü. *bur-u-n* + *kemdi-k-i* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “burun kemiği” (BL).

burun: Anlamı ve kökeni için bk. **burun**

kemük: Anlamı ve kökeni için bk. **kemük**

burun ãoñağı

< Tü. *bur-u-n* + *ãoñ-aú-ı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “burun deliği” (YTS).

burun: anlamı ve kökeni için bk. **burun**

Soñak kelimesi *soñ* isim kökünden –*ak* küçültme ekiyle yapılmış olmalıdır. Burun deliği en alt kısımda olduğu için *burun soñagi* adı verilmiş olmalıdır.

bükün

< Tü. *bük-ü-n* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “bağırsak” (TM).

Eski Kıpçakçada *bükün* ‘büküm, büküm yeri’ (Toparlı 2003;40) ve *bükürin* ‘büküm, büküm yeri’ (Toparlı 2003;40) biçimlerinde karşımıza çıkan kelimelerin burayla ilgili olduğu anlaşılıyor. Kelimeyi *Nehcü'l-Feradis*'te *büken* ‘bağırsak’ (Ata 1998;91) biçiminde görüyoruz.

Köken bilimi sözlüklerinde rastlamadığımız kelimenin yapısı oldukça açıktır. Kelimenin *bük-* “eğmek” köküyle ilgili olduğu açıktır. *Alın, beyin, bıkın, boyun, taban* gibi organ adlarında karşımıza çıkan –*n* ekini burada da görmekteyiz.

Kelimenin Kıpçak Türkçesinden alınma olduğu anlaşılıyor. *Tarama Sözlüğü*'nde de yer almayan bu biçim, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde hemen hemen hiç rastlanmayan

bir kelimedir. Zaten *Tuhfe-i Mübarizî*'nin yazarı “*bagarsuga a ’ver, bükün didükleri olur* (TM 15b-14)” diyerek kelimenin çok nadir kullanıldığına işaret etmiştir.

Tuhfe-i Mübarizî üzerinde bir doktora çalışması yapmış olan Binnur Erdağı, *bükün* kelimesinin anlamını *Tarama Sözlüğü*'ne bakarak “*büküm yeri, kıvrım* (Erdağı 2000;266)” olarak vermişse de biz burada doğru anlamı verdiğimizizi düşünüyoruz.

büzdüm kemügi

< Tü. *büz-düm* + *kemdi-k-i*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*kuyruk sokumu kemiği,uca*” (YTS).

Bu terim *Tarama Sözlüğü*'nde *bezdüm kemigi* (Dilçin 1983; 31) olarak kayıtlıdır. Bu yanlışlık Tietze 2002'de düzeltilmiş ve kelimenin *büz-* fiil kökünden , fiilden isim yapan *-düm* ile yapıldığı belirtilmiştir. Aynı yapıda benzer başka bir kelime olan *buyurdum* “*buyurtu, yazılı emir*” biçimine dikkat çekilmiştir (bk. Tietze 2002; 409).

Zaten *Tarama Sözlüğü*'ndeki *büzdüm* ‘*kuyruksokumu*’ (Dilçin 1983;43) maddesi *bezdüm kemügi* ‘*kuyruksokumu kemiği, uca*’ (Dilçin 1983; 31) birbiriyle hem çelişiyor hem de birbirini tashih ediyor.

kemik: anlamı ve kökeni için bk. **kemük**

cÀlibeyn

< Ar. *cÀlibeyn* “*böbrek*” (TM).

cedÀvil

< Ar. *cedÀvil* “*kılcal damarların dışındaki damarlar*” (HS).

Aslında “*cedvel*” kelimesinin çoğulu olan “*cedavil (cetveller)*” burada bir tıp terimi olarak kullanılmıştır.

ciger

< Far. *ciger* “karaciğer; yürek, cesaret” (BL, CH, HS, K, KM, MN,M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TM, YTS, ZM).

Türkçede *akciğer* için *öyke*, *öyke* terimi kullanılır. Türk lehçelerinde “karaciğer” *bağır* olarak geçer : Tkm *bağır*, Nog *bavır*, Krg *bîr*, TatK *baur*, Şor *pağır*, Sag *pÂr*, Alt,Tel *pÿr* (bk. Eren 1999; 72).

ciger ûamarı

< Far. *ciger* + *ûm-ar -ı*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “karaciğer damarı” (HS).

ciger: Anlamı ve kökeni için bk. **ciger**

ûamar: Anlamı ve kökeni için bk. **damar**

ciger-bend

< Far.*ciger* + *bend* “bronşlar” (HS).

çehÂr-reg

< Far. *çehÂr* (dört) + *reg* (damar) “aşağı ve yukarı dudakta ikişer adet bulunan damarlar” “*Yukaru tutakda iki damar ve aşaga tutakta iki damar dahı vardur bu dört tamara etibba çehar-reg dirler* (CH 151b-13)”.
Eski Türkçede *ter* şeklinde kullanılır (bk. Clauson 1972; 528). Eski Türkçeden beri “ter ve ücret (Caferoğlu 1968;234)” anlamlarındadır.

der /ter

< Tü. *ter* : isim kökü. “terlerken deriden dışarı sızan tuzlu su” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN,M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçede *ter* şeklinde kullanılır (bk. Clauson 1972; 528). Eski Türkçeden beri “ter ve ücret (Caferoğlu 1968;234)” anlamlarındadır.

Tkm *der*, Nog *ter*, TatK *tir*, Bşk *tir*, Kzk *ter*, KKlp *ter*, Krg *ter*, Özb *ter*, Alt *ter*, Tuv *der*, Çuv *tar* (bk. Eren 1999; 403) biçiminde Türk lehçelerinde görülen kelimenin , hem *ter* hem de *ücret* anlamında kullanılması Türk kültüründeki *alın teriyle kazanmak* kavramını göstermesi bakımından güzel bir örnektir.

Kelimenin kökeni tam olarak belli değildir. Nişanyan'a göre Farsça “yaş, nemli, taze” anlamlarına gelen *ter* kelimesi Türkçede “vücut nemi” anlamını kazanmıştır (Nişanyan 2003; 453).

Nişanyan'ın görüşü tartışmaya açıktır. Alıntı bir kelimenin bütün Türk lehçelerinde kullanılması düşündürücüdür. Bu kelime üzerinde yeni çalışmaların yapılması gereklidir.

deri

< Tü. *teri* : isim kökü. “deri, insan ve hayvan vücudunu kaplayan örtü” (BL, CH, EM, K, KM, MN,M, MiF, MÜC, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden beri *teri* ‘deri’ (Caferoğlu 1968;234) biçiminde görülen kelime bugünkü Türk lehçelerinde de yaşamaktadır: Az *deri*, Tkm *deri*, TatK *tire*, Bşk *tire*, Nog *teri*, KKlp *teri*, Kzk *teri*, Krg *teri*, Bar *teri*, Alt, Tel, Şor *tere*, Çuv *tir* (bk. Eren 1999;109).

Kelimenin kökeni üzerine Hint-Avrupa dillerinden alındığı, Moğolca *siri(n)* biçiminden geldiği gibi çeşitli görüşler ileri sürülmüşse de bunların şüpheli olduğu açıktır. Kelimenin kökeni hakkında ileri sürülen görüşler Hasan Eren tarafından değerlendirilmiştir (bk. Eren 1999; 109).

Kelimenin kökeni hakkında yeni araştırmaların yapılması gerekmektedir.

dırnaú/ ùrnaú

< Tü. *tırña-ú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “insan ve birçok hayvanın parmak uçlarındaki sert organlar” (BL, CH, EM, KM, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçe *tırnak* (Clauson 1972; 551) biçiminde görülen kelime bugün de Türk lehçelerinde değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır : Az *dırnah*, Tkm *dırnak*, TatK *tırnak*, Nog *tırnak*, Krg *tırnak*, Krg *tırnak*, Özb *tırnok*, Kzk *tırnak*, KKlp *tırnak*, Sag, Koy *tırgak*, Şor *tırbak*, Tel, Alt *tırnak*, Tuv *dırbak*, *dırgak* (bk. Eren 1999; 407).

Kelimenin *tırna-* “tırmalamak (Toparlı vd. 2003; 274)” fiilinde dayandığı anlaşılıyor. Kelime *tırna-* fiiline, fiilden isim yapım eki *-k* getirilerek oluşturulmuştur.

Hasan Eren de kelimenin kökenini “ < tırna- ‘jucken, kratzen’ + -k eki (Eren 1999; 407)” biçiminde açıklamaktadır.

Tırnak ile *tırnak* kelimesi arasındaki ses ve anlam benzerliği üzerinde durulması gerekmektedir. Her iki kelimenin de *dır-* (< *tır-*) ‘koparmak’ (Özyetgin 2001;446) köküne bağlanabileceğini, bu konunun başka bir çalışmaya kaynaklık edebilececek kadar geniş olduğunu düşünerek burada sadece işaret edip geçmek durumundayız.

dil

< Tü. *ti-l* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “tat alma organı” (BL, CH, EM, HS, K, MN, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden beri *til*, *til* biçiminde kullanılmaktadır (Clauson 1972; 489-490).

Kelimenin kökeni hakkında Brockelman’ın görüşü kabul görmüştür. O, kelimenin *ti-* ‘demek’ kökünden *-l* ile yapıldığını ileri sürmektedir (bk. Eren1999; 112). Kelime oluşturulurken dilin tat alma organı olması değil, konuşma işlevi ön plana alınmıştır.

dilcük

< Tü. *ti-l-cik* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) .
“bademcik, boğazın iki yanında bulunan beze” (CH, MN, MİF, MÜC, YTS).

Kelimenin *dil* ismine *-cik* küçültme eki getirilerek yapıldığı oldukça açıktır. Organ adlarında küçültme eki yaygın olarak kullanılmıştır (bk. bilek, böbrek, yanak vb.). Bu iki organın şekli bademe benzediği için Araplar buna *lavzatan* (lavza ‘badem’ + -an eki) demiş ve tercüme yoluyla Türkçeye *bademcik* olarak geçmiştir (bk. Tietze 2002;257).

dil : anlamı ve kökeni için bk. **dil**

dirsek

< Tü. *tiz-ek*: isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “kolun ek yeri” (BL, CH, EM, MİF, MÜC, MŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS).

Eski Türkçede *tirsgek* (bk. Clauson 1972; 553) biçiminde görülen kelime *diz* köküne dayanmaktadır. Kelime *r > z* ses denkliği sonucu bu şekle girmiştir (Tekin 1969). Kelime *diz* köküne *-(g)ek* eki getirilerek oluşturulmuştur (bk. Tietze 2002; 628). *Tirsgek* biçimindeki iç ses *s* türemesi ilginçtir.

Türkçe “bilek, böbrek, yanak” gibi organ adlarının küçültme ekiyle yapıldığını ilgili yerlerde belirtmiştik. Biz *dirsek* kelimesinde de aynı mantığın geçerli olduğunu düşünmekteyiz. Bize göre *dirsek* kelimesi **dizek* “dizcik, küçük diz” biçiminde düşünülebilir.

Marcel Erdal *-gak > -ak* ekinin benzerlik ifade ettiğini belirtmekte ve *dirsek* örneğini de vermektedir (Erdal 1991; 74-76). Buna göre *dirsek* kelimesinin çıkış anlamı ‘dize benzeyen organ, nesne’ olmalıdır.

diş

< Tü. *ti-ş* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “ağızda bulunan çiğneme, koparma organlarından her biri” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN,M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden beri kullanılan kelime, Türk lehçelerinde değişik ses biçimlerinde görülür: Tkm *diş*, Nog *tis*, Blk *tiş*, KKlp *tis*, Kzk *tis*, Krg *tiş*, Tar *çiş*, Sag *tis*, Alt, Tel, Şor *tiş*, Yak *tis*, Çuv *şal* (bk. Clauson 1972; 557 ve Eren 1999; 115).

Hacıeminoğlu, kelimenin “söylemek” ile ilgili olduğunu ve kelimenin *dil* gibi *ti-* ‘söylemek’ kökünden *-ş* ile yapıldığını ifade etmiştir (Hacıeminoğlu 1992;26). Konuşmada *dil* ve *diş*in işlevi çok önemlidir. İnsanlar eskiden beri dişleri olmayanların konuşmada zorluk çektiğine şahit olmaktadır.

diş eti / etleri

< Tü. *ti-ş* + *et-leri*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “diş etleri” (CH, KM).

diş: Anlamı ve kökeni için bk. **diş**

et: Anlamı ve kökeni için bk. **et**

dişler eti

< Tü. *ti-ş-ler* + *et-i*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-çokluk eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “diş etleri” (CH 27 b-11). krş. **diş etleri**

Diş köklerini kaplayan, örten etlere *diş etleri* ve *dişler eti* şeklinde iki farklı terim kullanılıyor. Dişlerin birden fazla olması sebebiyle çokluk eki getirilmeden bu terim kullanılamıyor. Ancak görüldüğü gibi çokluk ekini hangi kelimenin alacağı konusunda bir kararsızlık göze çarpıyor. Bu durumun sebebi Türkçenin yapısında aranmalıdır. Türkçe küçük oynamalara izin veren bir dildir. Devrik cümle yapısı da bununla ilgilidir. Burada da Türkçe *diş etleri* veya *dişler eti* şeklinde bir kullanıma elverişlidir. Bu tür

kullanımlar anlam farkı oluşturmamaktadır. Bu oynaklığın sebebi de zaten anlam farkının olmamasındandır.

diz

< Tü. *ti-z*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “bacağın büküldüğü yer” (BL, CH, EM, HS, KM, MN, M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TM, YTS).

Eski Türkçede *tiz* (Clouston 1972; 570) biçiminde görülen kelime, Türk lehçelerinde değişik seslerde karşımıza çıkar: Az *diz*, Nog *tiz*, KKlp *dize*, Kzk *tize*, Krg *tize*, *tiz*, Özb *tiz*, Alt, Tel, Şor *tize*, Sag *tis*, Tuv *tisdek*, Çuv *çer* (bk. Eren 1999; 116).

Diz'in sonundaki *-z* “ağız, boynuz, göz” gibi organ adlarında kullanılan ve ikili olma durumunu ifade eden bir ektir.

diz ağırşığı

< Tü. *ti-z* + *ağ-ı-r-çau-ı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “dizkapağı” (CH, YTS).

diz: anlamı ve kökeni için bk. **diz**

ağırşau: anlamı ve kökeni için bk. **ağırşau**

dizcük

< Tü. *ti-z-cük*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “dizbağı” (YTS).

Bu terime de sadece *Tarama Sözlüğü*'nde rastlıyoruz. Kelimenin *diz* kökünden küçültme eki ile yapıldığı oldukça açıktır. Bu dönemde kelime türetmede küçültme eklerinin çok kullanıldığı bilinmektedir.

döl yatağı

< Tü. *töl* + *yat-ak - ı* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “rahim” (YTS).

Döl kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir. Eski Türkçedeki biçimi *töl* (bk. Clauson 1972; 490) olan kelime, Tkm *döl* ‘sperma, atmık’, Alt, Tel *töl*, Sag *töl*, Kzk *töl* şekillerinde görülür (bk. Eren 1999; 120).

Türkçede kullanılan *döl döş* ikilemesi *döl* ile *döş* arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Çünkü bu iki yapı aynı anlamlıdır ve *l > ş* ses denkliği sonucunda ortaya çıkmışlardır.

Döl kelimesi *sperm*, *atmık* anlamından zamanla *yavru* anlamını kazanmıştır. Daha sonra da kelime *nesil*, *soy* anlamlarını da almıştır.

Yatak kelimesinin yapısı oldukça açıktır. Kelime *yat-* fiil kökünden *-ak* fiilden isim yapım ekiyle oluşturulmuştur ve “yatılan yer” anlamındadır.

Anlam bilimi açısından *rahim* için *yatak* kelimesinin kullanılması da oldukça normal ve uygundur.

döş

< Tü. *töş* : isim kökü. “göğüs, sine” (MİF, YTS).

Eski Türkçede *töş* (bk. Clauson 1972; 559) şeklinde görülen kelime Türk lehçelerinde değişik biçimlerde karşımıza çıkmaktadır: Az *döş*, Tkm *dööş* , TatK *tüş*, Bşk *tüş*, Nog *tös*, KKlp *tös*, Kzk *tös*, Krg *tös*, Alt, Tel, Şor *töş*, Sag *tös*, Özb *toş*, Karag *döiş*, *töiş*, Tuv *töş*, Yak *tüös*, Çuv *tüş* (bk. Eren 1999; 122).

Türkmen ve Yakut Türkçesindeki biçimler Türkçe *döş*’ün uzun ünlülü bir kelime olduğunu göstermektedir.

döş kemigi

< Tü. *töş* + *kemdi-k-i*: isim kökü-fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “göğsün ortasında birbiriyle bitişen kemikler” (YTS).

döş: anlamı ve kökeni için bk. **döş**

kemik: anlamı ve kökeni için bk. **kemik**

dudaú

dudaú : anlamı ve kökeni için bk. **tudaú**

dübür

< Ar. *dubur* ‘kıç, makat’ (Devellioğlu 1995;193) (MN).

Dilde ayıp sayılan kelimelerin yerine başka dilden alınma bir kelime veya aynı anlamı karşılayan fakat çağrışım değeri daha güzel kelimelerin kullanılması yaygındır. Türkçede kullanılan “dübür, makat, kıç, oturak yeri” gibi kelimeler de Türkçe “göt” kelimesine göre daha uygun görülmüş ve kullanılmıştır. Dilde buna “güzel adlandırma” denildiği bilinmektedir (ayrıntılı bilgi için bk. Aksan 1998;98-100).

düçük

< Tü. *tütek* : isim kökü . “soluk borusu” (BL, HS, TM).

Eyuboğlu ve Nişanyan’a göre Eski Türkçe “emzik” anlamındaki *tütek* kelimesi *tütek* > *tüdek* > *düdek* > *düçük* gelişmesini yaşamıştır (Eyuboğlu 2004;208-Nişanyan 2003;102).

Kelimenin yansımadan türediği açıktır. Ses çıkarıcı bir organ olduğu için soluk borusu ile küçük arasında bir benzerlik kurulduğu anlaşılıyor.

düşbüz

< Far. *düşbüz* “kaburga uçlarındaki kıkırdak” (TM 14a-17).

ebher

< Ar. *ebher* ‘kalpten vücuda kan dağıtan büyük anadamar, atardamar’ (Devellioğlu 1995;198) (TM 11b-15).

ecvef

< Ar. *ecvef* “kanı vücuda dağıtan atardamar” (TM 12a-8).

edeme

< Ar. *edeme* “derinin iç yüzü” (HS 8b).

egin

< Tü. *eg-i-n* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “arka, sırt, omuz” (YTS).

Eski Türkçe *egin* (bk. Clauson 1972;109) olarak karşımıza çıkan kelime, Tkm *egin*, TatK *in*, *iñ*, Nog *iyin*, KKlp *iyin*, Kzk *iyin*, Krg *iyin*, *iyin*, Tuv *egin*, Çuv *an* (bk. Eren 1999; 130) biçimlerinde görülmektedir.

Kelimenin Türkçe *eg-* kökünden geldiği belirtilmektedir. *Eg-* fiil köküne *burun*, *taban*, *karın* gibi kelimelerde kullanılan fiilden isim yapan *-(i)n* eki getirilerek yapıldığı vurgulanmaktadır (bk. Eren 1999; 130).

egri eyegü

< Tü. *eg-i-r-i* + *eyegü*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (kalıplaşmış zarf-fiil eki) + isim kökü. “eğe, kaburga kemiği” (YTS).

“Doğru, düz olmayan” anlamındaki *egri* kelimesi *eyegü* ismini niteleyen bir sıfat durumundadır. Burada *eyegü* kemiklerinin eğriliği vurgulanmak istenmiştir. *Egri süñük* terimi de aynı yapıda ve anlamdadır.

Köken bilimi sözlüklerinde bulunmayan *egri* kelimesinin Türkçe *eg-* kökünden geldiği oldukça açıktır. *Eğri büğrü* ikilemesi bu konuda bizi doğrulamaktadır. Çünkü *eğri* ve *büğrü* kelimeleri köken olarak aynı *eğ-* (*bük-*) kavramından hareketle yapılmıştır.

Bize göre bu iki yapı (*eğri* ve *büğrü*) *eg-i-r-i* > *eğri* ve *bük-ü-r-ü* > *büğürü* > *büğrü* (fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki- kalıplaşmış zarf-fiil eki) biçiminde izah edilebilir.

eyegü: Anlamı ve kökeni için bk. **eyegü**

egri süñük

< Tü. *eg-i-r-i* + *süñ-ü-k* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (kalıplaşmış zarf-fiil eki) + fiil kökü- yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “eğe, kaburga kemiği” (YTS).

Eğri eyegü yapısında olduğu gibi burada kaburga kemiğinin eğriliği vurgulanmıştır.

egri : Anlamı ve kökeni için bk. **egri eyegü**

süñük: Anlamı ve kökeni için bk. **sünük**

ekóal

< Ar. **ekóal** “orta damar, kolun iç tarafındaki ana damar” (CH, KM, TM, ZM).

el

< Tü. *el-i-g* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “el, vücut parçası” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçede *elig* (bk. Clauson 1972; 140) biçiminde kullanılan kelime zaman içinde *el* şekline dönüşmüştür. Kelimenin *elig* > *elli* > *el* aşamalarından geçtiği düşünülebilir.

Eski Türkçe *elig*'in *elmek* 'yaklaşmak, iletmek' (Caferoğlu 1968;71) fiilinden *-(i)g* ile yapıldığını söylemek mümkündür. Nitekim *parmak* ve *ernek* kelimelerinin de yine aynı kavram alanıyla ilgili olduğundan daha önce söz etmiştik (bk. **barmaú**).

Sayı bildiren *elli* kelimesinin etkisiyle bu hale geldiği söylenilebilir.

el ayası

< Tü. *el-i-g* + *aya-sı*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. "avuç içi" (CH, MN).

El ayası bize ayak ayasını hatırlatmaktadır. Çünkü insan vücudunda el ve ayakta benzer iki yer bulunmaktadır. Bize göre bu iki yeri birbirinden ayırmak için *el ayası* biçimi kullanılmış olmalıdır. Ancak sadece *aya* kelimesinin de *el ayasını* karşılamaya yettiğini belirtelim. Çünkü *ayak ayası* gibi bir biçimin kullanıldığını görmemekteyiz. *Ayak ayası* yerine *ayak tabanı* tercih edilmiştir

aya: anlamı ve kökeni için bk. **aya**

emèÀ

< Ar. *emèÀ* "bağırsak" (KM, S, Tuh, ZM).

emcek

< Tü. *em-ecek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. "kadın memesi" (BL, CH, EM, HS, M, MiF, MŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçede *meme* için *emig* 'meme' (Caferoğlu 1968;71) kelimesinin kullanıldığını görüyoruz (bk. Clauson 1972; 158). *Emig* biçiminin *em-* kökünden fiilden isim yapım eki *-(i)g* ile yapıldığı açıktır.

Emcek kelimesinin de *em-* kökünden fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki) *-ecek* ile oluşturulduğu söylenebilir (bk. Tietze 2002; 715).

eñ

< Tü. **i/e-g* : isim kökü. “eklem” (HS, TM, YTS).

Tarama Sözlüğü'nde bu kelime *añ*, *ek*, *eñ* (Dilçin 1983,83) biçimlerinde gösterilerek kelimenin okunuşundaki tereddüt gösterilmiştir.

Bize göre kelime *i-*‘arkasınca gitmek, ardına düşmek’ (Caferoğlu 1968,94) kökünden fiilden isim yapan *-g* ile yapılmış olabilir. Türkçede *ñ*, *g*, *k* sesleri arasında bir geçiş olması mümkündür. Ayrıca eski harfli Türkçe metinlerde bu üç sesin aynı işaretle gösterildiğini de unutmamak gerekir.

Buna göre *ek* kelimesinin çıkış anlamı “birbiri ardınca gelen şey, eklenen nesne” biçiminde olmalıdır.

eñek

< Tü. *eñ-ek*: isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “çene, çene kemiği” (BL, CH, HS, KM, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Tkm *eñek* , Nog *iyek*, KKlp *iyek*, Krg *eyek*, Kzk *iyek*, TatK *iyek*, Çuv *yanax* ‘çene’ (bk. Eren 1999; 134) olarak görülen kelime, Eski Türkçede *engek* (bk. Caferoğlu 1968; 72 ve Clauson 1972; 183), Eski Kıpçakçada *eñek* (bk. Toparlı 2003; 73) biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

Eski Kıpçakçada *eñ* ‘yanak’ (Toparlı 2003;73) olarak karşımıza çıkan kelimeyle ilgili olduğu anlaşılıyor. Zaten kelimenin kökeniyle ilgili olarak Hasan Eren “*Eski Türk diyalektlerinde ‘yanak’ olarak kullanılan eñ adından küçültme ekiyle yapılmıştır: eñ + -(e)k* (Eren 1999; 135)” demektedir.

Türkçede “bilek, yanak” vb.organ adlarının birçoğu küçültme ekleriyle yapılmıştır. Türkçenin bu yönü ayrıntılı olarak ele alınıp incelenmelidir.

eñse

< Tü. *eñse* : isim kökü. “ense, boynun arkası” (BL, CH, HS, K, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Az *eñse*, Tkm *eñse*, Nog *eñse*, KKlp *eñse*, Kzk *eñse*, TatK *iñse*, Özb *ensa* biçiminde gördüğümüz kelime Eski Kıpçakçada *eñse* > *ense* (bk. Toparlı 2003; 74) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kelimenin kökeni hakkında ileri sürülen görüşler Eren 1999’da özetlenmiştir. Buna göre Brockelmann kelimenin *eñ* kökünden –*se* ekiyle yapılmış olduğunu, Sevortyan ise Türkçede *eñ-* ve *eğ-* kelimelerinin birleştirilebileceğini söyler.Türkçe *egin* ile *eñse* kelimelerinin *eğ-* (*eñ-*) kökünden geldiğini söyler (bk. Eren 1999; 137).

Kelimenin kökeninin tam olarak açıklandığını söylemek zordur. Bu konuda yeni araştırmaların yapılması gerekmektedir.

evride

< Ar. *evride* ‘siyah kan damarları, toplardamarlar; boynun iki tarafında olan damarlar’ (Devellioğlu 1995;242) (CH, HS, M).

eyegü

< Tü. *eyegü* : isim kökü. “kaburga kemiği” (BL, CH, HS, KM, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, TTŞ, TŞ, TN, TM, YTS).

Eski Türkçede (bk. Clauson 1972; 272) ve Eski Kıpçakçada (bk. Toparlı 2003; 78) *eyegü* olarak geçen kelime, bugün *eğe* (bk Eren 1999; 130) biçimine geçmiştir.

Eren, burada *y* sesinin *ğ*'ye çevrildiğini düşünmektedir. Ona göre *eyegü* biçimi *eğ*'e çevrilirken tıpkı *eyer* > *eğer*, *öyle* > *öğle*, *öyün* > *öğün* gibi *y*'nin *ğ*'leşmesi söz konusudur (bk. Eren 1999; 130).

eyegü süñügi

< Tü. *eyegü* + *süñ-ü-k-i*: isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kaburga kemiği” (KM 22b-9).

eyegü: anlamı ve kökeni için bk. **eyegü**

süñük : anlamı ve kökeni için bk. **süñük**

gegrek / geyrek

< Tü. *geg-i-r-ek*: isim kökü (yansımadan oluşmuş kök)-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-isimden isim yapım eki. “yumuşak kaburga kemikleri” (HS, YTS).

Bu kelimeyle ilgili olarak Hasan Eren “Kökünü bilmiyoruz. Ancak, Türkçe bir türev olduğu anlaşılıyor. Türkçe *böbrek* (< *böğrek*) gibi (Eren 1999; 151)” demektedir.

Bizim kanaatimize göre *geğir-*, *geyrek*, *kıkırdak* birlikte ele alındığında ortaya ses yansımaları bir kelime olduğu çıkmaktadır. Buna göre *gak/ gek/ geg* gibi yansıma bir kökten *-(t)r* ile fiil, buradan da *-ek* ile isim yapıldığı söylenilebilir. Türkçede bu şekilde yansıma köklerden oluşmuş çok sayıda kelime bulunmaktadır : çatırtı, patırdamak vb. Bu konuda daha geniş bilgi için Hamza Zülfikar'ın hazırladığı *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler* (Zülfikar 1995) adlı esere bakılabilir.

geñiz

< Tü. *keñ-i-z*: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki. “geniz, ağız ve burun boşluğunun arka bölümü” (CH, HS, K, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TM, YTS).

Köken bilimiyle ilgili sözlüklerde bulamadığımız kelime bize göre “ağız, diz, beniz, yüz” gibi *-z* ile yapılmış organdan biri olmalıdır. Türkçe *geñ* ‘geniş’ isim kökünden *-z*

ile türetilmiş olabileceğini düşünmekteyiz.Çünkü Türkçe organ adlarındaki düzenlilik bizi bu görüşe sevk etmektedir.

giçi barmaú

< Tü. *kiçi-g* + *ba-r-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “küçük parmak, serçe parmak” (BL).

giçi: anlamı ve kökeni için bk. **giçi**

barmaú: anlamı ve kökeni için bk. **barmaú**

göbek

< Tü. *köp-ek*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “göbek, karnın artasında bulunan çukurluk” (BL, CH, EM, HS, KM, MN,M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçede *köbek* (bk. Clauson1972; 688) olarak görülen kelime sadece Türkçenin Batı kolunda bulunmaktadır: Az *göbek*, Tkm *göbek*, Tü *göbek* (bk. Eren 1999; 156-157).

Göbek yerine Türkçenin Doğu kolunda *kindik* adı kullanılıyor: Tat *kendek*, Bşk *kendek*, Nog *kindik*, Krg *kindik*, Kzk *kindik*, Özb *kindik* (bk. Eren 1999; 156).

Bize göre Türkçede aynı kavramı karşılayan bu farklı iki kelime aynı bakış açısıyla yapılmış olmalıdır. Buna göre *göbek* ve *kindik* kelimesi aynı kavrama gitmelidir.

Kindik'in Türkçe *kiñ* ‘geniş’den geldiğini düşünmek bize oldukça mantıklı görünmektedir.

Öyleyse *göbek* de *genişlik*, *büyüklik*, *şişlik* kavramıyla ilgili olmalıdır. Ayrıca burada Türkçe organ adlarındaki düzenlilik akla gelmelidir. Çünkü Türkçe organ adlarında sadece birkaç ek kullanılmıştır. Organ adlarının çoğunda *-ek* eki kullanılmaktadır.

Göbek kelimesini Kazak ve Kırgız Türkçelerinde kullanılan *köp-* ve *küp-* ‘kabarmak, şişmek’ (Yudahin 1994;505 ve Aşçı 2003;442) fiiline bağlamanın uygun olduğunu düşünüyoruz.

gögüs / gögüz

< Tü. *kök-ü-z* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “gögüs” (BL, CH, EM, K, KM, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Türkçedeki organ adları oldukça düzenli bir yapı oluştururlar. Bu organ adları aldıkları eklere göre gruplandırılabilirler. Bunlardan biri de *-z* ile yapılan ve *ağız, diz, göz, omuz, yüz* gibi örnekleri olan organ grubudur.

İşte sözü edilen *gögüz* kelimesi de bu gruba dahil edilmelidir. Buna göre kelime bir *kök-* > *gök-* > *gög-* köküne gitmelidir. Nitekim Arpad Berta *gögüs* kelimesinin Türkçe *kök-* ‘emmek’ fiilinden türediğini belirtmektedir (Berta 2002;11). Kelimedeki iç ses *k*’nin *g*’ye dönüşmesi Türkçe için oldukça normal bir durumdur.

gögüz giyregi

< Tü. *kök-ü-z* + *geg-i-r-ek-i* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kaburga kemikleri” (CH 31b-6).

gögüz: Anlamı ve kökeni için bk. **gögüz**

giyrek: Anlamı ve kökeni için bk. **gegrek**

göñül

< Tü. *köñül* : isim kökü. “kalp, gönül; mide” (BL, CH, EM, K, KM, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Göñül kelimesi Türkçede en çok kullanılan kelimelerdendir. Bu tür kelime, kelime grupları, atasözleri derlense herhalde ortaya bir “gönül sözlüğü” çıkması mümkündür.

Biz burada sadece bu zenginliğe dikkat çekmek istiyoruz. Bu konuda daha geniş bilgi için Mehmet Aydın'ın “*Gönül*” Kelimesi Üzerine adlı makalesine bakılabilir (Aydın 1999).

Kelimenin kökeniyle ilgili olarak Eyuboğlu'nun görüşü dikkat çekicidir. O, *göñül* kelimesinin *gön* ‘deri’ kökünden geldiğini ve çıkış anlamının “gönün içinde olan” biçiminde olması gerektiğini belirtmektedir (Eyuboğlu 2004;289-290).

Eyuboğlu'nun bu görüşü oldukça mantıklı olmasına rağmen tartışmalıdır. *Göñül* kelimesindeki *n* sesi nazal *n* (*ñ*) ile yazılırken “deri” anlamındaki *kön* > *gön* ‘gön, deri’ (Caferoğlu 1968;115) Eski Türkçeden beri normal *n* ile yazılmaktadır.

Türk lehçelerinin tamamına yakın bir kısmında kullanılan *göñül* kelimesinin kökeniyle ilgili birkaç görüş daha ileri sürülmüşse de bu konu tam olarak halledilmiş değildir. Kelimenin kökeniyle ilgili görüşler Hasan Eren tarafından değerlendirilmiştir (Eren 1999;162-163).

göt

< Tü. *kö-t* : iil kökü-fiilden isim yapım eki. “kış, makat” (BL, CH, EM, YTS).

Göt kelimesini kullanmak ayıp sayıldığı için bunun yerine ya yabancı bir dilden alınan “dübür, makad , anüs” gibi kelimeler ya da “arka, geri, kış, oturak yeri” gibi aynı anlamı dolaylı olarak veren Türkçe bir kelime veya kelime grubu kullanılmıştır. Dilde buna güzel adlandırma veya tabu kelimeler adının verildiğini söylemeliyiz.

Kelimenin Türkçe olduğunu düşünmekteyiz. Yükseklik bildiren *kö*-‘yükselmek’ kökünden *-t* ile yapıldığı düşünülebilir. Eski Türkçedeki *köti*-‘yükselmek, çıkmak, kalkmak, binmek’ (Caferoğlu 1968;118) kelimesinin de *köt* ile ilgili olduğu anlaşılıyor. *Götürmek* kelimesinin de Eski Türkçede *kötür*-‘götürmek, yüklemek, kaldırmak’ (Caferoğlu 1968;118) biçiminde olduğu bilinmektedir.

İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde *köt* kelimesi “yüksek, yukarı, yükseklik, seçkin; kişi adı (Hamilton 1998;197)” anlamlarında geçmektedir. Hamilton *kök* ‘mavi, yeşil, gök, gök kubbe’ kelimesinin kökenini açıklarken de “**kö*-‘yukarda olmak’? (Hamilton 1998;195)” demektedir.

gövde

< Tü. *kövdöñ* : isim kökü. “gövde, beden, vücut” (BL, CH, KM, MN,M, MiF, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde *kövtüing* ‘vücut, beden, gövde’ (Caferoğlu 1968;118) biçiminde görülmektedir.Eski Kıpçakçada *gövde*, *kevde*, *kövde* (Toparlı 2003) biçimlerinde görülen kelime, bugünkü Türk lehçelerinden Kzk *kevde*, Özb *gavda*, Nog *kevde*, Az *kövde*, Tkm *gövre* (bk. Clauson 1972; 688) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kelimenin kökeni hakkında bilgi yoktur.

gövde üamarı

< Tü. *kövdöñ* + *üam-ar-ı* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “dirseğin iç yanındaki orta damar” (CH, KM, MN).

gövde : anlamı ve kökeni için bk. **gövde**

tamar : anlamı ve kökeni için bk. **damar**

göz

< Tü. *kö-z*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “görme organı, göz” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN,M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Türkçede *ağız*, *diz*, *boğaz*, *yüz* gibi ikili organ yapımında kullanılan –z ile *kö*- kökünden yapıldığını söylemek mümkündür.

Kelimenin *kör*- > *gör*- ile aynı kökten olduğu açıktır (bk. Clauson 1972; 756).

Göz kelimesinin bu dönemde bir ziraat terimi olarak “aşı için alınan tomurcuk (Önler 2000;78)” anlamında kullanılması ilginçtir.

gözbınarı

< Tü. *kö-z* + *bıñ-a-r-* *ı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü (yansıma kök)-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “gözün burun yanındaki köşesi” (CH, MN, YTS).

Bu isimlendirme yapılırken “gözden akan yaş” düşünülmüştür. Çünkü *göz yaşları* aşağıya doğru akarken *gözbınarı*’nı takip etmektedir. Bu görüntü Türk insanına bir kaynaktan çıkıp akan suyu yani pınarı çağrıştırmaktadır.

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

Eski Kıpçakçada *bingar* ‘kaynak, göze’ ve *bingılda-* ‘kımıldamak, su için cumbuldamak’ (Toparlı 2003;30)’ biçimlerine rastlıyoruz. Bu da bize *bıñar* kelimesinin suyun bir kaynaktan çıkış sesini veren ses taklidi bir kelime olduğu izlenimini veriyor.

Brockelman’a göre de bu kelime yerden kaynayan suyun sesinden gelir (bk. Eren 1999;332).

göz delügi

< Tü. *kö-z* + *tel-ü-k-* *i*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “göz yuvası, gözevi” (YTS).

Göz yuvasının *çukur* yapısı *delik*, *oyuk*, *çukurluk* kavramlarını hatırlatmaktadır. Bu sebeple *göz deliği*, *göz oyumu*, *gözevi* terimleri kullanılmış olmalıdır. Gözümüz sanki başımızın ön tarafına oyulmuş gibi görünmektedir.

göz: Anlamı ve kökeni için bk. **göz**

Delik kelimesinin Türkçe *del-* fiil kökünden fiilden isimyapan *-k* ile yapıldığı açıktır.

göz úabađı

< Tü. *kö-z* + *úap-a-k-ı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “göz kapağı” (BL, CH).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

úabaú: anlamı ve kökeni için bk. **úabaú**

göz úuyruđı

< Tü. *kö-z* + *úu-ê-u-r-u-â-ı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “gözün kulak yanındaki köşesi, göz ucu” (M, YTS).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

Kuyruk kelimesi Eski Türkçede *kudrug* ‘kuyruk’ (Caferoğlu 1968; 185) biçiminde ve *kuyu* kelimesi de *kudug* ‘kuyu’ (Caferoğlu 1968; 185) şeklindedir.

Buna göre *kudrug* ve *kudug* kelimeleri *kuy-* ‘aşağıya doğru dökmek’ kökünden gelmektedir.Hatta bu biçim *ku-/ko-* köküne de rahatlıkla götürülebilir.*Kod-* biçimindeki *-d* ekinin fiilden fiil yapan ve kökü genişleten bir ek olduğu açıktır.

İki kelime de “aşağıda olan, aşağıya doğru dökülen” anlamlarında olmalıdır.

göz oyumu

< Tü. *kö-z* + *oy-u-m-ı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “göz çukuru, gözevi” (YTS).

Gözün oyulmuş gibi duran yapısı sebebiyle *göz oyumu* terimi kullanılmıştır. Göz için kullanılan *gözevi*, *göz deliği* gibi terimler de yine gözün bu görüntüsüyle ilgilidir (bk. **göz deliği**).

Oyum kelimesinin Türkçe *oy-* “kazarak çukur açmak” fiil kökünden *-(u)m* ile yapıldığı çok açıktır.

göz: Anlamı ve kökeni için bk. **göz**

óÀlib

< Ar. *óÀlib* “böbrekten mesaneye inen kanal, idrar yolu” (HS 64b).

óancere

< Ar. *óancere* “hançere, gıtlak” (CH, MŞ, ZM).

óavÀs

< Ar. *óavÀs* “hasseler, duygular” (HS, M, MŞ).

òÀya

< Far. *òÀya* “testis” (CH, HS, M, MN, MŞ, TŞ, Tuh, ZM).

òÀya kîsesi

< Far. *òÀya* + *kîse* + Tü. *-si*: isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “testisler” (CH).

Testis bölgesinin küçük bir torba gibi görünmesi, iki testisin sanki bir torba içine alınmış gibi durması *haya kîsesi / kesesi* terimine yol açmıştır. Halk arasında *haya kîsesi* yerine yine aynı mantıktan hareketle *taşak torbası* terimi yaygındır. Bu terimin oluşumunda görüntünün ön planda olduğu açıktır.

èirúeyn-i óissiseyn

< Ar. *èirúeyn-i óissiseyn* “kulak arkasında yer alan iki damar” (CH 151b-10).

èirúeyni'n-nÀðireyn

< Ar. *èirúeyni'n-nÀðireyn* “gözün iki tarafında yer alan damarlar” (CH 151b-10).

èirúeyn-i ãudğayn

< Ar. *èirúeyn-i ãudğayn* “şiryan damarları” (CH 151b-6).

èirú-ı mÀbız

< Ar. *èirú-ı mÀbız* “diz altında bulunan iki damar” (CH 152a-4).

èirú-ı ãÀfin

< Ar. *èirú-ı ãÀfin* “baldırın iç tarafında yer alan damar” (CH 152a- 5).

èirúu'l-ernebe

< Ar. *èirúu'l-ernebe* “burnun ucunda yer alan damar” (CH 151b-9).

èirúu'l-yÀfyò

< Ar. *èirúu'l-yÀfyò* “alındaki damarlar” (CH 151b-8).

èirúu'n-nisÀ

< Ar. *èirúu'n-nisÀ* “bacakta olan bir damar” (CH, M, TM, TŞ).

içegü

< Tü. *iç-egü*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “iç organlar” (HS, M, MŞ).

Kelimenin *iç* kökünden genellikle sayılara gelerek çokluk bildiren *-egü* ekiyle yapıldığını görüyoruz (bk. Clauson 1972; 25).

iólil

< Ar. *iólil* “penis deliği, idrar deliği” (MŞ).

ilik

< Tü. *yil-i-k*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “kemik içindeki yumuşak doku” (BL, CH, EM, HS, K, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçede *yilik* ‘ilik (kemik)’ (Caferoğlu 1968;296) biçiminde görülen kelimenin *yil-/ il-*‘yapışmak’ kökünden *-(i)k* ile yapıldığını düşünmekteyiz. Eski Türkçedeki *yilin-* ‘yapışmak’, *yilim* ‘tutkal, çiriş’ (Caferoğlu 1968;296) kelimeleri de bizi destekler kanaatindeyiz.

İliğin yapışkan bir madde gibi görünmesi bu adlandırmada etkili olmuş olmalıdır. Belki de Eski Türkler vücutta iliğin yapıştırma gibi bir görev yaptığını düşünüyorlardı.

ince bağırsuú

< Tü. *yinç-ge* + *ba-ğ-a-r-suú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “ince bağırsak” (KM).

Kalın bağırsağa bakılarak bu terim yapılmış olmalıdır. Bu iki bağırsağı birbirinden ayırmak için aralarındaki en bariz farklılık dikkate alınmış birine *kalın bağırsak*, diğerine *ince bağırsak* denilmiştir.

İnce kelimesi Eski Türkçede *yinçke* (Clouston 1972; 945) ve *inçge* (Caferoğlu 1968; 94) biçiminde görülmektedir. Eski Türkçe *yin* ‘deri, cilt’ (Caferoğlu 1968;297) kelimesiyle bir bağlantısı olabileceğini düşünülebilse de aradaki ç sesini izah etmek zordur.

Eski Uygur Türkçesinde görülen *yinçür-* ‘hürmet etmek, eğilmek, baş eğmek, saygı göstermek’ (Caferoğlu 1968;297) ve Eski Kıpçakçada görülen *yinçe-*‘incelmek’, *yinçker-* ‘incelmek’ (Toparlı 2003;323-324) fiilleri bize “incelmek” anlamında bir *yinç-* fiil kökünü işaret etmektedir. Buna göre *ince* kelimesi bu *yinç-* biçiminden *-ge* ile yapılmış bir isim olmalıdır.

bağarsuú: anlamı ve kökeni için bk. **bağarsuú**

incük

< Tü. **yinç-ü-k* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “diz kapağı ile topuk arası, baldır” (BL, CH, KM, M, TUH, TM, YTS).

Eski kaynaklarda *incük* olarak geçen bugün *incik* şeklinde kullandığımız kelime Tkm *incik*, Blk *inçik* biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır (bk. Eren 1999; 191).

Hasan Eren kelimenin kökünün bilinmediğini belirtmektedir.

Kelime belki de ince kelimesiyle ilgilidir. Çünkü bacak veya gövde bir bütün olarak ele alınırsa yukarıdan aşağıya doğru inceldiği görülür. Bu durumda bu bölgeye “incelik” kavramından hareketle bir isim verilmesi mümkündür.

Bu durumda *incük*'ün *ince* kelimesinin kökü olarak düşündüğümüz *yinç-* fiilinden *-(ü)k* ile yapıldığı bir ihtimal olarak öne sürülebilir.

iänÀ èaşeri

< Ar. *iänÀ èaşeri* “on iki parmak bağırsağı” (HS 63a).

úabaú

< Tü. *úap-a-ú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “göz kapağı” (BL, CH, EM, HS, K, KM, M, Mif, Müc, MŞ, TŞ, TM, YTS, ZM).

Göz kapağı yerine kısaca *kabak* denildiği anlaşılıyor. Bu kısalmanın sebebi “dilde tutumluluk” veya “en az çaba kanunu” dediğimiz durumla ilgilidir.

Kap kökünden *-a* ile *kapa-* şeklinde fiil ve buradan da *-k* ile *kapak* biçiminde bir isim yapıldığı anlaşılıyor.

úalb

< Ar. *úalb* “kalp, yürek” (BL, CH, HS, K, KM, MN,M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, ZM).

úan

< Tü. *úan* : isim kökü. “kan, damarlardaki kırmızı renkli sıvı” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN,M, MiF, MÜC, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden beri kullanılan *úan* şeklinde görülen kelimenin kökeni bilinmemektedir.

úan alacaú ùamarlar

< Tü. *úan* + *al-acaú* + *ùm-ar-lar*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-çokluk eki. “kan alınan, hacamat yapılan damarlar” (CH 151b-2).

úan: anlamı ve kökeni için bk. **úan**

Alacak kelimesinin Türkçe *al-* fiil kökünden sıfat-fiil eki olan *-acak* ile yapıldığı açıktır.

ùamar: anlamı ve kökeni için bk. **damar**

úarın

< Tü. *úar-ı n*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “karın” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN,M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden başlayarak kullanılan kelime Şerbak’a *karı-* kökünden gelmektedir. Doerfer ise kelimenin *burun*, *taban* vb. kelimeler gibi *-n* ile yapılmış olduğunu söyler (bk. Eren 1999;213-214).

Karın kelimesi de “alın, bıkm, burun, taban” gibi *-n* ile yapılmış organ adlarından biri olmalıdır. Çünkü organ adlarında yapı bakımından düzenlilik bunu göstermektedir. Kelimenin *kar-* kökünden geldiği anlaşılıyor. Türkçede *kar-* kökü “bir şeyi bir şeyle karıştırmak; katmak, karmak; boğazda su durmak; su bir yerde durmak; taşmak (Atalay 1999;265)” gibi birden çok anlam ifade etmektedir.

úarın ùamarı

< Tü. *úar-ı-n ùm-ar-ı*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “karın damarı” (CH).

úarın: anlamı ve kökeni için bk. **úarın**

ùamarı: anlamı ve kökeni için bk. **damar**

úarniye

< Ar. *úarniye* “gözün dış tabakasının ön kısmı, saydam tabaka, kornea” (CH, HS, M, TM).

úasuú

< Tü. *úas-u-ú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “kasık, vücudun karın ile uyluk arasındaki bölümü” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN,M, Mif, Müc, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, Tuh, TM, YTS, ZM).

Türkçe *kas-* ‘kısaltmak’ (Toparlı 2003;129) fiil kökünden *-(i)k* ekiyle oluşmuş olduğu düşünülebilir kanaatindeyiz.

Kasık denilen bölgeye göz atılınca gerçekten de biraz “gerilmiş, kasılmış” bir yer olduğu görülecektir. Türk insanı bu bölgenin görüntüsüne, yapısına uygun olarak *kasık yer / bölge* terimini kullanmış olmalıdır.

úasuú süñügi

< Tü. *úas-u-ú* + *süñ-ü-k-i* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kasık kemiği” (CH).

úasuú : anlamı ve kökeni için bk. **úasuú**

süñük: anlamı ve kökeni için bk. **süñük**

úaş

< Tü. *úaş*: isim kökü. “kaş” (BL, CH, EM, HS, K, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden beri kullanılan *kaş* kelimesinin kökeni henüz açıklanmış değildir. Kelime Eski Uygurcada “kaş ; tepe; değerli süs taşı; yada taşı (Caferoğlu 1968; 170)” gibi anlamlar taşımaktadır.

úavuú

< Tü. *úav-u-ú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “mesane, sidik torbası” (BL, CH, HS, K, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TM, YTS, ZM).

Kelimenin kökünün Clauson tarafından **kav-; the bladder (of a man or animal)* (Clauson 1972, 583) biçiminde açıklandığı görülmektedir. Caferoğlu kelimenin sadece *kabarcık* (Caferoğlu 1968; 172) anlamını kaydetmektedir. Eski Kıpçakçada iki *kavuk* kelimesine rastlıyoruz. Bunlardan *kavuk* (I) “sidik kavuğu, sidiklik, mesane (Toparlı 2003; 132)” ve *kavuk* (II) “kavut, öğütülüp kavrulmuş buğday ve arpa (Toparlı 2003; 132)” anlamlarındadır.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *kavuk* (*kavık*) “sidik torbası ve içi boş şey (Dilçin 1983;130)” anlamlarında geçmektedir. Burada *kavık* biçiminin varlığı *kavuk*’un daha sonra oluştuğuna bir işaret olarak yorumlanabilir. Dar olan *ı* sesinin *v*’nin etkisiyle yuvarlaklaştığı anlaşılıyor.

Kavuk'un "sarık sarılan başlık (Parlatır vd.1998; 1244)" anlamı da bilinmektedir.Burada da *kavuk* denilen başlığın içinin boş olması ve adeta başa geçirilen bir *kap* gibi algılanması etkili olmuştur denilebilir.

Nişanyan *kavuk* maddesinde "**kavuk**= *ET kavuk* sidik torbası, balon (xi) <? *Kab* < KAP (Nişanyan 2003; 222)" yazmaktadır.

Nişanyan'ın açıklamaları tartışmalıdır. Ancak Türkçenin ses yapısını ve gelişimini birazcık bilen biri *kavuk* kelimesindeki *v*'nin *b*'den *b*'nin de *p*'den gelebileceğini tahmin etmesi çok normaldir. Buna göre kelimenin eski biçiminin *kapuk* olduğu ve *kapuk* > *kabuk* > *kavuk* şeklinde bir gelişmenin meydana geldiği söylenebilir.

úÀøib

< Ar. **úÀøib** "penis, zeker" (MŞ 106a).

kemürdek

< Tü. *kemür-de-k*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. "kıkırdak" (CH, KM, M, TŞ, TM, YTS).

Eski Kıpçakçada *kemürdek* (Toparlı 2003; 138) biçiminde görülmektedir. *Kıkırdak* gibi ses taklidi sonucu oluşmuş bir kelime olduğu söylenilebilir. *Kıkır kıkır* veya *kemür kemür* ses çıkarması kıkırdak veya kemürdek diye adlandırılmasına sebep olmuştur.

kemük

< Tü. *kemdi-k* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. "kemik" (CH, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS).

Eski Türkçede *kemdük* (Clouston 1972; 722) biçiminde görülmektedir. Kaşgarlı'da rastladığımız *kemdük süñük* (Atalay 1999) ikilemesinde de kelime açıkça görülmektedir.

Kelimenin *kemdi-* ‘bıçakla kemik sıyırmak’ (Arat 1979;238) fiilinden *-k* ile yapıldığı anlaşılıyor.

úúırdaú

< Tü. *úúır-da-ú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “kıkırdak” (BL).

Eski Kıpçakçada *kıkırda-* (Toparlı 2003, 143) biçiminde görülen ve günümüz Türkiye Türkçesinde çok kullanılan *kıkırda-* fiili ile bir ilgisi bulunduğunu düşünmekteyiz. Kemik kadar sert olmayan bu doku bir yana bükülürken *kıkır kıkır* sesler çıkarmaktadır.

Kıkırdak < *kıkır* + *-da* + *-k* (ses yansımali isim kökü – isimden fiil yapım eki – fiilden isim yapım eki) şeklinde izah edilebilir.

úıl

< Tü. *úıl* : isim kökü. “kıl, tüy” (BL, CH, HS, K, KM, MN,M, Mif, Müc, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, Tuh, TM, YTS, ZM).

Eski çağlardan itibaren kullanılmaktadır. Eski Kıpçakçada *kıl* biçiminde geçer. Türk lehçelerinde ise Tkm *gıl*, Nog *kıl*, Krg *kıl*, Tat *kıl*, Alt *kıl*, Yak *kıl* vb. şekillerde görülür (bk. Eren 1999;236).

úırúbayır

< Tü. *úırú* + *ba-à-a/ı-r* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “geviş getiren hayvanların üçüncü midesi” (YTS).

Bilindiği gibi geviş getiren hayvanların midesi birçok bölümden oluşur. Bu hayvanların midesine bakıldığında mide yüzeyinin düz olmadığı inişli çıkışlı, pürtüklü olduğu görülür. Midenin bu yapısından dolayı *kırkbayır* adı verilmiş olmalıdır. Âdeta mideye giren besin kırk yokuştan geçtikten sonra mideden atılmaktadır. Buradaki *kırk*, *kırkayak* kelimesinde olduğu gibi çokluk bildirmek için kullanılmıştır.

Kırk (Clauson 1972;651) kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir. Kökeni hakkında herhangi bir görüş ileri sürülmemiştir.

Eski Kıpçakçada *bayır* ‘dağ eteği’ (Toparlı 2003, 25) biçiminde görülmektedir. *Bayır*, Arapça *bayir* ‘sürülmemiş, açılmamış, sert, sert, katı, ham toprak’ (Devellioğlu 1995; 74) kelimesiyle birleştirilmektedir (bk. Nişanyan 2003; 44).

Nişanyan’ın Türkçe *bayır*’ı Arapça *ba’ir* ‘işlenmeyen toprak, yaban’ ile birleştirmesi bize göre şüphelidir. Ses bakımından birbirine yakın olan bu iki kelimenin anlam açısından aralarında fark olduğu görülüyor. Türkçede kullanılan *bayır* kelimesi sözlüklerde “küçük yokuş (bk. Parlatır vd. 1998;248)” anlamında kullanılmaktadır. Arapçadaki *bayir*’in doğrudan “yokuş, yamaç” kavramıyla ilgisi bulunmamakta ancak yorumlamalarla bu ilgiyi kurmak mümkün olmaktadır.

Türkçede “ayak, baş, bel” gibi organ adlarının tabiat varlıkları için kullanıldığı bilinmektedir. Bize göre *bayır* kelimesinde de aynı mantık söz konusu olabilir. Dağın başı, beli, eteği olursa bağı da olabilir. Bize göre *bayır* kelimesinin ses değişmesi yoluyla *bağır*’dan geldiğini düşünmek gereklidir. Türkçede *g*’nin *ğ*’ye *ğ*’nin de *y*’ye dönüşmesi yani sedalılaşıma ve yumuşama hadisesi mümkün olduğuna göre *bağır* > *bayır* gelişmesi de normaldir. Burada aynı kelimenin iki kelimeye dönüştüğünü görmekteyiz.

úızıl baàarsuú

< Tü. *úız-ı-l* + *ba-à-a-r-suú* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “kızılünük” (YTS).

Clauson’a göre *kızıl* kelimesi *kız-* kökünden gelmektedir (Clauson 1972;683-684). Ancak Gabain kelimenin **kız* ‘kızgın’ (Gabain 1995;47) kökünden geldiği görüşündedir. Bilindiği gibi *kızıl*, *yeşil* gibi renk adlarında *-l* eki kullanılmıştır.

İsminden isim yapan bu *-l* ekinin benzerlik ifade ettiğini görüyoruz. *Yaşıl* “yaş olan bitki gibi olma”, *kızıl* da “kızarmış bir nesnenin rengine benzeme”yi anlatmaktadır. Biz kelimenin kökeniyle ilgili olarak *-l* ekinin işlevini de dikkate alarak Gabain’in görüşünü benimsiyoruz.

baàarsuú: anlamı ve kökeni için bk. **baàarsuú**

úzıl üñük

< Tü. *úz-ı-l* + Ar. *‘unú* “boğaz”: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki + isim kökü. “yemek borusu” (HS, YTS).

Yemek borusunun renginin kırmızı olduğu görülmektedir. Bu terimin oluşmasında hareket noktası olarak “renk” ön plana çıkarılmıştır.

úzıl: anlamı ve kökeni için bk. **úzıl bağarsuú**

üñük: anlamı ve kökeni için bk. **üñük**

úifâl

< Ar. *úifâl* < Yun. *kefali* (Steingass 1930;998). “şahdamarı” (CH, M, MŞ, ZM).

kirpük

< Tü. *úr-p-ı-ú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “kirpik” (BL, CH, HS, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS).

Eski Türkçeden başlayarak görülmektedir. En eski biçimi *kirpik* (Clauson 1972;737) şeklindedir. Eski Kıpçakçada *kirpik*, *kerpik*, *kirbik*, *kirbük*, *kirfik* (Toparlı 2003; 150) biçimleri bulunmaktadır.

Clauson *kirpik* kelimesinin *kirpi*’den geldiğini belirtmektedir (bk. Clauson 1972; 737). Nişanyan da “**kirpik** =*ET kirpik* (küç.) kirpicik (Nişanyan 2003; 233)” diyerek kelimenin *kirpi* ismine küçültme eki *-k*’nin getirilmesiyle oluştuğunu söylemektedir.

Clauson ve Nişanyan, kelimenin çıkış anlamının “kirpicik” olduğunu, *kirpik* kelimesinin oluşmasında göz kapaklarındaki kılların *kirpi* dikenlerine benzetilmesinin etkili olduğunu düşünülmüş olmalıdırlar. Ancak yine de göz organıyla ilgili bir kelimedede *kirpi* ismini biraz yadırgıyoruz.

Biz kelimenin kökeniyle ilgili olarak bugün kullandığımız *göz kirpmak* biçimindeki *kirp-* fiilinin etkili olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü *kirp-* fiili sadece göz organı için kullanılmaktadır. Ayrıca kirpiklerin *kirpik* gibi görüldüğü de açıktır. *Kirpik*, *kirpik* biçiminin muhaffef şeklidir. Türkçede bu tür örneklere rastlıyoruz: *kirtlik / gırtlak, igin- / ıkın-* vb.

kirtlik

< Tü. *kirt-lik*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “gırtlak başı, hançere” (YTS).

Kelimenin ses yansımali bir biçim olduğunu düşünmekteyiz. *Kirt* veya *kirt* gırtlakın çıkardığı sesin bir taklidi olmalıdır. *Kirtlik*, *kirt* köküne isimden isim yapan *-lik* eki getirilerek yapılmış bir kelimedir.

Nişanyan da “**gırtlak** = *gırtlak / kırtlık / kirtlik* < **onom** *girt / kirt* kıkırdak veya öğürme sesi (Nişanyan 2003; 148)” diyerek kelimenin ses taklidi olduğunu vurgulamaktadır.

Burada organın çıkardığı sesin aynı zamanda ses çıkaran organa ad olarak verildiğini görüyoruz. Türkçede terim ve kelime üretme yollarından birinin de kendisine ad verilen nesnenin çıkardığı ses olduğunu görmekteyiz.

úouarilik

< Tü. *úou-ar* + *yil-i-k*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki) + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “murdarilik, omurilik” (YTS).

Söz konusu iliğin kokusu sebebiyle *kokarilik* adını aldığı anlaşılmaktadır. Burada terimin oluşmasında nesnenin en belirgin özelliğinin dikkate alındığı görülmektedir.

ilik. Anlamı ve kökeni için bk. **ilik**

úol

< Tü. *úol*: isim kökü. “kol” (BL, CH, EM, HS, KM, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden başlayarak kullandığımız kelimenin “el, yön, taraf, cihet, ordu birliği” gibi anlamlarda kullanıldığını görüyoruz (bk. Clauson 1972; 614 ve Nişanyan 2003, 236).

Kelimenin kökeni hakkında bilgimiz yoktur.

úoltuú

< Tü. *úol-tuú* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “koltuk, kolun gövdeyle birleştiği yerin iç tarafı” (CH, EM, HS, K, KM, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden itibaren *koltuk* (Clauson 1972; 619) biçiminde kullanıldığı görülmektedir.

Kelimenin *kol* kökünden *-tuk* ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak *-tuk* eki hakkında herhangi bir bilgimiz yoktur. Bize göre *-tuk*, bugün kullandığımız *-lık* ekinin farklı bir biçimi olmalıdır.

köprcek kemügi

< Tü. *köp-ü-r-ü-g-cek* + *kemdi-k-i* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “boynun çember kemiği, köprücük kemiği” (CH 177 b/5).

Burada Türk insanının boyun kemiğini köprüye benzettiğini görmekteyiz. Eski köprülerinin yuvarlak, dairemsi biçimi ile boyun arasında bir ilgi kurulmuştur. Bu sebeple boyunu çevreleyen kemiklere de “küçük köprü” anlamında “köprcek” adı verilmiştir.

Köprü kelimesini *Divanü Lügati't-Türk'te köprüg* (Atalay 1999;362) biçiminde görmekteyiz. Hasan Eren “Türkçe köprü'nün *köpür-* kökünden gelen bir türev olduğu anlaşılıyor. Bu görüş Clauson'dan başlayarak ağırlık kazanmıştır. Ancak Clauson'un belirttiği gibi *köpür-* köküyle *köprü* arasındaki anlam bağı açıklanmaya muhtaçtır (Eren 1999; 259)” demektedir.

Belki *köpür-* ile *köprü* arasındaki ilgiyi şöyle kurmak mümkün olabilir zannediyoruz. *Köprü* eskiden çoğunlukla su yatakları üzerine kurulmakta idi. Bugünkü gibi alt geçit, üst geçit gibi kavramlar mevcut değildi. Köprünün kurulduğu yer ise suyun en hızlı ve çok aktığı, aynı zamanda su yatağının en dar olduğu bölgeydi. Böyle bir yerde ise suyun köpürmesinin çok olduğu bilinmektedir. İşte *köprü*, adını buradaki suyun köpürmesinden almış olabilir.

Köprü < *köprüg* kelimesinin başlangıçta “köpüren yer” anlamında olduğunu tahmin ediyoruz. Daha sonra buraya yapılan geçit de aynı isimle anılmış olmalıdır kanaatindeyiz.

Köprü kelimesinin Kazak ve Kırgız Türkçesinde kullanılan *köp-* ‘kabarmak, şişmek’ (Aşçı 2003;732) köküne kadar götürülebileceğini düşünüyoruz. *Köp-* ‘kabarmak, şişmek’ fiilinin de *köp* ‘çok, bol’ köküyle ilişkisi kurulabilir. *Köpi-* ‘astarlı elbiseyi pamukla doldurmak’ (Özyetgin 2001;555) fiilindeki *-i*'nin düşmesiyle *köp-* biçiminin oluştuğu

söylenilebilir. Kelimenin sonundaki –g sesinin düşmesi ise bu dönemde sık rastlanılan bir durumdur.

kemik: anlamı ve kökeni için bk. **kemük**

úulaú

< Tü. **úul-àaú** : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “işitme organı” (BL, CH, EM, HS, KM, MN,M, Mif, Müc, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, Tuh, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçede *kulkak*, *kulgak* (bk. Clauson 1972; 621), olarak gördüğümüz kelime Eski Kıpçakçada *kulak* ve *kulag* (Toparlı 2003; 162) biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

Türk lehçelerinde de yaygın olarak kullanılan kelimeyi Az *gulag*, Tkm *gulak*, TatK *kolak*, Bşk *kolak*, Nog *kulak*, KKlp *kulak*, Kzk *kulak*, Krg *kulak*, Tuv *kulak*, Yak *kulgah*, Çuv *halha* (bk. Eren 1999; 264) biçimlerinde görmekteyiz.

Eren kelimenin kökeniyle ilgili olarak “Yaygın bir inanca göre, **kul-* ‘işitmek’ kökünden geldiği anlaşılıyor. Eski biçiminde gördüğümüz *-gak (-ak)* eki eski ve yeni diyalektlerde yaygındır (Eren 1999; 264)” demektedir.

úulaú tozi / tözi

< Tü. **úul-àaú** + *töz -i*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kulak dibi, kulağın arkasındaki yüksek kısım” (BL, YTS).

úulaú : anlamı ve kökeni için bk. **úulaú**

Töz kelimesini Eski Türkçede *töz* ‘damar, kök, unsur, asalet’ (Caferoğlu 1968;250) olarak görmekteyiz. Buna göre **úulaú tozi / tözi** denilen kısım tam kulağın dibindeki yumuşak yer olmalıdır.

úulun

< Ar. *úulun* “kalınbağırsak” (KM, TM).

úursaú

< Tü. *úuruà-saú* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “mide; idrak, zeka; göğüs” (BL, CH, KM, MN,M, MiF, MÜC, TN, TUH, TM, YTS).

Eski Türkçede *kuruğsak* (Clauson 1972; 657) biçiminde görülen kelime, Eski Kıpçakçada **kursak I** ‘karın, mide, kursak’ ve **kursak II** ‘sidik torbası’(Toparlı 2003;164) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kelimenin kökeni üzerinde henüz yeterince çalışma yapılmamıştır. *Bağarsuú* kelimesiyle ilgili olarak *-suú* kısmının küçültme eki *-çuú* olduğunu belirtmiştik. Burada da aynı yapıda bir kelimeyle karşı karşıya olduğumuzu düşünerek *úursaú* biçimindeki *-saú* biçiminin küçültme eki olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre kelimeyi **úuruà-çuú* şeklinde düşünebiliriz. Burada **úuruà* biçimini izah etmek gereklidir. Clauson’un köken bilgisiyle ilgili sözlüğünde “yay kutusu” anlamında bir *úuruàluà* kelimesi yer almaktadır. Clauson bu kelimenin yine “yay kutusu” anlamında bir **úuruà* ‘bow-case’ (Clauson 1972; 657) kökünden geldiğine işaret etmektedir.

Biz de *úuruà-çuú* ‘kursak’ kelimesinin kökeni olarak Clauson’nun yıldız işaretli bu **úuruà* ‘bow-case’ biçimini göstermek mümkün olsa da *Nehcü’l-Feradis*’te rastladığımız *úuruà* ‘kuru; boş’ (Ata 1998; 269) tam bizim aradığımız anlamda bir kelimedir. Buna göre kelimenin ilk anlamının “küçük boşluk” olabileceğini düşünmekteyiz.

lifÀyifi

< Ar. *lifÀyifi* “sargı gibi sarılmış damarlar” (TM 15a-D).

luèÀb

< Ar. *luèÀb* “salya; şurup, bitki şerbeti” (CH, KM, MŞ, ZM).

maède

< Ar. *maède, miède* “mide” (CH, HS, K, KM, MN, M, Mif, MüC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM).

maèdinü'l-óayÀt

< Ar. *maèdinü'l-óayÀt* “kalp karıncıkları” (HS 57a).

Arapça bir isim tamlaması olan *ma'dinü'l-hayat* “hayat kaynağı” anlamındadır. Ancak burada “kalp karıncıkları, kalbin içindeki boşluk” anlamında bir tıp terimi olarak kullanılmıştır.

mafāal / mafĀĀil

< Ar. *mafāal, mafĀĀil* “eklem, eklemler” (CH, HS, KM, MN, M, Mif, Müc, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TM, ZM).

maède

< Ar. *maède* “mide” (CH, HS, MN, M, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, ZM).

maúèad

< Ar. *maúèad* “makat, anüs” (K, KM, Mif, Müc, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, Tuh, TM, ZM).

Kelime “oturacak yer” anlamında iken “anüs” anlamını kazanmıştır. Burada da bir “güzel adlandırma” olduğu hissedilmektedir.

Türkçede kullandığımız “oturak yeri” biçiminin Arapça *mak'ad*'dan çeviri yoluyla oluştuğu anlaşılmaktadır.

me'bıø

< Ar. me'bıø “dizkapağının arkasındaki çukur” (TM 46a-D).

medize

< Ar. *medize* “döl yatağı” (CH).

meme

< Tü. *meme* : isim kökü. “meme” (YTS).

Meme, mama, baba, dede gibi kelimelerin çocuk dilinden yetişkin diline geçtiği bellidir. Bütün dillerde bu tür kelimelerin ortak kullanıldığına rastlamak mümkündür. Latince *mamma* (Nişanyan 2003;288)nın Türkçe *meme* karşılığı olarak kullanılması buna bir örnektir.

Bu tür yapıların temelinde en az çaba kanunu ve basitten karmaşığa doğru ilerleme ilkesi vardır. Çocuklar kolayca çıkarabilecekleri türden kelimelerle konuşmaya başlamakta, daha sonra da daha zor kelimeleri telaffuz etmektedirler.

meni

< Ar. *meni* “döl suyu, meni, atmık” (CH, HS, K, KM, MN,M, Mif, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, ZM).

meâne

< Ar. *meâne* “mesane, kavuk” (CH, HS, M, Mif, Müc, MŞ, TŞ, TN, Tuh, TM, ZM).

meşime

< Ar. *meşime* “oğlan eşi, son” (M, Mif, Müc, Tuh).

meşimiyye

< Ar. *meşimiyyet* “gözün ikinci tabakası” (M, MİF, TM).

mîfât

< Ar. *mıfsat* “burun kemiği” (HS).

miède

< Ar. *miède* “mide, kursak” (TM).

miède ağız

< Ar. *miède* + Tü. *ağ-t-z-l*: isim kökü-isim veya fil kökü-yardımcı ses-yapım eki (ikili organ adı yapan ek). “midenin giriş yeri” (TM 8a-5).

ağız: anlamı ve kökeni için bk. **ağız**

miri

< Ar. *meri* “yemek borusu” (HS, MŞ).

mühre

< Far. *muhra* “bel ve boyun omurları” (Mif, MŞ, TM, Tuh, ZM).

mülaóóame, mülaóóamiyye

< Ar. *mülaóóame, mülaóóamiyye* “gözün et gibi olan tabakası” (TM).

mültehime

< Ar. *mültehime* “göz akı” (M, TM).

müsÁúÁt

< Ar. *müsÁúÁt* “kılcal damarlar” (HS).

müstaûim

< Ar. *müstaûim* “kalınbağırsağın son kısmı” (HS).

nabø

< Ar. *nabø* “nabız” (CH, KM, MN, M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TE, TŞ, TN, TUH, TM, ZM).

nefes Àleti

< Ar. *nefes* + *Àlet* + Tü.- *i* : isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “soluk burusu” (HS).

nesÀ

< Ar. *nesÀ* “kalça kemiğinden ayakların ucuna kadar uzanan damar” (TM).

oğlan eşi

< Tü. *oàul* –*an* + *eş-i*: isim kökü-kalıplaşmış eski bir çokluk eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “çocuk doğduktan sonra gelen son, döleşî” (CH, YTS).

Oğlan (Clauson 1972; 83-84) kelimesi Eski Türkçeden başlayarak kullanılmaktadır. Kelimenin Eski Türkçede olduğu gibi bu dönem tıp metinlerinde de hem kız hem de erkek çocuk için kullanıldığını görüyoruz. Kelime bugün anlam daralmasına uğrayarak sadece erkek çocuk için kullanılır hale gelmiştir.

Oğul kelimesine –*an* çokluk eki getirilerek oluşturulduğu bilinmektedir (bk. Eren 1999; 304).

oğlan ãoñı

< Tü. *oàul* –*an* + *ãoñ-ı*: isim kökü- kalıplaşmış eski bir çokluk eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “oğlan eşi, son” (M, MŞ, YTS).

oàlan: anlamı ve kökeni için bk. **oàlan**

Sözü edilen madde çocuk doğumu sırasında dışarı çıktığı için bu adla anılmaktadır.

oğlan yatağı

< Tü. *oàul*–*an* + *yat-aú-* ı: isim kökü-kalıplaşmış eski bir çokluk eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “döl yatağı, rahim, oğulduruk” (YTS).

Daha önce belirttiğimiz gibi bu dönem metinlerinde “oğul” kelimesi hem kız hem de erkek çocuk için kullanılmaktaydı. Bu sebeple “ogul yatağı” terimi bugün “çocuğun yattığı yer” olarak düşünölmelidir.

oàlan: kökeni ve anlamı için bk. **oàlan**

Yatak kelimesinin Türkçe *yat-* fiilinden –*ak* ile türetildiği oldukça açıktır.

ođulduruú

< Tü. *oàul* – *duruú* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “yumurtalık, döl yatağı, oğlan yatağı” (MN, YTS)

Kelimenin *ogul* ‘hem kız hem de erkek çocuk’ biçimine –*duruk* eki getirilerek oluşturulduğu anlaşılmaktadır (bk. Eren 1999; 3005).

omuz

< Tü. *om-u-z* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki. “omuz” (BL, CH, HS, MN,M, MİF, MÜC, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS).

Türkçede “ağız, diz, göz, yüz” gibi ikili organ adlarında düzenli olarak *-z*’nin kullanıldığını görmekteyiz. *Omuz* da ikili organ adlarından biri olduğu için *-z* ile türetilmiştir.

Hasan Eren “Türkçe *om* kökünden geldiği yolundaki eski görüş de tartışmaya açıktır (Eren 1999;307)” demektedir.

Nişanyan ise *omuz* kelimesinin Eski Yunanca *omos* (omuz)’tan geldiğini ileri sürmektedir (Nişanyan 2003; 333).

Biz kelimenin alıntı bir kelime olduğunu düşünmüyor, *-z* ile yapılmış ikili organ adlarının Türkçe olduğunu ve bir düzen içinde türetilmiş olduğunu burada tekrar vurguluyoruz. Bu sebeple Eski Yunancadaki *omos* biçiminin Türkçeden alınma olabileceğini düşünmekteyiz.

Omuz kelimesindeki *-z*’nin bir ek olduğu kesin olduğuna göre geriye bir *om* kökü kalmaktadır. Bu kökü de *Türkçe Sözlük*’te “**om** is. kemiklerin toparlak ucu (Parlatır vd. 1684)” biçiminde buluyoruz.

Bize göre Eren’in “tartışmaya açıktır” dediği mesele bir karara bağlanmış görünmektedir. Çünkü ikili organ adlarındaki düzenlilik burada da bozulmamıştır. İnsan omzunun iki toparlak uçlu kemikten oluştuğu düşünüldüğünde *om* ‘kemiklerin toparlak ucu’ ile *omuz* arasındaki ilişki için “tartışmaya açıktır” hükmünün kaldırılabilir olduğunu düşünmekteyiz.

oñurğa / oñurúa

< Tü. *oâ-u-r-âa/ oñ-u-r-âa* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “bel kemiği” (BL, CH, HS, MN, M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS).

Uygur Türkçesi metinlerinde *ogurka* “iğe kemiği, omurga, fikra” (Caferoğlu 1968; 140) şeklini görmekteyiz.

Eski Kıpçakçada *oñurga* (Toparlı 2003; 205) yanında *oguntaga* (Toparlı 2003; 203) biçimine de rastlanmaktadır.

Kelimeyi Az *oñurga*, Tkm *oñurga*, Nog *omirtga*, Kzk *omirtga*, KKlp *omirtka*, *omirtka süyek*, Krg *omurtka*, Alt, Tel *omurtka*, Yak *uorğa* (bk. Eren 1999; 307) gibi biçimlerde görmekteyiz.

Türkiye Türkçesinde *ñ > m* değişmesi sonucu *omurga* şeklinde görülen kelimenin diğer Türk lehçelerinin çoğunda da *m*'li olarak görmekteyiz. Kelimenin köken olarak *oñ-* ‘sağlamak, onarmak, tedavi etmek, şifa bulmak’ fiiline bağlanabileceğini düşünmekteyiz. Bu kökten *-(u)r* ile *oñur-* ve buradan da *-âa* ile *oñurâa* yapılmış olmalıdır.

oñurúa süñügi

< Tü. *oñ-u-r-âa* + *süñ-ü-k - i*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3.şahıs iyelik eki. “omurga kemiği” (MŞ, TŞ, YTS).

oñurúa: anlamı ve kökeni için bk. **oñurâa**

süñük: anlamı ve kökeni için bk. **süñük**

orta eyegü

< Tü. *ortu* + *eyegü*: isim kökü + isim kökü. “orta iyeği, boyundan bele kadar sırt ortasında bulunan kemik ” (CH 116b-13)

Orta kelimesini Eski Türkçede *ortu* ve *orta* (Clauson 1972; 204) biçimlerinde görmekteyiz. Kelimenin kökeni hakkında herhangi bir görüş ileri sürülmemiştir.

eyegü: anlamı ve kökeni için bk. **eyegü**

oturaú yiri

< Tü. *ol-tur-aú* + *yir-i*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki)-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kıç, makat” (BL, CH, KM, M, TM, YTS).

Oturak yiri teriminin Arapça *mak'ad*'dan çeviri yoluyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Burada bir “güzel adlandırma” kaygısı olduğu düşünülebilir. Türkçede kullanılan aynı anlamı ifade eden kelimeler yerine saygı ve sebebiyle yeni bir kelime türetmek gerekmiş ve bunun için çeviri yoluyla Arapça *mak'ad* “oturak yiri” biçiminde Türkçeleştirilmiştir (anlam alış verişi olayları için bk. Aksan 1961).

Kitabül'-Mühimmat'ta *oturacak yer* ‘kıç, makat’ (KM 2b-5) olarak geçmektedir.

Yer kelimesi eskiden beri kullanılmakla birlikte kelimenin kökeni bilinmemektedir (bk. Eren 1999; 453).

oyluú

oyluk: anlamı ve kökeni için bk. **uyluk**

öd

< Tü. *öt*: isim kökü. “karaciğerin salgıladığı sıvı, öt” (BL, CH, HS, K, KM, MN, M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski dönemlerden başlayarak kullanılan *öd* kelimesi bugünkü *ötlek* ‘korkak, tabansız, yüreksiz’ (Eren 1999; 317) biçiminin kökünde görülmektedir.

Türkler “korku” duygusunun *öd* ile ilgili olduğunu düşünmüş olmalıdır. Bugün *ödü kopmak* ‘çok korkmak’ şeklinde kullandığımız deyim de bu konuda bize yol göstermektedir.

Ötlek biçiminin çıkış anlamı da “ödün kopması, parçalanması, sızması” olmalıdır. Burada Türklerin korku, sevgi, merhamet gibi bazı duyguların öd, ciğer, yürek gibi bazı organlarla ilgili olduklarını düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu konu gerçekten araştırılmaya değer bir konu olarak bizlerin ilgisini beklemektedir.

öksüz barmaú

< Tü. *ög-süz* + *ba-r-maú* : isim kökü-isimden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “serçe parmak, küçük parmak” (YTS).

Türkler küçük parmağı âdeta annesi ölmüş, zayıf, korunmasız, güçsüz bir çocuğa benzetmiştir. Terimin benzetme sonucu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Öksüz ‘annesi ölmüş olan çocuk’ kelimesinin Eski Türkçede kullanılan *ög* ‘anne’ kökünden yokluk bildiren *-süz* eki ile yapıldığı açıktır (Eren 1999; 314).

Eski Kıpçakçada kelime *öksüz* ve *öksüs* (Toparlı 2003; 210) biçiminde görülmektedir. Eski Türkçe *ög* ‘anne’ kelimesindeki *g*’nin *-süz* ekinin baskısı altında ötümsüzleşerek *k*’ye geliştiği belirtilmektedir (Eren 1999; 314).

barmaú: anlamı ve kökeni için bk. **barmaú**

öksüz iyegü

< Tü. *ög-süz* + *iyegü*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü. “küçük eğe kemiği” (YTS).

Türk insanı “zayıf, kolay kırılabilir, ince, küçük” organ parçaları için *öksüz* kelimesini kullanmaktadır (*krş.* **öksüz barmak, öksüzce bayır**). Burada bir benzetme olduğu çok açıktır.

öksüz: anlamı ve kökeni için bk. **öksüz barmaú**

iyegü: anlamı ve kökeni için bk. **iyegü**

öksüzce baàır

< Tü. *ög-süz-ce* + *ba-à-a/ı-r*: isim kökü-isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki—fiilden isim yapım eki. “uykuluk, pankreas” (YTS).

öksüz: anlamı ve kökeni için bk. **öksüz barmaú**

baàır: anlamı ve kökeni için bk. **baàır**

öyken

< Tü. *öbke-n*: isim kökü-türeme bir ses (genişletme sesi). “akciğer” (BL, CH, HS, K, KM, MN, M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Kıpçakçada “akciğer” anlamında *öyke* ve *öyken* (Toparlı 2003; 213) biçimlerini görüyoruz. Eski Kıpçakçada “akciğer” anlamında *öpkü* ve *öpke* (Toparlı 2003; 211) biçimlerine de rastlıyoruz.

Bugünkü Türk lehçelerine baktığımızda “akciğer” karşılığı olarak Az *ağciğer*, Bşk *üpkе*, Kzk *ökpe*, Krg *öpkö*, Özb *öpke*, Tat *üpkе*, Tkm *öyken*, Uyg *öpke* (Ercilasun vd. 1991;10) biçimlerini görmekteyiz.

Öyken'in *öbke* (*öpke*) biçiminin ses değişimine uğramış hâli olduğu anlaşılmaktadır (bk. Clauson 1972;9 – Karaağaç 2002;82).

öyken düdüğü

< Tü. *öbke-n* + *düdük-i*: isim kökü-türeme bir ses (genişletme sesi) + isim kökü-teklik
3. şahıs iyelik eki. “soluk borusu” (KM, MŞ, YTS).

öyken: anlamı ve kökeni için bk. **öyken**

düdük: anlamı ve kökeni için bk. **düdük**

raóm

< Ar. *raóm* “rahim” (CH, HS, K, KM, MN, M, *Mif, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, ZM).

saç

< Tü. *saç* : isim kökü. “saç” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN, M, Mif, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Türk lehçelerinde ses değişimleriyle karşımıza çıkmaktadır: Tkm *şaç*, TatK *çeç*, Bşk ses, Nog *şaş*, KKlp *şaş*, Kzk *şaş*, Krg *çaç*, Şor *şaş*, Tuv *çaş*, Hak *sas*, Yak *as* (Eren 1999; 348).

Eski çağlardan başlayarak kullanılan kelimenin kökeni üzerinde sadece Eyuboğlu'nun durduğunu görüyoruz. O, kelimeyi “**saç** ‘saçılan, öteye beriye dağılan, serpilen nesne, kişinin başında biten tüyler topluluğu, baş kılları’ (Eyuboğlu 2004;57)” biçiminde açıklamaktadır.

Eyuboğlu'nun açıklaması tartışmalıdır ve halk etimolojisine benzemektedir. Fiil kökünün bir nesneye ad olması mümkün değildir. Kelime *saç-* kökünden gelseydi eski biçiminin *saçığ* olması gerekirdi.

saçanaú

< Tü. *saç-* *anaú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “kas” (M, TM, YTS).

Kelimenin Türkçe *saç-* ‘dağıtmak, saçmak’ kökünden *-anak* eki ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Kasların vücudun her yanına yayılmasından dolayı böyle bir terimin oluştuğu anlaşılıyor.

saúaú

< Tü. *saúa-ú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “çenenin altındaki et, gerdan” (EM, YTS).

Eski Kıpçakçada *sakak* ‘çene altı’ (Toparlı 2003; 223) biçiminde geçmektedir.

Türk lehçelerinde Tkm *sakak* ‘çene, başlıkta çene altından geçirilerek bağlanan bağ, çene bağı, çene kayışı’, Blk *sagak* ‘solungaç’, KKlp *sagak* ‘solungaç’, Kzk *sagak* ‘çene altı’, Krg *sagak* ‘çene altı; hayvanlarda döş bağı; küpeleri birbirine bağlayan gümüş zincir; başlığın çene altından bağlanan bağı’ olarak görülmektedir (bk. Eren 1999; 350).

Brockelmann ve Clauson *sakak*’ın *sakal*’dan ayrılamayacağını belirtmişlerdir (bk. Eren 1999; 350). Ayrıca Clauson *sakak* ve *sakal*’ın bir * *sakA* kökünden geldiğini vurgulamıştır.

saúal

< Tü. *saúa-l* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “sakal” (BL, CH, EM, KM, M, MİF, TUH, YTS, ZM).

saúal : anlamı ve kökeni için bk. **saúaú**

sÀlibetü’l-luèÀb

< Ar. *sÀlibetü’l-luèÀb* “dil altındaki tükruk emici bezler” (HS).

salya / salyar

< Yun. *salion* ‘speichel’ (Eren 1999; 354). (BL, CH, KM, MN, M, MiF, MÜC, MŞ, S, TM, YTS, ZM).

serçe barmak

< Tü. *seç-e* + *ba-r-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “küçük parmak” (MN, TM).

Söz konusu parmak küçüklüğünden dolayı *serçe* kuşuna benzetilmiş olmalıdır. Bu parmağın *sırça parmak* olarak da adlandırıldığını görmekteyiz. Bu parmağın zayıflığı, kolayca kırılabilir olması akla *serçe* ve *sırça* kavramlarını getirmektedir.

Serçe kelimesinin kökeninin Türkçe *seç-* kökü olabileceğini belirten Clauson, serçenin “yerden tohum vb. seçen bir kuş” anlamına geldiğini ve *serçe* biçimindeki *-r-*’nin sonradan türediğini yazmaktadır (Clauson 1972; 795).

Buna göre *seçe* > *serçe* şeklinde bir gelişim olduğu anlaşılmaktadır. Genellikle düşme eğilimi gösteren bir ses olan *r*’nin buradaki türemesinde *sırça barmak* biçiminin etkisi olduğunu zannediyoruz.

barmaú: anlamı ve kökeni için bk. **barmaú**

sırça barmaú

< Tü. *sır-ı-ş-âa* + *ba-r-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “serçe parmak, küçük parmak” (YTS).

Küçük parmağımızın özellikleri ile *sırça* arasında bir bağ kurulmuş ve bu parmak “sırça gibi kolayca kırılabilir parmak” anlamında *sırça parmak* biçiminde adlandırılmıştır.

Sırça kelimesi Eski Uygur Türkçesinde *sırıçga* ‘ayna, cam’ (Caferoğlu 1968; 204) biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Karahanlı Türkçesinde de *sırıçga* ‘sırça’ (Atalay 1999; 517) şeklinde kullanılan kelime, Eski Kıpçakçada *sırça* ‘cam, sırça’ (Toparlı 2003; 235) olarak görülmektedir.

Divânü Lügati’t-Türk’te “kendisiyle Çin kâseleri cilâlanıp üzerine nakış yapılan macun (Atalay 1999;517)” anlamında bir *sır* kelimesini görüyoruz. Hasan Eren *sır* kelimesinin Çince *ts’ir / ts’it* ‘cilâ’ (Eren 1999;365) biçiminde olduğunu belirtiyor. Buna göre *sırça* kelimesin bu *sır* köküne bağlanabileceğini söylemek mümkündür. Buradan *-ı* ile *sırı-*‘pislemek, siymek; sık dikişle dikmek’ (Atay 1999;517), daha sonra *-ş* ile *sırış-*‘sık dikişle dikmek’ (Atalay 1999;518) yapılmıştır. Bu *sırış-* fiilinden de *-ga* ile isim yapıldığını söyleyebiliriz.

Bize göre *sırça* kelimesi *sırışga* biçiminde iken *ş>ç* değişimi sonucunda *sırıçga* şeklini almıştır.

barmaú: anlamı ve kökeni için bk. **barmaú**

sidük

< Tü. *sid-tük*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “sidik, idrar” (BL, CH, EM, KM, MN, M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, , TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Clauson kelimenin *sid-> siy-* kökünden sıfat-fiil eki *-tük* ile yapıldığını ifade etmektedir (Clauson 1972; 801).

sidük yolu

< Tü. *sid-tük + yol-ı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “idrar yolu” (CH, KM, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS).

İdrarın akıp geçtiği yola idrar yolu anlamında *sidük yolu* denmesi oldukça normaldir.

sidük: anlamı ve kökeni için bk. **sidük**

Yol (Clauson 1972; 917) kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir ve zaman içinde çeşitli anlamlar kazanmıştır. Uygur Türkçesinde “yol, seyahat, gezi, şöhrat, ün, kut (Caferoğlu 1968; 301), Eski Kıpçakçada ise beş farklı *yol* ile karşılaşılır: *yol* (i): yol , *yol* (ii): seyahat, yolculuk, *yol* (iii): tarz, usul, *yol* (iv): defa, kere, *yol* (v): çizgi (Toparlı 2003; 326).

Biz bu beş farklı kelime olarak gösterilen *yol*'un aynı kelimenin zaman içerisinde kazandığı farklı anlamlar olduğunu düşünmekteyiz. Bu sebeple beş ayrı *yol* değil, sadece bir *yol* kelimesinden bahsedilebilir.

Bugünkü Türk lehçelerinde ise kelime Az *yol*, Bşk *yul*, Kzk *jol*, Krg *col*, Özb *yol*, Tat *yul*, Tkm *yıl*, Uyg *yol* (Ercilasun vd. 1991; 992-993) biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Eski Uygur Türkçesindeki *yorçı* ‘kılavuz, rehber’ (Caferoğlu 1968;302) kelimesi bize *yor* ile *yol*'un aynı anlamda kullanıldığını göstermektedir.

siñir

< Tü. *siñ-i-r*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “sinir, kas lifi, kırış” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN, M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden başlayarak kullanılan *siñir* (Clauson 1972; 841 ve Caferoğlu 1968; 206), bugünkü Türk lehçelerinde de sık rastlanan bir kelimedir : Az *siñir*, Tkm *siñir*, Blk *siñir*, Kzk *siñir*, Krg *siñir*, Nog *siñir*, TatK *siñir*, Yak *iñir* (bk. Eren 1999; 369).

Eren kelimenin kökeniyle ilgili olarak şunları kaydetmektedir: “Kökünü bilmiyoruz. Ramstedt ? işaretiyle Korece *sin-kjen* biçimini birleştirmiştir (Eren 1999; 369).”

Kelimenin *siñ-*‘sinmek, içe işlemek, saklanmak; hazmedilmek’ (Ata 1998;373-Arat 1979;399) kökünden gelebileceği üzerinde duran olmamıştır. Biz *siñir* dediğimiz kas lifleri ile *siñ-* kökünün ilgili olduğunu düşünüyoruz. Vücutta bulunan bu kas liflerinin âdeta içeri bir şey çeken, hazmeden bir görünüşü vardır.

ãudġ

< Ar. *ãudâ* ‘şakak; şakaktan sarkan saç’ (Devellioġlu 1995;961) (CH).

ãulbe, ãulbiyye

< Ar. *ãulbiye* “gözün katı tabakası, gözakı, selera” (HS, M, TM).

sümük

< Tü. *süm-kür-ü-k*: isim kökü (ses yansımali kök)-isimden fiil yapım eki- yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “sümük” (BL, CH, KM, TM).

Eski Kıpçakçada “sümük” anlamında *simkirik*, *simkürük* (Toparlı 2003; 237) *sümkürük*, *sümürük*, *sümük* (Toparlı 2003; 245) olmak üzere beş farklı biçimin bulunduğu görölmektedir.

Bugünkü Türk lehçelerinde *sümük* yerine Az *firtıg*, Bşk *manka*, Kzk *murınbok*, Krg *çim kirik*, Özb *mişik*, TatK *manka*, Tkm *sümük*, Uyg *manka* (Ercilasun vd. 1991; 800-801) kullanılmaktadır.

Eski ve yeni Türk lehçelerinde burundan akan yapışkan bir madde olan *sümük* için ses taklidinden oluşan kelimelerin kullanılabilirdiği anlaşılmaktadır. Eski Kıpçakçadaki beş farklı biçim ile Azerbaycan Türkçesindeki *firtıg* ve Kırgız Türkçesindeki *çimkirik* bize *sümük* kelimesinin ses taklidi yoluyla oluştuğuna dair yol göstermektedir.

Bizim kanaatimize göre *sümük* kelimesi ses yansımali *süm isim* kökünden *-kür* ile fiil ve buradan da *-k* ile isimleştirilmiş bir kelimedir.

Daha sonra *sümkürük* biçimindeki yapıdan önce *-k* sesinin düşmesiyle *sümürük*, *-r*’nin erimesiyle de (*sümkürük* > *sümürük* > *sümürük* > *sümük*) *sümük* oluşmuş olmalıdır.

sũñũk

< Tũ. *sũñ-ũ-* *k*: fiil kũkũ-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “kemik” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN, M, MİF, MũC, MŞ, TŞ, TN, TM, YTS, ZM).

Eski Tũrkçeden itibaren kullanılan *sũñũk* (Caferoğlu 1968; 214), Eski Kıpçakçada *sũñũk*, *sũvek*, *sũgũk*, *sũñek*, *sũñũk*, *sũveg*, *sũvek*, *sũvũk* (Toparlı 2003; 241-247) biçimlerinde gũrũlmektedir.

Bugũnkũ Tũrk lehçelerinde “kemik” anlamında Az *sũmũk*, Bşk *hũyek*, Kzk *sũyek*, Krg *sũũk*, Özb *sũyek*, TatK *sũyek*, Tkm *sũñk*, Uyg *sũñek*, *sũyek* (Ercilasun vd. 1991; 464-465) kullanılmaktadır.

Clauson kelimenin kũkũnũ **sũñ-* (Clauson 1972; 838) fiile bağlamaktadır. Bugũn Tũrkiye Tũrkçesinde *sun-* > *sũn-* ‘uzamak’ ve ondan tũreyen *sũndũr-* ‘uzatmak’ biçimi kullanılmaktadır. İŖte “kemik” anlamındaki *sũñũk* uzamak kavramıyla ilgili olmalıdır. Tũrk insanı kemiği uzayan, sũnen bir nesne olarak algılamıŖ ve Öyle de adlandırmıŖtır. Bize gũre *sũnũk* kelimesinin ıkıŖ anlamı “uzayan, sũnen nesne” olmalıdır.

Genellikle kendinin veya bir baŖkasının kemiğini derinin ũstũnden dokunarak Őđrenen eski insanlar bu sert nesnelere bũtũn vũcut boyunca uzadığını gũrmũŖtũr. Buradan hareketle de uzamak ile ilgili bir adlandırma yapılmıŖtır diyebiliriz.

ŖAdlıũ auyı

< Far. *ŖAd* + Tũ. *-lũ* + *ũub-ı*: isim kũkũ-isimden isim yapım eki + isim kũkũ-teklik 3. Ŗahıs iyelik eki. “meni, er suyu” (BL).

Bu terimin oluŖmasında insanın hissettiği duygu esas alınmıŖtır. Sũz konusu maddenin dıŖarı çıkarken insanda uyandırdığı zevk vurgulanmaktadır.

su: anlamı ve kũkeni için bk. **aksu**

şiryân

< Ar. *şiryân* “atardamar” (CH, HS, MİF, TM, ZM).

şiryân-ı ekber

< Ar. *şiryân-ı ekber* “kalbe kan pompalayan damar” (HS 20a).

ûban

< Tü. *ûb-a-n*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “ayak tabanı” (BL, EM, KM, MN, MŞ, YTS, ZM).

Karın, burun, bıkın vb. organ adlarında görülen *-(i)n* ile yapıldığı anlaşılıyor. Bize göre ses taklidi bir “tap, tıp” köküne dayanmaktadır. Bu uzvun çıkardığı ses kendisinin adlandırılmasında etkili olmuştur.

“Tarlaya atılan tohumu örtmek ve tarlayı daha düzgün hale getirmek için kullanılan ağaç sürgü” için de *tapan* denildiği bilinmektedir. Bu *tapan* kelimesi *taban*’ın farklı bir türevidir. Yapılan bu işe de *tapanlamak, tapan çekmek* adı veriliyor. Ayak tabanı ile karışmasın diye dil bunu *tapan* biçimine dönüştürmüştür. Dilimizde bu ses ve anlam olayının birçok örneği vardır (ayrıntılı bilgi için bk. Kara 2004).

ûal

< Tü. *ûal* : isim kökü. “sırt, arka ” (YTS).

Tietze Türkçe *tal* kelimesinin Moğolca *dalu* ‘kürek kemiği’ biçiminden geldiğini belirtmektedir (Tietze 2002; 550).

Türkçe *tal* kelimesinin Moğolcaya *dalu* biçiminde geçmesinin de mümkün olabileceğini düşünerek bu konu üzerinde durulması gerektiğine işaret etmek istiyoruz.

ialaú

< Tü. *ial-aú* : isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “iç organlardan biri, dalak” (BL, CH, EM, HS, KM, MN, M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TM, YTS, ZM).

Eski Uygurca *tal* ‘dal; dalak; büyük bir ağaç; söğüt ağacı’ (Caferoğlu 1968; 221) kelimesinin anlamlarından birinin *dalak* olduğunu görmekteyiz.

Yaşayan Türk lehçelerine baktığımızda Kırgız ve Uygur Türkçelerinde Türkçe *tal* kelimesinin *dalak* anlamında kullanıldığını, Azerbaycan, Başkurt, Kazak, Özbek, Tatar, Türkmen Türkçelerinde ise *talak*, *dalag* gibi *talak* biçiminden gelişmiş kelimelerin kullanıldığını görmekteyiz (Ercilasun 1991; 144-145- Eren 1999; 103)).

Clauson *talak* biçimini *solak* ile birleştirmektedir. Bu birleştirmede sözü edilen organın vücudun sol tarafında olması etkili olmuştur.

Ayrıca Rasanen *solak* ile *talak*’ı ve Talat Tekin’in de *sulak* ile *talak*’ı birleştirmişlerdir (Eren 1999; 103). Talat Tekin’e göre *dalak* anlamındaki *sulak* kelimesi bugün Çuvaşçada *sula* biçiminde yaşamaktadır. Çuvaşça *sula* ise daha eski bir **sulak* biçimine gider. Bu eski biçim de Eski Bulgar Türkçesine ait olmalıdır (Tekin 2004;374).

Hasan Eren ise kelimenin Türkçe *tal* ‘dalak’ kökünden *-ak* küçültme ekiyle yapıldığını ve bu *tal* ‘dalak’ kökünün Kırgızca ve Yakutça gibi çağdaş Türk lehçelerinde yaşadığını belirtmektedir (bk. Eren 1999; 103).

Türkçedeki organ adları büyük bir düzen içinde gitmektedir. Bazı organlar küçültme eki *-ak* (yanak, bilek vb.) ile, bazıları *-n* (alın, burun vb.), ikili organlar ise *-z* (ağız, diz, yüz vb.) ile yapılmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında Hasan Eren’in açıklaması bu işe son noktayı koymuş gibi görünmektedir.

damak

< Tü. *dam-âak* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “ağız boşluğunun tavanı, damak” (CH, KM, MN, M, Mif, Müc, MŞ, S, TTŞ, TN, TM, YTS, M).

Kelimenin eski çağlardan beri kullanıldığı anlaşılmaktadır. Eski Türkçe *damgak* biçiminden *damak* ve daha sonra da *damak* halini aldığı görülmektedir. Eski Kıpçakçada kelime *damag* ‘boğaz, damak’ ve *damak* ‘boğaz, damak’ (Toparlı 2003; 260) biçimlerinde görülmektedir.

Clauson *damgak* kelimesinin *dam*-‘damlamak, sızmak’ kökünden gelen bir biçim olduğunu belirtmektedir (Clauson 1972; 505).

Brockelmann ise kelimenin Türkçe *dam* ‘dam’ kökünden *-gak* küçültme ekiyle yapıldığını ve çıkış anlamının ‘küçük duvar’ olduğu belirtmektedir (Eren 1999; 104).

Hasan Eren kendi görüşünü belirtmediği için onun bu kelimeyle ilgili olarak ne düşündüğünü, hangi fikre katıldığını bilemiyoruz. Ancak birçok kelimeyle ilgili olarak değindiğimiz ‘Türkçe organ adlarının düzenli yapısı, yani organ isimlerinin belli bir düzende ve belli eklerle türetilmiş olması’ bize Brockelmann’ın açıklamasının doğru olabileceğini düşündürmektedir.

Buna göre Türk insanı ağız bir eve benzetmiş ve ağız boşluğunun üst tarafını ise bu evin çatısı, damı olarak düşünmüş olmalıdır. Buradan hareketle ağız boşluğunun üst kısmına ‘küçük dam’ anlamında *damgak* > *damak* > *damak* adını vermiştir.

Damak biçiminin bir benzetme sonucu oluştuğu anlaşılıyor. Zaten *-gak* > *-ak* ekinin küçültme ve benzetme yaptığı bilinmektedir (bk. Erdal 1991; 74-76).

üamar

< Tü. *üam-ar* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “kanım dolaştığı kanal” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN, M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden beri kullanılan *tamar* (Clauson 1972; 508), Oğuz Türkçesinde kelime başı *t*'lerin *d*'leşmesi sonucu *Az damar*, *Tkm damar*, *Tüt damar* biçimini almıştır.

Kelimenin Tütükçe *tam-* ‘damlamak, sızmak’ kökünden fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki) – *ar* ile yapıldığı anlaşılmaktadır (bk. Clauson 1972; 508-Eren 1999; 105- Tietze 2002; 554).

üamarcuú

< Tü. *üam-ar-cuú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “küçük damar, kılcal damar” (TM).

Büyük ve küçük damarları birbirinden ayırmak için *tamarcuk* biçiminin “kılcal damar”ları karşıladığı anlaşılmaktadır. Eski dönemlerde terim türetmede küçültme eklerinin çok kullanıldığını sıklıkla vurguluyoruz. Burada da kılcal damarlar için türetilen *tamarcuk* biçimi küçültme eki ile türetilmiştir.

Kelime türetmede kullanılan bu küçültme ekleri üzerinde ayrı bir çalışma yapılması gerektiği kanısındayız. Böylece kökeni tam olarak bilinmeyen bazı kelimelerin kökenlerinin de açıklanabileceğini düşünmekteyiz.

üamar: anlamı ne kökeni için bk. **üamar**

üaşau

< Tü. *üaş-au* : isim kökü ve isimden isim yapım eki (küçültme eki). “testis, er bezi” (BL, CH, EM, K, YTS).

Eski Kıpçakçada *taşak* ‘taşak, husye, testis’ (Toparlı 2003; 264) biçimine gördüğümüz kelimenin benzetme yoluyla oluştuğu görülmektedir.

Er bezleri Türk insanı tarafından küçük bir taş olarak algılanmış ve bu sebeple bu organa ‘küçük taş’ anlamında *taşak* adı verilmiştir.

Buna göre *taşak*, Türkçe *taş* kökünden küçültme eki *-ak* ile türetilmiştir (bk.Clauson 1972; 562 - Eren 1999;396 - Tietze 2002;566).

ten

< Far. *ten* “ten” (BL, CH, K, KM, MN,M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

tırnaú

tırnaú: anlamı ve kökeni için bk. **dırnaú**

òpuú

< Tü. *òp-(u)ú* : isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “topuk” (CH, K, M, MŞ, TŞ, TN, TM, YTS).

Eski Türkçede *tobık* ‘topuk’ (Caferoğlu 1968;242 -Clauson 1972; 437-438) biçiminde karşımıza çıkan kelimeyi Eski Kıpçakçada *dobuk*, *dopuk*, *tapuk*, *tobuk* ve *topuk* ‘topuk, ayak topuğu’ (Toparlı 2003;281) biçimlerinde görmekteyiz.

Divanü Lügati’t-Türk’te *tobık* kelimesi “topuk, top, çevgenle vurulan top, topaç (Atalay 1999; 640)” anlamlarında kullanılmaktadır.

Bugünkü Türk lehçelerinde *topuk* kelimesi çeşitli ses ve anlam değişiklikleriyle birlikte yaşamaktadır: Az *topux*, Tkm *topuk* ‘ayak bileği, aşık’, TatK *tubık* ‘aşık’, Blk *tobuk* ‘diz’, Kzk *tobık* ‘diz kapağı kemiği’, KKlp *tobık*, Krg *tomuk*, *topuk* ‘diz kapağı kemiği,

aşık kemiği', Tuv *dovuk* 'diz kapağı', Tel *tomuk* 'diz kapağı kemiği', Alt *tomuk*, Yak *tobuk* 'diz' (bk. Eren 1999; 412).

Topuk kelimesinin Türkçe *top* kökünden küçültme eki *-(u)k* ile yapıldığı bilinmektedir (bk. Clauson 1972; 437-438 –Eren 1999; 412).

Türk insanı bu kelimeyi türetirken yine bir benzetmeden yararlanmaktadır. Türkler için *topuk* küçük bir *top*'u andırmaktadır. Bu sebeple bu organ için "küçük top" anlamına gelen *topuk* terimini oluşturmuşlardır.

Ayrıca organ adlarının türetilmesindeki düzenlilik burada da bozulmamıştır. Birçok organ adında olduğu gibi burada da yine küçültme eki kullanıldığını görmekteyiz.

tök

< Tü. *tök* : isim kökü. "aşık kemiğinin tümsek yanı" (YTS).

Yazılı kaynaklarda çok sık rastlanmayan *tök* kelimesine *Yeni Tarama Sözlüğü* (Dilçin 1983; 212)'nde rastlıyoruz. Ayrıca *Derleme Sözlüğü*'nde de yine aynı anlamda *tök* 'aşık kemiğinin tümsek yanı' (DS c. 10, s. 3978) kelimesi bulunmaktadır. Bu kökten ikili organ adı **töküz* ve buradan da *töküzle-* > *tökezele-* biçiminde fiil yapıldığını belirtmemiz gerekir (*tök* ve *tökezmek* kelimesiyle ilgili olarak bk. Türkmen 2004.).

üdaú

< Tü. *todaú* : isim kökü. "dudak" (BL, CH, EM, KM, MN,M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TM, YTS, ZM).

Eski Kıpçakçada *dudag*, *dudak*, *tudag*, *tutak*, *todak*, *totak* 'dudak' (Toparlı 2003; 278-285) biçimlerinde görülen kelime, bugünkü Türk lehçelerinden Az *dodag*, Tkm *dıdak*, YUyg *todak* 'kadınlarda dişilik organı', Çuv *tuta* 'dudak' (Eren 1999;122) biçimlerinde görülmektedir.

Türk lehçelerinde *dudak* yerine yaygın olarak kullanılan kelime *erin / irin*'dir: Bşk *irin*, Kzk *erin*, Krg *erin*, Tat *irin*, Nog *irin*, Alt *erin*, Tuv *erin* (Ercilasun vd. 1991; 190-191 – Eren 1999; 122-123).

Türkiye Türkçesinde (Eski Anadolu, Osmanlı Türkçesi) ilk hecedeki ünlünün *u*'lu, diğer lehçelerde *o*'lu olduğu görülmektedir. Doerfer'e göre bu durumun sebebi halk etimolojisidir. *Tut-* > *dut-* fiilinin etkisi sebebiyle *todak* biçiminin *tudak* > *dudak* haline dönüştüğünü vurgulamaktadır (bk. Eren 1999; 122).

Eren, *erin* ve *tudak* kelimelerinin kökünün bilinmediğini belirtmektedir.

Kelimenin *tut-* kökü ile ilgili olmadığı, çok eski bir biçim olduğu anlaşılmaktadır. Sondaki *-ak* biçiminin diğer organ adlarındaki gibi küçültme eki olabileceği düşünülebilir. Bu durumda *tot / tod* gibi bir isim kökü göstermek gerekmektedir. Eski Uygur Türkçesindeki *tot* 'bütün, hep, tekmil' (Caferoğlu 1968;248) biçimi bize yardımcı olabilir.

Kelime belki de *tod-* 'doymak' köküne gitmektedir. Üzerinde çalışılması gerekmektedir.

ùluñ

< Tü. *ùl-u-ñ* : fil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. "şakak" (CH, HS, K, KM, TŞ, TN, Tuh, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçede *tuluñ* 'şakak'(Caferoğlu 1968;252–Clauson 1972;501) biçiminde karşımıza çıkan kelimeyi Anadolu Merkezli Batı Türkçesinde *duluñ* ve *duluk* (Eren 1999;123 – Tietze 2002;658) olarak görmekteyiz.

Eski Kıpçakçada *tuluk* 'balkon', *tulun* 'şakak' ve *tuluñ* 'kaşla kulak arasında giyilen şey' (Toparlı 2003;283) biçimleri bulunmaktadır.

Çağdaş Türk lehçelerinde Tkm *duluk*, Nog *tulım* ‘saç örgüsü’, Krg *tulum* ‘saç örgüsü’, Alt, Tel, Şor *tuluñ* ‘saç örgüsü’ (bk. Eren 1999; 123) olarak geçen kelimenin kökeni hakkında Hasan Eren “*Kökenini bilmiyoruz. Sonundaki -ñ - sesi diyalektlerde -k, -n, ve -m’ye çevrilmiştir. Anadolu’da duluk ve dulum biçimleri yanında tulup biçimi de geçer* (Eren 1999;123)” demektedir.

Bize göre *şakak* için kullanılan *tuluñ* da “alın, bıkın, burun” gibi *-n* ile yapılmış organ adlarından biri olmalıdır. Buna göre *tul-* veya *tol-* köküne ulaşabiliriz. İnsan şakağının görüntüsü adeta içi doldurulmuş bir eşyaya benzetilmiş olabilir kanaatini taşıyoruz.

Daha önce *burun* kelimesinin *bur-* ‘kokmak, koku vermek’ kökünden *-(u)n* ekiyle yapıldığından söz etmiştik. Bize göre *tuluñ* kelimesinin yapısı da *burun*’a benzemektedir. *Tuluñ* biçimi *tul-* veya *dol-* kökünden “alın, burun, taban” gibi organ adlarının yapımında kullanılan *-(u)n* ile yapılmış olmalıdır.

Eski Türkçedeki bazı kelimelerin kök hecesindeki ünlülerin kesin olarak bilinmediği, bazılarının birkaç türlü okunduğu bilinmektedir. İşte bunun gibi *tol-* kökü de *tul-* biçiminde yorumlanmış olabilir. Ayrıca *o* sesinin *u*’ya dönüşmesiyle ilgili örnekler bulunmaktadır. Örnek olarak *tuluk/duluk* ‘peynir vs. koymaya yarayan tulum’ kelimesini göstermek mümkündür. Kelimenin *tol-* ‘dolmak’ kökünden geldiği açıktır (bk. Tietze 2002; 658).

Sonuç olarak *tuluñ* kelimesinin de *tol-* ‘dolmak’ köküne bağlanabileceği üzerinde düşünmek gereklidir.

ũũũ

ũũũ: anlamı ve kökeni için bk. **ũũũ**

tü / tüg / tüy

< Tü. **tü-g* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “tüy” (CH, KM, MN,M, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçede kelime *tü* ‘saç, kıl’ ve *tük* ‘tüy, saç’ (Caferoğlu 1968;256) biçiminde geçmektedir. Eski Kıpçakçada *tüg* ‘tüy, kıl’ (Toparlı 2003;286) biçiminde geçmektedir.

Kelimenin kökeni üzerinde herhangi bir görüşe rastlayamadık.

Kutadgu Bilig’de rastladığımız *tük* ‘çok, fazla, en ziyade’ (Arat 1979;477) kelimesiyle bir bağlantısı olduğu söylenilebilir. Kelime **tü-* ‘tamamlamak; artırmak’ gibi bir köke gidiyor olmalıdır.

tükrük

< Tü. *tü-kür-ü-k*: ses yansımali isim kökü-isimden fiil yapım eki-yardımcı ses- fiilden isim yapım eki. (BL, CH, EM, M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Kelimenin *tü* gibi ses yansımali bir kökten türediği açıktır. Türk insanı bu terimi adlandırırken çıkan sestem yararlanmıştır. *Tükrük* maddesi değil, bu madde çıkarken oluşan ses dikkate alınmıştır.

Zaten boğaz veya ağızdaki maddeleri dışarı atabilmek için güçlü bir nefes alıp dışarı vermek gereklidir. Bu sırada *tü* diye bir ses çıkmaktadır. Bu çıkan ses aynı zamanda dışarıya attığımız maddenin de adı olmuştur.

ulu barmaú

< Tü. *ul-luà + ba-r-maú* : isim kökü-isimden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “başparmak” (BL).

Ulu kelimesinin *ul* ‘dip, zemin’ temel’ (Caferoğlu 1968; 264) kökünden *-luà* ile yapıldığı bilinmektedir. Eski biçimi *ullug* olan bu kelime zamanla *ulu* şekline dönüşmüştür. Bu kelimenin çıkış anlamının “temeli sağlam, kökü derinlere inen” biçiminde olduğu anlaşılıyor.

ut yiri

< Tü. *uwut* + *yir-i* : isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “edep yeri, göstermesi ayıp sayılan yerler” (YTS).

Ut'un *utan-* fiilinin kökü olduğu anlaşılıyor. Buna göre kelime “edep, haya, ar” anlamlarında olmalıdır. *Divanü Lügati't-Türk*'te kelime *uwut* ‘utanma, haya, ut, ar’ (Atalay 1999;704) biçiminde görülmektedir. Buradan *uwut* biçiminin *ut*'a dönüştüğünü anlıyoruz.

uyluú

< Tü. *uê-luú* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “bacağın kalçadan dize kadar olan bölümü” (CH, HS, KM, MN, M, S, YTS, ZM).

Eski Türkçeden başlayarak kullanılan kelime bu dönemde *udluk* (Clauson 1972; 55) biçiminde görülmektedir. Clauson'a göre kelime eski Türkçe “sığır” anlamında olan *ud* > *uy* ile ilgilidir (Clauson 1972; 55). Hasan Eren ise Clauson'un görüşünün tartışmaya açık olduğunu belirterek kelimenin Türkçe **ub* - **uv* - **uz* (**us*) ‘utanma, utanç’ kökünden çıktığı yolundaki görüşlerin de yanlışlığına değinir (Eren 1999; 426).

èuøv

< Ar. *èuøv* “organ, uzuv”. (CH, HS, KM, MN, M, MŞ, Tuh, TM, ZM).

ünük

< Ar. *unú* “boğaz” (CH, TM, YTS).

Kelimenin Arapça *unú* “boğaz, boyun” biçiminin ses değişimine uğramış biçimi olduğu anlaşılıyor (Nişanyan, 2003;475). Kelime Arapçadan Türkçeye geçerken Türkçenin yapısına uydurularak *n* sesi *ñ* biçimine dönüştürülmüş olmalıdır.

üñük başı

< Ar. *‘unú* “boğaz” + Tü. *ba-ş – ı* : isim kökü + fiil kökü-filden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “boğaz deliğinin başladığı yer” (YTS).

üñük: anlamı ve kökeni için bk. **üñük**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş**

üseyleym

< Ar. *üseyleym* “küçük parmak ile yanındaki parmağın arasındaki damar” (CH 152a-2).

vidâc

< Ar. *vidâc* “boyun damarlarından biri” (TM 46a-D).

vidâceyn

< Ar. *vidâceyn* “boynun iki yanında bulunan iki büyük damar”. (CH 151b-11).

yağ

< Tü. *yaâ* : isim kökü. “yağ” (BL, K, KM, TM, TŞ, TUH, ZM).

Yag ‘yağ’(Caferoğlu,1968;279) kelimenin Eski Uygurcadan itibaren kullanıldığını görmekteyiz. Kelime çağdaş Türk lehçelerinde de yaşamaktadır: Tkm *yAğ*, Blk *cau*, Tar *yağ*, Alt, Tel *yġ*, Yak *sia* (Eren 1999;437).

Doerfer’in ‘tulumda yağ dövmek’ anlamına gelen *ya-* kökünden geldiği yolundaki görüşüne katılmayan Hasan Eren, *yağ*’ın *yay-* fiiline bağlanmasının imkansız olduğunu belirtmekte ve Türk lehçelerinde *yağ* anlamında kullanılan *may* (< * *bay*) ile *üz* kelimelerine de dikkat çekmektedir (Eren 1999; 437).

yağır

< Tü. *yağır* : isim kökü. “omuz, sırt, arka, iki kürek arası; hayvanın sırtındaki yara” (CH, HS, M, MŞ,TŞ,TM, YTS, ZM).

Eski Kıpçakçada iki ayrı *yağır* kelimesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki “bakır” anlamındadır. Diğeri ise “hayvanın sırtındaki yara (Toparlı 2003;306)” anlamını taşımaktadır.

Kelimenin kökeni üzerinde herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

yağrın

< Tü. *yaâr-ı-n*: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “sırt, kürek kemiği” (BL, CH, K, KM, TTŞ, TŞ, TN, TM, YTS, ZM).

Eski Kıpçakçada *yaârın* ‘sırt, kürek kemiği, omuz başı’ (Toparlı 2003; 306) biçiminde görülen kelime çağdaş Türk lehçelerinde de değişik ses ve anlamlarda karşımıza çıkmaktadır: Tkm *yağırnı* ‘sırt’, TatK *yaurın*, Kzk *jaurın*, Krg *cîrın*, Özb *yağrın*, Alt, Kuğ, Tel *yarin*, Şor *carın*, Tuv *çarın*, Yak *sarın* (Eren 1999;439).

Kelimenin *yaâr* (omuz, sırt, arka, iki kürek arası)’dan küçültme eki *-(i)n* ile oluşturulduğu görülmektedir (Clauson 1972; 970- Eren 1999; 439-440).

yañak

< Tü. *yañ-âak* : isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “yanak” (BL, CH, EM, HS, KM, MiF, MÜC, TTŞ, TE, TŞ, TN, TM, YTS, ZM).

Eski Uygurcada *yangâak* (Caferoğlu 1968;283) biçimi “yan, taraf” anlamında görülmektedir. Eski Kıpçakçada *yañak* “ağzın üst tarafı, damak; yanak, çene kemiği” anlamlarında görülmektedir (Toparlı 2003; 309).

Yanak'ın *yan* kökünden küçültme eki *-ak* ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak *yan* kelimesinin eski kaynaklarda farklı anlamlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Eski Uygurcada *yan* (Caferoğlu 1968; 283) kelimesi “taraf; kalça; yan” biçiminde anlamlandırılmaktadır. Eski Kıpçakçada *yan/yañ* kelimesini “yan, yan taraf; taraf, kat, huzur; uca kemiğinin başı; şeytan (Toparlı 2003;309)” anlamlarında görmekteyiz.

Yanaklar yüzümüzün *yan* tarafında yer aldığı için *yanak* kelimesini “taraf” anlamındaki *yan* kelimesine bağlamak çok mantıklı görünmektedir. Türkçe organ adlarının genellikle küçültme ekleriyle yapıldığı bilinmektedir. Buna göre *yanak* kelimesinin çıkış anlamı “küçük yan” biçimindedir.

Nişanyan *yanak* kelimesinin kökenini “kalça kemiği, uca kemiği” anlamında kullanılan *yan* köküne bağlamak istemekte ve *yanak* kelimesinin kökeniyle ilgili olarak şunları kaydetmektedir: “elmacık kemiği, çene kemiği < ? *yan* uyluk kemiğinin başı -YAN. Aslı belki de “kalçacık” anlamında (Nişanyan 2003;491).”

yan başı

< Tü. *yan* + *ba-ş-ı*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kalça kemiğinin üst kısmı” (KM, MN, MŞ).

Yan kelimesi burada “kalça kemiği” anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin bu anlamına Eski Türkçeden beri rastlamaktayız. Eski Uygur Türkçesinde *yan* ‘taraf, kalça, yan’ (Caferoğlu 1968;283) biçiminde görülmektedir.

baş : anlamı ve kökeni için bk. **baş**

yar

< Tü. *ya-r* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “tükrük, salya; hayvanların ağzında oluşan köpük” (BL, KM, YTS).

Kelime Eski Türkçeden beri *yar* ‘irin, cerahat, tükrük, salya; *tüz*’le beraber taş halindeki tuz’ (Caferoğlu 1968; 285) biçiminde kullanılmaktadır.

Türkçede ilk hecesinde “ya” bulunan kelimelerin genellikle “parlaklık” kavramıyla ilgili olduğunu görüyoruz. Örnek olarak sadece *Kutadgu Bilig*’den şu örnekleri göstermek mümkündür: *yal* ‘at yelesi’ *yal*-‘parlamak’, *yalçık* ‘ay’, *yalın* ‘alev’ (Arat 1979;516-517). Belki *yar* kelimesi de “parlaklık” ifade eden **ya*-‘parlamak’ kökünden gelmektedir. Yaş kelimesi de parlaklık bildiren bu kökten yapılmış olmalıdır.

yürek

< Tü. *yür-ek*: fiil kökü- fiilden isim yapım eki. “yürek, kalp” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN, M, MİF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Eski Türkçeden başlayarak kullanılan *yürek* ‘kalp’ (Clauson 1972; 965- Caferoğlu 1968; 307), çağdaş Türk lehçelerinde de bazı ses değişimleriyle kullanılmaktadır: Tkm *yürek*, KKlp *jürek*, Krg *cürök*, Tel, *yürek*, Alt *yürök*, Şor *çürek* vb. (bk. Eren 1999;462).

Hasan Eren kelimenin kökeniyle ilgili olarak “Türkçe *yür-* ‘hareket etmek’ kökünden geldiği açıktır: *yür-* + *-(e)k* eki (Eren 1999;462).” demektedir.

Kalbin en önemli özelliği hareket etmesi, atışı olduğu için Türk insanının kalp için hareket ifade eden bir adlandırma yapması gayet mantıklı ve normaldir.

yürek ortası

< Tü. *yür-ek* + *orta-* sı: fiil kökü- fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kalbin ortasında bulunduğu inanan siyah nokta, süveyda” (BL).

yürek: anlamı ve kökeni için bk. **yürek**

Orta kelimesine eski metinlerde “ortu” biçiminde görmekteyiz (bk.Caferoğlu 1968; 143).

yürek üamarı

< Tü. *yür-ek* + *üm-ar-ı*: fiil kökü- fiilden isim yapım eki + fiil kökü- fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “baselik damarı, şıryan” (CH, KM, YTS).

yürek: anlamı ve kökeni için bk. **yürek**

üamar: anlamı ve kökeni için bk. **damar**

yüz

< Tü. *yü-z*: fiil kökü-isimden isim yapım eki. “yüz, çehre” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN, M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Türkçede *ağız*, *diz*, *omuz* gibi bazı organlar *-z* ile türetilmiştir. Bunların en önemli özelliği ikili organlar olmasıdır. *Yüz* de bunlardan biridir. Buna göre *-z* ikili organ isimleri türeten ek olmalıdır.

Eski Türkçede görülen *üst*, *üze* ‘üst’, *yügür-* ‘koşmak’, *yüd-* ‘yüklemek’, *yük* ‘yığın’, *ür* ‘uzun zaman’, *ür-* ‘kabarmak, üfürüp şişirmek’ (bk. Caferoğlu 1968) gibi biçimler bize *yü-/ü-* ‘yükselmek’ biçiminde bir fiil kökü olduğunu göstermektedir. *Yüz* kelimesini bu **yü-* ‘yükselmek’ köküne bağlamak mümkündür.

Hamilton kelimeyi ** yü-/ü-* ‘yayılmak’ + fiilden isim eki *-z* ? (Hamilton 1998;239)” biçiminde açıklamayı tercih etmektedir.

öeker

< Ar. *öeker* “penis” (BL, CH, HS, K, KM, MN, M, MiF, MÜC, MŞ, S, TTŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

3.2 hastalık adları ve hastalıkla ilgili terimler

Àbile

< Far. *Àbile* ‘sivilce, küçük çıban; su kabarcığı’ (Devellioğlu 1995;4) “daha çok çocuklarda görülen ve kabarcıklar biçiminde beliren kaşıntılı bir deri hastalığı” (MŞ).

abrÀş

< Ar. *abrÀş* ‘vücudunda sam lekesi olan adam’ (Devellioğlu 1995;5) “tende meydana gelen alaca hastalığı” (KM, Tuh).

acı

< Tü. *acı-â* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “ağrı, sızı” (MN, ZM).

Eski Uygur Türkçesinde *açıâ* ‘öfke, kızma, şiddet ; acı, ızdırıp; ekşi, ekşimtirak, hediye, armağan’ (Caferoğlu 1968;2) şeklinde karşımıza çıkan kelimenin Eski Anadolu Türkçesinde de kullanıldığı anlaşılıyor.

Eski Türkçe *açı-* ‘acımak’ (Caferoğlu 1968;2) fiilinden –g ile *açıâ* biçiminde isim yapılmış ve daha sonra kelime sonundaki g’nin düşmesi sonucunda *acı* halini almıştır.

acıú

< Tü. *acı- â* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “acı, dert, ıstırap” (YTS).

Kelime Eski Türkçe *açı-* ‘acımak’ (Caferoğlu 1968;2) fiilinden –g ile yapılan *açıâ* biçimindeki son sesin *ú*’ye dönüşmesi sonucu oluşmuş olmalıdır.

èadem-i àıdÀ

< Ar. *èadem-i àıdÀ* “gıdasızlık, gıda yetersizliği” (M).

èadse çúarmaú

< Ar. *èadese* + Tü. *iaş-ı-ú-ar-maú* : isim kökü + isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “adse hastalığına yakalanmak” (TN).

Çıbanlar için “çıkarmak” fiili kullanılmaktadır. Adese de bir çıban türü olduğu için bu fiil kullanılmıştır.

Çıkmak kelimesini Eski Türkçede *taşıkmak* ‘taşmak, dışarı çıkmak’ (Caferoğlu 1968;227) şeklinde görmekteyiz. Orhun Kitabelerinde *taşıkmak* “dışarı çıkmak, sefere çıkmak (Ergin 1970;113)” anlamlarında kullanılmaktadır.

Taşıkmak fiilinin hece yutulması ve ş>ç değişimi sonucunda *çıkmaq* biçimine dönüştüğü görüşü Türk diliyle uğraşanlar arasında genel kabul görmüştür.

èadese

< Ar. *èadese* “insan vücudunda beliren, mercimek şeklinde öldürücü bir çıban” (Mif, MŞ, TN).

Àfet

< Ar. *Àfet* “belâ, musibet, afet; hastalık” (BL, M, TN, TUH).

‘afn

< Ar. *èafn* “bozulmuş, çürümüş, kokmuş; küflü, mikroplu, mikrop bulaşmış” (M, TM).

‘afin ısıtması

< Ar. *èafn* + Tü. *ısı-t-ma-sı*: isim kökü + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “iltihaplı çıban veya şişler nedeniyle ortaya çıkan bir sıtma türü” (TM).

ısıtma : anlamı ve kökeni için bk. **ısıtma**

aâr

< Tü. **aâ-ı-r** : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “ağır, ileri derecede; sıkıntılı, zahmetli; kabus” (BL, K, KM, M, TŞ, YTS, ZM).

Ağır kelimesi Türkçe *ağ-* ‘ağır gelmek’ fiilinden *-(ı)r* ile türetilmiştir (Eren 1999;4).

aâr basmaú

< Tü. **aâ-ı-r** + *bas-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “karabasana uğramak, kabus görmek” (BL, KM , MŞ, YTS).

aâr : anlamı ve kökeni için bk. **aâr**

Basmaú ‘yaymak; basmak, kazanmak, yenmek’ (Caferoğlu1968;34) kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir. Kelimeyi *ba-*‘bağlamak’ köküne götürmek mümkündür. Çünkü her *basma* işi aynı zamanda bir *bağlanma* hareketidir.

aârlanmaú

< Tü. **aâ-ı-r-lan-maú** : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “hastalanmak, ağırlaşmak, acı hissetmek” (CH, M, Mif).

Ağırlanmak kelimesinin *ağır* kökünden geldiği oldukça açıktır. *Ağırlanmak* yerine bugün *ağırlaşmak* biçimini kullandığımızı belirtmek gerekir. Bu da bize *-lan* eki ile *-laş* birleşik eklerinin aynı işlevde kullanılabildiği göstermesi bakımından ilginçtir.

aâr : anlamı ve kökeni için bk. **aâr**

ađırlú

< Tü. *ağ-ı-r-lú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “ağırlık, ağır olma; uykuda iken gelen ve insana boğulur gibi bir duygu veren durum” (CH, K, MiF, TTŞ, TŞ, TM, YTS).

Türk insanı bazı fizikî ve ruhî rahatsızlıklar için genellikle *ağırlık* kavramından hareketle oluşturulmuş terimler kullanmayı tercih etmektedir. Hatta burada görüldüğü gibi *ağırlık* kavramın kendisi de rahatsızlık anlatır duruma gelmiştir. Bu durum bazı rahatsızlıkların, insanın vücuduna bir ağırlık yüklenmiş gibi belirtiler göstermesinden kaynaklanmaktadır.

aâr : anlamı ve kökeni için bk. aâr

ağız acılığı

< Tü. *a-â-ı-z + acı-â-lú(â)-ı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ağızda bir acılık hissinin olması” (TM).

Ağızda bir acılık hissi meydana getiren rahatsızlık için Türk insanı “ağız acılığı” demiştir. Halbuki bugünkü tıp anlayışında *ağız acılığı* bir hastalık terimi olamaz; ancak bir rahatsızlığı gösteren *belirti* olabilir. Bu örnek bize eski tıp anlayışıyla ilgili bir ipucu göstermektedir.

ağız: anlamı ve kökeni için bk. ağız

acı : anlamı ve kökeni için bk. acı

aârız aârısı

< Tü. *a-â-ı-z + aâr-ı-r-ı-g-sı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “pamukçuk, afte” (KM, MN, MŞ).

aâız : anlamı ve kökeni için bk. **aâız**

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

ağız başı

< Tü. **a-â-ı-z** + **baş-ı**: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ağız yarası” (BL,TM).

Bu terim ağızda görülen yara ve çıbanlar için kullanılmıştır. Burada kullanılan *baş* kelimesi bazı sözlüklerde **baş 2** biçiminde made başı yapılmıştır (bk. Eren 1999;42-Toparlı 2003;24).

Tarama Sözlüğü ise sadece bir *baş* kelimesi almış ve “yara, çıban” anlamını baş maddesinin dördüncü anlamı olarak vermiştir.

Burada şuna dikkat etmek istiyoruz: *Baş* kelimesinin “yara, çıban” anlamı yeni bir kelimeye dönüşmüş olabilir. Bu konu dil biliminde “fono-semantik başkalaşma, doublet kelimeler, ayrı düşmüş kelimeler” başlığı altında ayrıntılarıyla incelendiği için üzerinde durmayacağız (ayrıntılı bilgi için bk. Kara 2004).

aâız: anlamı ve kökeni için bk. **aâız**

ağız damaú úuruluđı

< Tü. **a-g-ı-z** + **üam-âaú** + **úuru-â-lıg-ı**: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + **isim** kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ağız ve damağın hararettten kuru hale gelmesi” (TM).

Burada yine bugünkü tıpta bir hastalık belirtisi sayılabilecek bir durumun hastalık adı olarak kullanıldığına dikkat çekmek istiyoruz.

ağız: anlamı ve kökeni için bk. **ağız**

damaú: anlamı ve kökeni için bk. **damaú**

Kurulık biçiminin kökü olan *kuru* kelimesini Eski Türkçede *kurug* ‘kuru’ (Caferoğlu 1968;188) biçiminde görüyoruz.

ağız egilmegi

< Tü. *a-â-ı-z* + *eg-i-l-mek(g-)* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ağzın bir yana eğilmesi, yüz felci, lakve” (KM).

Arapça *lakve* “yüz felci” için kullanılan Türkçe bir terimdir. Yüz felci sonucu ağız da eğilme görüldüğü için bu terimin yapılmasında bu durum etkili olmuştur. Çünkü ağızda meydana gelen bir kayma, eğrilik hemen dikkat çekmektedir.

ağız : anlamı ve kökeni için bk. **ağız**

Egilmek kelimesinin ise Türkçe *eğ-* kökünden geldiği oldukça açıktır. Bu sebeple üzerinde ayrıntılı olarak durmuyoruz. Burada *ağız egilmegi* terimiyle ilgili olarak şunu belirtmek gerekir. Bugün böyle bir terim yapılsaydı *ağız eğilmesi* biçiminde olurdu. Çünkü bugün *-me* ekini *-mek*’ten daha çok kullanmaktayız. Bugün için *-mek*’li yapıların çoğu eskimiştir ve kullanılmamaktadır. Örnek olarak *gelmeklik*, *bilmeklik* vb. kelimeler kullanılmaktadır. Bu durum da bize dilin yenileştiğini, değiştiğini göstermektedir. Bu konuda da araştırma yapılması, dilde değişen yapıların ortaya konması gerektiğini düşündüğümüzü belirtmek gerekir.

ağız úouusu

< Tü. *a-ğ-ı-z* + *úou-u-sı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ağızdaki kötü koku, ağız kokusu” (MN, MŞ, TŞ).

Eski anlayışa göre genellikle bugün hastalık belirtileri saydığımız durumlar hastalık olarak anlaşılmaktadır. Bugün ağız kokusu bir hastalık değil, ancak bir belirti olabilir. Ancak eskiden bu durum bir hastalık olarak algılanmaktadır.

ağız : anlamı ve kökeni için bk. **ağız**

Koku kelimesinin Türkçe *kok-* fiiliyle ilgili olduğu fiilden isim yapım eki olan *-u* ile türetildiği anlaşılmaktadır.

ağız olmaú

< Tü. *a-ğ-ı-z* + *bol-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “pamukçuk hastalığına yakalanmak, aft” (HS, MŞ, YTS).

Bu terimde bir bölgede görülen rahatsızlığın o bölgenin ismiyle anıldığı anlaşılmaktadır. Pamukçuk, aft sadece ağızda görüldüğü için Türk insanı da bu hastalık için ağızdan hareketle bir isim koymuştur: *agız olmak*.

ağız : anlamı ve kökeni için bk. **ağız**

Olmak fiilini de Eski Türkçede *bolmak* biçiminde görmekteyiz. Baştaki *b* sesinin düşmesi sonucu bugünkü şeklini almıştır.

ağız yıyısı

< Tü. *a-â-ı-z* + *yıê-ı-sı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ağız kokusu” (TM).

Eski Türkçede *yıê* ‘koku, rayiha, ıtır, misk’ (Caferoğlu 1968; 293) kelimesini *ê* seslerinin *y*’ye gelişmesi sonucu *yıy* biçiminde hatta *yıyi*, *iyi* ‘koku’ (Dilçin 1983;248) olarak görmekteyiz.

Yıyısı kelimesinde ek kalıplaşması olduğu anlaşılmaktadır. Aslında kelimenin kökü *yıy* biçimindedir. Bu durumda üst üste iki iyelik eki görülmektedir. Kelime *yıyı* olarak algılandığı için, kelime üzerine yine bir iyelik eki olan *-sı* getirilmiştir. Bu durumun dilimizde örneği pek çoktur ve bu konu Zeynep Korkmaz tarafından geniş bir biçimde incelenmiştir (bk. Korkmaz 1994).

ağız : anlamı ve kökeni için bk. **ağız**

ağrı

< Tü. *aâ-ı-r-ı-â*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “ağrı, dert, illet, hastalık” (BL, CH, EM, HS, K, KM, MN, MİF, MÜC, MŞ, TŞ, TN, TUH, TM, YTS, ZM).

Bize göre *ağrı* kelimesindeki hareket noktası *ağırlık* kavramı olmalıdır. Sanki insanın üzerine bir ağırlık konup kişinin boğulacak gibi sıkıntı çekmesi durumunu anlatmaktadır. Bunun karşısında bir bıçak saplamış gibi birden gelen ve bir noktada hissedilen sıkıntılı durum ise *sançmak* ‘saplamak’ kavramından hareketle *sancı* ‘saplanan ağrı’ olarak adlandırılmış olmalıdır.

Buna göre *agır* kökünden *agrı-* şeklinde isimden fiil yapan *-ı* ile önce fiil, daha sonra da *-g* ile fiilden isim yapılarak *agrıg* biçiminde isim türetilmiştir. Batı Türkçesinde kelime sonlarındaki *-g*’lerin düşmesi sonucunda *agrı* biçimine dönüşmüştür.

Karayim Türkçesinde *avruv* ‘ağrı, acı’ (Kowalski 1996;14) biçimi de bize bunu göstermektedir.

Ağır kelimesi ise Türkçe *ağ-* ‘ağır gelmek’ fiilinden *-(ı)r* ile türetilmiştir (bk. Eren 1999;4).

ađrılanmaú

< Tü. *ağ-ı-r-ı-â-lan-maú* : fiil kökü-yardımcı ses- fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “ağrı girmek, ağrımak” (Mif, Ő).

Ağrılanmak kelimesinin *ağrı* kökünden *-lan* ve matar eki *-mak* türetildiği ve ağrımak anlamında olduğu açıktır. Söz konusu fiil bugün de kullanılmaktadır.

ağrı : anlamı ve kökeni için bk. **ağrı**

ađrımaú / ađırmaú

< Tü. *ağ-ı-r-ı-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki- fiilden isim yapım eki (matar eki). (BL, K, M, Mif, Müc, MŞ, TŞ, TN, Tuh, ZM).

ağrı : anlamı ve kökeni için bk. **ağrı**

ađulanmaú

<Tü. *ađu-la-n-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “zehirlenmek” (MN, TM, MŞ).

Türkçe *agü* ‘zehir’ kökünden türetildiği oldukça açıktır. Zehirli bir nesne yemek suretiyle yaşanan rahatsızlık durumunu anlatmak için kullanılır.

aòlâyus

< Yun. *aòlâyus* “gözün saydam tabakasının dış yüzeyinde meydana gelen bir hastalık (M, Mif).

aóvel

< Ar. *aóvel* “şaşı” (M, Mif, ZM).

aú bahaú

< Tü. *aú* + Ar. *bahaú* “vücutta benekler şeklinde beliren bir cilt hastalığı, bahak-ı ebyaz, addison hastalığı.” (HS, KM, MN, MŞ).

Bu terimin Türkçe *ak* ile Arapça “sam lekesi, abraşlık (Steingass 1930;153)” anlamındaki *bahak*'tan oluşmuş birleşik bir kelime olduğu anlaşılmaktadır.

Buradaki *ak* sıfatı bu hastalığın bir başka türü olan *bahak-ı esved*'den farklılığı vurgulamak için kullanılmıştır.

aú baraã

< Tü. *aú* + Ar. *baraã* “abraşlık hastalığının bir türü, vitiligio” (HS).

Yine Türkçe *ak* ile Arapça *baras* kelimelerinden oluşmuş bir terimle karşı karşıyayız.

Àkile

< Ar. *Àkile* “çıktığı organı yiyip bitiren kötü bir yara, yenirce, kangren olmuş yara” (M).

aúlemerus

< Yun. *aúlemerus* “bir sıtma türü” (TM 24a-D).

aúlú

< Tü. *aú-lú* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “göze düşen ak” (K, KM).

Türkçe *ak* kökünden *-lık* ile yapıldığı oldukça açıktır. Göze düşen beyaz noktayı, ak suyu, kataraktı karşılamaktadır.

aú: anlamı ve kökeni için bk. *aúãu*

aúrĀā-ı enderyñ

< Ar. *aúrĀā-ı enderyñ* “vücudun iç kısımlarında çıkan urlar” (MŞ).

aúsaú

< Tü. *aúsa-ú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “aksak, aksayan” (BL, CH, TM, ZM).

Çağdaş Türk lehçelerinden Az *ahsag*, Baş *akhak*, Kzk *aksak*, Krg *aksak*, Özb *aksak*, “çolak”, Tat *aksak*, Tkm *ağsak*, Uyg *aksak* (Ercilasun vd. 1991; 10-11), Tel *aksak* (Sırkaşeva 2000;3) biçiminde karşımıza çıkan kelime, *aksa-* ‘aksamak,topallamak’ (Atalay 1999;14) fiilinden *-k* ile isim yapılmıştır.

aúâu

< Tü. *aú* + *âub* : isim kökü + isim kökü. “gözdeki billur cismin saydamlığını yitirerek ağarmasından ileri gelen körlük, ak basma, katarakt” (M).

Türkçe *aú* ve *âu* kelimelerinden oluşan birbirleşik isimdir. Gözdeki bir rahatsızlık durumu için kullanılmaktadır.

Ak ‘ak, beyaz’ (Caferoğlu 1968;9) kelimesi Eski Türkçeden başlayarak kullanılmaktadır. Zaman içinde “temizlik, namus” gibi çok değişik anlamlar kazanmıştır. Yön olarak “batı” için kullanılmıştır.

Su kelimesini Eski Türkçede *sub* biçiminde görüyoruz. Kelime *sub* > *suv* > *su* aşamalarından geçerek bugünkü halini almıştır.

aúsurmaú

< Tü. *as-úur-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). (EM, MŞ, YTS, ZM).

Tıpkı *öksürmek* ve *tıksırmak* kelimelerinde olduğu gibi ses yansımali bir kökten türediği söylenilebilir. Bu iş yapılırken çıkarılan ses bu durumun adı hâline gelmiştir. Aslında

askırmak biçiminde iken *sk* seslerinin yer değiştirmesiyle (göçüşme) *aksırmak* şeklini almıştır (Zülfikar 1991;99).

ala

< Tü. *ala*: isim kökü. “abraşlık; cüzam” (BL,YTS).

Ala kelimesini Eski Türkçede “cüzam ve ala renkli at (Caferoğlu 1968; 10)” anlamlarında görmekteyiz. *Divanü Lugati't-Türk*'te ise kelime “ala, alaca (Atalay 1999;18)” anlamlarında geçmektedir. Abraşlık ve cüzam hastalığı vücutta benekler, lekeler oluşturduğu için Türk insanı bu hastalıklar için *ala* ve *alalık* terimlerini kullanmıştır. Yine burada da hastalık belirtisinin hastalığa isim olduğuna şahit olmaktadır.

alalú

< Tü. *ala-lú* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “abraşlık, baras; bulanık görme hastalığı” (CH, YTS). krş.**ala, alatenlü**

Abraşlık hastalığı için kullanılan bir terimdir. Bu terimin *ala* şekli de kullanılmaktadır. Hastalığın vücuttaki görüntüsünden hareketle bu terimin oluşturulduğu anlaşılıyor. *Tarama Sözlüğü*'nde “bulanık görme hastalığı” için de *alalık* teriminin kullanıldığını görüyoruz (Dilçin 1983; 7).

alatenlü

< Tü. *ala* + Far. *ten* + Tü. *-lig* : isim kökü + isim kökü + isimden isim yapım eki. “baras, alaca illetine tutulmuş, abraş” (YTS). krş.**ala, alalık**

Baras, abraşlık hastalığına yakalananlar için kullanılan bir terimdir. Bu terimin oluşmasında da vücudun bu hastalık sırasında aldığı görüntü etkili olmuştur.

alazlama

< Tü. *ala-z-la-ma* : isim kökü-isimden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “yılancık hastalığı” (YTS). krş. **ısràı, yılancú**

Tarama Sözlüğü'nden aldığımız bu terim yazılı eserlerde çok nadir olarak kullanılan bir kelimedir. Bu sebeple köken bilgisiyle ilgili kaynaklarda da geçmemektedir.

Ancak biz bu kelimeyle Hasan Eren'in sözlüğünde yer alan *alaza* 'ekinler biçilirken tarlaya dökülen tanelerden ertesi yıl kendiliğinden çıkan ekin' (Eren 1999;8) kelimesi arasında bir bağlantı kurmak istiyoruz.

Eren, *alaza* ile ilgili olarak "Ağızlarda *halaza* olarak da geçer. Bu biçimin başındaki *h*-sonradan çıkmıştır.Yerel olarak *alaz* ve *alazlık* biçimleri de kullanılır. Kökünü bilmiyoruz (Eren 1999;8)." demektedir.

Tarama Sözlüğü'nde görülen *alaz alaz* 'alaca bulaca' (Dilçin 1983;7) ikilemesi de burada bize yardımcı olacaktır.

Hasan Eren'in kökünün bilinmediğini söylediği *alaza* biçimi için Türkçe *ala* kökünü öneriyorum. Bilindiği gibi Türkçede *ala* "karışık renkli, çok renkli, alaca" anlamındadır. Yani burada esas olan bir yüzeyin her tarafının aynı renkte olup olmamasıdır. Buna göre "ekinler biçilirken tarlaya dökülen tanelerden ertesi yıl kendiliğinden çıkan ekin" olarak açıklanan *alaza*'nın *alalık* kavramıyla ilişkisi anlaşılır. Zira *alaza* denilen ekinler incelendiğinde bazı yerlerde sık , kimi yerlerde ise çok seyrek çıkmakta olduğu görülür. Bu tür tarlalara bakıldığında tam bir "alalık, yani renklilik" görülür. Çünkü bazı yerler "yemyeşil" iken bazı yerler ise "bozkır" rengindedir.

Buna göre *alazlama* adı verilen hastalık da *alalık* kavramından hareketle türetilmiş olmalıdır. Çünkü bu hastalıkta insan derisi üzerinde kızıl lekeler oluştuğu görülmektedir. Buna göre insan vücudu *ala* yani çok renkli, karışık görünümlü bir hâl almaktadır. İşte bunun için bu hastalığın adı "çok renkli hale gelme, karışık renkli olma" anlamında bir kelime olan *alazlama* ile ifade edilmiş olmalıdır.

Türkçede bu hastalık için kullanılan *ısrâı* terimi de bu söylediklerimizi ispatlamaktadır. Burada da ısırmış gibi olma durumundan hareketle bu adlandırma

yapılmıştır. Isırılan derinin görünüşü de *alalık* kavramını hatırlatır. Çünkü dişler arasındaki boşluk daha açık renkli görünecektir.

èalil

< Ar. *èalil* ‘kör; sakat; hasta’ (Devellioğlu 1995;29) (MN, Mif, Müc, Tuh).

alt çeñe çúúúú

< Tü. *alt* + *çeñe* + *úş-ı-ú-ı* : isim kökü + isim kökü + isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “alt çenenin çıkması” (CH 189b-4).

İki kısımdan oluşan çenenin alt tarafında görülen bir çıkma hadisesini ifade etmektedir. Oldukça açık ve anlaşılır bir Türkçedir.

Alt kelimesi *Orhun Kitabeleri*’nde *altın* ‘aşağı, aşağıya, alt, alta’ (Ergin 1997;84) ve Uygur Türkçesinde *altın* ‘altta, aşağıda’(Caferoğlu 1968;13) biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Belki de kıymetli bir maden olan *altın* ile karışmasını önlemek amacıyla zamanla *alt* şekline dönüştürülmüştür.

çeñe: anlamı ve kökeni için bk. **çeñe**

çúúúú: anlamı ve kökeni için bk. **çúúúú**

èamel

< Ar. *èamel* “sürgün, iç sürmesi, ishal” (Tuh , TM).

arúa aàrısı

< Tü. *art-úa* + *aà-ı-r-ı-à-sı* : isim kökü-isimden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “sırt ağrısı” (CH, TŞ).

Vücutun sırt bölgesindeki ağrılar için genel olarak bu terim kullanılmıştır.

arúa : anlamı ve kökeni için bk. **arúa**

aârı : anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

arúa ãancusı

< Tü. **art-úa** + **ãanç-t-â-sı** : isim kökü-isimden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “sırt ağrısı” (MŞ).

arúa: anlamı ve kökeni için bk. **arúa**

ãancu: anlamı ve kökeni için bk. **ãancu**

arnuú

< Tü. **ar-t-n-u-ú** : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “yorgun, yorulmuş” (YTS).

Ar- ‘yorulmak, yorgun düşmek’ kökünden yapıldığı oldukça açıktır. *Ar-* kökünden *-n* ile *arin-* biçiminde dönüşlülük anlamı taşıyan bir fiil ve buradan da *-k* ile isim yapılmıştır.

Arınuk biçimindeki kelimenin ikinci hecesindeki ünlünün vurgusuzluktan dolayı düştüğü anlaşılıyor.

aruú

< Tü. **ar-u-ú** : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “zayıf” (BL, CH, EM, HS, M, MN, MŞ, TŞ, YTS, ZM).

Ar- ‘yorulmak, yorgun düşmek’ kökünden *-(u)k* ile yapıldığı oldukça açıktır. Asıl anlamı “yorgun, yorulmuş” olan kelime burada “zayıf” anlamında kullanılıyor. *Yorulmak* ile *zayıflık* arasındaki ilişki bellidir.

aruúlatmaú

< Tü. *ar-u-ú-la-t-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “zayıflatmak” (HS, K, MN, MŞ, YTS).

Aruú biçiminden *-la* ve *-t* ile fiil yapılmış sonra da *-mak* ile isimleştirilmiştir.

aruú : anlamı ve kökeni için bk. **aruú**

aruúlıú

< Tü. *ar-u-ú-lıú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “zayıflık” (CH, HS, KM, MN, ZM).

Aruú biçiminden *-lık* ile yapıldığı açıktır.

aruú : anlamı ve kökeni için bk. **aruú**

artuú biten diş

< Tü. *art-u-ú* + *bit-en* + *ti-ş* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “ağızda üst üste diş çıkması” (CH 74a-16).

Aynı noktadan üst üste iki diş çıkması durmunu anlatan bir terimdir.

Artuk kelimesinin Türkçe *art-* ‘çoğalmak, fazlaşmak’ fiil kökünden fiilden isim yapım eki olan *-(u)k* ile türetildiği, burada “fazla, fazlalık” anlamında kullanıldığı oldukça açıktır.

Biten kelimesi ise Türkçe *bit-* ‘ortaya çıkmak’ fiil kökünden *-en* ile sıfatlaştırılmış bir kelimedir.

diş: anlamı ve kökeni için bk. **diş**

artuú et

< Tü. *art-u-ú* + *et* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “vücudun herhangi bir yerinde hastalık sonucu çıkan et parçası” (M). *krş. laóm-i zÀyid*

artuú : anlamı ve kökeni için bk. **artuú biten diş**

Et ‘et’ (Caferoğlu 1968;77) kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan bir biçimdir.

èasÀyid

< Ar. *èasÀyid* “göz kapaklarında oluşan bir ur” (M).

èaşÀ

< Ar. *èaşÀ* “gece körlüğü” (M).

aşaga çeñeniñ ãnuú

< Tü. *aş-aú-a* + *çeñe-niñ* + *ãn-u-ú-ı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-yönelme durumu eki + isim kökü-ilgi hâli eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “alt çenenin kırılması” (CH 176b-4).

Alt çenenin kırılması için kullanılan bir terimdir. Oldukça sade bir Türkçe terim örneğidir.

Divanü Lügati't-Türk'te aşak kelimesi “aşağı, dağ dibi (Atalay 1999;429” anlamında kullanılmaktadır. Eski Kıpçakçada da *aşag*, *aşaga*, *aşagi*, *aşak*, *aşaka*, *aşakak* (Toparlı 2003;14-15) biçimleri “aşağı” anlamında kullanılmaktadır.

Buna göre biz *aşaga* kelimesinin Türkçe *aş*-‘geçmek’ fiili ile ilgili olduğunu düşünüyoruz. Bize göre önce *aş*- kökünden *-ak* ile ilk anlamı “dağ dibi” olan *aşak* türetilmiş, daha sonra da yönelme durumu ekinin kalıplaşmasıyla *aşaga* ortaya

çıkıştır. Tietze de *aşağı* kelimesini *aşak* ve yönelme durumu eki olarak açıklamaktadır (bk. Tietze 2002;14).

Àteş pÀresi

< Far. *Àteş* + *pÀre* + Tü. *-si* : isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahs iyelik eki. “cemre, od göynüğü” (TŞ).

èaiş / èaiş

< Ar. *èaiş* ‘susuzluk, susama’ (Devellioğlu 1995;52) “susuzluk, harareten meydana gelen aşırı susuzluk” (MN, ZM).

ÀvÀz boàulmaú

< Far. *ÀvÀz* + Tü. *boà-u-l-maú* : isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “ses kısılması” (CH 29b-11).

Ses kısıklığı için kullanılan bir terimdir. Boğazdan çıkan ses sanki insanın boğulma anındaki ses gibi olduğundan böyle adlandırılmış olmalıdır.

Bogulmak kelimesinin Türkçe *bog-* fiil kökünden *-(u)l* ile türemiş olduğu oldukça açıktır.

ÀvÀz dutulmaú

< Far. *ÀvÀz* + *ùt-u-l-maú* : isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “ses kısılmak” (KM, MŞ, TŞ).

Burada sesin kısılması, hatta çıkmaması durumu söz konusudur. Sanki biri sesi tutmuş ve sesin çıkması zorlaşmıştır.

Dutulmak kelimesi Türkçe *tut-* fiil kökünden *-(u)l* ile türetilmiştir. Bu fiil hastalığa yakalanmak anlamında da kullanılmaktadır. İleriki bölümlerde de bu kelime üzerinde durulacaktır.

avãil

< Tü. **av-ãil** : isim kökü-isimden isim yapım eki. “sığırların dilinde ve ayağında oluşan bir tür hastalık” (YTS).

Çok yaygın olarak kullanılmayan bu terimin Türkçe *av* kökünden türemiş olduğunu söylemek mümkündür. Tıpkı *yoksul* kelimesinde olduğu gibi burada da isimlere gelerek yeni isimler türeten *-sil* eki olduğu kanısındayım.

Buna göre *avsil* “avlanmış gibi, av sonucunda yaralanmış gibi görülen (hastalık)” anlamında bir terimdir. Zaten *-sil* ekinin eklendiği kelimeye “benzerlik; gibi sayma” anlamı kattığı bilinmektedir (bk. Zülfikar 1991;141).

ayaú ağrısı

< Tü. **a-ê-aú** + *ağ-ı-r-ı-â-sı* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ ayak parmakları ve eklemlerinde ortaya çıkan ağrı, nikris” (KM).

ayaú: anlamı ve kökeni için bk. **ayaú**

ağrı: anlamı ve kökeni için bk. **ağrı**

ayaú barmaúlarınıñ çúúú

< Tü. **a-ê-aú** + *ba-r-maú-ları-nuñ* + *ıaş-ı-ú-ı* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki)-çokluk 3. şahıs iyelik eki-ilgi hali eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ayak parmaklarının çıkığı” (CH 201a-10).

Oldukça açık ve anlaşılır terimlerden biridir.

ayaú: anlamı ve kökeni için bk. **ayaú**

barmaú: anlamı ve kökeni için bk. **barmaú**

çúúú : anlamı ve kökeni için bk. **çúúú**

azmaú

< Tü. *az-ı-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “bozulmak, kötüleşmek” (BL, KM, Tuh, YTS).

Az- ‘azmak, şaşırmaq, yoldan çıkmak’ (Caferoğlu 1968;29-Clauson 1972;279) kelimesinin tıp metinlerinde hastalık için “bozulmak, kötüleşmek” anlamını kazandığı görülüyor.

Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *az* kelimesinin “yanlış, sürçme, sehv, yanlışlık (Caferoğlu 1968;28) anlamını görüyoruz. Buradan hareketle *az-* kelimesinin *az* isim kökünden isimden fiil yapı *-ı* ile *azı-* yapıldığı ve *az-ı-> az-* şeklinde bir gelişme olduğu düşünülebilir.

baba

< Ar. *vebā* “ur, yumru, büyük çıban” (YTS).

Arapça *veba* kelimesinden *v > b* gelişmesi ve ünlü uyumu sonucunda oluşmuş bir kelimedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında “baba çıksın (çıkasica)!” biçiminde ilenme sözü olarak kullanıldığını belirtmek gerekir.

bağarsuú bağlanmaú

< Tü. *ba-ğ-a-r-suú* + *ba-ğ-la-n-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “bağırsaklar birbirine dolaşmak” (TM 40a-D).

bağarsuú : anlamı ve kökeni için bk. **bağarsuú**

Baglanmak kelimesi Türkçe *ba-*‘bağlamak’ (bk. Caferoğlu 1968;32) köküne kadar götürülebilecek bir yapıdır. *Ba-* ‘bağlamak’ kökünden önce *-g* ile *bag* şeklinde isim

yapılıp daha sonra da buradan *-la* ile *bagla-* ve *-n* ile *baglan-* halinde fiiller türetilmiştir.

bağırsaú sıyrındısı

< Tü. *ba-ğ-a-r-suú* + *sî-ı-r-ı-ntı-sı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiildenden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “bağırsak sancısı, dizanteri” (BL, HS, M, MŞ, TŞ, YTS).

bağarsuú : anlamı ve kökeni için bk. **bağarsuú**

Sıyrındı kelimesinin bir *sî-* “soymak,şiddetle koparmak” köküne gittiği anlaşılıyor. Buradan *-(ı)r* ile *sıyr-* ve buradan da *-(ı)ntı* ekiyle *sıyrıntı* biçimi elde edilmiştir.

Sıyr- fiilinin Türkçede “bir şeyin yüzünü şiddet-i temasla koparmak, soyarak bozarak koparmak derecesinde yakın geçmek, gemi burun dolaşırken çatar gibi yalayarak sürtmek, bir şeyi yırtıp soyar gibi sert silmek, teri yağı silerek almak (Toparlı 2000;344)” gibi anlamları olduğunu düşünürsek bu terimin ifade ettiği durumu daha iyi anlarız.

bağır ağrısı

< Tü. *ba-ğ-a-r* + *ağ-ı-r-ı-â-sı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki+ fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “göğüs ağrısı” (TM).

bağır : anlamı ve kökeni için bk. **bağır**

ağrı: anlamı ve kökeni için bk. **ağrı**

bağırsaú dolaşmaú

< Tü. *ba-ğ-a-r-suú* + *ı̄lâa-ş-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “bağırsak düğümlemesi” (CH).

bağarsuú : anlamı ve kökeni için bk. **bağarsuú**

Dolaşmak kelimesinin Eski Türkçede *tolâa-* ‘incinmek, kederlenmek’ (Caferoğlu 1968;245) biçiminde görülen fiilden –ş ile yapıldığı anlaşılıyor. Kelime içi –â sesinin Eski Anadolu Türkçesinde düşmesi sonucu bu şekli aldığını belirtelim.

bağır şişi

< Tü. *ba-ğ-a-r* + *şiş-i*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “karaciğer büyümesi” (CH, MŞ).

bağır: anlamı ve kökeni için bk. **bağır**

Şiş kelimesi Eski Türkçeden başlayarak “şiş, kabarıklık, ur (Caferoğlu 1968; 217)” anlamında kullanılmaktadır. Clauson kelimenin ünlüsünün *ı* olduğunu, daha sonra *i*’ye dönüştüğünü belirtmektedir (Clauson 1972;857).

bağır zaómeti

< Tü. *ba-ğ-a-r* + Ar. *zaómet* + Tü. *-i* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki- fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “göğüs ağrısı” (Müc 8b-1.)

bağır : anlamı ve kökeni için bk. **bağır**

Arapça bir kelime olan *zahmet* burada “ağrı, rahatsızlık” anlamında kullanılmaktadır.

bağır øaèiflîâ

< Tü. *ba-ğ-a-r* + Ar. *øaèif* + Tü. *-lî-ı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki-teklilik 3. şahıs iyelik eki. “karaciğer yetmezliği” (KM, MŞ).

bağır : anlamı ve kökeni için bk. **bağır**

Arapça bir kelime olan *zaiif*’e Türkçe ekler getirilerek *bağır øaèiflîâ* biçiminde bir terim oluşturulmuştur. Bugün *yetmezlik* ile karşıladığımız durum Eski Anadolu Türkçesinde *øaèiflîâ* kavramı ile ifade edilmiştir.

bağlu

< Tü. *ba-â-lîâ*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “cinsi iktidarı olmayan, iktidarsız” (K, YTS).

Bu terimin oluşmasında halk arasında yaygın bir inancın etkisini görmekteyiz. Bu inanç “büyü ile erkeklerin cinsi iktidarını engellemek” şeklinde görülmektedir. Böylece erkek kendi erkeklik gücünü kullanmaktan aciz kalmaktadır.

Bu işlem yapılırken genellikle “bir ipin düğümlenmesi, bağlanması vb.” şeklinde uygulamaların olduğu ifade edilmektedir.

Eski Anadolu Türkçesindeki *-lu* ekinin eski *-lîâ* ekine gittiği bilinmektedir. Buna göre *bağlu* kelimesi *ba-â-lîâ* > *bağlu* şeklinde bir gelişme göstermiştir.

bahaú

< Ar. *bahaú* “deride benek benek ortaya çıkan, beyaz lekeler halindeki bir cilt hastalığı, sam lekesi, abraşlık, alacalık” (KM, MN, M, MŞ).

bahaú-ı ebyaø

< Ar. *bahaú-ı ebyaø* “abraşlık hastalığının bir türü” (MŞ).

bahaú-ı esved

< Ar. *bahaú-ı esved* “abraşlık hastalığının bir türü” (MŞ). krş. **úara bahaú**

baldır gemüklerinüñ sınıúı

< Tü. *baldır* + *kemdi-k-leri-nüñ* + *sın-u-ú-ı* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-çokluk 3. şahıs iyelik eki-ilgi hâli eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “baldır kemiklerinin kırığı” (CH 188b-2).

baldır: anlamı ve kökeni için bk. **baldır**

gemük: anlamı ve kökeni için bk. **kemük**

sınuk: anlamı ve kökeni için bk **sınuk**

baldır şişmek

< Tü. *baldır* + *şiş-i-mek* : isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “ayak şişmesi, fil hastalığı, daü'l-fil” (CH).

baldır: anlamı ve kökeni için bk. **baldır**

şişmek: anlamı ve kökeni için bk. **şiş**

baraã

< Ar. *baraã* ‘vücutta yer yer beyaz ve alaca lekeler getiren ve tedavisi kabil olmayan bir hastalık’(Devellioğlu 1995;70) (CH, KM, MŞ, Tuh, ZM). krş. **alalık, abraşlık**

barmaú yincilmek

< Tü. *ba-r-maú* + *yinç-i-l-mek* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki) + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “parmak incinmek” (CH).

barmak: anlamı ve kökeni için bk. **barmak**

Yincilmek bugün *incinmek*, *incitmek* biçiminde kullandığımız kelimenin eski biçimidir. Bir *yinç-* kökünden geldiği, *-(i)l* ile fiilden fiil yapıldığı anlaşılıyor.

barmaúlar çúúú

< Tü. *ba-r-maú-lar* + *üaş-ı-k-ı* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki)-çokluk eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki.

“ parmakların çıkması” (CH195a-12).

barmaú: anlamı ve kökeni için bk. **barmaú**

çúúú: anlamı ve kökeni için bk. **çúúú**

baş 2

< Tü. *ba-ş* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “yara, çıban” (BL, HS, KM, MŞ, Tuh, YTS).

Köken bilgisiyle ilgili çalışmasında *baş* kelimesine de yer veren Hasan Eren, bu kelimenin köküyle ilgili bir bilgi vermemektedir. Kelimenin eski çağlardan beri kullanıldığına işaret etmiştir (Eren 1999; 42-43).

Burada kullanılan *baş* kelimesi bazı sözlüklerde *baş 2* biçiminde made başı yapılmıştır (bk. Eren 1999;42-Toparlı 2003;24). *Tarama Sözlüğü* ise sadece bir *baş* kelimesi almış ve “yara, çıban” anlamını *baş* maddesinin dördüncü anlamı olarak vermiştir (Dilçin 1983;25).

Yine *Eski UygurTürkçesi Sözlüğü*'nde bir *baş* maddesi yer almaktadır. Burada da *baş* kelimesinin ikinci anlamını “yara, yara başı (Caferoğlu 1968; 35)” olarak görmekteyiz.

Her ne kadar bizden önceki çalışmalara uyarak *baş 2* şeklinde göstersek de köken olarak bu kelimenin “kafa” anlamındaki “baş”la aynı olduğu kanaatindeyiz.

Burada şuna dikkat etmek istiyoruz: *Baş* kelimesinin “yara, çıban” anlamı yeni bir kelimeye dönüşmüştür. Bu konu dil biliminde “fono-semantik başkalaşma, doublet kelimeler, ayrı düşmüş kelimeler” başlığı altında ayrıntılarıyla incelendiği için üzerinde durmayacağız (ayrıntılı bilgi için bk. Kara 2004).

baş aârısı

< Tü. *ba-ş* + *aâ-1-r-1-â-sı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “baş ağrısı” (BL, CH, HS, KM, M, MŞ, Müc).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş**

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

baş ağrısı ùtmaú

< Tü. *ba-ş* + *aâ-1-r-1-â-sı* + *ùt-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “başı ağrımak” (TN).

Bazı rahatsızlıklar için *tutmak* kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum günümüzde de devam etmektedir.

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş**

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

baş başı

< Tü. *ba-ş* + *ba-ş -ı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “baş çıbanı” (TM 46a-D).

Kafa anlamındaki *baş* ile çıban anlamındaki *baş* yan yana gelerek bir terim oluşturmuştur.

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş 2**

baş bert

< Tü. *ba-ş* + *be-r-t* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “yara bere; çıban, sivilce” (HS, KM, M, MŞ, YTS).

Burada *baş* ‘çıban’ ve *bert* ‘yara, bere’ kelimelerinin yakın anlamda kullanıldığı görülmektedir. İkileme yoluyla yapılmış bir terimle karşı karşıyayız.

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş 2**

Bert kelimesi *bertinmek* ‘yaralanmak, kendisini yaralamak’ (Caferoğlu 1968;39) kelimesinin kökü durumundadır. Bugün *yara bere* şeklinde kullandığımız ikilemede yer alan *bere* kelimesi de bu *bert* ile aynı köktendir.

başcuâaz

< Tü. *ba-ş-cuâaz* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “küçük çıban” (MN).

“Yara, çıban” anlamındaki *baş* kökünden küçültme eki *-cugaz* ile yapıldığı oldukça açıktır.

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş 2**

baş çegzinmek

< Tü. *ba-ş* + *tegiz-i-n-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “başı dönmek, baş dönmesi” (BL, M, MŞ, YTS).

Bugün *baş dönmesi* şeklinde kullandığımız terim bu dönemde *baş çegzinmek* biçiminde karşımıza çıkmaktadır. *Çegzinmek* de *dönmek* kavramıyla ilgili bir kelimedir. Eski Türkçede *tegzinmek* ‘dönmek, dolaşmak, devir yapmak, daire çizmek’ (Caferoğlu

1968;232) olarak gördüğümüz kelimenin Eski Anadolu Türkçesinde *çegzinmek* biçimine dönüştüğü anlaşılıyor. Burada bir $t > ç$ değişikliği söz konusudur. Bilindiği gibi Eski Türkçe *tegre* ‘çevre, daire, civar, dört taraf’ (Caferoğlu 1968;231) biçimi de $t > ç$ değişimi sonucu *çevre* hâline gelmiştir.

Eski Türkçedeki *tegzinmek* de bugün *değirmen* ve *değirmi* kelimelerinde karşımıza çıkan *tegir-* veya *teñir-* fiiliyle ilgili olmalıdır. Burada bir $r > z$ değişmesi söz konusudur.

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş**

başda su cemè olmaú

< Tü. *ba-ş-da* + *sub* + Ar. *cemè*+ Tü. *bol-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki - bulunma hâli eki + isim kökü + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “kafada su toplanmak” (CH 52b).

Çok açık ve anlaşılır bir terimle karşı karşıyayız.

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş**

Su kelimesi Eski Türkçede *sub* şeklinde iken daha sonra *suv* ve *su* hâline gelmiştir.

olmaú: anlamı ve kökeni için bk. **ağız olmaú**

baş degzinmek

< Tü. *ba-ş* + *tegez-i-n-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “baş dönmesi” (CH, KM, TM).

Eski Türkçedeki kelime başı t ’lerin Eski Anadolu Türkçesinde d ’ye dönüşmesi sonunda *tegzinmek* biçimi de *degzinmek* halini almıştır. Biz bu kelimenin kökü olarak bugün *değirmen* ve *değirmi* örneklerinde yaşayan eski *tegir-* veya *teñir-* biçimini düşünüyoruz. Burada bir $r > z$ denkliği düşünmekteyiz.

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş**

baş ditremegi

< Tü. *ba-ş + titr-e-mek(g)-i* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü (yansımadan oluşan kök)-isimden fiil yapım eki- fiilden isim yapım eki (mastar eki)-teklük 3. şahıs iyelik eki. “sürekli olarak baş sallama hastalığı” (KM)

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş**

Ditremek kelimesinin kökünün ses yansıması olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Türkçede *çatır, patır* gibi ses yansımaları bir *titir > ditir* kelimesi düşünebiliriz. Buradan isimden fiil yapan *-e* ile fiil yapıldığı anlaşılmaktadır.

başıúdurmaú

< Tü. *ba-ş-ı-ú-dur-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki)-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “yaralamak; yaraya baş tutturmak” (TM 54a-D).

başıúdurmaú: anlamı ve kökeni için bk. **başıúmaú**

başıúmaú

< Tü. *ba-ş-ı-ú-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki -yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “yaralanmak; yara baş tutmak” (CH 162b-11).

Başıkmaq kelimesi Türkçe “çıban, yara ” anlamındaki *baş* kökünden isimden fiil yapan *-(i) k* ve mastar eki *-mak* ile türetilmiştir.

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş 2**

başı āançmaú

< Tü. *ba-ş-ı* + *āanç-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklük 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “başı zonklamak, ağrımak” (KM).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş**

āançmaú : anlamı ve kökeni için bk. **āancu, āançmaú**

başlu

< Tü. *ba-ş-liâ* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki -isimden isim yapım eki. “yaralı” (YTS).

Başlu kelimesi “yara, bere, çıban” anlamındaki *baş* kökünden isimden isim yapan *-lu* ile oluşturulmuştur. Bu dönemde çokça kullanılan *-lu* ekinin *-lıg* ekinden geldiği ve *g* düşmesiyle oluştuğu bilinmektedir (Korkmaz 1973;151).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş2**

baş sınığı

< Tü. *ba-ş* + *sın-ı-ú (â)-ı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklük 3. şahıs iyelik eki. “kafatası kemiğinin kırılması” (CH 172a-10).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş**

sınıú: anlamı ve kökeni için bk. **sınıú**

baş titregenliği

< Tü. *ba-ş* + *titr-e-gen-lik(g)-i* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü (yansımadan oluşan kök)-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki-teklük 3. şahıs iyelik eki. “sürekli olarak baş sallama hastalığı” (HS).

Baş ditremegi teriminin bir diğer ifade biçimidir. Yine ses yansımali *titr* kökünden isimden fiil yapan *-e* ile fiil, fiilden isim (sıfat-fiil) yapan *-gen* ile isim, *-lik* ile tekrar isimden isim yapılarak *titregenlik* biçiminde bir kelime oluşturulduğunu görüyoruz.

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş**

Eski Anadolu Türkçesi döneminde bazı belirtisiz isim tamlamalarının *-mek* üzerine iyelik eki getirilerek yapıldığı görülmektedir. Günümüzde ise *-mek* yerine *-me* daha yaygınlık kazanmıştır.

bĀzÿ gemüginüñ sınıuú

< Far. *bĀzÿ* + Tü. *kemdi-k-i-nüñ* + *sın-u-ú-ı* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki-ilgi hâli eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “pazu kemiğinin kırılması” (CH).

kemük: anlamı ve kökeni için bk. **kemük**

sınıuú: anlamı ve kökeni için bk. **sınıuú**

becid aúsrmaú

< Far. *becidd* ‘ciddi, gerçekten’ (Devellioğlu 1995;75) + *aúsr-maú* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “çok fazla aksırmak” (HS15b).

aúsrmaú: anlamı ve kökeni için bk. **aúsurmaú**

belĀ

< Ar. *belĀ* ‘gam, keder, musibet, afet, ceza, gayet zor iş, gaile’ (Devellioğlu 1995;81) “hastalık, dert, musibet” (CH, K, Tuh).

belĀdet-i zihn

< Ar. *belĀdet* ‘iz’ansızlık, akılsızlık, sersemlik, budalalık’ (Devellioğlu 1995; 82) + Far. *-i* + Ar. *zihn* ‘zihin, anlama, bilme, unutmama kuvveti, hafıza’ (Devellioğlu 1995;1186) “zihin durgunluğu” (HS 44b).

bel aârısı

< Tü. *bel* + *aâ-ı-r-ı-â-sı* : isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki- isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “bel ağrısı” (HS, KM, TŞ).

bel: anlamı ve kökeni için bk. **bel**

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

belerçin

< Tü. *bele-r-cin* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “gözü dışarı çıkık, pörtlek gözlü, belermiş gözlü” (YTS).

Türkmen Türkçesinde görülen *mele* ‘sarıltı açık renk, öçüğü sarı renk (açık sarımtırak renk, boz renk)’ (Hamzayev 1962;437) ile buradaki *bele*’nin aynı anlamda kullanıldığını görüyoruz. Zaten Anadolu ağızlarında *ala bele* şeklinde ikileme halinde kullanılması da *ala* ile *bele*’nin aynı anlamda olduğunu göstermektedir. Buna göre *bele* kelimesi *bula* kelimesinin diğer bir biçimidir demek mümkündür.

Buradan hareketle *belercin* terimi “gözün dönüp bakışın bulanık olması” hâlini anlatmaktadır.

Yapı bakımından *bele* isim kökünden *-r* ile *beler-* şeklinde fiil ve *-cin* ile de *belercin* biçiminde fiilden isim yapıldığı anlaşılıyor. *Güvercin* < *kök-er-çin* kelimesi ile *belercin* yapı olarak birbirine benzemektedir.

beliñ

< Tü. *beliñ* : isim kökü. “korku, ürkü” (YTS).

Kelime Eski Uygurcada *beling* ‘korku’ (Caferoğlu 1968;39) biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bu kökten *beliñlemek* ‘birden uyanarak çevresine korku ile şaşkın şaşkın bakmak’ fiili türetilmiştir. Kaynaklarda *beliñ* kelimesinin kökeni ile herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

beliñlemek

< Tü. *beliñ-le-mek* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (master eki). “uykudan korku ile birden sıçramak” (HS, MŞ, YTS).

Türkçe *beliñ* ‘korku’ kökünden *-le* ile türetildiği anlaşılmaktadır.

beliñ : anlamı ve kökeni için bk. **beliñ**

bendükşeler aârısı

< Far. *bend-keşe* + Tü. *-ler* + Tü. *aâ-ı-r-ı-â-sı*: isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “eklem ağrısı” (MŞ, TŞ).

Farsça *bend-keşe* biçiminin eski yazının yanlış yorumlanması sonucu *bendükşe* olarak algılanıp okunduğu ve yazıya geçirildiği anlaşılmaktadır.

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

beñiz taàayyürlığı

< Tü. *beñ-i-z* + Ar. *taàayyür* ‘değişme, rengi değişme’ (Devellioğlu 1995; 1014) + Tü. *-lıú(â)-ı* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki (ikili organ adı yapan ek) + isim kökü-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “benzin asıl rengini kaybetmesi” (CH 161a-15).

Korku, heyecan veya bir rahatsızlık sebebiyle insanın yüz renginin değişmesini anlatan bir terimdir. Bugün Türkiye Türkçesinde *beti benzi atmak* şeklinde kullandığımız deyim de bu durumu anlatmaktadır.

beñiz: anlamı ve kökeni için bk. **beñiz**

berde

< Ar. *berde* “şişme, şişkinlik” (CH, M, Mif).

berelenmek

< Tü. *bere-le-n-mek*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “berelenme, sıyrılma” (MŞ).

Türkçe *yara bere* ikilemesinde *bere*'nin *yara* ile eş anlamlı bir kelime olduğu hissedilmektedir. *Berelenmek* ise *yara* anlamındaki *bere* kelimesinden türetilmiş bir biçimdir.

bersam

< Far. *ber-sâm* ‘zatülcenb, satlıcan’ (Devellioğlu 1995;89) “zatü'l-cenb, akciğer zarı iltihaplanması” (HS, M, ZM).

bertinmek

< Tü. *be-r-t-i-n-mek* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik)-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki (dönüştürme)-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “burkulup incinmek” (MŞ, TŞ, YTS).

Eski Türkçede *bert-* ‘kırmak, parçalamak’, *bertin-* ‘yaralanmak, kendisini yaralamak’ (Caferoğlu 1968;39-40) biçimlerini görüyoruz. Hamilton *bert-* fiilini *be- ‘sertleşmek’ köküne bağlamakta ve “*be-‘sert olmak’ + pekiştirme eki *-r* + ettirgenlik eki *-t* (Hamilton 1998;169)” biçiminde açıklamaktadır.

beser/ besre

< Ar. *besr, besere* ‘vücutta çıkan sivilce, ufak çıban’ (Devellioğlu 1995;91) (M, Mif, Tuh).

beterÀt

< Far. *beter* ‘daha fena, çok çirkin, bed-ter’ (Devellioğlu 1995;92) + Ar. *-Àt*. “kaşıntı ve kabarcıklar biçiminde beliren bir grup cilt hastalığı” (MŞ).

bevÀsir

< Ar. *bevÀsir* ‘basurlar, mayasillar’ (Devellioğlu 1995;93) (CH, HS, KM, M, MŞ, TŞ).

bevl ùtulması

< Ar. *bevl* ‘idrar, sidik, çiş’ (Devellioğlu 1995;93) + Tü. *ùt-u-l-ma-sı* : isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “sidik tutulması” (Müc 2a-11). *krş.* **sidük tutulması**

bez

< Tü. *be-z*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “beze, şişlik, gудde” (KM, MŞ, TM).

Kelime Eski Türkçede *bez* ‘kabarcık, beze’ (Caferoğlu 1968;40) biçiminde geçmektedir. Hamilton’a göre *bez* biçimi *berk* ‘sağlam’ kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. O, *bert-* ‘sertleştirmek, sıkıştırmak, yoğunlaştırmak, vurarak sağlamlaştırmak, çarpmak, döğmek (Hamilton 1998; 107) kelimesinin de aynı kökten olduğunu belirtir.

Hamilton bu kelimelerin **be-*‘sertleşmek’ kökünden geldiğini söylemektedir.

bıçılàan

< Tü. *bıç-ı-l-àan* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “hayvanların ayaklarında hasıl olan yara, çatlak” (YTS).

Türkçe *bıç-* ‘kesmek, biçmek’ kökünden *-(ı)l* ve *-gan* ekleriyle türetildiği anlaşılmaktadır. Yara ve çatlakların *biçmek*, *kesmek* ile olan ilgisi oldukça açıktır. Bu terimin aslı “bıçılğan yara, çatlak” biçiminde iken isim unsurunun sonradan düştüğü ve *bıçılğan* şeklini aldığı söylenilebilir.

boàaz aàrısı

< Tü. *boà-u-z* + *aà-ı-r-ı-à-sı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “boğaz ağrısı” (CH16a-13).

boàaz : anlamı ve kökeni için bk. **boàaz**

aârı : anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

boğaz şişi

< Tü. **boâ-u-z** + *şiş-i* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “boğaz şişi” (CH 76b-2).

boàaz: anlamı ve kökeni için bk. **boàaz**

şiş: anlamı ve kökeni için bk. **şiş**

boğma renci

< Tü. **boâ-ma** + Far. *renc* ‘ağrı, sızı, sıkıntı, eziyet’ + Tü. *-i* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “boğmaca hastalığı, havanik renci” (CH 154a-8).

Bugün *boğmaca* ‘çoğunlukla çocuklarda nöbet nöbet öksürükle görülen bulaşıcı bir hastalık’(Parlatır vd. 1998; 322) biçiminde kullandığımız bu terim, Türkçe *boğ-* kökünden gelmektedir. Çünkü bu hastalık bir solunum yolu hastalığıdır ve bu hastalığa yakalananlar nefes alıp vermede zorluk çeker, âdeta boğuluyormuş gibi olurlar (Sağlık Bakanlığı 2003; 175).

Başlangıçta *boâma* biçiminde olan kelimeye daha sonra *-ca* eki getirilerek *boâmaca* biçimi elde edilmiştir.

boğuz depesi

< Tü. **boâ-u-z** + *depe-si* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “boğazda olan şiş” (CH 85a-12).

Boğazda oluşan şişkinlik için *tepe* kelimesinden hareketle bir isim verilmiş olmalıdır. *Şişkinlik* ile *tepe* arasındaki anlam bağı açıktır. Eski Türkçedeki kelime başı *t*’lerin Eski

Anadolu Türkçesinde *d'*ye dönüştüğünü biliyoruz. *Tepe* kelimesi de bu sırada *depe* biçimini almıştır.

boyın aârısı

< Tü. *boy-ı-n* + *aâ-ı-r-ı-â-sı* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “boyunda oluşan ağrı” (CH, M, MŞ).

boyın: anlamı ve kökeni için bk. **boyın**

aârı: anla mı ve kökeni için bk. **aârı**

boyın köpricegi omuzdan yana çıumaú

< Tü. *boy-ı-n* + *köp-ü-r-ü-g-cek-i* + *om-u-z-dan* + *yan-a* + *taş-ı-k-maú* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki-uzaklaşma hâli eki + isim kökü-yönelme durumu eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “boyun kemiği omuz tarafına çıkmak” (CH 190b-2).

Boyundaki köprücük kemiğinin çıkmasını anlatan oldukça açık ve anlaşılır bir terimle karşı karşıyayız.

boyın: anlamı ve kökeni için bk. **boyın**

köprücek: anlamı ve kökeni için bk. **köprücek kemiği**

omuz: anlamı ve kökeni için bk. **omuz**

çıumaú: anlamı ve kökeni için bk. **çıuuú**

boyın ve arúa oñurğasınıuñ sınıuú

< Tü. *boy-ı-n* + (Ar. ve) *art-úa* + *oñ-u-r-ğ-a-sı-nuñ* + *sın-u-ú-ı* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki-ilgi hâli eki +

fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “boyun ve sırt omurgasının kırığı” (CH 182a-2).

boyun: anlamı ve kökeni için bk. **boyun**

oñuràa: anlamı ve kökeni için bk. **oñuràa**

sınuk: anlamı ve kökeni için bk. **sınuú**

boz

< Tü. *boz* : isim kökü. “gözbebeğinde görmeye engel olan beyazlık, aksu” (YTS).

“Açık toprak rengi” olan *boz*, Eski Türkçeden başlayarak kullanılmaktadır. Moğolcaya *boro* olarak geçmiştir (Eren 1999;60).

Türkçede bazı renklerin birkaç anlamda kullanıldığı bilinmektedir. *Gök* kelimesi hem *mavi* hem de *yeşil* için kullanılmaktadır. Bunun gibi *boz* kelimesi de bugün “krem rengi, açık kahverengi, gri” vb. birkaç rengi ifade etmektedir. Burada bir tıp terimi olarak “gözbebeğindeki aklık” için kullanılmıştır.

bögrek aàrısı

< Tü. *bük-ü-r-ek* + *aà-ı-r-ı-à-sı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “böbrek ağrısı” (MŞ).

bögrek: anlamı ve kökeni için bk. **bögrek**

aàrı: anlamı ve kökeni için bk. **aàrı**

bögrek sovuúluđı

< Tü. *bük-ü-r-ek* + *soàu-ú-luú-ı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “soğuktan dolayı böbrekte oluşan ağrı” (Müc 7a-2).

Böbreklerde soğuk sebebiyle oluşan ağrıyı çok açık ve anlaşılır bir Türkçe ile *böbrek sovuqluğu* olarak ifade edilmektedir.

bögrek: anlamı ve kökeni için bk. **bögrek**

Sovuqluk kelimesi Eski Türkçeden başlayarak kullanılan *sogı-* ‘soğumak’ (Caferoğlu 1968;207) fiilinden türetilmiştir. İki ünlü ses arasında kalan *g*’nin *v*’ye dönüştüğü görülmektedir.

bögrek yellenmek

< Tü. *bük-ü-r-ek* + *yel-le-n-mek* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “böbrek büyümesi” (MŞ 111b).

bögrek: anlamı ve kökeni için bk. **bögrek**

Yellenmek kelimesinin *yel* kökünden *-len* ve *-mek* ekleriyle yapıldığı açıktır.

bögrek øaèif lıaı

< Tü. *bük-ü-r-ek* + Ar. *øaèif* + Tü. *-lıú(â)-ı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + isim kökü-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “böbrek yetmezliği” (MŞ).

bögrek: anlamı ve kökeni için bk. **bögrek**

bubrin

< Ar. *bubrin* “bir göz hastalığı adı” (Mif).

buàdayú

< Tü. *buàday-ı-ú* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki. “siğil” (YTS).

krş. **hıntiyye**

Bugdayık kelimesinin *buğday* ‘taneleri ekmek yapımında kullanılan, ülkemizde çok yetiştirilen bir bitki’ ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Buna göre *buğdayık* “buğdaya benzer” anlamında türetilmiş bir terim olmalıdır. *Siğil* ile *buğday* arasındaki benzerlik düşünüldüğünde *siğil* için “buğdaya benzer” anlamında *buğdayık* denmesinin ne kadar mantıklı ve uygun olduğu anlaşılır.

Buğday kelimesinin kökeniyle ilgili olarak sadece Eyuboğlu’nda bir bilgiye rastlıyoruz. Burada kelimenin Moğolcadan alınma olduğundan bahsediliyor ve kelimenin ikinci hecesindeki *-day* ekinin de bunu gösterdiğini belirtiyor (bk.Eyuboğlu 2004;104).

Eyuboğlu’nun bu görüşünün şüpheyile karşılandığını ve konuyla ilgili kaynaklarda buna hiç değinilmediğini görüyoruz (bk. Gül 2005).

buórĀn

< Ar. ***buórĀn*** ‘hastalığın en ağır zamanı, nöbet, kriz’ (Devellioğlu 1995; 113) (KM, MŞ, TŞ, ZM).

buñ

< Tü. ***buñ*** : isim kökü. “zaruret, felaket, sıkıntı, gam, kasavet, şiddetli ihtiyaç” (YTS).

Buñ kelimesi Eski Türkçeden başlayarak “sıkıntı, hastalık, dert” anlamlarında kullanılmaktadır (bk. Clauson 1972; 347).

buñamaú

< Tü. ***buñ-a-maú*** : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “bunamak” (BL, TN).

Türkçe ***buñ*** ‘sıkıntı, hastalık, dert’ kelimesinden isimden fiil yapan *-a* ile türetildiği açıktır.

buñalmaú

< Tü. *buñ-a-l-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “sıkılmak, bunalmak” (HS, MŞ, TŞ).

Türkçe *buñ* ‘sıkıntı, hastalık, dert’ kelimesinden yapılmış bir biçimdir. *Buñ* ismine önce isimden fiil yapan *-a*, daha sonra da fiilden fiil yapan *-l* getirilmiştir.

burmaú

< Tü. *bur-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “sancılanmak” (KM, MN, TM, YTS, ZM).

Burmak kelimesi Eski Türkçe *bürmek* ‘to twist, wind round, screw together’ (Clauson 1972; 355) biçiminde görülmektedir.

“Bükme, kıvrıma” anlamında olan *burmak*, burada bir tıp terimi olarak *sancılatacak* anlamında kullanılmaktadır. Burada söz konusu olan sancı âdeti insanın içi bükülüp kıvrılıyormuş gibi olanıdır.

buru

< Tü. *bur-ı-â* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “ağrı, sancı” (KM, MN, MŞ, YTS). krş. **aârı, sancı**

Türkçe *bur-* ‘bükme, kıvrıma’ fiilinden fiilden isim yapan *-g* ile yapılmış olduğunu düşünmekteyiz. Daha sonra Eski Anadolu Türkçesinde kelime sonundaki *g*’lerin düşmesi sonucu *buru* şeklini almıştır.

Biz, Türklerin ağrı ve sancıları birbirinden ayırt ettiği ve buna göre adlandırdığını düşünmekteyiz. Buna göre bugün genellikle aynı anlamda kullandığımız, birbirinden farkını bilmediğimiz “ağrı, sancı, buru, sızı” kelimeleri eskiden dört ayrı ağrı durumunu bildirmektedir.

Buru kelimesinin ifade ettiği ağrı ve sancı, âdeta insanın iç organlarının bükülerek kopartılmaya çalışılması şeklindeki bir sıkıntı durumunu anlatmaktadır. Bu sebeple *buru* kelimesiyle ifade edilen ağrı “bükmek, kıvrırmak” kavramlarından hareketle adlandırılmıştır.

burun başı

< Tü. *bur-u-n* + *ba-ş -ı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki -teklik 3. şahıs iyelik eki. “burun yarası” (TM 47b-D).

burun: anlamı ve kökeni için bk. **burun**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş 2**

burun sınıúı

< Tü. *bur-u-n* + *sın-u-ú-ı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “burun kemiğinin kırılması” (CH 175-5).

burun: anlamı ve kökeni için bk. **burun**

sınuk: anlamı ve kökeni için bk. **sınıú**

buru ùtmaú

< Tü. *bur-ı-â* + *ùt-maú* : fiil kökü-yardımcı sess-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “gebe kadına doğum sancısı gelmek” (YTS).

buru: anlamı ve kökeni için bk. **buru**

Tutmak kelimesi ağrı, sancı, hastalık gibi durumlarda çok kullanılan ve bu tür durumların başlaması anlamında kullanılan bir fiildir.

burun úanamaú

< Tü. *bur-u-n* + *úan-a-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “burundan kan gelmek” (BL, HS).

Kanamak kelimesinin *kan* isminden –a ile fiil yapıldığı oldukça açıktır. Burundan veya vücudun başka bir yerinden kan akması anlamında kullanılır.

burun ìmurmaú

< Tü. *bur-u-n* + *ìmur-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “burun kanamak” (KM, MN, MŞ, YTS).

burun: anlamı ve kökeni için bk. **burun**

Tomurmak kelimesi Eski Türkçede *kan* kelimesiyle birlikte kullanılan ve “kan akmak” anlamında olan bir fiildir (bk. Caferoğlu 1968; 246). Bu dönem tıp metinlerinde ise *tomurmak* sadece burun kanaması için kullanılmaya başlamıştır. Kelime, *Tarama Sözlüğü*'nde *tomur-* ‘şişip kabarmak’ (Dilçin 1983;210) biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

butlân-ı baâar

< Ar. *butlân-ı baâar* “gözün görme özelliğini kaybetmesi” (M).

büâýr

< Ar. *büâýr* “besr’in cem’i, vücutta çıkan sivilceler, ufak çıbanlar” (M,TŞ).

cÀversiye

< Ar. *cÀversi* ‘bir darı tanesi büyüklüğünde olan kabarcık’ (Devellioğlu 1995;126) (TM 25a-D).

cehre

< Ar. *cehre* “gece görüp de gündüz görememe” (M).

cemre

< Ar. *cemre* ‘iltihaplı bir çıban, kara kabarcık’ (Devellioğlu 1995;132) (MN, MŞ, TM, Tuh).

cerâóat

< Ar. *cirâóat* ‘irin, yara’ (Devellioğlu 1995;134) (CH, BL, KM, M, Mif, Müc, TŞ, Tuh, ZM).

cerâóat delmek

< Ar. *cirâóat* + Tü. *tel-mek* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki).
“irinli yaranın içini boşaltmak” (CH 51b-8).

cerâóat : anlamı ve kökeni için bk. **cerâóat**

Delmek ‘deşmek, delik açmak’ kelimesi Türkçenin eski dönemlerinden başlayarak kullanılan bir kelimedir.

cerâóat yarmaú

< Ar. *cirâóat* + Tü. *yar-maú* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki).
(CH 51b-8).

cerâóat : anlamı ve kökeni için bk. **cerâóat**

cerb/cereb

< Ar. *cereb* ‘uyuz hastalığı, uyuzluk’ (Devellioğlu 1995;135) (M, Mif, TŞ, ZM).

cesâ

< Ar. *cesâ* “göz kapağında meydana gelen bir katılık” (M, Mif).

ciger aârısı

< Far. *ciger* + Tü. *aâ-ı-r-ı-â-sı* : isim kökü + fiil kökü-ardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “karaciğer ağrısı” (MŞ).

ciger: anlamı ve kökeni için bk. **ciger**

aârı : anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

ciger şişi

< Far. *ciger* + Tü. *şiş-i* : isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “karaciğer şişkinliği” (MŞ).

ciger: anlamı ve kökeni için bk. **ciger**

şiş: anlamı ve kökeni için bk. **şiş**

ciger veremi

< Far. *ciger* + Ar. *verem* + Tü. *-i* : isim kökü + isim kökü + teklik 3. şahıs iyelik eki. “ karaciğer uru” (MŞ).

ciger: anlamı ve kökeni için bk. **ciger**

verem: anlamı ve kökeni için bk. **verem**

cuhuzu'l-‘ayn

< Ar. *cuhuzu'l-‘ayn* “lokma gözlülük, göz bebeğinin dışarıya fırlaması, patlak gözlülük iki gözde olursa ehophthalmas, tek gözde olursa proptosis denir” (M).

cÿè-ı baúari

< Ar. *cÿè-ı baúari* “bir türlü doymak bilmeme, oburluk” (HS, MŞ).

cüderi

< Ar. *cüderi* ‘çiçek hastalığı’ (Devellioğlu 1995;146) (KM, M, TŞ).

cümýd

< Ar. *cümýd* ‘donukluk, donuk olma, donma’ (Develliođlu 1995;148) “bir göz hastalığı” (M, Mif).

cünýn

< Ar. *cünýn* ‘delirme, çıldırma, delilik’ (Develliođlu 1995;148) (HS, K, M, MŞ, TŞ).

cünýnlú

< Ar. *cünýn* + Tü. *-lú* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “delilik” (MŞ).

cünýn : anlamı ve kökeni için bk. **cünýn**

cüöAm

< Ar. *cüöAm* ‘insan vücudunda onulmayan çibanlar ve yaralar meydana getiren miskin hastalığı’ (Devellioğlu 1995;150) (CH, HS, M, Mif, MN, MŞ, TŞ, Tuh, ZM).

çağız

< Far. *çaâz* ‘ağız kapandığı halde içinde cerahat bulunan yara’(Devellioğlu 1995;151) “çil” (CH).

çalú

< Tü. *çal-ı-ú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “yüzünde yara izi bulunan; kesik, kesilmiş” (YTS).

Çal- kelimesinin Eski Anadolu Türkçesinde “kesmek üzere sürmek, kesmek; vurmak, çarpmak, atmak; çelmek; çizmek, iptal etmek (Dilçin 1983;50)” gibi anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir.

Buna göre *çalú* kelimesi bu *çal-* fiil kökünden *-(ı)k* ile yapılmış bir isimdir.

çapaú

< Tü. *çalpa-k* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “göz pınarında ve kirpiklerde birikerek pıhtılaşan veya kuruyan akıntı” (M, Mif).

Çalpa- ‘çapraştırmak’ (Yüce 1993;110) kökünden geldiği anlaşılıyor. Nitekim bu kelimeyi *Divanü Lügati’t-Türk*’te *çalpak* ‘kir, pislik’ (Atalay 1999;133) biçiminde görüyoruz.

çeñe sınıúı

< Far. *çâne* / *çene* ‘çene’ (Eren 1999;84) + Tü. *sın-u-ú-ı* : isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “çene kemiğinin kırılması” (CH 73b-7).

sınıúı : anlamı ve kökeni için bk. **sınıúı**

çıban

< Tü. *çıbuúan* : isim kökü. “çıban” (BL, CH, EM, KM, M, Mif, MŞ, TŞ, Tuh, ZM).

Çıban kelimesini Eski Türkçede *çıbuúan* biçiminde görüyoruz (bk. Clauson 1972;396). Kelime Eski Kıpçak Türkçesinde ise *çıban* ‘çıban, yara’ (Toparlı 2003;49) biçimindedir.

Kelimenin kökeni üzerinde herhangi bir görüşe rastlayamadık.

çıban ısıtması

< Tü. *çıbuúan* + *ısı-t-ma-sı* : isim kökü + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “çıbandan kaynaklanan hararet” (TM 24a-5).

çıban: anlamı ve kökeni için bk. **çıban**

ısıtma: anlamı ve kökeni için bk. **ısıtma**

çığıt

< Tü. *çîât* : isim kökü. “yüzde bulunan leke, çil” (BL, KM, M, MŞ, Tuh, YTS).

Eski Kıpçak Türkçesinde *çîât* ‘ergenlerin, bazen de ihtiyarların yüzünde peyda olan cilt lekeleri’ (Toparlı 2003;49) biçiminde karşımıza çıkan kelime, *çiğit* ‘çekirdek’ olarak kullanılan sözle aynıdır. Burada da bir fono-semantik başkalaşma söz konusudur (fono-semantik başkalaşma için bk. Kara 2004).

Doerfer’e göre *çiğit* İran kökenli bir ögedir (bk. Eren 1999;92).

çúúú

< Tü. *îaş-ı-ú-u-ú* : isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “çıkık” (CH, M).

Türkçe *çık-* ‘içeriden dışarıya varmak, gitmek’ kökünden fiilden isim yapan *-k* ile yapılmış bir terimdir.

Eski Türk Yazıtlarında *çık-* yerine *taşık-* biçimi görülmektedir. Yaygın kanaate göre *çık-* biçimi *taşık-* ‘tan gelmektedir. Bilindiği gibi Eski Türkçe *taş* “dış, dışarı” anlamındadır. Ayrıca *-(ı)k* isimden fiil yapım eki de yaygın olarak kullanılmaktadır (bk. Clauson 1972; 405,406,462 – Eren 1999; 89).

çúúú çekmek

< Tü. *îaş-ı-ú-u-ú* + *çek-mek* : isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “yerinden çıkmış kemiği çekerek yerine getirmek” (CH 167a-7).

çúúú: anlamı ve kökeni için bk. **çúúú**

Çekmek kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir (Clauson 1972;413).

çiçek

< Tü. *seç-ek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “çiçek hastalığı” (EM, KM, M, MŞ, Tuh).

Hastalığın vücuttaki belirtilerine bakarak *çiçek* terimi kullanılmış olmalıdır. Küçük, kırmızı içi sulu kabarcıklar şeklinde belirlediği için *çiçek* akla gelmiş olmalıdır. Ayrıca bu terimin Arapça karşılığı olan *cüderi* ‘çiçek hastalığı’ biçiminden Türkçeleştirilmiş olma ihtimali vardır.

Bulaşıcı ve tehlikeli hastalıklara iyi, güzel adlar vererek hastalığın etkisini ve bulaşmasını önlemek gibi bir amaç da düşünülmelidir. Nitekim *veba* için “kutluca”, *uyuz* için de “şirine” adlarının verilmesi de böyle olmalıdır.

Çiçek kelimesi Eski Türkçede *çeçek* ‘çiçek’ (Caferoğlu 1968; 60) biçiminde görülmektedir.

Hasan Eren kelimenin kökeniyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Eski ve yeni diyalektlerde *seç-* (> *seş-* > *şeş-*) kökü ‘açmak, çözmek’ olarak kullanılır. Buna göre, *çeçek* türevi de **seçek* > *çeçek* (> *şeşek*) biçimlerini almıştır (Eren 1999;91-92).”

çiçek çüarmaú

< Tü. *seç-ek* + *iaş-ı-ú-ar-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “çiçek hastası olmak” (CH).

çiçek: anlamı ve kökeni için bk. **çiçek**

Türkçede *çıban* şeklinde belirtisi görülen hastalıklar için *çıkarmak* kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.çiçek hastalığında da bu tür belirtilerin görüldüğü bilinmektedir.

Çıkarmak kelimesi Türkçe *çık-* kökünden fiilden fiil yapan *-ar* ile türetilmiştir.

çúúú : anlamı ve kökeni için bk. çúúú

çil

< Tü. *çil* : isim kökü. “yüzde beliren küçük benekler” (HS).

Divanü Lügati't-Türk'te iki ayrı *çil* madde başı yapılmıştır. Birincisi *çil* ‘bere, döğmek yüzünden deri üzerinde olan iz’ (Atalay 1999;153) ve ikincisi de *çil* ‘çirkinlik, çil’ (Atalay 1999;153) biçimindedir. Yine aynı eserde geçen *çal* ‘alaca, kır’ (Atalay 1999;132) kelimesi de *çil*'in başka bir türevi olmalıdır.

çöngelmek

< Tü. *çöng-le-mek* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “zayıflamak, görevini yapamaz duruma getirmek” (M, Mif, MŞ, Tuh, YTS).

Çöngelmek kelimesinin *çök-* fiili ile ilgisi kurulabilir. *K>g>ñ>ng* tarzında bir değişiklik düşünülebilir. Yaşlanan, beli bükülen, yere çökmüş gibi yürüyen yaşlılardan hareketle böyle bir adlandırma yapılmış olabilir.

Çöngelik ‘kesmezlik, küntlük’ (Dilçin 1983;59) biçiminden hareketle *çöng* kısmının isim olduğu anlaşılıyor. Eski Kıpçakçada kullanılan *çöng* ‘kesmez (bıçak vb.)’ (Toparlı 2003;53) ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçen *çöng* ‘gücünü yitirmiş, zayıf, görevini yapamaz duruma gelmiş, küntleşmiş’ (Dilçin 1983; 59) biçimi de bize ışık tutmaktadır.

dÀois

< Ar. *dÀois* ‘parmağın uçlarında, tırnak diplerinde çıkan dolama, etyaran’(Devellioğlu 1995;161) (MŞ, TŞ, Tuh).

damaú şış olmaú

< Tü. *iam-àak* + *şış* + *bol-maú* : isim kökü-isimden isim yapım eki (küçütme eki) + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “damak şışmek” (KM).

damaú : anlamı ve kökeni için bk. **damaú**

şış : anlamı ve kökeni için bk. **şış**

olmaú : anlamı ve kökeni için bk. **ağız olmaú**

debe

< Far. *debe* “fitıklı, kasığı yarık” (YTS).

debelik

< Far. *debe* + Tü. *-lik* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “fitıklı olma hâli” (YTS).

debelü

< Far. *debe* + Tü. *-lig* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “fitık hastalığı olan”(YTS).

dâ'ü'l-fil

< Ar. *dâ'ü'l-fil* ‘kol ve bacaklardaki derilerin fil derisi gibi sert ve çizgili bulunmasından meydana gelen bir hastalık’ (Devellioğlu 1995;169) (HS, MN, MŞ, ZM).

dâ'ü'l-òanÀoir

< Ar. *dâ'ü'l-òanÀoir* ‘sıraca hastalığı’ (Devellioğlu 1995;169) (M).

dâ'ü'l-óayye

< Ar. *dâ'ü'l-óayye* “deri soyulması şeklinde görülen bir hastalık, psoriasis” (HS, KM, M, MN, TŞ).

dâ'ü'l-kelb

< Ar. *dâ'ü'l-kelb* ‘kuduz hastalığı’ (Devellioğlu 1995;169) (HS, ZM).

dĀ'ü'â-ââèleb

< Ar. *dĀ'ü'â-ââèleb* ‘saç dökken hastalığı, saçkıran’ (Devellioğlu 1995;169) “saç sakal dökülmesi şeklinde görülen bir hastalık” (KM, M, MN, MŞ, Tuh).

debsermek

bk. **tebsermek**

delü

< Tü. *telve* : isim kökü. “deli” (BL, HS, K, KM, MŞ, YTS).

Eski Türkçede kelime karşımıza *telve* ‘lunatic, mad’ (Clauson 1972;493) biçiminde çıkmaktadır. Harezmi Türkçesinde de *telve* ‘deli’ (Yüce 1993;185) biçiminde görülüyor. Eski Kıpçak Türkçesinde kelimeye *delü* / *teli* / *telü* / *tilü* (Toparlı 2003;269) biçimlerinde rastlıyoruz.

Delü kelimesinin Eski Türkçe *telve* kelimesinin ses değişiklikleri sonucunda aldığı yeni biçim olduğu anlaşılıyor. Kelimenin son sesinin yuvarlak biçimde karşımıza çıkmasında *v* sesinin etkili olduğu söylenilebilir.

Kelimenin kökeniyle ilgili olarak kaynaklarda bir bilgiye rastalayamadık.

delülük

< Tü. *telve-lik* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “delilik” (KM, MŞ).

Delü kelimesine *-lik* eki getirilerek yapıldığı oldukça açıktır.

delü: anlamı ve kökeni için bk. **delü**

demregü

bk. **temregü**

dercimek

< Tü. *ter-i-g-i-mek* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki- fiilden isim yapım eki (mastar eki). “terler gibi olmak, hararet basmak” (MŞ,TS, YTS).

Dercimek kelimesinin Türkçe *ter* kökünden geldiği açıktır. Ancak kelimenin yapısını izah etmek biraz zor görünmektedir. Eski Türkçede bir *terçi* ‘işçi, ücretli’ (Caferoğlu 1968;234) kelimesi görüyoruz. Ancak bu kelime bir isim gövdesi olduğundan mastar eki alması mümkün değildir. Türkmen Türkçesinde kullanılan *dercimek* ‘yavaşça terlemek’ ve *dercirmek* ‘yavaşça terletmek’ (Hamzayev 1962; 250) biçimlerinin de *dercimek* ile ilgili olduğu anlaşılıyor.

Biz bu kelimenin yapısının **ter-i-g-i-mek > tercimek > dercimek* olabileceğini tahmin ediyoruz. Bu biçimin de tarihî kaynaklarla takip edilemediğini belirtelim.

derd-i ser

< Far. *derd-i ser* ‘baş derdi, sıkıntı’ (Devellioğlu 1995;175) “baş ağrısı” (MŞ).

derleme

< Tü. *ter-le-me*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “terlemek; terletme hastalığı, tifo” (EM, MŞ, Tuh, YTS).

Türkçe *der* ‘ter’ kökünden *-le* ve *-me* ekleriyle yapıldığı oldukça açıktır.

der: anlamı ve kökeni için bk. **der**

dert

< Far. *derd* ‘dert, gam, keder, kasavet, tasa, kaygı ; acı, ağrı, sızı’ (Devellioğlu 1995;175) (BL, MŞ, YTS, ZM).

devâli

< Ar. *devâli* ‘damar hastalığı, varis’ (Devellioğlu 1995;180) (CH).

devÀr, düvÀr

< Ar. *devÀr, düvÀr* ‘baş dönmesi hastalığı’ (Devellioğlu 1995;181). (M, ZM).

devì

< Ar. *devì* ‘kulak uğuldamak’ (MŞ).

dú

< Ar. *dúú* ‘ince ağrı, erime hastalığı’ (Devellioğlu 1995;183) “verem, ince ağrı” (MŞ, TM, Tuh).

êù-1 nefes / êùú’n- nefes

< Ar. *êù-1 nefes / êùú’n-nefes* ‘nefes darlığı, tıknafes’ (Devellioğlu 1995;185). (HS, Müc).

dil aàrsı

< Tü. *ti-l + aà-1-r-1-à-sı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “dil ağrısı” (CH, MN).

dil: anlamı ve kökeni için bk. **dil**

aàrı: anlamı ve kökeni için bk. **aàrı**

dil altı bitişik olmaú

< Tü. *ti-l + alt-ı + bit-i-ş-i-k + bol-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “dil altındaki etin bitişik olması” (CH 75b-3).

dil: anlamı ve kökeni için bk. **dil**

alt: anlamı ve kökeni için bk. **alt çeñe çíúúú**

olmaú: anlamı ve kökeni için bk. **aáz olmaú**

dil başı

< Tü. *ti-l* + *ba-ş-ı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki - teklik 3. şahıs iyelik eki. “dil yarası” (KM).

dil: anlamı ve kökeni için bk. **dil**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş2**

dilcük ağrısı

< Tü. *ti-l-cük* + *aâ-ı-r-ı-â-sı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “bademcik ağrısı” (Müc 84b-11).

dil: anlamı ve kökeni için bk. **dil**

ağrı: anlamı ve kökeni için bk. **ağrı**

dilcük olmaú

< Tü. *ti-l-cük* + *bol-maú* :fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “bademcikler şişmek veya inmek” (MN).

dilcük: anlamı ve kökeni için bk. **dilcük**

olmak: anlamı ve kökeni için bk. **aáz olmaú**

dilcük inmek

< Tü. *ti-l-cük* + *in-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “bademcikler inmek” (MN).

dilcük: anlamı ve kökeni için bk. **dilcük**

İnmek ‘inmek’ (Caferoğlu 1968;96) kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan kelimelerden biridir.

dilcük şişi

< Tü. *ti-l-cük* + *şiş-i*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “bademciklerin şişmesi” (CH 77b-9).

dilcük: anlamı ve kökeni için bk. **dilcük**

şiş: anlamı ve kökeni için bk. **şiş**

dil çöngeligi

< Tü. *ti-l* + *çöngelik-i*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “rekaket, kekemelik” (YTS).

dil: anlamı ve kökeni için bk. **dil**

çöngelik: anlamı ve kökeni için bk. **çöngelmek**

dili dutılmaú

< Tü. *ti-l-i* + *tut-u-l-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “kekelemek, konuşurken zorluk çekmek; konuşamamak” (MŞ).

dil: anlamı ve kökeni için bk. **dil**

dutılmaú: anlamı ve kökeni için bk. **dutulmaú**

dilsüz

< Tü. *ti-l-süz*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki -isimden isim yapım eki. “dilsiz” (BL).

Dil kökünden –*süz* ekiyle yapıldığı oldukça açıktır.

dirsek çıúúú

< Tü. *ti-z-ek* + *ış-ı-ú-ı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “dirsek çıkması” (CH 193-11).

dirsek: anlamı ve kökeni için bk. **dirsek**

çıúúú : anlamı ve kökeni için bk. **çıúúú**

diş aàrısı

< Tü. *ti-ş* + *aà-ı-r-ı-à-sı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “diş ağrısı” (MN, MŞ, Müc).

diş: anlamı ve kökeni için bk. **diş**

aàrı: anlamı ve kökeni için bk. **aàrı**

diş deprenmek

< Tü. *ti-ş* + *tep-re-n-mek*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “diş oynaması” (CH 177a-3).

diş: anlamı ve kökeni için bk. **diş**

deprenmek: anlamı ve kökeni için bk. **göz deprenmek**

dişler dibinüñ ağrısı

< Tü. *ti-ş* + *tüb-i-niñ* + *aà-ı-r-ı-à-sı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki-ilgi hâli eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “diş etlerinin ağrısı” (CH 161b-15).

diş: anlamı ve kökeni için bk. **diş**

aàrı: anlamı ve kökeni için bk. **aàrı**

dip: anlamı ve kökeni için bk. **diş dibi**

diş ırğanmaú

< Tü. *ti-ş* + *ırâa-n-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “diş yerinden oynamak” (CH 177a-1).

diş: anlamı ve kökeni için bk. **diş**

Irğan- kelimesinin *ırğa-* ‘sallamak, ırgalamak’ (Atalay 1999;218) biçiminden *-n* ile yapıldığı açıktır.

diş oynaması

< Tü. *ti-ş* + *oy-u-n-a-ma-sı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs yelik eki. “dişin yerinden oynaması” (CH).

diş: anlamı ve kökeni için bk. **diş**

Oyna- biçiminin *oyun* kökünden *-a* ile fiil yapıldığı çok açıktır. *Oyun* biçiminin ise Türkçe *oy-* ‘oynamak’ kökünden *-(u)n* ile yapıldığını, *oy-* fiilinin Yakutçada ‘sıçramak’ olarak korunduğunu biliyoruz (bk. Eren 1999;311).

diş eti genişemek

< Tü. *ti-ş* + *et-i* + *keñ-i-ş-e-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs yelik eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “diş eti sarmak, genişlemek” (CH 28a-8).

Genişemek biçiminin *gevşemek* anlamında olduğu ve Eski Türkçe *ken / kin* ‘geniş’ (Caferoğlu 1968; 105 ;110) kökünden geldiği açıktır. *Ken* ‘geniş’ köküne önce isimden fiil yapan *-a* getirilerek *kene-* , sonra fiilden isim yapan *-ş* eki eklenerek *keneş* > *geniş* biçimi elde edilmiş olmalıdır. Bu geniş biçiminden *-e* ile tekrar isimden fiil yapılmış ve onun üzerine de *-mek* mastar eki getirilerek *genişemek* kelimesi oluşturulmuştur.

Genişleyen bir şeyin aynı zamanda sarkıp gevşemesi de söz konusudur. Bu durumda bugün kullandığımız *genişle-* ve *gevşe-* fiillerinin aynı kökten oluşmuş kelimeler olduğu söylenilebilir kanaatindeyiz.

diz çúúúú

< Tü. *ti-z* + *ış-ı-ú-ı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “**dizin** yerinden çıkması” (CH).

diz: anlamı ve kökeni için bk. **diz**

çúúúú: anlamı ve kökeni için bk. **çúúúú**

ditreme dutmaú

< Tü. *titr-e-me* + *tut-maú* : isim kökü (yansıma kök)-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). (CH).

titreme: anlamı ve kökeni için bk. **baş ditremegi**

dutmaú : anlamı ve kökeni için bk. **dutulmaú**

ditremek

< Tü. *titr-e-mek* : isim kökü (yansıma kök)-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “titremek, raşe” (EM, HS, KM, MŞ).

ditremek: anlamı ve kökeni için bk. **baş ditremegi**

diz ağırşığı sınıúú

< Tü. *ti-z* + *ağ-ı-r-çúú-ı* + *sın-u-ú-ı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “dizkapağı kemiğinin kılması” (CH 188a-2).

diz: anlamı ve kökeni için bk. **diz**

ağırşau : anlamı ve kökeni için bk. **ağırşau**

sınuu : anlamı ve kökeni için bk. **sınuu**

dizler agrısı / diz agrısı

< T. *ti-z-ler* + *aà-ı-r-ı-à-sı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-okluk eki + **fiil** kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “gut hastalığı” (KM, MN, Mş).

diz: anlamı ve kökeni için bk. **diz**

aari: anlamı ve kökeni için bk. **aari**

dizler zameti

< T. *ti-z-ler* + Ar. *zamet* + T. *-i* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-okluk eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “gut hastalığı” (Mş).

diz: anlamı ve kökeni için bk. **diz**

zamet : anlamı ve kökeni için bk. **zamet**

dögün

< T. *tg--n* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “yakı; dağlamakla açılan yara” (KM, M, TM, TN, YTS).

Eski Türkçede *tgn* (Clauson 1972; 484) biçiminde görülen kelime Batı Türkçesinde *dögün* halini almıştır. Kelime zamanla “deriye iğne batırılarak yapılan nakış veya resim” anlamını da kazanmıştır.(bk. Tietze 2002; 649).

Clauson “*t:g-* although the semantic connection is obscure” (Clauson 1972; 484) diyerek kelimenin Türkçe *tg-* kökünden geldiğini ancak *tg-* ile *tgn* > *dögün* arasındaki anlam ilişkisinin açık olmadığını belirtmektedir.

dübeyle

< Ar. *dübeyle* ‘bir göz hastalığı’ (CH, M, Mif).

dümmel

< Ar. *dümmel, dümmel* ‘büyük kan çıbanı’ (Devellioğlu 1995;194) (Mif).

ebleh

< Ar. *ebleh* ‘pek akılsız, ahmak, bön, alık’ (Devellioğlu 1995;1999) (BL, HS, ZM).

el ayaú ditremegi

< Tü. *el-i-g* + *a-ê-aú* + *titr-e-mek-i* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü (yansıma kök)-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “el ve ayak titremek, tutmaz olmak” (KM).

el: anlamı ve kökeni için bk. **el**

ayaú: anlamı ve kökeni için bk. **ayaú**

ditremek: anlamı ve kökeni için bk. **baş ditregenligi**

el ayası çíúúú

< Tü. *el-i-g* + *aya-sı* + *úş-ı-ú-ı*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “el ayası çıkmak” (CH 194b-6).

el: anlamı ve kökeni için bk. **el**

aya: anlamı ve kökeni için bk. **aya**

çíúúú: anlamı ve kökeni için bk. **çíúúú**

emrÀø

< Ar. *emrÀø* ‘illetler, hastalıklar’ (Devellioğlu 1995; 219) “marazlar, hastalıklar” (KM, MŞ, Tuh).

endişe idegen

< Far. *endişe* + Tü. *it-egen* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki.
“endişelenenler, birtakım fikirlere saplananlar” (M).

Aşırı saplantılı, vesveseli, kuruntulu olma durumunu anlatan bir terim olduğu anlaşılıyor.

İdegen biçiminin *it-* fiil kökünden *-egen* ekiyle yapıldığı açıktır. Bu *-egen* eki bir işin çokça, aşırı derecede ve sürekli yapıldığını bildirmektedir.

eñlemek

< Tü. *eñ-le-mek* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki).
“seğirmek” (MŞ 48a).

Türkçe *eñ* kökünden *-le* ile fiil yapıldığı anlaşılıyor. Buna göre *eñlemek* ile *segirmek* aynı anlamlı kelimeler arasında yer almaktadır.

eñler aàrısı

< Tü. *eñ-ler* + *aà-ı-r-ı-à-sı* : isim kökü-çokluk eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“eklemler ağrısı” (MŞ).

eñ : anlamı ve kökeni için bk. **eñ**

aàrı: anlamı ve kökeni için bk. **aàrı**

enulus (ebulus)

< Yun. “diş etinde fazla olan et” (CH 72a-6).

ercamun

< Yun. *ercamun* “gözün karniye tabakasında görülen bir hastalık” (M).

er èilleti

< Tü. *er* + Ar. *èillet* + Tü. *-i* : isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ıktidarsızlık” (MŞ).

er: anlamı ve kökeni için bk. **er**

èillet: anlamı ve kökeni için bk. **èillet**

er kişilerün òekeri sınıúı

< Tü. *er* + *kişi-ler-ün* + Ar. *òeker* + Tü. *-i* + *sın-u-ú-ı* : isim kökü + isim kökü-çokluk eki-ilgi hâli eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “erkeklik organının kırılması” (CH 179a-10).

er: anlamı ve kökeni için bk. **er**

Kişi ‘kişi, insan, adam, mahlûk, yaratık; zevce, eş, kadın; kul, köle; prenses’ (Caferoğlu 1968;112) kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir. Birçok anlamı olduğu görölüyor. Hasan Eren kelimenin kökeninin açık olarak bilinmediğini ifade etmektedir (bk. Eren 1999;247).

òeker: anlamı ve kökeni için bk. **òeker**

sınıúı: anlamı ve kökeni için bk. **sınıúı**

er kişi emcegi èavret emcegi gibi olmaú

< Tü. *er* + *kişi* + *em-ecek-i* + Ar. *èavret* + Tü. *em-ecek-i* + *kip-i* + *bol-maú* : isim kökü + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü-kalıplaşmış teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “erkek memesinin kadın memesi gibi büyümesi” (CH 88b-8).

er: anlamı ve kökeni için bk. **er**

kişi: anlamı ve kökeni için bk. **er kişilerün òekeri sınıúı**

emcek: anlamı ve kökeni için bk. **emcek**

Gibi benzetme edatının *kip* ‘kalıp,benzer, öğür’ (Atalay 1999;330) kelimesi ile kalıplaşmış bir iyelik eki olan *-i*’den meydana geldiği açıktır.

olmak: anlamı ve kökeni için bk. **aâız olmaú**

erlikden úalmaú

< Tü. *er-lik-den* + *úal-maú* : isim kökü-isimden isim yapım eki-uzaklaşma hâli eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “cinsel güçsüzlüğe uğramak” (Müc, YTS).

Erlik kelimesinin *er* ‘erkek’ kökünden *-lik* ile yapıldığı açıktır. *Kal-* fiilinin ise burada bir şeyden yoksun olma, eksik bırakılma durumunu karşıladığını belirtelim.

erliksüz

< Tü. *er-lik-süz* : isim kökü-isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “erkekliği olmayan, innin” (YTS).

Erlikden úalmaú teriminin bir başka biçimidir. *Er* kökünden *-lik* ve *-süz* ile yapıldığı açıktır.

et debbesi

< Tü. *et* + Far. *debe* + Tü. *-si* : isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “vücudun herhangi bir yerinde hastalık sonucu et çıkması, lahm-i zaid” (CH 106a-2).

et : anlamı ve kökeni için bk. **et**

debbe: anlamı ve kökeni için bk. **debe**

etyaran

< Tü. *et* + *yar-an* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “dolama” (YTS).

Bu terimin *et* ve *yar-* kelimelerinden oluşan birleşik bir kelime olduğu açıktır. Sıfat-fiil eki *-an* ile bu iki kelimenin sıfatlaştırıldığı açıktır. Bu tür terimlerin sayısı Türkiye Türkçesinde oldukça fazladır.

Dolama adı verilen çıban, tırnak çevresini âdeta yararak çıktığı için terimin yapılmasında bu durum etkili olmuştur.

et : anlamı ve kökeni için bk. **et**

evcÀeu'l-mafÀâil

< Ar. *evcÀeu'l-mafÀâil* “eklem yerleri ağrısı” (CH 43a-9).

evrÀm

< Ar. *evrÀm* ‘vücutta peyda olan şişler’ (Devellioğlu 1995;242) “urlar, şişler, çıbanlar”. (Mif, MŞ, ZM).

eyegüler sınıú

< Tü. *eyegü-ler* + *sin-u-ú-ı* : isim kökü-çokluk eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kaburga kemiğinin kırığı” (CH).

eyegü: anlamı ve kökeni için bk. **eyegü**

sınıú : anlamı ve kökeni için bk. **sınıú**

fÀlic

< Ar. *fÀlic* ‘yarım inme, vücudun yarısına inen inme’ (Devellioğlu 1995;250) (CH, KM, M, MŞ, Tuh, ZM).

fatú

< Ar. *fatú* ‘kıрма, yarma, ayırma, çatlatma’ (Devellioğlu 1995;253) “fitik” (CH, MN).

felğumuni

< Yun. *flegmon* “göz kapağına arız olan ur şeklindeki bir hastalık; kandan kaynaklanan bir tür verem; bir çeşit deri iltihabı” (KM, Mif, TM, ZM).

fersana

< Yun. *fersana* “idrar yolları iltihabı” (TM 40a-D).

fettÀó

< Ar. *fettÀó* “göz karası üzerine duman gibi çöken bir hastalık” (Mif).

fikirçenlik

< Ar. *fikr* + Tü. *-cen-lik* : isim kökü-isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “çok düşünme, kaygı, endişe” (TM 27a-5).

Arapça *fikr* kelimesine Türkçe isimden isim yapan *-cen* ve *-lik* ekleri getirilmiştir. Buradaki *-cen* ekinin abartı ve süreklilik bildirdiği anlaşılıyor. Bu yönüyle *-egen* ile aynı fonksiyona sahiptir. Buradan yola çıkarak burada *-cen* biçiminde karşımıza çıkan ekin *-egen* > *-gen* > *-cen* aşamalarından geçtiğini düşünmekteyiz.

firenk / firenk zahmeti

< Far. *Frenk* + Ar. *zahmet* + Tü. *-i* : isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “frengi hastalığı” (MN)

fukuriya, fuluriya

< Yun. *fukuriya, fuluriya* “gözün karniye tabakasında görülen bir hastalık” (M).

àamÀm

< Ar. *àamÀm* “bir tür göz hastalığı” (M).

àarab / àarbe

< Ar. *àarab / àarbe* “bir tür göz çıbanı, acute dacryo crstitis” (CH, M, Mif).

àaşı

< Ar. *àaşy* ‘bayılma’ (Devellioğlu 1995;279) “ bayılma, kendinden geçme” (HS 62b).

àaşy

< Ar. *àaşy* ‘kendinden geçme, bayılma’ (Devellioğlu 1995; 279) (Mif, Müc).

gÀverse

< Far. *gÀverse* “darı tanelerine benzer bir tür sivilce” (MŞ 132b).

àayb

< Ar. *àayb* ‘gizli olan, göze görünmeyen şey, kayıp; belirsiz, bilinmeyen şeyler’ (Devellioğlu 1995;280) “gün aşırı olan sıtma” (TM 24a-D).

Arapça “bilinmeyen, kayıp; belirsiz, bilinmeyen şeyler” anlamında olan *gayb* kelimesini bir tıp terimi olarak “bir gün kaybolup bir gün ortaya çıkan sıtma” anlamında görüyoruz.

gece görmezliği

< Tü. *kiç-e + kör-mez-lik-i* : isim kökü - isimden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “gece körlüğü, tavukkarası” (BL, MŞ).

Gece kelimesini Eski Türkçede *kiçe* biçiminde görmekteyiz. Kelimenin Türkçe *kiç / keç* ‘geç’ kökünden geldiği anlaşılmaktadır (Eren 1999;150).

Görmezlik kelimesinin ise *gör-* fiil kökünden *-mez* ve *-lik* ile yapıldığı oldukça açıktır.

gedgede

< Ar. *gedgede* “göz kapağında bulunan bir çıban” (M, Mif).

àıbb

< Ar. *àıbb* ‘gün aşırı, iki günde bir’ (Devellioğlu 1995;288) “gün aşırı tutan sıtma” (KM, MŞ).

àıbb-ı dÂyir

< Ar. *àıbb-ı dÂ’ir* “üç günde bir tutan sıtma” (MŞ, TŞ).

àıbb-ı òÂliâ

< Ar. *àıbb-ı òÂliâ* “nöbetsiz bir sıtma türü” (MŞ, TŞ).

àıb ısıtması

< Ar. *àıbb* + Tü. *ısı-t-ma-sı* : isim kökü + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “gün aşırı tutan sıtma” (CH).

àıbb : anlamı ve kökeni için bk. **àıbb**

ısıtma: anlamı ve kökeni için bk. **ısıtma**

àıbb-ı lâzım

< Ar. *àıbb-ı lâzım* “bir tür nöbetsiz humma” (MŞ).

àışâ’

< Ar. *àışâ’* ‘örtü, perde, zar, deri’ (Devellioğlu 1995;289) “gece körlüğü, tavuk karası” (M).

gici

< Tü. *kiçi-g*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “kaşıntı” (K, MN, Müc, TŞ, YTS).

Gici ‘kaşıntı’ biçiminde görülen kelimenin aslı *gicig* biçimindedir. Son ses zamanla düşmüştür. *Kiçik* ‘küçük’ kelimesini de son sesi düşmüş olarak *kiçi* ‘küçük’ biçiminde görmekteyiz.

gicik (giciyik, giciyük, gicük)

< Tü. *gici-g* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “kaşınma, kaşıntı, uyuz hastalığı” (BL, K, KM, Mif, MŞ, TŞ, Tuh, YTS, ZM).

Türkçe “kaşınmak” anlamındaki *kiçi-* ‘to itch’ (Clauson 1972; 695) kökünden geldiği açıktır.

gicik getürmek

< Tü. *gici-g* + *kel-tür-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki)-fiilden isim yapım eki (matar eki). “uyuza yakalanmak” (Mif, YTS).

gicik: anlamı ve kökeni için bk. **gicik**

Getür- kelimesinin Türkçe *kel-* kökünden fiilden fiil yapan *-tür* ekiyle yapıldığı oldukça açıktır. Bu fiilin de “hastalığa yakalanmak” anlamında kullanıldığını görüyoruz.

gicimek (gicişmek, gircimek)

< Tü. *gici-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “kaşınmak” (HS, KM, M, MŞ, YTS).

Türkçe *gici-* fiilinin *kaşınmak* anlamında kullanıldığı bilinmektedir.

Türkçe “kaşınmak” anlamındaki *kiçi-* ‘to itch’ (Clauson 1972; 695) kökünden geldiği açıktır.

göbek burmaú / burusu

< Tü. *köp-ek* + *bur-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “karın, mide sancılanmak” (HS, KM, MŞ, TŞ, YTS).

göbek: anlamı ve kökeni için bk. **göbek**

burmaú : anlamı ve kökeni için bk. **burmaú, buru**

göbeği çıúmaú

< Tü. *köp-ek -i* + *ış-ı-ú-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “göbeği yerinden çıkmak, göbeği düşmek” (HS 15b).

göbek: anlamı ve kökeni için bk. **göbek**

çıúmaú: anlamı ve kökeni için bk. **çıúúú**

göbek düşmesi

< Tü. *köp-ek* + *tüş-me-si* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “göbek ağrısı, gögeğini yerinden kayması sonucu oluşan ağrı” (CH, TŞ).

göbek: anlamı ve kökeni için bk. **göbek**

Düşmek kelimesini eski Türkçede *tüş-‘düşmek, ölmek, inmek’* (Caferoğlu 1968;259) biçiminde görüyoruz.

göbek yaruğı

< Tü. *köp-ek* + *yar-u-ú-ı* :fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “göbek yarılması” (CH 91b-11).

göbek: anlamı ve kökeni için bk. **göbek**

Yarmak ‘kırmak, parçalamak, ayırmak’ (Caferoğlu 1968;288) fiili Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir. *Yaruk* biçimi de *yar-* kökünden *-(u)k* ile yapılmıştır.

gögüs ağrısı

< Tü. *kök-ü-z* + *aâ-ı-r-ı-â-sı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “gögüs bölgesindeki ağrı” (MN).

gögüs: anlamı ve kökeni için bk. **gögüs**

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

gögüz gemüginüñ sınıúı

< Tü. *kök-ü-z* + *kemdi-k-i-nüñ* + *sın-u-ú-ı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki-ilgi hâli eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “gögüs kemiğinin kırılması” (CH 180a-2).

gögüs: anlamı ve kökeni için bk. **gögüs**

kemük: anlamı ve kökeni için bk. **kemük**

sınıú: anlamı ve kökeni için bk. **sınıú**

göñül dönme

< Tü. *köñ-ü-l* + *tön-mek* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “mide bulanmak” (HS, K, MN, MŞ, Müc, TŞ, YTS).

göñül: anlamı ve kökeni için bk. **göñül**

Dönme kelimesi Eski Türkçede *tön-* biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Burada “bulanmak” anlamında kullanılmıştır. *Dönme* ile *bulanmak* arasındaki anlam bağı da oldukça açıktır. Döner şeyin bulanması normaldir.

göñül iarlâanmaú

< Tü. *köñ-ü-l* + *ıar-lú(â)-a-n-maú* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki(matar eki). “içi sıkılmak” (MŞ, TŞ).

göñül: anlamı ve kökeni için bk. **göñül**

Tarlıganmak kelimesini Eski Anadolu Türkçesinde “mustarip olmak, kederlenmek, bunalmak; nefret etmek (Dilçin 1983;204)” anlamlarında karşımıza çıkmaktadır.

Daha eski kaynaklarda rastlayamadığımızı göre bu biçim Eski Anadolu Türkçesine özgü söz varlığından biri olmalıdır.

Tarlıganmak kelimesinin, bugün *dar* biçiminde kullandığımız Eski Türkçe *tar* ‘narrow, constricted, confined’ (Clouston 1972; 528) kökünden geldiği açıktır. *Tar* köküne isimden isim yapan *-lık* eki, daha sonra bunun üzerine isimden fiil yapan *-a*, bunun üzerine de fiilden fiil yapan ve dönüşlülük görevinde olan *-n* ve nihayet *-mak* mastar eki getirilmiştir.

görmezlik

< Tü. *kö-r-mez-lik* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-isimden isim yapım eki. “körlük” (MŞ).

Göz ve *gör-* fiilleri bizi bir *kö-* köküne kadar götürebilmektedir. Buna göre *gör-* eski bir *kö-* kökünden fiilden fiil yapan *-r* ile türetilmiş, daha sonra olumsuz sıfat-fiil yapısı olan *-mez* ve isimden isim yapan *-lik* ekini almıştır.

göti bitevî uğan oğlançuú

< Tü. *köt-i* + Ar. *bitevî* + Tü. *uğa-an* + *oğul-an-cuú* : isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki) + isim kökü-isimden isim yapım eki(kalıplaşmış çokluk eki)-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “makatı deliksiz doğan çocuk” (CH 120b-14).

göt : anlamı ve kökeni için bk. **göt**

oğlançuú : anlamı ve kökeni için bk. **oğlançuú**

göynük

< Tü. *kö-ê-ü-n-ü-k* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki (dönüslülük eki)-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “yanık; keder, ıstırap; hararet” (K, KM, TŞ, Tuh, YTS, ZM).

Göynük kelimesinin *göyün-* ‘yanmak’ fiilinden *-(ü)k* ile yapıldığı açıktır. Yine aynı anlamdaki *yanık* kelimesi de *yan-* kökünden *-(ı)k* ile yapılmıştır.

Göynük kelimesini “köz, kömür” gibi kelimelerin de gittiği bir *kö-* ‘yanmak’ köküne kadar götürmek mümkündür. Bu kökten “ê” ile genişletme yapılarak *köê-* biçimi oluşturulmuş, daha sonra öze dönüslülük anlamı katan *-n* ile *köêün-* biçimi elde edilmiştir. Daha sonra da *ê > y* değişimi ile *göyün-* şekli meydana çıkmıştır.

göz aarısı

< Tü. *kö-z + aâ-ı-r-ı-â-sı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “göz ağrısı” (BL, Mif, MŞ, Müc, TŞ).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

aarısı: anlamı ve kökeni için bk. **aarısı**

göz bınarında et olmak

< Tü. *kö-z + bınar-ı-n-da + et + bol-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki-zamir n’si-bulunma durumu eki + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “göz kenarında et olması” (CH 64a-10).

göz bınarısı: anlamı ve kökeni için bk. **göz bınarısı**

et: anlamı ve kökeni için bk. **et**

olmaú: anlamı ve kökeni için bk. **aarız bolmaú**

göz bulanmaú

< Tü. *kö-z* + *bulâa-n-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “göz kararmak” (MN).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

Bulanmak kelimesinin eski şeklinin *bulgan-* biçiminde olduğunu biliyoruz. Hatta *Bulgar* kavminin adının da *bulga-* ile ilgili olduğu açıktır. *Kutadgu Bilig*'de “düşmanın gelmesi yüzünden halk arasında çıkan karışıklık” için de *bulâa-* ‘karışmak, bulanmak’ fiilinden yapılmış *bulâak* (Arat 1979;115) kelimesi kullanılmaktadır.

Burada *bulan-* fiili “göz kararmak, görememek” anlamında kullanılmıştır. Bulanana bir şeyin koyulaşıp karardığı ve görmeyi zorlaştırdığı bilinen bir durumdur.

göz degmek

< Tü. *kö-z* + *teg-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “nazar değmek” (TN, YTS).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

Degmek kelimesi Eski Türkçede *teg-* biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bazı insanların bakışlarının bir çeşit enerji ile yüklü olduğu bilinen bir durumdur. Bu tür insanların bakış niyetlerine göre bakılan kişiye tesir ettiği düşünülmektedir.

Bu konu daha çok “halk hekimliği” ve “halk kültürü”nde önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple burada üzerinde durulmamıştır.

göz deprenmek

< Tü. *kö-z* + *tep-re-n-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü (yansıma kök)-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki (dönüşlülük eki)-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “göz seğirmek” (YTS).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

Aslında “hareket etmek, kıvıldamak, sarsılmak (Dilçin 1983; 64)” gibi anlamlarda kullanılan *deprenmek* burada “gözün seğirmesi” anlamında görülmektedir.

Genellikle *titre-*, *münre-* ‘to bellow’, *çınra-* ‘to bellow’, *kükre-*, *çokra-* (Erdal 1991; 469-474) gibi ses taklidi kelimelere gelerek isimden fiil yapan *-re* ile türetilmiş olması bize *tep* kökünün de *tıp*, *şıp* gibi bir ses taklidi kelime olduğunu düşündürmektedir. Daha sonra *-n* ile tekrar fiilden fiil yapılmıştır. Görüşlerimizi desteklemek için *depren* kelimesinin kökniyle ilgili olarak verilen bilgilere bir göz atmalıyız.

Depren kelimesinin kökeniyle ilgili bir yazı yazan Kazım Köktekin de *depren* kelimesiyle ilgili iki farklı görüşün bulunduğunu belirtmiştir. Bunlardan biri Brockelmann’ın *tep-* fiilinden geldiği yolundaki görüşü, diğeri de Zajaczkowski’nin hareketle birlikte ortaya çıkan ses olan *tep* isim kökünden *-re* ile yapıldığı şeklindeki görüşüdür.

Köktekin, Zajaczkowski’nin görüşünü örneklerle ispatlamaya çalışıyor, *depren* kelimesinin yansıma bir kelime olan *dep* kökünden geldiğini ve kelimenin *dep + re - m* biçiminde oluştuğunu belirtiyor (Köktekin 2000).

göze aú düşmek

< Tü. *kö-z-e* + *aú* + *tüş-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-yönelme durumu eki + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “gözde katarakt oluşmak” (MŞ).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

Ak ‘ak, beyaz’ (Caferoğlu1968; 9) kelimesi Eski Türkçeden başlayarak kullanılan bir kelimedir. Burada gözde meydana gelen katarakt için kullanılmıştır.

Düşmek kelimesi Eski Türkçede *tüşmek* ‘düşmek, ölmek, inmek’ (Caferoğlu 1968; 259) biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Buradaki *düşmek* için kelimenin “meydana gelmek” anlamı uygun düşer kanaatindeyiz. Kelimenin “meydana gelmek” anlamı için bk. Dilçin 1983;76 ve Toparlı 2003;288.

gözeni

< Tü. *kö-z-e-n-i-g* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “göz çapağı” (YTS).

Tarama Sözlüğü’nde rastladığımız bu *gözeni* ‘göz çapağı’ (Dilçin 1983; 100) kelimesinin yine aynı kaynaktan yer alan *gözenmek* ‘yırtık ve delik örülerek kapatılmak’ ve *gözeyici* ‘örücü, yamacı’ (Dilçin 1983; 100-101) kelimeleriyle ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

Buna göre *göz* köküne isimden fiil yapan *-e* , daha sonra fiilden fiil yapan *-n* ve en sonra da *-(i)g* getirilmiş olmalıdır. Zamanla sondaki *-g* düşmüş fakat yardımcı ses kalmıştır.

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

göz eti

< Tü. *kö-z* + *et-i* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “göz eti” (MN).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

et: anlamı ve kökeni için bk. **et**

göze úan inmek

< Tü. *kö-z-e* + *úan* + *in-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-yönelme durumu eki + isiom kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “göz kanlanmak” (CH).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

úan: anlamı ve kökeni için bk. **úan**

göze ãu inmek

< Tü. *kö-z-e* + *ãub* + *in-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-yönelme durumu eki + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “göz kara su hastalığına uğramak” (K, YTS).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

su: anlamı ve kökeni için bk. **aksu**

gözinde aúça belirmek

< Tü. *kö-z-i-n-de* + *aú-ça* + *belgü-r-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki-zamir n’si-bulunma durumu eki + isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + isim kökü- isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “arpacık, katarakt oluşmak” (HS).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

Akça kelimesi *ak* kelimesine *-ça* getirilerek yapılmış bir biçimdir. Aslında *-ça* eki burada “biraz ak, akça, aka benzer” anlamlarında küçültme sıfatı yapmış, ancak sıfatın nitelediği isim düşmüştür. Biz bunu *akça şey/nesne* olarak düşünmeliyiz.

Belirmek kelimesinin *belgü* ‘alamet, nişan,im, belge’ (Atalay 1999;82) kelimesi ile bağlantılı olduğunu düşünmekteyiz. Eski Türkçede *belgür-* biçiminde olan fiil *g* sesinin düşmesi sonucunda *belir-* şeklini almıştır.

göz úabakları geñşemesi

< Tü. *kö-z* + *úab-aú-ları* + *keñiş-e-me-si* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki)-çokluk 3. şahıs iyelik eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “göz kapaklarının sarkması” (CH 24b-8).

göz **úabaúları**: anlamı ve kökeni için bk. **göz úabaúları**

geñşemek: anlamı ve kökeni için bk. **diş eti geñşemek**

göz úararmaú

< Tü. *kö-z* + *úara-r-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “gözü kararmak, göz bulanık görmek” (KM, MŞ, TN, YTS).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

Kararmak kelimesinin *kara* kökünden *-r* ile fiilleştirildiği açıktır. Bu *-r* ekinin de Türkçe *er-* ‘olmak’ fiilinden kısaltıldığını söylemek mümkündür. *Kara ermek* şeklinin zamanla *kararmak* biçimine dönüştüğü anlaşılmaktadır (Eyuboğlu 2004;377).

göz perdesi

< Tü. *kö-z* + Far. *parda* ‘a veil, curtain, tapestry’ (Eren 1999; 330) + Tü. *-si* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “göze inen boz leke” (YTS).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

Eren’in verdiği bilgilere göre *perde* kelimesinin Farsça *parda* biçiminden geldiği anlaşılıyor (bk. Eren 1999;330). Gözün önüne gelen ve görmeyi engelleyen leke için göz perdesi teriminin kullanılması oldukça anlamlıdır.

gözsüz

< Tü. *kö-z-süz* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “kör” (YTS).

Göz kökünden *-süz* ile yapıldığı oldukça açıktır.

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

göz şişi

< Tü. *kö-z* + *şiş-i*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “gözde hastalık sebebiyle meydana gelen şiş” (Mif).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

şiş: anlamı ve kökeni için bk. **şiş**

göz ÷malup ÷şra gelmek

< Tü. *kö-z* + *÷p-al-u-p* + *÷ş-ra* + *kel-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki (zarf-fiil eki) + isim kökü-yön gösterme eki (isimden isim yapım eki) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “gözün büyümesi, dışarı çıkacak gibi olması” (CH 66b-2).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

Hasan Eren’in *domalan* ‘mantar’ (Eren 1999;118) kelimesini Türkçe *top* kökünden getirdiğini görüyoruz. Buna göre *tomalmak* kelimesinin Türkçe *top* kökünden geldiği anlaşılıyor. *Top* kökünden *-al* ile fiil yapılmış, daha sonra ikisi de dudak seslerinden olan *p > m* değişimini görüyoruz.

Taşra ‘dış, dışarı, dışarıdan’ (Borovkov 2002;254) kelimesinin Türkçe *taş* ‘dış, hariç’ (Caferoğlu 1968; 227) kökünden geldiği anlaşılıyor. Bilindiği gibi *-ra* yön gösteren bir ektir.

Taşra kelimesi başlangıçta “dış, dışarı, dışarıdan” anlamlarında iken bugün Türkiye Türkçesinde “büyük şehirlerin dışarı” olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kelimenin anlam daralmasına uğradığı anlaşılmaktadır (bk. Türkmen 2000; 54).

göz yaşarduái (yaşarmaú)

< Tü. *kö-z* + *yaş-ar-duú-ı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “hastalık sebebiyle gözün yaşarması, sulanması” (CH, KM, Mif).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

Yaşarmak kelimesininin Eski Türkçe *yaş* ‘taze, yeşil; göz yaşı, yaş, sin; zarar, ziyan’ (Caferoğlu 1968; 289) kökünden geldiği anlaşılıyor. Eski Kıpçakçada da *yaş* kelimesini “göz yaşı” anlamında görüyoruz (bk. **yaş iv** Toparlı 2003;314).

Buna göre “gözden yaş gelmek” anlamındaki *yaşarmak* kelimesini göz yaşı anlamındaki *yaş* köküne bağlamak en mantıklı olanıdır. *Yaş* köküne isimden fiil yapan –*ar* ekinin getirildiği, daha sonra da sıfat- fiil eki olan –*duk*’un eklendiği anlaşılıyor.

àuââa

< Ar. **àuââa** ‘keder, kaygı, tasa’ (Devellioğlu 1995;295) (BL, EM K, KM, M, MŞ, TŞ, Tuh, YTS, ZM).

àuââalanmaú

< Ar. **àuââa** + Tü. –*lan-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “kederlenmek, tasalanmak, üzölmek” (K, KM, MŞ, TŞ).

âuââa kelimesine –*lan* ve –*mak* ekleri getirilerek yapıldığı oldukça açıktır.

àuââa : anlamı ve kökeni için bk. **àuââa**

âudde

< Ar. **âudde** ‘vücutta deri ile et arasında ve en çok boyunda, kasıkta çıkan şiş, bez’ (Devellioğlu 1995;293) (M, Mif).

gündüzgörmez

< Tü. *kün-düz* + *kö-r-mez* : isim kökü-isimden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “gündüz görme yeteneği olmayan, gündüz körü” (BL).

Gündüz kelimesini Eski Türkçede *küntüz / kündüz* ‘gündüz, gündüzün’ (Caferoğlu 1968; 122) biçimlerinde, Eski Kıpçakçada *kündüz* ‘gündüz’ (Toparlı 2003;168) şeklinde görüyoruz.

Gündüz kelimesinin bugünkü Türk lehçelerinden Tkm *gündüz*, Krg *kündüz*, Kzk *kündüz*, Nog *kündiz*; KKlp *kündiz*, Yak *künüs*, Çuv *kantar* biçimlerinde olduğunu belirten Hasan Eren, kelimenin kökeniyle ilgili olarak “ < *kün* (> *gün*) + - *düz* eki (Eren 1999; 167)” demektedir.

Gündüzgörmez teriminin Türkçe terim yapma yollarından biri olan kelime birleştirme yoluyla türetildiği anlaşılmaktadır (terim yapma yolları için bk. Zülfikar 1991).

görmez: anlamı ve kökeni için bk. **görmezlik**

öacer-i meâñe

< Ar. *öacer-i meâñe* “kasıktaşı, kasıkta çıkan yumruca bez” (M).

öadd

< Ar. *öadd* ‘setting bounds; defining; boindary; term; limit; extremity; extent’ (Steingass 1930;413). “ateşli hastalıklarda ağırlaşma dönemlerinden her biri” (MŞ).

öader

< Ar. *öader* ‘uyuşma’ (Devellioğlu 1995;308) (HS, M, Tuh).

öafaúñ

< Ar. *öafaúñ* ‘ıstırap, sıkıntı; çarpma, vurma; yürek oynaması’ (Devellioğlu 1995; 310) “ çarpıntı, yürek oynaması” (HS, KM, MŞ, TŞ, Tuh, ZM).

öanázir

< Ar. *öanázir* ‘domuzlar’ (Devellioğlu 1995; 324) “domuzbaşı denilen hastalık, bir tür çıban, sıraca” (CH, HS, KM, M, MN, MŞ).

óasba

< Ar. *óasbe* ‘kızamık hastalığı’ (Devellioğlu 1995; 334) (KM, M, MŞ).

haser

< Ar. *haser* “göz kapağında çıkan küçük sivilce” (M).

òĀāra

< Ar. *òĀāra* ‘boş böğür’ (Devellioğlu 1995;335) “boş böğür hastalığı” (TN).

òasta

< Far. *òaste* ‘hasta, rahatsız, sayrı’ (Devellioğlu 1995;336) (BL, K, KM, Mif, ZM).

òastalú

< Far. *òaste* + Tü. *-lú* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “hastalık” (BL, HS, K, KM, Mif, TŞ, Tuh).

òasta : anlamı ve kökeni için bk. **òasta**

óavĀle

< Ar. *óavĀle* “genellikle küçük çocuklarda görülen sara nevinden bir hastalık” (ZM).

óikke

< Ar. *óikke* ‘kaşınrı’ (Devellioğlu 1995;369) (M, Mif, TŞ).

ónüyye

< Ar. *óniā* ‘buğday’ (Devellioğlu 1995;362) “ bir tür siğil” (MŞ). krş. **buàdayú**

òiyĀrek

< Ar. *òiyĀrek* “kasık bezlerinin iltihaplanmasıyla ortaya çıkan bir tür çıban, hıyarcık” (MŞ, TŞ).

òumÀr

< Ar. *òumÀr* ‘içkiden sonra gelen baş ağrısı, sersemlik’ (Devellioğlu 1995;381) (M, Mif, MŞ).

òumÀrlú

< Ar. *òumÀr* + Tü. *-lú* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “mahmurluk” (Mif, MŞ).

òumÀr : anlamı ve kökeni için bk. **òumÀr**

óummÀ

< Ar. *óummÀ* ‘ateşli hastalık; nöbet; sıtma’ (Devellioğlu 1995;381) (KM, Mif, TŞ, ZM).

óummÀ-yı diúi

< Ar. *óummÀ-yı diúi* “humma hastalığının bir türü” (KM).

óummÀ-yı muóriúa

< Ar. *óummÀ-yı muóriúa* “yakıcı, harareti yüksek bir sıtma türü” (??).

óummÀ-yı nÀyiye

< Ar. *óummÀ-yı nÀyiye* “her gün tutan sıtma” (KM).

óummÀ-yı muıbíúa

< Ar. *óummÀ-yı muıbíúa* ‘iyileşmeyip sürüncemede kalan humma’ (Devellioğlu 1995;693) “aralıksız süren bir sıtma türü” (TM 24a-D).

óummÀ-yı yevmi

< Ar. *óummÀ-yı yevmi* “kısa süreli bir humma” (KM).

óummÀ-yı yevmì seóeri

< Ar. *óummÀ-yı yevmì seóeri* “sabah vakitleri nöbetleri gelen humma” (Mif).

óumre

< Ar. *óumre* ‘yılancık, alazlama; kızılılık, kırmızılık’ (Devellioğlu 1995;381) “bir göz hastalığı” (KM, M, ZM).

óunÀm

< Ar. *óunÀm* “sıracı hastalığı, deride ve daha çok boyunda lenf düğümlenmesi sonucu beliren tüberküloz türü” (MN).

òunnÁú

< Ar. *òunnÁú* ‘boğmaca, bademcik, boğaz iltihabı’ (Devellioğlu 1995;382) “nefes darlığı” (HS, KM, M, Mif, TŞ, ZM).

òunnÁú-ı kelbi

< Ar. *òunnÁú-ı kelbi* “sürekli ağız ve dil çıkarmak şeklinde belirtisi olan boğmaca” (KM).

òurÀc

Ar. *òurÀc* ‘çıban’ (Devellioğlu 1995;382) “derideki çıban, yumru, tümör” (M, Mif, TM 30a-4).

òuşk-rîşe

< Far. *òuşk-rîşe* ‘ciltte, bir yerin kangren olarak kuru bir kabuk halinde kalması’ (Devellioğlu 1995;386) “kabcıkları susuz olan bir nevi uyuz” (M).

ınçúırú

< Tü. *ınç-úır-ı-ú* : isim kökü (yansıma kök)-isimden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “hıçkırık” (BL, HS, M, YTS, ZM).

Kelimenin ses yansımali olduğu oldukça açıktır. Hıçkırırken çıkan sesteki hareketle bu kelime oluşturulmuştur. Ses taklidi *ınç* köküne *-kır* eki getirildiği görülüyor. Daha sonra da *-(ı)k* ile *ınçkırık* şeklinde bir isim yapılmıştır.

ı̄ıràı / ı̄ıràu

< Tü. *ı̄ır-àı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “yılancık hastalığı”(YTS). krş. **alazlama**

Isıràı kelimesinin Eski Türkçeden beri *ısır-* ‘ısırmak’ (Caferoğlu 1968;87) biçiminde kullanılan *ısır-* yapısından fiilden isim yapan *-àı* ile türetildiği anlaşılıyor.

Eski Kıpçakçada *ısır-* ‘ısırmak, dişlemek’ (Toparlı 2003;102) biçimi yanında görülen *ısrgak*, *ısrka* ‘küpe’ (Toparlı 2003; 102) kelimeleri ilgi çekicidir.

Daha önce *alazlama* terimi üzerinde ayrıntılı olarak durmuştuk. Burada da aynı hastalık için *ısır-* kökünden *ı̄ıràı* teriminin kullanıldığını görüyoruz. Şimdi bu hastalık için kullanılan üç terim (*alazlama*, *ı̄ıràı* ve *yılancık*) terimlerine bir göz atalım. *Alazlama* teriminin *ala* ‘alaca, renkli’ kökünden geldiği üzerinde uzun uzadıya durmuştuk. *ı̄ıràı* teriminde de ısırılmış gibi olma durumundan hareket edildiği açıktır. Isırılmış bir yeri düşündüğümüzde yine alaca, renkli bir yer karşımıza çıkacaktır. Çünkü dişler arasında kalan yerler normal iken dişlerin tuttuğu yerler ise morarmış, koyulaşmış olarak görülecektir. Bu durumda da bir “alacalık, renklilik” kavramı akla gelmektedir. Bu hastalık için kullanılan bir terim olan *yılancık* kelimesinde de “yılan derisi gibi alaca, renkli olma” kastedildiği düşünöldüğünde durum daha iyi anlaşılacaktır.

ısıtma

< Tü. *ısı-t-ma* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki)-fiilden isim yapım eki. “sıtma; hastalık ateşi, humma” (BL, CH, EM, K, KM, M, Mif, Müc, Tuh, YTS, ZM).

Eski Kıpçakçada *sıtma* hastalığı için *ısıtma* ‘sıtma’ (Toparlı 2003;102) biçimini görüyoruz.

Türk lehçelerine baktığımızda Tkm *ısıtma*, Özb *isitma*, KKlp *ısıtpa* biçimlerini görmekteyiz (bk. Eren 1999;367).

Hasan Eren kelimenin kökeniyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “ Türkçe *ısıt-* kökünden *-ma* ekiyle yapılmıştır: *ısıt-ma* > *ısıtma*. Türkçede *ısıtma* biçiminin başındaki *ı-* ünlüsü düşmüştür. Türkçede *ısıcak* biçiminin başındaki *ı*'nın düşmesi gibi (Eren 1999; 367).”

Eren, Türk lehçelerinde *sıtma* için daha çok Türkçe *bez-* ‘titremek’ kökünden yapılmış *bezgek* ‘sıtma’ kelimesinin kullanıldığını belirtmektedir (Eren 1999;367).

Biz burada hem *sıtma*, hem de *ısıtma* biçiminin oluşmasındaki hareket noktasına değinmek istiyoruz. Afrika dillerinin bazısında “fil”in “iki dişli hayvan”, bazısında “hortumlu hayvan”, bazısında ise “iki kez içen hayvan (Durak 2005;116)” olarak adlandırıldığını biliyoruz. Burada filin görüntüsü ve davranışının isimlendirmeye temel teşkil ettiği anlaşılıyor.

Sıtma ve *bezgek* biçimlerinde ise hastalığın insan bedeninde gösterdiği belirtilerden hareket edildiği anlaşılıyor. Bu hastalığa yakalanan insanın ateşlenmesine bakılarak *ısıtma* ve titremeye tutulmasına bakılarak da *bezgek* biçimlerinde iki farklı terimin ortaya çıktığı anlaşılıyor.

Bu iki terimin yapılışındaki iki farklı bakış açısına dikkat çekmek gerekir.

ısıtma deri

< Tü. *ısı-t-ma* + *der-i* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki)-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ısıtma ve yüksek ateşten oluşan ter” (BL).

ısıtma: anlamı ve kökeni için bk. **ısıtma**

der: anlamı ve kökeni için bk. **der**

ısıtma dutmak

< Tü. *ısı-t-ma* + *üt-mak* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki)-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “sıtmaya yakalanmak” (BL, TN).

ısıtma: anlamı ve kökeni için bk. **ısıtma**

Hastalıkların başlangıcı ve bulaşması için *dutmak* fiilinin çokça kullanıldığını görmekteyiz. krş. **baş ağrısı dutmak, buru tutmak**

ısıtmalu

< Tü. *ısı-t-ma -lıâ* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki)-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “sıtmalı,sıtmaya yakalanmış” (TN).

Isıtma kelimesine *-lıg* eki getirilerek oluşturulmuş bir biçimdir. Daha sonra Oğuz Türkçesinde kelime sonu *g*'lerin düşmesi ve bunun sonucunda oluşan yuvarlaklaşma neticesinde *sıtmalu* biçimi oluşmuştur.

ısıtma: anlamı ve kökeni için bk. **ısıtma**

ısı baş ağrısı

< Tü. *ısı-â* + *ba-ş* + *aâ-ı-r-ı-â-sı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “sersam” (Mif, MN, Müc).

Eski Türkçe *ısıg, isig* ‘hararet, sıcaklık’ (Caferoğlu 1968;87 ve 98) biçimlerinin hararet ve sıcaklık anlamında kullanıldıklarını biliyoruz. Ayrıca *ısınmak* ve *ısıtmak* kelimelerinden hareketle bir *ısı-*, *isi-* kökünün olduğunu anlıyoruz. Bu kökü Eski Kıpçakçada *isi-* ‘ısınmak’ (Toparlı 2003;114) biçiminde görmekteyiz. Buna göre *ısı / issi*, Eski Türkçedeki *ısıg / isig* şeklinden gelmektedir. Oğuz Türkçesinde kelime sonu *g*'lerin düştüğü bilinmektedir. Bu *g*'lerin düşmesi sonucunda ünsüz ikizleşmesi hadisesi

karşılaşılan bir durumdur. Bu duruma örnek olarak *asıg* > *assı* (fayda) , *isig* > *issi* (sıcaklık) biçimleri örnek verilebilir.

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş**

aârı : anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

ıssı göz aârısı

< Tü. *ısl-â* + *kö-z* + *aâ-ı-r-ı-â-sı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “yakıcı göz sacısı” (Mif).

ıssı : anlamı ve kökeni için bk. **ıssı**

göz : anlamı ve kökeni için bk. **göz**

aârı : anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

ıssı maraø

< Tü. *ısl-â* + Ar. *marao* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “ateşli hastalık” (Mif).

ıssı : anlamı ve kökeni için bk. **ıssı**

marao: anlamı ve kökeni için bk. **marao**

ıssı sersÂm

< Tü. *ısl-â* + Far. *ser-sÂm* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “ateş ile kendini gösteren baş dönmesi” (Mif).

ıssı : anlamı ve kökeni için bk. **ıssı**

sersÂm : anlamı ve kökeni için bk. **sersÂm**

ıssı şış

< Tü. *ısl-â + şış* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “ateşli, yakıcı şış, vucutta oluşan kabartı” (Mif).

ıssı : anlamı ve kökeni için bk. **ıssı**

şış: anlamı ve kökeni için bk. **şış**

ıssılıú

< Tü. *ısl-â-lıú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “vücuttaki sıcaklık, ateş ve bunun sonucunda oluşan sivilceler, kabarıklar” (EM, Mif, YTS).

ıssılıú : anlamı ve kökeni için bk. **ıssılık**

iç aârısı

< Tü. *iç + aâ-ı-r-ı-â-sı*: isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “karın ağrısı, dizanteri” (KM, MŞ, YTS).

iç: anlamı ve kökeni için bk. **iç**

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

iç burmaú

< Tü. *iç + bur-maú* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “karın ağrımak, sancımak” (YTS).

iç: anlamı ve kökeni için bk. **iç**

burmaú: anlamı ve kökeni için bk. **burmaú, buru**

içi gitmek/ geçmek

< Tü. *iç-i + kit-mek* : isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “ishal olmak” (HS, KM, MŞ, YTS).

iç: anlamı ve kökeni için bk. **iç**

İsmet Zeki Eyuboğlu'na göre *gitmek* kelimesi Eski Türkçede “son, nihayet, arkada” anlamındaki *kit* kökünden gelmektedir (Eyuboğlu 2004;283).

Eyuboğlu'nun bu görüşünün Türklük bilimi alanında kabul görmediği ve üzerinde hiç durulmadığı anlaşılmaktadır.

iç yanamı

< Tü. *iç* + *yan-ân-ı* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “hararet, iç ısı” (MŞ).

iç: anlamı ve kökeni için bk. **iç**

Yangın kelimesinin Türkçe *yan-* kökünden *-gın* ekiyle yapıldığı açıktır. Hararet için böyle bir terimin kullanılması oldukça anlamlıdır. Çünkü hararet sahibi bir insanın dışı değil içi yanmaktadır.

iflâç getirmek

< Ar. *iflâç* + Tü. *kel-tür-mek* : isim kökü + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki)-fiildem isim yapım eki (matar eki). “felç geçirmek” (HS 35a).

getirmek : anlamı ve kökeni için bk. **gicik getürmek**

ig

< Tü. *ig* : isim kökü. “verem, inceağrı” (YTS).

Kelimeyi Eski Türkçede *ig* ‘hastalık’ (Caferoğlu 1968;90) biçiminde görmekteyiz. Bütün hastalıklar için kullanılan kelimenin burada anlam daralmasına uğrayarak “verem” için kullanıldığı anlaşılıyor.

iginik

< Tü. *igin-i-k* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki . “buruntulu ishal, dizanteri” (YTS).

Kelimeyi yapı bakımından Eski Türkçede *ig* ‘hastalık’ (Caferoğlu 1968;90) biçimine bağlamak mümkündür. Ancak *Tarama Sözlüğü*’ndeki *igin-* ‘ıkmak’ (Dilçin 1983;112) biçimini de göz ardı etmemek gereklidir. Bize göre *iginik* biçimi *igin-* ‘ıkmak’ biçiminden *-(i)k* ile yapılmış olmalıdır.

iglemek / iylemek

< Tü. *ig-le-mek* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “hastalanmak, hastalık getirmek” (KM, YTS).

İgle- biçiminin Eski Türkçedeki *ig* ‘hastalık’ (Caferoğlu 1968;90) biçiminden *-le* ile yapıldığı anlaşılıyor.

iótinÁú

< Ar. *iótinÁú* ‘boğulma, nefes alamayarak ölme’ (Devellioğlu 1995;420) (M).

iótinÁú-ı raóm

< Ar. *iótinÁú-ı raóm* ‘isteri’ (Devellioğlu 1995;420) “vaktiyle rahim tıkanmasından ileri geldiği sanılan ve kadınlarda sık görülen asabi bir hal ve hastalık” (M, ZM).

iótirÁú

< Ar. *iótirÁú* ‘tutuşup yanma’ (Devellioğlu 1995;420) “yanma, gözde bir hastalık” (M).

ilavus

< Yun. *ilavus* “bir tür kulunç hastalığı” (TŞ).

èillet

< Ar. *illet* ‘hastalık, sakatlık; sık sık tepen hastalık’ (Devellioğlu 1995;428) (BL, HS, K, M, Mif, MŞ, Müc, Tuh, ZM).

èilletlü

< Ar. *'illet* + Tü. *-lig*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “hastalıklı” (Mif, MŞ)
'illet :anlamı ve kökeni için bk. **'illet**

èilletü'l-baúar

< Ar. *èilletü'l-baúar* “kurt, imleç” (CH 146-3).

imtilÀ'

< Ar. *imtilÀ'* ‘dolgunluk, kan toplanma, kan durma’ (Devellioğlu 1995;434) (KM, M, Mif, ZM).

imtilÀ'-i miède

< Ar. *imtilÀ'-i miède* ‘mide dolgunluğu’ (Devellioğlu 1995;434) (CH, Mif, ZM).

ince aârı

< Tü. *yinç-ge* + *aâ-ı-r-ı-â* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “verem” (KM, MŞ, YTS).

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

incinmek

< Tü. *inci-n-mek* :fiil kökü-fiilden fiil yapım eki (dönüşlülük eki)-fiilden isim yapım eki. “ağrımak, sızlamak; yorulmak” (KM, Mif, Tuh, YTS, ZM).

ineze

< Tü. *ig-eze* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “zayıf, hâlsiz, hasta” (M, Tuh, YTS).
Eski Türkçe *ig* ‘hastalık’ (Caferoğlu 1968;90) kökünden geldiği anlaşılmaktadır. Hasan Eren kelimenin kökeniyle ilgili olarak “ < *iğ* ‘hastalık’ + - (e)z(e). – Türkçe *iğ*’in eski bir geçmişe çıktığını biliyoruz (Eren 1999;135).” demektedir.

İgeze biçiminin zamanla *ineze* biçimine dönüştüğünü görüyoruz.

inú1Ābü'ş-şaèr

< Ar. *inú1Ābü'ş-şaèr* “saç dönmesi, kılın ters bitmesi, kıl dönmesi” (Mif).

intifĀò

< Ar. *intifĀò* ‘kabarma, şişme; vücut azalarından birinin büyümesi’ (Devellioğlu 1995;442) “şişme, kabarma, şişkinlik; göz kapaklarında bulunan şişlik” (M).

intişĀrü'l-hedeb

< Ar. *intişĀrü'l-hedeb* “kirpiklerin dökülmesi hastalığı” (Mif).

intişĀrü'ş-şaèr

< Ar. *intişĀrü'ş-şaèr* “saç dökülmesi” (KM).

irilcek

< Tü. *iri-l-cek* : isim kökü-isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “anjın, boğaz şişmesi” (YTS).

İrilcek kelimesinin *iri* ‘kalın, büyük’ biçimiyle ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü *irilcek* biçimi “şişkinlik, genişlik, kalınlık” kavramıyla ilgilidir. *İri* köküne, *yeşil*, *kızıl* gibi kelimelerde görülen ve isimden isim yapan *-l* ekinin getirildiğini düşünmekteyiz. Sondaki *-cek* biçiminin ise küçültme eki olduğu anlaşılıyor.

iriñ

< Tü. *iri-ñ* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “irin” (BL, HS, KM, M, Mif, MŞ, Müc, Tuh, ZM).

İriñ, Eski Uygurcadaki *yirü-/ irü-/ iri-* ‘çürümek, bozulmak’ (Tekin 2003;313) fiiliyle ilgili olmalıdır. Clauson da *iriñ* kelimesinin *iri-* ‘pus’ (Clauson 1972;233) fiil kökünden geldiğini belirtmektedir. Eyuboğlu’na göre *irin* kelimesi “iğrenilen, tiksindirici”

anlamındaki *iring / yiring* biçimiyle ilgilidir. *İrin* kötü kokulu ve tiksindirici olduğu için böyle bir isimlendirme yapılmıştır (Eyuboğlu 2004;351).

iriñlenmek

< Tü. *iri-ñ-len-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “irin birikmek” (KM, Mif, MŞ, Müc).

İriñ kökünden *-len* ekiyle yapıldığı açıktır.

iriñ: anlamı ve kökeni için bk. **iriñ**

iriñlü

< Tü. *iri-ñ-lig* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “irinli” (MŞ, Tuh).

İrin kökünden *-lig* ekiyle yapılmıştır. Bu ekin Eski Anadolu Türkçesinde *-lü*'ye dönüştüğü bilinmektedir.

iriñ: anlamı ve kökeni için bk. **iriñ**

ishâl

< Ar. *ishâl* ‘mülayim dışarıya çıkma, iç sürme, sürgün’ (Devellioğlu 1995; 450) (CH, HS, KM, M, Mif, MŞ, Müc, Tuh, ZM).

issilik

< Tü. *isi-g-lik* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “sıcaklık, hararet; vücutta sıcaktan çıkan sivilce” (M, YTS, ZM).

İssi / ıssı kökünden *-lik* ekiyle yapıldığı açıktır. Burada kelimenin anlamı dikkat çekicidir. Çıkış anlamı “sıcaklık, hararet” olan kelime daha sonra “hararet sebebiyle meydana gelen sivilce” anlamını kazanmıştır. Burada bir durumun sebebi, aynı zamanda işin sonucunda oluşan şeyi de karşılar hle gelmiştir. Bu anlam olayının en

güzel örneğini *yağmur-rahmet* biçimi oluşturur. Rahmetin sebebi olan *yağmur* bu işin sonucundaki durumla anılmaya başlamıştır.

issi: anlamı ve kökeni için bk. **ISSI baş ağrısı**

istifrÀà

< Ar. *istifrÀà* ‘kusma, kay’ (Devellioğlu 1995;455) (CH, HS, KM, M, Mif, MŞ, TŞ, ZM).

istirÓÀ’i’l-èayn

< Ar. *istirÓÀ’i’l-èayn* “göz gevşekliği” (M).

istisúÀ’

< Ar. *istisúÀ’* ‘vücudun bir tarafında veya karında su birikme’ (Devellioğlu 1995; 463). “siroz” (CH, HS, KM, MŞ, Müc, Tuh, ZM).

istisúÀ’yı laómi

< Ar. *istisúÀ’yı laómi* “aşırı et ve gazdan kaynaklanan siroz hastalığı” (KM, MŞ).

istisúÀ’-yı zıúúì

< Ar. *istisúÀ’-yı zıúúì* “siroz hastalığının bir türü” (KM, MŞ).

istisúÀlu

< Ar. *istisúÀ’* + Tü. *-lâ* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “istiska hastalığı olan kimse” (MŞ).

istisúÀ’ : anlamı ve kökeni için bk. **istisúÀ’**

işitmezlik

< Tü. *işit-mez-lik* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-isimden isim yapım eki. “duymama durumu, sağırılık” (MŞ).

İşit- ‘işitmek’ (Caferoğlu 1968;100) kökünden geçmiş zamanın olumsuz sıfat-fiili olan *-mez* ve isimden isim yapan *-lik* eki ile yapılmıştır.

it dirseği

< Tü. *it + tiz-gek + i* : isim kökü + isim kökü + isimden isim yapım eki (küçültme eki) + teklik 3. şahıs iyelik eki. “arpacık, göz kapağında çıkan sivilce” (KM, MŞ, YTS).

İt ‘köpek’ kelimesi Türkçenin en eski kelimelerinden biridir. Eski Türklerin kullandığı on iki hayvanlı Türk takvimindeki yıllardan birinin adının da *it yılı* olduğu bilinmektedir. Köpek eski Türkler için oldukça önemli bir hayvandır.

dirsek: anlamı ve kökeni için bk. **dirsek**

úabarcuú

< Tü. *úap-ar-cuú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “kabarçık, sivilce, şiş; yanıkara, şarbon” (BL, KM, MŞ, Müc, TŞ, YTS).

úabarcuú : anlamı ve kökeni için bk. **úarın úabarmaú**

kĀbÿs

< Ar. *kĀbÿs* ‘uykuda basan ağırlık, karabasan’ (Devellioğlu 1995;477) “ağır basmak” (KM).

úabø

< Ar. *úabø* ‘peklik, kabız’ (Devellioğlu 1995;477) (K, KM, M, Mif, MŞ, TŞ, Tuh, ZM).

kÀhel olmaú

< Ar. *kÀhil* ‘hareketi ağır, gayretsiz, tembel; durgun, rakid’ (Devellioğlu 1995;481) + Tü. *bol-maú* : “ağırlaşmak, gevşemek, işlevini yapamamak” (HS, K, KM, M, MŞ).

olmaú: anlamı ve kökeni için bk. **aáz olmaú**

úaúıđanlıú

< Tü. *úaúı-đan-lú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “asabiyet, çabuk öfkelenme” (HS, KM, M, Mif, MŞ, Tuh, YTS, ZM).

Kelimenin Eski Türkçeden beri kullanılan *kakı-*‘ to be angry (with someone Abl.), to abuse’ (Clouston 1972; 609) kökünden sıfat-fiil (fiilden isim yapım eki)eki *-gan* ile isim, oradan da *-lık* ile isimden tekrar isim türetiliyor.

úalburçıbanı

< Ar. *ğırbal* ‘kalbur, iri delikli elek’ (Devellioğlu 1995;289) + Tü. *çıbıúan-ı* : isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “birçok yerinden baş veren çıban, seretan, yenirce” (YTS).

Bu terimin oluşmasında da çıbanın vücuttaki görüntüsünden yararlanıldığı anlaşılıyor. Vücutun değişik yerlerinde çıkan bu çıban insan bedeninde adeta bir kalbur görüntüsü oluşturmaktadır.

çıban: anlamı ve kökeni için bk. **çıban**

úanamaú

< Tü. *úan-a-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “kan akmak, kanamak” (M, Mif, Tuh, ZM).

Úanamaú kelimesinin Türkçe *kan* kökünden *-a* ile fiil yapıldığı oldukça açıktır.

úan : anlamı ve kökeni için bk. **úan**

úan ğalebesi

< Tü. *úan* + Ar. *âalebe* ‘galip gelme, yenme, üstünlük; çokluk, kalabalık’ (Devellioğlu 1995;275) + Tü. –si : isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kan fazlalığı” (MN)

úan: anlamı ve kökeni için bk. **úan**

úan úusmaú

< Tü. *úan* + *úus-maú* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “kan kusmak” (M, Müc).

úan : anlamı ve kökeni için bk. **úan**

Kusmak ‘kusmak’ (Caferoğlu 1968;188–Clauson 1972;666) Türkçenin eski dönemlerinden başlayarak kullanılan bir kelimedir.

úan şışı

< Tü. *úan* + *şış-i* : isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ur” (BL).

úan: anlamı ve kökeni için bk. **úan**

şış: anlamı ve kökeni için bk. **şış**

úanlu su

< Tü. *úan-lıâ* + *sub*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü. “kanlı irin, irin” (BL).

úan: anlamı ve kökeni için bk. **úan**

su: anlamı ve kökeni için bk. **aksu**

úan tükürmek

< Tü. *úan* + *tü-kür-mek* : isim kökü + isim kökü (yansıma kökü)-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “ağzından kan gelmek” (KM, M).

úan: anlamı ve kökeni için bk. **úan**

tükürmek: anlamı ve kökeni için bk. **tükrük**

úara aârı

< Tü. *úara* + *aâr-ı-r-ı-â* : isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “tifo hastalığı; bir çeşit humma” (MŞ, YTS).

Kara kelimesi Türkçenin ana temel kelimelerinden biridir. Eski Türkçeden beri yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (bk. Clauson 1972; 643-644).

Çok kullanılan bu kelime zaman içinde siyah anlamının dışında *fakir*; *uğursuz* (Nişanyan 2003;215), *sıradan* (**kara bodun** ‘the ordinary people’ Clauson 1972;643), *kul*, *köle* (Toparlı 2003;127), *ayıp*; *zenci* (Dilçin 1983; 125) gibi birçok anlam kazanmıştır. Ayrıca *kara*’nın “Kara deniz” gibi bazı örneklerde “kuzey” şeklinde sembolik bir anlam ifade ettiğini görüyoruz (bk. Gabain 1968). *Kara* kelimesiyle ilgili olarak bk.Ögel 1991; Tural 1996; Önder 1982; Cemiloğlu 1994.

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

úara bahaú

< Tü. *úara* + Ar. *bahaú* : isim kökü + isim kökü. “abraşlık hastalığının bir türü” (HS, MN, MŞ).

úara: anlamı ve kökeni için bk. **úara aârı**

bahaú: anlamı ve kökeni için bk. **bahaú**

úara baraã

< Tü. *úara* + Ar. *baraã* : isim kökü + isim kökü. “abraşlık hastalığı, sam lekesi” (HS).

úara: anlamı ve kökeni için bk. **úara aârı**

baraã: anlamı ve kökeni için bk. **baraã**

úaraca

< Tü. *úara-ca* :isim kökü-isimden isim yapım eki. “bir göz hastalığı” (M, YTS).

Kara kökünden isimden isim yapma eki *-ca* ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Göze bir pus inmesi veya gözün bulanık görmesinden dolayı böyle bir terim türetilmiş olmalıdır.

úara: anlamı ve kökeni için bk. **úara aârı**

úaraâı

< Tü. *úara-âı* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “tavuk karası, gece görememe” (M).

Eski Türkçede kelime *úaraâu* ‘siyah, kara’ (Caferoğlu 1968;167) biçiminde görülmektedir. *Úarañu* ‘karanlık’ (Toparlı 2004;127) biçimi de *úaraâu*’nun bir varyantı olmalıdır.

“Kara, siyah” anlamında olan *úaraâı*’nın burada bir tıp terimi olarak “gece görememe hastalığı” için kullanıldığı anlaşılıyor.

úaramslú

< Tü. *úara-msı-lú* : isim kökü-isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “yüzdeki esmer lekeler” (YTS).

Karamsılık teriminin kara kökünden *-msı* ve onun üzerine *-lık* getirilerek yapıldığı açıktır. Yüzdeki ben veya noktalar *siyahımsı* bir renkte olduğundan bu anlamda *karamsılık* (siyahımsılık) şeklinde ifade edilmiştir.

úara ãu

< Tü. *úara* + *ãub* : isim kökü + isim kökü. “göze inen karanlığa sebep olan su” (BL, K, M, Mif).

úara: anlamı ve kökeni için bk. **úara aârı**

su: anlamı ve kökeni için bk. **aksu**

úara yaraúĀn

< Tü. *úara* + Ar. *yaraúĀn* : isim kökü + isim kökü. ‘sarılık hastalığı’ (Devellioğlu 1995;1160) “sarılık hastalığının bir türü” (HS, KM).

úara: anlamı ve kökeni için bk. **úara aârı**

yaraúĀn: anlamı ve kökeni için bk. **yaraúĀn**

úaróa

< Ar. *úaróa* ‘yara, ülser’ (Devellioğlu 1995,490) (HS, K, M, Mif, MŞ, Tuh, ZM).

úarın aârısı

< Tü. *úar-ı-n* + *aâr-ı-r-ı-â-sı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “karın ağrısı” (KM, MN, TŞ).

úarın : anlamı ve kökeni için bk. **úarın**

aârı : anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

úarın bađlamaú

< Tü. *úar-ı-n* + *ba-â-la-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki).
“kabız yapmak” (BL, KM, MN, MŞ, YTS).

úarın: anlamı ve kökeni için bk. **úarın**

bađlamaú : anlamı ve kökeni için bk. **bađarsuú bađlamaú**

úarın burmaú

< Tü. *úar-ı-n* + *bur-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “karın ağrımak, sancılanmak” (MŞ).

úarın: anlamı ve kökeni için bk. **úarın**

burmaú: anlamı ve kökeni için bk. **burmaú, buru**

úarın bükülmek

< Tü. *úar-(ı)n-ı* + *bük-ü-l-mek*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “karın ağrımak” (YTS). krş. **karın burmak**

úarın: anlamı ve kökeni için bk. **úarın**

Bükülmek kelimesinin Eski Türkçeden beri kullanılan *bük-* ‘bükme’ (Caferoğlu 1968;56) kökünden *-l* ve *-mek* ile yapıldığı oldukça açıktır. Burada önemli olan bu fiilin anlamıdır. Burada *bükülmek*, “burmak, sancılatmak” anlamında kullanılmaktadır.

úarın geçmek

< Tü. *úar-ı-n* + *keç-mek* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapma eki (mastar eki). “ishal olmak, bağırsağın gevşemesi” (BL, KM, MŞ). krş. **içi gitmek**

úarın: anlamı ve kökeni için bk. **úarın**

Geçmek kelimesi Eski Türkçede *keçmek* ‘geçmek’ (Caferoğlu 1968; 103) biçiminde karşımıza çıkan bir kelimedir. Kelime başı *k*’lerin Oğuz Türkçesinde *g*’leştiğini biliyoruz.

Eyuboğlu’na göre *geçmek*, Eski Türkçede “süre, zaman” anlamındaki “kiç, keç, geç” kökünden gelmekte ve kök anlamı “süreyi doldurmak, gerekli süreyi bitirip istenilen yere varamamak, ulaşamamak, arkada kalmak, süreyi aşmak (Eyuboğlu 2004;272)” anlamındadır.

Eyuboğlu’nun *keç* ‘geç’ isim köküne fiillere gelen *-mek* mastar ekini nasıl getirdiğini açıklaması gerekmektedir. Ayrıca kelimenin kök anlamı olarak gösterdiği “gerekli süreyi bitirip istenen yere varamamak, ulaşamamak vb.” anlamların biraz hayali olarak yakıştırıldığı anlaşılıyor.

Bize göre *geçmek* fiilinde önemli olan bir yerden bir yere gitmektir. Bu fiilde hareket ön plandadır, zaman ise ikinci sıradadır. Fiilin zamanla ilgisinin ancak dolaylı olarak kurulabileceğini düşünmülmekteyiz. Zaten Clauson’un eserinde iki farklı *geç-* madde başı görmekteyiz. Bunlardan biri “gitmek” anlamında, diğeri ise “geç kalmak” şeklindedir (bk. Clauson 1972; 693-694).

Buna göre Eyuboğlu’nun Türkçedeki iki farklı fiili birbiriyle karıştırdığı anlaşılmaktadır.

úarın işletmek

< Tü. *úar-ı-n* + *iş-le-t-mek* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “bağırsakları işletmek” (KM, MŞ).

úarın : anlamı ve kökeni için bk. **úarın**

İşletmek kelimesinin *iş* kökünden *-le* ile fiil, *-t* ile tekrar fiilden fiil yapıldığı anlaşılıyor.

úarın yürütmek

< Tü. *úar-ı-n* + *yür-ü-t-mek* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “ishal olmak” (KM).

úarın : anlamı ve kökeni için bk. **úarın**

Yürütmek kelimesinin *yor* ‘yol’ kökünden geldiği anlaşılıyor. *Yor* kökünden *-u* ile *yoru-* biçiminde fiil yapılmıştır. Baştaki *y* sesinin etkisiyle ünlülerde bir incelleme olduğu görülüyor.

Yor kelimesinin *yol* anlamında kullanıldığını Eski Uygur Türkçesindeki *yorçı* ‘kılavuz, rehber, yol gösterici’ (Gaferoğlu 1968;302) biçimi bize göstermektedir.

úarın úabartmaú

< Tü. *úar-ı-n* + *úab-ar-t-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki matar eki. “peklilik vermek, şişkinlik yapmak” (MŞ).

úarın: anlamı ve kökeni için bk. **úarın**

Kabartmak kelimesini Eski Uygurcada *kaparmak* ‘kabarmak’ (Caferoğlu 1968;166) biçiminde görüyoruz. Bu durum *kabarmak* ile *kap* ‘kap, paket’ arasındaki ilişkiye ışık tutmaktadır. Zaten Clauson , *kabar-* kelimesinin *kab* kökünden geldiğini belirtmiştir (bk. Clauson 1972;585).

Buna göre *kabar-* biçimi *kap ermek* ‘olmak’ şeklinde oluşmuş ve daha sonra *kap ermek* > *kaparmak* > *kabarmak* biçiminde bir gelişim takip etmiş olabilir.Çünkü bir şeyin kabı

içindeki nesneye göre daha büyük, geniş ve şişkin olmak zorundadır. Böyle bir ilişkiden hareketle *kabarmak* kelimesinin kökünün *kap*'a bağlanabileceği mantıklıdır.

İkinci bir ihtimal olarak *kabarmak*, *kaba* ‘kalın, kabarık, yoğun, şişkin ’ (Nişanyan 2003;204) köküne de bağlanabilir. Bu durumda *kaba ermek* > *kabarmak* veya *kaba-r-mak* biçiminde bir izah getirebiliriz.

Ayrıca biz *kaba* (veya *gebe*) kelimesinin de *kap* ile bağlantısının kurulabileceğini, *kaba* biçiminin de *kap*'ın bir türevi olduğunu düşünüyoruz.

úaruca gemüginüñ ãnuú

< Tü. *úaru-ca* + *kemdi-k--i-nüñ* + *ãn-u-ú-ı* : isim kökü-isimden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki-ilgi hâli eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “üst kol, pazu kemiğinin kırığı” (CH 183b-2).

Karaca, *karıca*, *karuca* biçimleri Eski Anadolu türkçesinde “pazu” anlamında kullanılan bir kelimedir (bk. Dilçin 1983;12). Kelimeyi Eski Kıpçakçada *karıça* ‘kolun omuzdan alt yanı’ (Toparlı 2003;128) biçiminde görüyoruz.

Türk lehçelerinden Karaçay- Malkar Türkçesinde *karı* kelimesi “kolun omuzla bilek arasında kalan kısmı (Tavkul 2000; 244)” biçiminde, Kırgız Türkçesinde “kolun dirsekten omuza kadar olan kısmı ve bir metre kadar uzunluk ölçüsü (Yudahin 1994; 408)” anlamlarında görülmektedir.

Buna göre *karuca* biçimi *karı* ‘kolun omuzla bilek arasında kalan kısmı’ kökünden isimden isim türeten *-ca* ile yapılmış bir kelimedir.

gemük: anlamı ve kökeni için bk. **kemük**

ãnuú: anlamı ve kökeni için bk. **ãnuú**

úããru'l-èayn

< Ar. *úããru'l-èayn* “uzağı görememe, miyopi” (M).

úasuú aàrısı

< Tü. *úas-u-ú* + *aà-ı-r-ı-à-sı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “kasıkta görülen ağrı” (MN).

úasuú : anlamı ve kökeni için bk. **úasuú**

aàrı : anlamı ve kökeni için bk. **aàrı**

úasuú üaşı

< Tü. *úas-u-ú* + *üaş-ı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kasıkta çıkan yumruca bez” (M, YTS).

úasuú : anlamı ve kökeni için bk. **úasuú**

Taş, Türkçenin çok eski dönemlerinden bugüne kadar kullanılan bir kelimedir. Bugünkü Türk lehçelerinde de değişik ses biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Eren 1999.

úasuú yarılmaú / yaruàı

< Tü. *úas-u-ú* + *yar-ı-l-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “fitık” (CH, HS, MN, YTS).

úasuú : anlamı ve kökeni için bk. **úasuú**

Yarıl- fiilinin Türkçe *yar-* ‘kırmak, yarmak, parçalamak, ayırmak’ (Caferoğlu 1968;288) kökünden geldiği ve fiilden fiil yapan *-(ı)l* ile yapıldığı açıktır.

úatı baş ağrısı

< Tü. *úat-ı-â* + *ba-ş* + *aâ-ı-r-ı-â-sı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “şiddetli baş ağrısı” (CH 153a-17).

Katı kelimesini Eski Türkçede *katıg* (Clauson 597-598 ve Caferoğlu 1968;171) biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Türkçe *kat-* ‘eklemek, katmak; sertleşmek, katılaşmak; karıştırmak, takatsızlaştırmak’ (Caferoğlu 1968;171) kökünden fiilden isim yapan *-(ı)g* ile oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde keli sonundaki *-g*’lerin düşmesi sonucunda *katıg* > *katı* biçiminde bir gelişim izlemiştir (bk. Clauson 1972; 597-598; Eren 1999;217; Nişanyan 2003;221).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş**

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

úatı yıl ìúunmaú

< Tü. *úat-ı-â* + *yıl* + *ìú-u-n-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “sert, soğuk yel etkilemek” (KM).

úatı : anlamı ve kökeni için bk. **úatı baş ağrısı**

yıl: anlamı ve kökeni için bk. **yel**

ìúunmaú: anlamı ve kökeni için bk. **doúunmaú**

úatı yorgunluú

< Tü. *úat-ı-â* + *yor-ı-âun-luú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “aşırı yorgunluk” (CH).

úatı: anlamı ve kökeni için bk. **úatı baş ağrısı**

Yorgunluk kelimesi Türkçe *yori-* ‘yürümek, gitmek, hareket etmek’ (Caferoğlu 1968; 302) kökünden fiilden isim yapan *-gun* ve *-luk* ekiyle yapıldığı düşünülebilir. *Yori-* fiilindeki *ı* ünlüsünün düştüğü görülüyor. Daha önce *yor* ile *yol* kelimelerinin aynı anlamda olduğuna değinmiştik (bk. **úarın yürütmek**). Buna göre *yoru-* fiilini de *yol* anlamında bir *yor* isim kökünden geldiğini belirtelim.

Yorgunluk yürümek sonucunda yaşanan bir durumun adıdır. Zamanla bu kelimenin anlamında bir genişleme olmuş ve sadece yürüme sonucunda değil, her hareket sonrasında yaşanan beden ve ruhsal verimsizlik, güçsüzlük durumunun adı olmuştur.

úaièu’l-bÀh

< Ar. **úaièu’l-bÀh** “erkeklerde cinsel gücün zayıflaması” (MŞ).

úaièu’l-emèÀ

< Ar. **úaièu’l-emèÀ** “bağırsak düğümlenmesi” (HS).

úavlamaú

< Tü. **úap-la-maú** : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “deri soyulması” (MŞ, YTS).

Kavlamak kelimesinin kökeni *kav I* ‘hav, kumaştaki ince tüy’ ve *kav II* ‘kavlamış yılandan çıkan deri’ (Dilçin 1983;130) olmalıdır. Hatta bu *kav* kelimesinin de *kap*’a götürülmesi kanaatindeyiz. Çünkü *kavlamak* kelimesinde bir şeyin kabından sıyrılması, soyulması söz konusudur. *Kaplamak* ‘her yanını örtmek, çepeçevre sarmak, bir kabın kılıfın içine almak vb.’ ile aynı kelime olduğunu düşündüğümüz *kavlamak* ‘kabarıp dökülmek, soyulmak’ fono-semantik başkalaşma sonucu bu hali almıştır. Böylece aynı kelime iki farklı ses ve anlamda karşımıza çıkmış olabilir kanaatindeyiz. Fono-semantik başkalaşma için bk. Kara 2004.

úavuú ağrısı

< Tü. *úav-u-ú* + *aâ-ı-r-ı-â-sı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “mesane ağrısı” (KM).

úavuú: anlamı ve kökeni için bk. **úavuú**

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

úavuúdan ùş çúarmaú

< Tü. *úav-u-ú-dan* + *ùş* + *ùş-ı-ú-ar-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-uzaklaşma hali eki + isim kökü + isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “mesaneden taş çıkarmak” (CH 100a-11).

úavuú: anlamı ve kökeni için bk. **úavuú**

ùş : anlamı ve kökeni için bk. **ùş**

çúarmaú : anlamı ve kökeni için bk. **çúuuú**

úayàu

< Tü. *úaê-àu* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “kaygı” (MŞ, Tuh, YTS, ZM).

Kaygu kelimesini Eski Türkçede *úaêàu* ‘sorrow, grief, care, anxiety’ (Clauson 1972;598-599) biçiminde görüyoruz.Clauson’a göre kaygı kelimesi *úaê-* kökünden gelmektedir.

Hamilton’un notlarında kelimenin kökeni şöyle açıklanmaktadır: “**kad-* ‘bunaltmak, bükme, boyun eğdirmek’ (?) + ‘elverişli, uygun’ anlamındaki gelecek zaman sıfat-fiil eki –*gu* (Hamilton 1998;178).”

úayàulu

< Tü. *úaê-àu-lâ* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “kaygılı” (HS, MŞ, YTS).

Kelimenin *úayâu* biçiminden *-lâ* > *-lu* ile yapıldığı açıktır.

úaêâu : anlamı ve kökeni için bk. *úaêâu*

kekegü

< Tü. *kek-e-gü* : isim kökü (yansıma kök)-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “kekeme, kekeç, pepeme” (BL, YTS).

Kekegü'nün ses yansımali bir kelime olduğu anlaşılıyor. Konuşma bozukluğu olan insanların kelime başındaki heceleri birkaç kez tekrar ettikleri görülmektedir.

Bugün *kekegü* yerine *kekeme* biçimi kullanılıyor. Her iki biçimin de yansımadan türetildiğine dikkat etmek gerekir.

Bu terimin oluşmasında kişilerin çıkardığı sestem hareket edilmiştir. Zaten bu hastalık konuşma ile ilgili bir düzensizlik, bozukluk durumudur.

kel

< Far. *kel* ‘keçel manasınadır ki başı kılısız demektir’ (Öztürk 2000;415) “kel” (BL, MŞ).

kelebü'l-kelb

< Ar. *kelebü'l-kelb* “kuduz hastalığı” (M).

kemre

< Tü. *kemir-e*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki (kalıplaşmış bir zarf-fiil eki olabilir). “gübre; yara ağzındaki kabuk” (YTS).

Bu kelimenin *kemir-* fiiliyle ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Yaranın üzerindeki kabuk sert bir kabuk oluşturduğu için böyle isimlendirilmiş olabilir. Hayvanların barındığı yerlere yapışan ve orada sertleşip kuruyan hayvan gübresi de aynı adla anılmaktadır. Bu durum kurumuş gübre ile yara kabuğu arasındaki benzerlikten dolayıdır.

kesel

<Ar. *kesel* ‘gevşeklik, tenbellik, uyuşukluk’ (Devellioğlu 1995;510) “uyuşukluk, bıkkınlık” (HS 44b).

úran

< Tü. *úir-an* : fiil kökü-fiilden isim yapım (sıfat-fiil) eki. “öldürücü hastalık salgını” (YTS).

Kıran girmek “ öldürücü hastalık salgını musallat olmak” (Dilçin 1983;137) biçiminde kullanıldığını belirtelim.

Úiran kelimesinin Türkçede birçok anlamı bulunan *úir-* ‘mahvetmek, parçalamak, öldürmek vb’ kökünden *-an* ile yapıldığı oldukça açıktır. Buna göre *úiran* kelimesi “öldüren, kırıp geçiren hastalık” anlamında türetilmiş bir kelimedir.

úısır

< Tü. *úıs-ı-r* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “kısır” (BL).

Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir. Türk lehçelerinde de yaşamaktadır (bk. Eren 1999;239).

Clauson’a göre *kıs-* kökünden gelmektedir. Poppe ise *kısır*’ın *kız*’dan *-sız* ekiyle yapıldığı görüşündedir (bk. Eren 1999;239).

Eren’in de Clauson’un görüşüne katıldığı anlaşılmaktadır.

úizamúú

< Tü. *úiz-ı-l-amuú* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “kızamık” (BL, MŞ).

Kızamuk ‘kızamık’ (Caferoğlu 1968;178) kelimesini Eski Türkçeden itibaren görüyoruz. *Divanü Lügati’t-Türk*’te *kızlamuk* ‘kızamık’ (Atalay 1999;327) biçiminde geçmektedir.

Clauson *kızlamuk* kelimesinin *kızıl*’dan türediğini belirtmektedir (bk. Clauson 1972;684). Hasan Eren de kelimenin kökeniyle ilgili olarak “Türkçe *kızıl* kökünden geldiği açıktır. Türkçede *-mık (-mik)*, *-muk (-mük)* ekiyle yapılmış birçok türev vardır. Orta Türkçede geçen *kızlamuk* biçimindeki *-l*-nin erken bir çağda düştüğü anlaşılıyor. Çağdaş diyalektlerde kızamığa benzer bir hastalığa verilen *karamık* adı da *-mık* ekiyle yapılmış bir türevdir (Eren 1999;242).” demektedir.

úızıl: anlamı ve kökeni için bk. **úızıl baàarsuú**

úızılıú

< Tü. *úiz-ı-l-cıú* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “kızılılık hastalığı, hafif kızamık” (MŞ, YTS).

Kızıl kelimesinden *-cık* ile yapıldığı açıktır. Hafif bir kızamık hastalığı olduğu için hastalığın vücuttaki belirtisi de *kızamık*’a göre daha az görülmektedir. Adeta hastalığı tam tarif etmek için “hafif kızamık” anlamında *kızılılık* adı verilmiştir.

Bu terimde de hastalığın belirtisinden, vücutta oluşturduğu görüntüden hareket edildiği anlaşılmaktadır.

úızıl: anlamı ve kökeni için bk. **úızıl baàarsuú**

úzıl demregü

< Tü. *úz-ı-l* + *temir-egü* : fiil kökü-yardımcı ses-fiiden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki. “bir tür temriye hastalığı” (CH 166a-2).

úzıl: anlamı ve kökeni için bk. **úzıl baàarsuú**

demregü: anlamı ve kökeni için bk. **demregü**

kirpik dökülmek

< Tü. *kirpi-k* + *tök-ü-l-mek* : isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “kirpik dökülmesi, ulcerative ble-pharitis” (M, Mif).

kirpik: anlamı ve kökeni için bk. **kirpik**

Dökülmek kelimesinin *dök-* kökünden *-(ü)l* ve mastar eki *-mek* ile türetildiği oldukça açıktır.

kirpük egildügi

< Tü. *kirpi-k* + *eg-i-l-dük(g)-i* : isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kirpiklerin ters dönmesi” (CH 25a-3).

kirpik: anlamı ve kökeni için bk. **kirpik**

Egildügi kelimesinin Türkçe *eg-* kökünden fiilden fiil yapan *-(i)l* ve sıfat-fiil eki *-dük* ile onun üzerine gelen iyelik eki *-i*'den oluştuğu açıkça görülmektedir.

úolaú

< Tü. *ç ol-aú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “çolak” (YTS).

Sadece *Tarama Sözlüğü*'nde yer alan *kolak I* ‘çolak’ (Dilçin 1983;142) kelimesinin tek kolu sakat olanlar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi bu durum için

kullanılan genel kelimeimiz *çolak* biçimindedir ve *çol-*‘sakatlanmak’ kökünden gelmektedir (bk. Eren 1999;97). Anadolu Türkçesinde *çol-* ‘sakatlanmak’ kökü unutulduğu için halk etimolojisi ve bulaşma yoluyla *çolak* yerine bilinen bir kelime olan *kol*’dan *kolak* biçimi türetilmiş olmalıdır.

úoñáú

< Tü. *úoñ-áú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “saçta olan kepek ; gözbebeği yerindeki aklık, pus; yaraların sert kabuğu” (KM, M, MŞ, YTS).

Bu kelimenin *kon-* ‘yerleşmek’ kökünden *-ak* eki ile türetildiği anlaşılıyor. Bu terim gelip geçici durumlar, yani konuk olup geri giden durumlar için kullanılmaktadır.

Saçtaki kepek ve gözdeki aklık genellikle doğumdan sora ortaya çıktığı için “sonradan gelen, konuk” biçiminde bir anlayıştan hareketle bu adlandırma yapılmıştır.

köpricek gemügi ãnmaú

< Tü. *köp-ü-r-ü-g-cek + kemdi-k-i + ã-n-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki –isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “boyun kemiği kırılmak” (CH 177b-5).

köpricek kemügi: anlamı ve kökeni için bk. **köpricek kemügi**

ãnmaú : anlamı ve kökeni için bk. **ãnmaú**

kötürüm

< Tü. *köti-r-ü-m* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “kötürüm, yatalak” (BL, MŞ).

Divanü Lügati’t-Türk’te *kötrüm* “üzerinde oturulan kerevet, dükkan, seki (Atalay 1999;368)” anlamında kullanılmaktadır. Eski Kıpçakçada *kötrem* ‘eli ayağı tutmayan’ (Toparlı 2003;160) ve *kötürem* ‘zayıf- cılız’ (Toparlı 2003;160) şeklinde görülmektedir.

Bize göre *kötürüm* kelimesinin kökü *köti-* ‘yükselmek, çıkmak, kalkmak, binmek’ (Caferoğlu 1968;118) fiili olmalıdır. *Köti-* kökünden *-r* ile fiilden fiil ve daha sonra *- (ü)m* ile fiilden isim yapılmıştır.

Buna göre *kötürüm* kelimesinin çıkış anlamı Kaşgarlı’nın belirttiği gibi “üzerinde oturlan kerevet, sedir” şeklindedir. Kelimenin “yatalak, yerinden kalkamayan” anlamı daha sonra oluşmuştur. Çünkü yatalak olan insan kerevet ve sedire mahkumdur. Zaten *kötürüm* yanında *kötürümlük* biçiminin kullanılması da bunu göstermektedir.

kötürümlük

< Tü. *köti-r-i-m-lik* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “kötürüm olma durumu” (MŞ).

Kötürüm ‘üzerinde oturlan kerevet, sedir’ kelimesinden *-lik* ile türetildiği açıktır. *Kötürüm* ‘sedir’e mahkum olana *kötürümlük* denilmesi anlam olarak oldukça mantıklıdır. Yerinden kalkamayan, yatalak hastalar için kullanılan bir terimdir.

kötürüm: anlamı ve kökeni için bk. **kötürüm**

kötürüm olmaú

< Tü. *köti-r-ü-m + bol-maú* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “kötürüm, yatalak olmak” (CH 41b-11).

kötürüm: anlamı ve kökeni için bk. **kötürüm**

úuduz

< Tü. *úutur-u-z* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “kuduz hastalığı” (KM, MŞ, TŞ, YTS).

Eski Türkçede *kutuz* (bk. Clauson 1972;608) biçiminde karşımıza çıkan kelime *kutur-* ‘delirmek, kudurmak, şuurunu kaybetmek’ (Caferoğlu 1968;190) ile aynı köktendir.

Marcel Erdal kelimenin kökeniyle ilgili olarak “*kýtuz* ‘a mad dog’ < **kýtur-(u)z* (Erdal 1991;323)” demektedir.

Eyuboğlu'na göre de *kudurmak* kelimesi *kutuz* 'yaban sığırı' (Atalay 1999;390) kelimesi ile ilgilidir. Buna göre *kudurmak* "azıtmak, kendinden geçmek, saldırgan olmak (Eyuboğlu 2004;444)" anlamındadır.

Yaban sığırı anlamındaki bir kelimenin hastalık adı olarak kullanılmasının tartışmalı bir konu olduğunu belirtelim..

úuduz it ùaladıđı

< T. *úutur-u-z* + *it* + *ùla-duđ-ı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-teklilik 3. şahıs iyelik eki. "kuduz köpek ısırması" (KM).

úuduz : anlamı ve kökeni için bk. **úuduz**

it : anlamı ve kökeni için bk. **it dirseği**

Tala- fiilini Eski Türkçede *tala-* 'yağma ve talan etmek' (Caferoğlu 1968;221) biçiminde görüyoruz. Yine Eski Türkçedeki *talım* 'hırsız, yırtıcı, yağma, cenk' (Caferoğlu 1968; 221) kelimesi de bu köktendir.

úuduzl

< T. *úutur-u-z-l* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. "kuduz hastalığına yakalanmış kimse" (Mş, Tş).

Kuduz kelimesine *-lık* eki getirilerek yapıldığı oldukça açıktır. Burada *-lık* ekinin kattığı anlam oldukça ilginçtir. Bugün Türkiye Türkçesinde *-lık* ekinin böyle bir kullanımı yoktur (Zülfikar 1991;110-112). Hastalık ismine gelerek "bu hastalığa yakalanan kimse" anlamı türetmesi dikkat çekicidir.

úuduz: anlamı ve kökeni için bk. **úuduz**

úulÀè

< Ar. *úulÀè* ‘inci çiçeği, ağızda hararet kabarcığı’ (Toparlı 2000;697) “ağız ağrısı, ağız ve dilde meydana gelen yaralar, tabak” (CH, KM).

úulaú ağırlığı

< Tü. *úul-àak* + *aàır-hú (à)-ı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki – teklik 3. şahıs iyelik eki. “kulağın az duyması” (BL, CH, KM).

úulaú: anlamı ve kökeni için bk. **úulaú**

Agırlık kelimesinin *agır* kökünden *-lık* ile yapıldığı açıktır. *Agır* kelimesinin Türkçede değişik anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Burada *agır* kelimesi “güç işitme” anlamında kullanılmıştır. *Agır* kelimesinin anlamları için bk. Parlatır vd. 1998;34-35.

úulaú aàırısı

< Tü. *úul-àak* + *aà-ı-r-ı-à-sı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “kulakta olan ağrı, kulak ağrısı” (CH, HS, KM, MŞ).

úulaú: anlamı ve kökeni için bk. **úulaú**

aàırısı: anlamı ve kökeni için bk. **aàırısı**

úulaú cirÀóati

< Tü. *úul-àak* + Ar. *cirÀóat* + Tü. *-i*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kulak akıntısı” (CH, Müc).

úulaú: anlamı ve kökeni için bk. **úulaú**

úulaú çinlemek

< Tü. *úul-âak* + *çin-le-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü (yansıma kök)-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “kulak çınlaması” (KM, TŞ).

úulaú: anlamı ve kökeni için bk. **úulaú**

Çinlemek kelimesinin ses taklidi *çin* kökünden isimden fiil yapan *-le* ve matar eki *-mek* ile yapıldığı açıktır.

úulaú gicisi

< Tü. *úul-âak* + *kici-g-si* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kulak kaşınması” (CH 161b-1).

úulaú: anlamı ve kökeni için bk. **úulaú**

gici: anlamı ve kökeni için bk. **gici**

úulunc

< Ar. *kulunc* ‘bağırsak ağrısı, bağırsaklarda peyda olup omuz başlarına ve vücuda gelen bir ağrı’ (Devellioğlu 1995;527) “bir tür sancı, kramp” (HS, KM, M, Mif, MN, MŞ, Müc, TŞ, ZM).

úumÿr

< *úumÿr* “göz kamaşması, bir çeşit göz hastalığı” (M).

kÿr

< Far. *kÿr* “kör” (K).

úuranitus

< Yun. *úuranitus* “beyin iltihabı” (TŞ).

úurd eşeni / úurdeşen

< Tü. *úurt* + *eş-en-i* : isim kökü (ses yansımali kök) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kurdeşen hastalığı” (BL, Mif, MŞ, YTS).

Kaşıntılı bir deri hastalığı olan *kurdeşende*, insanın derisinin kurtlandığı anlaşılmaktadır. Bu durumda küçük kurtçuklar insanın derisini eşmektedirler. Bu durumun adeta bir özeti biçiminde bir isimlendirme yapılarak hastalığın adı “kurdeşeni” olarak tespit edilmiştir. Zamanla kelime sonundaki *-i* eki düşerek kelime *kurdeşen* şeklini almış ve bugün de böyle kullanılmaktadır.

Gagavuz Türkçesinde *kurdeşin* ve *kurdeşen* ‘kurdeşen, deri hastalığı, döküntü’ (Baskakov 1991; 155) biçimlerinde kullanılmaktadır.

Kurt kelimesi “böcek, kurt (Caferoğlu 1968;188); solucan soyundan hayvanlar (Atalay 1999;383)” anlamında kullanılırken Oğuzlar *börü* ‘yırtıcı hayvan’ yerine de kurt demeye başlamışlardır. Bu durumun bir tabudan kaynaklandığı anlaşılmaktadır (bk. Eren 1999;269).

Eşmek kelimesinin “kazmak” anlamında kullanıldığı bilinmektedir (bk. Clauson 1972;225).

úursaú ağrısı

< Tü. *úuruà-saú* + *aà-ı-r-ı-à-sı* : isim kökü-isimden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “ mide ağrısı” (CH, ZM).

úursaú: anlamı ve kökeni için bk. **úursaú**

aàrı: anlamı ve kökeni için bk. **aàrı**

úurluàan

< Tü. *úur-la-àan* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “dolama, etyaran” (MŞ, TŞ, YTS).

Hasan Eren’in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*’nde bu kelime “**kurlugan** ‘dolama, etyaran’. Kökünü bilmüyoruz. (Eren 1999;268)” biçiminde açıklanmıştır.

Kelime *Tarama Sözlüğü*’nde *kurlagan, kurlagun, kurlugan, kurlugaz, kurlagun* ‘dolama, etyaran’ (Dilçin 1983;148) biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Clauson, sözlüğünde “kuşakla sarmak” anlamında *kurla-* biçimine yer veriyor ve **ol kaftanıg kurladı** örnek cümlesini kaydediyor (Clauson 1972;659). *Divanü Lügati’t-Türk*’te *kurla-* ‘kuşak yapmak ve bağlamak’ (Atalay 1999;382) kelimesi bulunmaktadır.

Tarama Sözlüğü’nde *kurla* ‘kez, defa, kere, kat, derece’ (bk. Dilçin 1983;148) kelimesine rastlıyoruz.

Eski Kıpçakçada *kur iv* ‘defa, kez, kere’ (Toparlı 2003;163) ile *kurla* ‘defa, kez, kere’ (Toparlı 2003;164) kelimelerinin aynı anlamda kullanıldığını görüyoruz.

Şor Türkçesinde *kayış kur* ‘kemer’ (Akalin 1999;72) biçiminde bir ikileme ile karşılaşlıyoruz.

Kısâsü’l-Enbiyâ’da *kurlıg* ‘kuşaklı, kemerli’ ve *kurşâ-* ‘kuşamak, kuşak sarmak’ (Ata 1997;401) ; *Mukaddimetü’l-Edeb*’de *kurlu* ‘yaşıt, eşit derecede’ (Yüce 1993;152) kelimelerinin de konuyla ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

Kurlagan kelimesi *Lehce-i Osmanî*’de “et yaran, dolamanın şedidi, taun hasbesi, kurlagan *bk.* et yaran (Toparlı 2000;255)” biçiminde yer almaktadır.

Şemseddin Sami ise eserinde *kurlagan* için “dolama nevi, et yaran, domuz burnu (Ş. Sami 1989;1096)” demektedir.

Türkçe Sözlük'te aynı kelime “**kurlağan** is. tıp Etyaran (Parlatır vd. 1998;1411)” şeklindedir.

Bize göre bu kelime Eski Türkçe *kur* ‘kemer, toka; sıra, silsile’ (Caferoğlu 1968;187) köküyle ilgilidir. Bu *kur* kökü Türkiye Türkçesinde bugün *kuşak* (> *kur-şak*) ve *uçkur* (> *iç-kur*) kelimelerinde yaşamaktadır (bk. Eren 1999;421). Hacıeminoğlu’na göre *kur* ‘kemer’ kelimesi *ku*-‘bağlamak’ kökünden *-r* ile yapılmıştır (Hacıeminoğlu 1992;29-30).

Kurla ‘kez, defa, kere, kat, derece’ (bk. Dilçin 1983;148 ve Toparlı 2003;164) kelimesinin de bu *kur* köküyle ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Zaten Eski Kıpçakçada *kur* iv ‘defa, kez, kere’ (Toparlı 2003;163) ile *kurla* ‘defa, kez, kere’ (Toparlı 2003;164) kelimelerinin aynı anlamda karşımıza çıkması da bunu göstermektedir.

Bize göre *kurlağan* kelimesi *kur* ‘kemer’ kökünden isimden fiil yapan *-la* ve sıfat-fil eki *-gan* ile yapılmış bir biçimdir. *Kurlağan* kelimesi aslında bir sıfat iken nitelediği ismin düşmesi sonucunda bu şekilde kalıplaştığı anlaşılmaktadır. Bu kelime “kurlağan nesne, şey” gibi düşünülmelidir. Bir hastalık ismi olduğu için doğal olarak “kurlağan hastalık, yara, çıban” olarak düşünülebilir.

úurt

< Tü. *úurt*: isim kökü (ses yansımali kök). “bağırsakta meydana gelen küçük kurtlar” (BL, CH, EM, K, KM, MŞ, TŞ, Tuh, ZM).

úurt : anlamı ve kökeni için bk. **úurd eşeni**

úurtcuàaz

< Tü. *úurt-cuàaz* : isim kökü (ses yansımali kök)-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “kutçuk, küçük kurt” (HS, MŞ).

úurt : anlamı ve kökeni için bk. **úurd eşeni**

úuru

< Tü. *úuru-â* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “kuru, kurumuş; felçli, hayatiyetini kaybetmiş” (BL).

Eski Türkçede *kurug* ‘kuru’ (Caferoğlu 1968; 188) biçiminde karşımıza çıkan, g sesinin düşmesi sonucunda *kuru* biçimine dönüşen kelimenin “felçli” anlamında kullanılması anlam bilimi açısından oldukça mantıklıdır.

úuru el

< Tü. *úuru-â* + *el* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “felçli el; çolak.” (BL).

úuru: anlamı ve kökeni için bk. **úuru**

el: anlamı ve kökeni için bk. **el**

úuruçuú

< Tü. *úuru-â-çuú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “göz çeperlerinde oluşan kuru çapak” (BL).

Gözde oluşan çapaklar için “küçük kuru” anlamında *kuruçuk* adının verildiği anlaşılıyor. Eski dönemde küçültme eklerinin kelime yapımında çok işlek olarak kullanıldığı görülmektedir.

úuru òastalú

< Tü. *úuru-â* + Far. *òaste* + Tü. *-lú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki. “verem” (YTS).

úuru: anlamı ve kökeni için bk. **úuru**

òastalú: anlamı ve kökeni için bk. **òastalú**

úurýn

< Ar. **úurýn** ‘zamanlar, devirler, çağlar; boynuzlar’ (Develliođlu 1995;528) (MŞ).

úuru öksürük

< Tü. **úuru-à** + **ös-kür-ü-k** : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki . “kuru öksürük” (HS, KM).

Ağızdan veya burundan herhangi bir akıntının çımadığı öksürük türü için böyle bir terim kullnıldığı anlaşılmaktadır.

úuru: anlamı ve kökeni için bk. **úuru**

öksürük: anlamı ve kökeni için bk. **öksürük**

úuru uyuz

< Tü. **úuru-à** + **uêuz** : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “uyuz hastalığının bir türü” (KM, Müc).

Uyuz hastalığının sulu, cerahatli, irinli olmayan türü için kullanılmış bir terimdir.

úuru: anlamı ve kökeni için bk. **úuru**

uyuz: anlamı ve kökeni için bk. **uyuz**

úusaàan

< Tü. **úus-aàan** : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “çok kusan kişi” (HS, YTS).

Kus- kökünden *-agan* eki ile yapılmış bir kelime olduğu açıktır. Türkçede *-agan* ekinin *gezegen* ‘çok gezen’, *ivegen* ‘aceleci’ gibi bir işi sürekli ve çok yapan anlamında kelimeler türettiği bilinmektedir.

úuřàulú

< Tü. *úuřàulú* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “endişe içinde, sıkıntılı” (KM, MŞ, TŞ).

Kitâbü’l-Mühimmât’ta kelimenin *kuşkuluk* ‘bölünme, boşluk’ (Özçelik 2001;129) anlamında kullanıldığını belirtmek gerekir. Kelimenin *kuşku* biçiminden dan *-luk ile* yapıldığı açıktır.

úutluca

< Tü. *úut-luà-ca* : isim kökü-isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “veba” (MŞ 33b, 157a, 160b).

Kutluca ‘veba’kelmesinin *kut* ‘kut, saadet, kutlama, takdis, ruh’ (Caferoğlu 1968;185) kökünden *-lu* (< *lig*) ve *-ca* ile yapıldığı açıktır.

Burada asıl üzerinde urulması gereken husus, olumlu bir çağrışım ve anlam taşıyan *kutluca* kelimesinin “veba” gibi çok korkutucu ve ölümcül bir hastalık için kullanılıyor olmasıdır. Biz burada bir *tabu adlandırması* ile karşı karşıya olduğumuzu zannediyoruz. Yani çok korkulan bir hastalık olan veba için iyi bir isim verilerek adeta hastalığın öldürücü etkisi azaltılmak istenmiştir.

Bu tür tabu kelimeler konusu bu çalışmanın hacmini çok aşacağından şimdilik bu kadarla yetiniyoruz.

úutrýb

< Ar. *úutrýb* “malihulya, kara sevda hastalığı” (KM, M).

kümne

< Ar. *kümne* “karasu, glikom, bir tür göz hastalığı” (CH, M, Mif).

laómi

< Ar. *laómi* “istiska (vücutun çeşitli yerlerinde su toplanması) hastalığının bir türü”. (KM, M, MŞ).

laóm-i zÀyid

< Ar. *laóm-i zÀ'id* “bedenin herhangi bir yerinde hastalık sonucu çıkan et parçası” (CH, M).

laúve

< Ar. *laúve* ‘ağız çarpılması’ (Devellioğlu 1995;541) “yüz felci” (HS, KM, M, Mif, MŞ, Müc, Tuh, ZM).

lisergus / liseyergis

< Yun. *lethergio* “bir tür felç, beyin iltihabı” (KM, M, MŞ, ZM).

Mürşid adlı eserde *liyesergis* olarak karşımıza çıkmaktadır (bk. Bayat 2004).

lüknet

<Ar. *lüknet* ‘pelteklik, dil basıklığı, söz söylerken dildeki tutukluk, kekeleme’ (Devellioğlu 1995;555) (K, MŞ).

maède ağrısı

< Ar. *miède* + Tü. *aà-ı-r-ı-â-sı* : isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “mide ağrısı” (M, Mif, TŞ).

maède: anlamı ve kökeni için bk. **mi'de**

aàrı: anlamı ve kökeni için bk. **aàrı**

maède başı

< Ar. *miède* + Tü. *ba-ş-ı* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki -teklik 3. şahıs iyelik eki “mide yarası” (KM).

maède: anlamı ve kökeni için bk. **mi’de**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş2**

maède òastalıđı

< Ar. *miède* + Far. *òaste* + Tü. *-lıú (â)-ı* : isim kökü + isim kökü-isimden isim yapım eki-teklilik 3. şahıs iyelik eki. “mide hastalığı” (Mif, Müc).

maède: anlamı ve kökeni için bk. **miède**

òastalıú: anlamı ve kökeni için bk. **òastalıú**

maède āayruluđı

< Ar. *miède* + Tü. *āayru-lıú(â)-ı* : isim kökü + isim kökü-isimden isim yapım eki-teklilik 3. şahıs iyelik eki. “mide hastalığı” (CH, Müc).

maède: anlamı ve kökeni için bk. **miède**

āayru: anlamı ve kökeni için bk. **āayru**

mafāıllar bertigi

< Ar. *mafāal* ‘oynak yeri, eklem’ (Devellioğlu 1995;561) + Tü. *-ler* + *bert-i-k-i*: isim kökü-çokluk eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklilik 3. şahıs iyelik eki. “eklem yerlerinde olan yaranma, yırtılma” (CH 45a-7).

Bertik kelimesinin Türkçe *bert* ‘yara, bere’ kökünden geldiği açıktır. *Bert* kökünden *-i* ile fiil, daha sonra *-k* ile isim yapılmış olmalıdır. Eski Türkçeden beri kullanıldığı anlaşılmaktadır. Eski Uygur Türkçesinde *bertük* ‘sakat, parçalanmış’ (Caferoğlu 1968;40) biçiminde rastlanmaktadır.

maàã

< Ar. **maàã** “bağırsaklarda meydana gelen bir tür sancı” (MŞ, Tuh).

maómÿm

< Ar. **maómÿm** ‘hummaya, sıtmaya tutulmuş, sıtmalı olan; ateşli, ateşi olan’ (Devellioğlu 1995;569) (MŞ).

maúèad çúması

< Ar. **maúèad** + Tü. **üş-t-k-ma-sı** : isim kökü + isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki. “hemoroid hastalığı” (MŞ).

maúèad : anlamı ve kökeni için bk. **maúèad**

çúmaú: anlamı ve kökeni için bk. **çúuuú**

maúèad renci

< Ar. **maúèad** + Far. **renc** + Tü. **-i** : isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “hemoroid hastalığı” (MŞ).

maúèad : anlamı ve kökeni için bk. **maúèad**

renc : anlamı ve kökeni için bk. **renc**

mÀliöÿlyÀ

< Ar. **mÀliöÿlyÀ** (< Yun. *melankolia*) “deliliğe varan kuruntu, melankoli” (HS, KM, M, MŞ, Müc, Tuh, ZM).

maèÿl

< Ar. **maèÿl** ‘illetli, hastalıklı, sakat’ (Devellioğlu 1995;578) (MŞ).

manúafÀ

< Tü. *ban* + Ar. *úafÀ* : isim kökü + isim kökü. “özellikle atlarda görülen ve isanlara da bulaşabilen öldürücü hastalık, ruam, sakağı” (MN).

Burada *mankafa* teriminin ilk anlamının “büyük baş, kafa” anlamında olduğu anlaşılıyor. *Sakağı* hastalığında da böyle bir belirti olduğu için bu hastalık için *mankafa* terimi kullanılmaya başlamıştır. *Lehçe-i Osmanî*'de *mankafa* ‘Türkide man, manki iri, koca başlı şey, şaşkın, hayran. *mankafa adam* koca baş, sersem (Toparlı 2000;272)’ biçiminde açıklanmaktadır.

Eski Türklerin kışı geçirdikleri yere *Mankışlak* denildiği bilinmektedir. Ayrıca *Dede Korkut Kitabı*'nda *ban* ‘çok süslü altın başlı büyük çadır’ (Ergin 1997;37) biçiminde anlamlandırılmıştır.

Sonuçta *mankafa* teriminin kelime anlamının “büyük kafa” olduğunu, daha sonra bu terimin sakağı, ruam hastalığını karşılar duruma geldiğini, mecazen sersem, budala, anlayışı eksik gibi anlamlar kazandığını söyleyelim. Başlanıçta *ban* biçimindeki kelimenin zamanla *b > m* değişimi sonucunda *man* şekline dönüştüğü görülmektedir.

marao

< Ar. *marao* ‘hastalık, dert, bela, dayanılması güç durum’ (Devellioğlu 1995;580) (CH, HS, KM, M, Mif, MŞ, TŞ, ZM).

mÀaerÀ

< Ar. *mÀaerÀ* ‘kış meviminde göze arız olan ağrısız ve yaşsız bir hastalık’ (Mif).

mario

< Ar. *mario* ‘marazlı, hasta, hastalıklı, sayrı’ (Develloğlu 1995;581) (M).

maârÿè

< Ar. *maârÿè* ‘saralı, sara hastalığına tutulmuş’ (Devellioğlu 1995;584) (KM, MŞ, Tuh, ZM).

mÅşerÀ

< Ar. *mÅşerÀ* ‘a bloody swelling’ (Steingass 1930; 1141) “yüzde ortaya çıkan kan çıbanı” (M, MŞ, TŞ).

maøarrÀt

< Ar. *maøarrÀt* ‘zararlar, ziyanlar’ (Devellioğlu 1995;589) “hastalık; zarar, ziyan, dokunma” (CH, KM, Tuh, ZM).

mecõÿm

< Ar. *mecõÿm* ‘cüzamlı, miskin illetine tutulmuş kimse’ (Devellioğlu 1995;597) (CH, TŞ).

melile ısıtması

< Ar. *melile* + Tü. *ısı-t-ma-sı* : isim kökü + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “insanı zayıflatan ve uzun süren bir çeşit sıtma hastalığı” (TN, Tuh).

mesÀm

< Ar. *mesÀmm* ‘cilt üzerindeki küçük delikler’ (Devellioğlu 1995;624) “küçük delikler biçimindeki cilt hastalığı” (KM, M, TM, Tuh).

mestlik

< Far. *mest* ‘sarhoş’ (Devellioğlu 1995;628) + Tü. *-lik* : isim kökü + isimden isim yapım eki. “hâlsizlik, bitkinlik” (MŞ, ZM).

miède dögüni

< Ar. *miède* + *tög-ü-n-i* : isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “mide yarası, ağrısı” (TM 48b-D).

dögün: anlamı ve kökeni için bk. **dögün**

miède gerilmegi

< Ar. *miède* + *ker-i-l-mek-i* : isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “hazımsızlık, mide şişmesi” (CH 7b-4).

miède renci

< Ar. *miède* + Far. *renc* + Tü. *-i* : isim kökü + isim kökü + teklik 3. şahıs iyelik eki. “mide ağrısı, hastalığı” (TM 42a-12).

miède şişi

< Ar. *miède* + Tü. *şiş-i* : isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “mide şişkinliği” (TM 57a-D).

miède øa’iflığı

< Ar. *miède* + *øa’if* + Tü. *-lú (à)-ı* : isim kökü + isim kökü + isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “mide zayıflığı, yetersizliği” (KM, TM 46b-3).

mismÀri sigil

< Ar. *mismÀri* ‘çivi şeklinde olan’ (Devellioğlu 1995;653) + Tü. *sigöl* : isim kökü + isim kökü. “ayak altlarında çok görülen bir tür siğil” (CH, M).

sigil: anlamı ve kökeni için bk. **sigil**

mismâriyye

< Ar. *mismâriyye* “tepesi pürtüklü biçimde olan bir tür siğil” (M, MŞ).

muèaffin

< Ar. *muèaffin* ‘çürük, mikroplu, mikrop bulaşmış” (M).

muóriú, muóriúa

< Ar. *muóriú, muóriúa* ‘ihrak eden, yakan, yakıcı; yanık’ (devellioğlu 1995;673
“yüksek ateşle beliren, safradan kaynaklanan bir tür sıtma” (KM, TM).

müzmin

< Ar. *müzmin* ‘süreğen, kronik hastalık’ (M, Mif, MŞ).

müzmin göz ağrısı

< Ar. *müzmin* + Tü. *kö-z* + *aâ-ı-r-ı-â-sı* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki
+ fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim
yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “kronikleşen göz ağrısı” (CH 42b-4).

müzmin : anlamı ve kökeni için bk. **müzmin**

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

nâbiye

< Ar. *nâbiye* “yüksek ateşli bir sıtma türü” (CH, Müc, TŞ).

nafaú

< Ar. *nafaú* ‘bitkinlik biçiminde görülen bir hastalık” (TM 46a- D).

nabøı arúun olmaú

< Ar. *nabø* + Tü. -ı + *ar-úun* + *bol-maú* : isim kökü + teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “nabız zayıf atmak” (KM).

Arkun kelimesinin *ar-*‘yorulmak’ kökünden *-kun* ekiyle yapıldığı açıktır.

olmaú : anlamı ve kökeni için bk. aàız olmaú

nafø

< Ar. *nafø* ‘yel’ “bağırsak ve mide gazları” (MŞ).

naffÀø

< Ar. *naffÀø* “mide ve bağırsakta gaza yol açıcı” (MŞ).

nÀfir

< Ar. *nÀfir* ‘nefret eden; korkan, ürken’ (Devellioğlu 1995;796) “sürekli yer değiştiren yel şeklinde bir ağrı” (CH 146b-3).

nafisfis

< Yun. (?)*nafisfis* “inebiyyede bulunan bir hastalık, bir tür göz hastalığı” (M).

nÀfiø

< Ar. *nÀfiø* “aşırı titreme veren bir tür sıtma” (CH, MŞ).

namÀz-bur/ namÀz-burd

< Far. *namÀz-bur* “aptesbozan, bir çeşit bağırsak kurdu” (Mif).

nÀsýr

< Ar. *nÀsýr* “basur, hemoroid” (CH, MŞ).

nav`Asır

< Ar. *nav`Asır* “nasır hastalıkları, nasırlar” (MN).

n`Azile / nezle

< Ar. *n`Azile* ‘belâ, sıkıntı; inme; nezle’ (Devellioğlu 1995;813) (CH, HS, KM, MŞ, Müc, Tuh).

nef`Atat

< Ar. *nef`Atat* “derideki kabarcık, su toplanması” (M).

nefes demi

< Ar. *nefes* + *dem* + Tü. -i : isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “nefes darlığı, astım” (M).

nefes `ırlhâi

< Ar. *nefes* + Tü. *`ırlhâi* : isim kökü + isim kökü-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “nefes darlığı” (CH, MŞ, Müc, TŞ).

`Uarlıú kelimesinin Türkçe *`ırl* kökünden geldiği oldukça açıktır.

nefesini úatı almaú

< Ar. *nefes* + Tü. -i-n-i + *úat-t-â* + *al-maú* : isim kökü + teklik 3. şahıs iyelik eki-zamir n’si-belirtme durumu eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “zor nefes almak, nefes darlığı” (HS 14b).

nefs-i dem

< Ar. *nefs-i dem* “gırtlakta sümüksel zarın kanamasıyla kan tükürme” (M).

nemle

<Ar. *nemle* “vücutta küçük kabarcıklar şeklinde beliren bir cilt hastalığı” (M, Mif, MŞ, Tuh).

nevbetsüz

< Ar. *nevbet* + Tü. *-süz* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “nöbeti olmayan bir sıtma türü” (MŞ).

niúris

< Ar. *niúris* ‘ayak parmaklarında, topuklarda ve mafsallarda meydana gelen ağrılı hastalık’ (Devellioğlu 1995;837) (CH, KM, M, Mif, MN, MŞ, TM, Tuh, ZM).

nisyân

< Ar. *nisyân* “unutkanlık” (HS, KM, MŞ, ZM).

nuüý

< Ar. *nuüý* “şişme, kabarma, yumru, şiş, tümör” (M).

nüzýlü'l-mâ

< Ar. *nüzýlü'l-mâ* “katarakt” (M).

obur

< Tü. *ob-u-r* : fiil kökü-yadımıcı ses-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “çok yemek yiyen kimse” (MN).

Tarama Sözlüğü’ndeki *ob-(op-)* ‘sömürüp yutmak’ ve *obruk* ‘çukur, oyuk’ (Dilçin 1983;159) kelimelerini görüyoruz. Buna göre *obur* kelimesi de *ob-* kökünden *-(u)r* ile yapılmış olmalıdır. Bu durumda da *obur* “her şeyi silip süpüren, yiyip yutan” anlamında türetilmiş bir kelime olmalıdır.

od göynüğü

< Tü. *od* + *köy-ü-n-ü-k-ü* : isim kökü + fiil kökü-yadımıcı ses-fiilden fiil yapım eki-yadımıcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ateş yanığı; iltihaplı kabarcıklar halinde ortaya çıkan ateşli bir deri hastalığı, cemre” (M, MŞ, TŞ, YTS).

oàlan aàrısı

< Tü. *oàul-an* + *aà-ı-r-ı-â-sı* : isim kökü-isimden isim yapım eki (kalıplaşmış çokluk eki) + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs. “doğum sancısı” (BL, CH, YTS).

Oglan kelimesinin bu dönemde kız ve erkek çocuk anlamında kullanıldığı görülüyor. Bu kelimenin anlamında bir daralma meydana gelmiş ve sadece erkek çocuk için kullanılmaya başlanmıştır.

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

oàlan burusu

< Tü. *oàlan* + *bur-ı-â-sı* : isim kökü-isimden isim yapım eki (kalıplaşmış çokluk eki) + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “doğum sancısı” (CH, KM, MŞ, YTS).

oàlan: anlamı ve kökeni için bk. **oàlan aàrısı**

buru: anlamı ve kökeni için bk. **buru**

oğlancuúlar àastalıđı

< Tü. *oğul-an-cuú-lar* + Far. *àasta* + Tü. *-lıú(ğ)-ı* : isim kökü-isimden isim yapım eki (kalıplaşmış çokluk eki)-isimden isim yapım eki (küçültme eki)-çokluk eki + isim kökü-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “havale, ümmü’s-sıbyan, çocuk hastalığı” (HS, KM, TŞ).

Ateşli hastalıklar ve bunun sonucunda meydana gelen havaleler daha çok çocukluk döneminde görüldüğü için bu hastalık için “küçük çocuklar hastalığı” anlamında bir terimin kullanılması oldukça anlamlıdır.

oğlan: anlamı ve kökeni için bk. **oàlan**

àastalıú: anlamı ve kökeni için bk. **àastalıú**

ođlancuúları sünnet itmek

< Tü. *oğul-an-cuú-lar-ı* + Ar. *sünnet* + Tü. *it-mek* : isim kökü-isimden isim yapım eki (kalıplaşmış çokluk eki)-isimden isim yapım eki (küçültme eki)-çokluk eki-belirtme durumu eki + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “sünnet etmek” (CH 96b-10).

oğlan: anlamı ve kökeni için bk. **oàlan**

ođlancuúlar sayruháı

< Tü. *oğul-an-cuú-lar* + *sayru-lú(â)-ı* : isim kökü-isimden isim yapım eki (kalıplaşmış çokluk eki)- isimden isim yapım eki (küçültme eki)-çokluk eki + isim kökü-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “havale, çocuk hastalığı” (TŞ)

oğlan: anlamı ve kökeni için bk. **oàlan**

sayruháı: anlamı ve kökeni için bk. **sayruháı**

oàlan düşürmek

< Tü. *oàul-an* + *tüş-ü-r-mek* : isim kökü-isimden isim yapım eki (kalıplaşmış çokluk eki) + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “çocuk düşürmek”. (KM, MŞ).

oàlan: anlamı ve kökeni için bk. **oàlan**

Rahimdeki çocuğun rahimden dışarı çıkarak ölmesi için *düşürmek* kelimesinin kullanıldığını görüyoruz. Bugün de tıp terimi olarak *düşük* biçimi kullanılmaktadır.

Düşürmek kelimesinin Türkçe *tüş-* kökünden fiilden fiil yapan *-(ü)r* ve mastar eki *-mek* türetildiği oldukça açıktır.

Türkmen Türkçesinde bugün *çaga düşürmek* ‘çocuk aldırmaq, kürtaj yaptırmak’ (Kara 2004b;59) biçimi kullanılmaktadır.

omuz aàrsı

< Tü. *om-u-z* + *aà-1-r-1-â-sı* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “omuz ağrısı, kulunç” (MN).

omuz: anlamı ve kökeni için bk. **omuz**

ağrı: anlamı ve kökeni için bk. **aarı**

omuz başı çıúúú

< Tü. *om-u-z* + *ba-ş-ı* + *üaş-1-ú-ı* : isim kökü-yardımcı ses, isimden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki -teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “omuz çıkığı” (CH 30b-6).

omuz: anlamı ve kökeni için bk. **omuz**

çıúúú: anlamı ve kökeni için bk. **çıúúú**

omuz gemügi çıúúú

< Tü. *om-u-z* + *kemdi-k-i* + *üaş-1-ú-ı* : isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki+ fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki (CH 191a-2).

omuz: anlamı ve kökeni için bk. **omuz**

kemük: anlamı ve kökeni için bk. **kemük**

çıúúú : anlamı ve kökeni için bk. . **çıúúú**

oñurúa aàrsı

< Tü. *oñ-u-r-úa* + *aà-1-r-1-â-sı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “omurga ağrısı” (MŞ).

oñurúa : anlamı ve kökeni için bk. **oñuràa**

aârı : anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

otacı zaòmı

< Tü. *ot-a-â-çıl* + *zaòm* ‘yara’ (Devellioğlu 1995; 1165) + Tü. *-ı* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (meslek yapım eki) + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “hekimin vücutta açtığı yara veya delik, ameliyat yeri” (BL).

otacı: anlamı ve kökeni için bk. **otacı**

oyluú gemüginüñ ânuúı

< Tü. *uê -luú* + *kemdi-k-i-nüñ* + *ânu-u-ú-ı* : isim kökü-isimden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki-ilgi hali eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. (CH 187a-2).

oyluú : anlamı ve kökeni için bk. **oyluú**

gemük : anlamı ve kökeni için bk. **kemük**

ânuúı : anlamı ve kökeni için bk. **ânuúı**

ögi gitmek

< Tü. *ö-g-i* + *kit-mek*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mâstar eki). “kendinden geçmek, bilincini kaybetmek” (HS, MŞ, YTS).

Ög ‘zeka, akıl’ kelimesinin *ö*-‘hatırlamak, düşünmek’ (Caferoğlu 1968;150) kökünden fiilden isim yapan *-g* ile yapıldığı anlaşılıyor.

gitmek : anlamı ve kökeni için bk. **içi gitmek**

ögin getürmek

< Tü. *ö-g-i-n* + *kel-tür-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki-belirtme durumu eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki)-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “bilincini yerine getirmek, aklını başına getirmek” (M, YTS).

ög : anlamı ve kökeni için bk. **ögi gitmek**

getürmek : anlamı ve kökeni için bk. **gicik getürmek**

ög yayınmaú

< Tü. *ö-g* + *ya-ê-ı-n-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki (dönüslülük eki)-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “bayılmak, kendinden geçmek, gaşy” (CH 162b-2).

ög : anlamı ve kökeni için bk. **ögi gitmek**

Yayınmak kelimesini **ya-‘yaymak’* köküne kadar götürmek mümkündür. *Ya-* kökünden *-ê* ile *yaê-* yapılmış ve daha sonra da *-n* ile *yaêın-* > *yayın-* biçimi meydana gelmiştir.

öksürmek

< Tü. *ös-kür-mek* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “öksürmek” (BL, KM, Mif, MŞ, TŞ, Tuh).

Eyuboğlu’na göre *öksürmek* kelimesi *ök* ‘göğüs, yürek’ ve *sürmek* ‘kovmak, uzaklaştırmak, dışarı atmak’ biçimlerinin birleşmesiyle oluşmuştur (Eyuboğlu 2004;526). Eyuboğlu’nun bu açıklaması çok ilginç olduğu için buraya alınmıştır. Bu açıklamaların hiçbir bilimsel değeri yoktur.

Bize göre *aksırmak* gibi *öksürmek* kelimesi de ses yansımali bir biçimdir. *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler* adlı bir eser hazırlayan Hamza Zülfikar da hem *aksırmak*, hem de *öksürmek* biçimlerine kitabında yer vermektedir (bk. Zülfikar 1995). Aslında *öskürmek* biçiminde iken *sk* seslerinin yer değıştirmesiyle (göçüşme) bu *öksürmek* şeklini almıştır.

öksürük

< Tü. *ös-kür-ü-k* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “öksürük” (EM, HS, K, KM, MŞ, Müc, TŞ, ZM).

öksürmek: anlamı ve kökeni için bk. **öksürmek**

ölet

< Tü. *öl-ü-t* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “salgın halindeki ölüm, kıran” (Tuh, YTS).

Eski Uygurcada *ölüt* ‘katletme, öldürme’, *ölütçi* ‘kanlı, katil’, *ölütlük* ‘salhane, mezbaha’ (Caferoğlu 1968;150) kelimelerine rastlıyoruz. *İbni Mühenna Lügati*’nde *ölet* “cansız, camit nesne (Battal 1997;55)” biçiminde açıklanmaktadır. *Divanü Lügati’t-Türk*’te *ölüt* ‘birbirini öldürme, öldürüşme’ (Atalay 1999;458) biçiminde yer almaktadır.

Buna göre kelimenin asıl şeklinin *ölet* değil, *ölüt* olduğu anlaşılıyor. Hasan Eren kelimenin kökeniyle ilgili olarak “Orta Türkçede *ölüt* olarak geçer. < *öl-* + *-(ü)t* eki (Eren 1999;316)” demektedir.

ölüm esrükliği

< Tü. *öl-ü-m* + *es-i-r-ü-k-lik-i*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “can çekişme hâli” (YTS).

Ölüm halindeki insanın âdeta “kendinden geçmiş, sarhoş olmuş” gibi nitelendirildiğini görüyoruz. Bu durumu ifade için “ölüm sarhoşluğu” anlamında “ölüm esrüklüğü” kullanılması dikkat çekicidir.

Ölüm kelimesinin Türkçe *ön-*‘çıkma, yükselmek’ (Caferoğlu 1968;151) ve *ör-*‘yükselmek, çıkma’ (Caferoğlu 1968;152) fiilleriyle ilgilidir. *Ö-*‘yükselmek’ kökünden *-l* ile *öl-*‘yükselmek’, *-n* ile *ön-*‘yükselmek’, *-r* ile *ör-*‘yükseltmek’ gibi fiiller yapıldığını

görüyoruz. Çünkü Gök Tanrı'ya inanan Türkler için *ölüm* ancak yükselmek kavramıyla açıklanabilir kanaatindeyiz. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Ercilasun 2002'ye bakılabilir.

Es 'akıl; duygu, his' (Toparlı 2003;75) kökünden *-(i)r* ile *esir*-‘sarhoş olmak’ (Caferoğlu 1968;77) ve buradan da *-(ü)k* ile *esrük* ‘sarhoş’ yapılmış olmalıdır.

ötrük

< Tü. *öt-ü-r-ü-k* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “ishal” (YTS).

Kelimenin *öt*-‘geçmek’ kökünden geldiği anlaşılıyor. Buradan *-(ü)r* ile *ötür*-‘geçirmek’ yapılmıştır. Bu kelimenin *ishal* için kullanılması oldukça anlamlıdır. İshal durumunda olan kişinin içindeki fuzulat, kazurat hemen geçip gitmektedir. Bu anlamda kullanılan **içi geçmek, karın yürütmek** terimleri de bu açıklamamızı desteklemektedir.

öyken aârısı

< Tü. *öbke-n* + *aâ-ı-r-ı-â-sı* : isim kökü-türeme bir ses (genişletme sesi) + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “akciğer ağrısı, zatürree” (BL, KM, MN, Mif, MŞ, TŞ, YTS).

öyken: anlamı ve kökeni için bk. **öyken**

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

öyken başı

< Tü. *öbke-n* + *ba-ş-ı* : isim kökü-türeme bir ses (genişletme sesi) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki -teklik 3. şahıs iyelik eki. “bir tür akciğer hastalığı” (KM, MŞ).

öyken: anlamı ve kökeni için bk. **öyken**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş 2**

öyken maraø

< Tü. *öbke-n* + Ar. *maraø* + Tü. *-ı* : isim kökü-türeme bir ses (genişletme sesi) + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “akciğer hastalığı, zatürre” (CH, YTS).

öyken: anlamı ve kökeni için bk. **öyken**

marao: anlamı ve kökeni için bk. **marao**

peklık

< Tü. *berk-lik* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “hazımsızlık, mide peklığı” (MŞ).

Peklık kelimesinin Türkçe *berk* ‘kuvvetli, sağlam, güçlü, sık’ (Caferoğlu 1968;39) kökünden *-lik* ekiyle yapıldığı anlaşılıyor. Eski Türkçede *berklig* ‘berk, pek, sağlam’ (Caferoğlu 1968;39) biçimine rastlıyoruz.

Kelimenin Eski Anadolu Türkçesinde anlam değiştirerek “mide rahatsızlığı, hazımsızlık” için kullanılmaya başladığı görülüyor.

peltek

< Tü. *pel-te-k* : isim kökü (ses yansımali kök)-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “s,z gibi sesleri çıkaramayan kimse” (MN).

Bizce *peltek* kelimesi bazı sesleri çıkaramayan kişilerin kelime başında “pe, pe, pe” seslerini tekrarlamalarından kaynaklanmaktadır. Baştaki *pel* kısmı ses yansımından doğmuştur. Buradan *pelte-* biçiminde bir fiil ve oradan da *peltek* ismi oluşmuştur.

raóm ağrısı

< Ar. *raóm* + Tü. *aà-ı-r-ı-à-sı* : isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “rahim ağrısı” (CH 162a-17).

aàrı: anlamı ve kökeni için bk. **aàrı**

raêşe

< Ar. *raêşe* ‘titreme, titreyiş’ (Devellioğlu 1995;878) “titremek, sarsaklık, yarım felç” (HS, KM, MN, MŞ, Müc, TM, TŞ, Tuh, ZM).

ra00

< Ar. *ra00* ‘berelenme, bere’ (Devellioğlu 1995;880) “herhangi bir organda berelenme, bere” (TM, 22b-D).

rebv / rebev / ribv

< Ar. *rebv* “astım” (HS, KM, TM, M, MŞ, Tuh).

refiè ısıtması

< Ar. *refiè* ‘yüksek, yüce’ (Devellioğlu 1995; 882) + Tü. *ısı-t-ma-sı* : isim kökü + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “yüksek ateşli bir tür sıtma” (TM 47b-D).

ısıtma : anlamı ve kökeni için bk. **ısıtma**

remed

< Ar. *remed* ‘göz ağrısı, göz ağrması’ (Devellioğlu 1995;885) (KM, M, Mif).

remelân

< Ar. *remelân* “remedin bir çeşididir, hasta uykudan uyanınca gözlerine kum dolmuş gibi olur” (M).

renc

< Far. *renc* ‘ağrı, sızı; zahmet, eziyet, sıkıntı’ (Devellioğlu 1995;886) (HS, K, KM, Mif, MN, MŞ, ZM).

rence

< Far. *rence* ‘sıkıntılı, incinmiş, rahatsız, hasta, dertli’ (Devellioğlu 1995; 886) (BL, TM 46a-D).

rencur

< Ar. *rencyr* ‘sıkıntılı, incinmiş; rahatsız, hasta, dertli’ (Devellioğlu 1995;886) (Mif).

reəsi'z-zübĀb

< Ar. *reəsi'z-zübĀb* (sinek başı) “inebi perdesinde bir hastalık” (M)

ribè

< Ar. *ribè* “nöbeti dört günde bir tutan sıtma” (HS, MŞ, Tuh).

ribè-ı dĀyir

< Ar. *ribè-ı dĀ'ir* “üç günde bir tutan sıtma” (MŞ).

ribè-ı lĀzım

< Ar. *ribè-ı lĀzım* “bir tür nöbetsiz sıtma” (MŞ).

rió

< Ar. *rió* “yel, romatizma, ağrı” (KM, Mif).

ryz-gÿr

< Far. *ryz-gÿr* “gece görüp gündüz görememe hastalığı” (M, Mif).

ãadme

< Ar. *ãadme* “çarpışma, darbe, tokuşma, vurma, sarsıntı” (M).

saèfa

< Ar. *saèfa* “genellikle çocuklarda, başta ve yüzde beliren bir cilt hastalığı, kuru ve yaş olmak üzere iki türü vardır” (KM, M, MŞ, Tuh).

ãafrĀ ısıtması

< Ar. *ãafrĀ* + Tü. *ıst-t-ma-sı* : isim kökü + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “vücutta safra maddesinin fazla olmasından kaynaklanan yüksek ateş, hararet” (CH).

āāfrĀ : anlamı ve kökeni için bk. āāfrĀ

ısıtma : anlamı ve kökeni için bk. ısıtma

āāār

< Tü. āāār : isim kökü. “sağır” (HS, KM, MŞ, Tuh).

Eski Türkçede *sagır* kelimesine rastlayamıyoruz. Eski Kıpçakçada *sagır* ‘sağır, işitmeyen’ (Toparlı 2003;222) biçimi yanında aynı anlamda *sangır* ve *sangrav* (bk. Toparlı 2003; 226) biçimlerine rastlanmaktadır.

Hasan Eren kelimenin kökeniyle ilgili olarak öne sürülen görüşleri ele aldıktan sonra “Bu verilere göre *sağır* (< sañır < sañar)’ın ‘tek kulaklı’ yani ‘sağır’ anlamına gelen *sanır kulaklı* (< sañar kulaklı < sañar kulaklığ) adından çıktığı anlaşılıyor. Bu ad doğal bir elips (elipse) sonunda Türkçede *sağır* (< sañır) biçimini almıştır (Eren 1999; 348-349)” demektedir.

āāārhlú

< Tü. āāār-hlú : isim kökü-isimden isim yapım eki. “sağırılık” (MN, MŞ).

Türkçe *sagır* kökünden *-lık* ile türetildiği oldukça açıktır.

āāār: anlamı ve kökeni için bk. āāār

saóc

< Ar. *saóc* “sıyrılmak” (MŞ 95b).

saóóĀc

< Ar. *saóóĀc* “sıyrııcı, tahriş edici” (MŞ 21a).

saúĀmet

< Ar. *saúĀmet* “hastalık, sakatlık, yanlışlık” (M).

saûim

< Ar. *saûim* “hasta, hastalıklı” (M).

sancu

< Tü. *sanç-ı-â* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “sancı, ağrı” (BL, K, KM, MŞ, Müc, Tuh, YTS).

Sancı kelimesi Eski Türkçede *sançığ* ‘kanca;sancı’ (Caferoğlu 1968;196) biçiminde karşımıza çıkmaktadır. *Sançığ* biçiminin de Türkçe *sanç-* ‘saplamak, delmek’ kökünden fiilden isim yapan *-(i)g* ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Eski Adadolu Türkçesinde kelime sonundaki *g*’lerin düşmesi sonucunda *sancu* biçimine dönüşmüştür.

Biz burada daha çok “ağrı” ile “saplamak, delmek” kavramlarının ilişkisine dikkat çekmek istiyoruz. Türkçede *ağrı* için “ağrı, buru, sancı, sızı” kelimeleri kullanılmaktadır. Bunlar arasındaki anlam farkı bugün çok belirgin değildir. Ancak bu kelimeler çıkış anlamı itibarıyla farklı ağrı türlerini karşılamakta idi. Bunlardan *ağrı* ve *buru* kelimeleri üzerinde daha önce durulmuştu (bk. **ağrı, buru**).

Sancu kelimesiyle ifade edilen *ağrı* “adeta bıçak saplamış gibi acı veren çok güçlü bir rahatsızlık” durumunu karşılamaktadır. Bu sebeple Türkler, bu tür ağrı için “saplamak” kavramıyla ilgili olan *sancı* terimini kullanmışlardır.

sanculu

< Tü. *sanç-ı-â-lıâ* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “sancısı, ağrısı olan” (K, Mif).

Kelimenin, *sancu* biçiminden *-lu* eki ile yapıldığı oldukça açıktır. Kelimenin ilk biçimi *sançılgı* iken ses değişimleri sonucunda *sanculu* şeklini almıştır.

sanculu: anlamı ve kökeni için bk. **sancu**

sançmaú

< Tü. *sanç-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “saplamak, iğneler tarzda acı vermek, zonlayarak ağrımak” (HS, KM, M, MŞ, YTS, ZM). *bk. sancu*

İğne saplanıyormuş gibi olan ağrılar için bu fiilin kullanıldığı anlaşılıyor.

ãarè

< Ar. *ãarè* “sara hastalığı, tutarık, uçuk” (HS, KM, MŞ, TM, ZM).

ãarèa

< Ar. *ãarèa* ‘tutarık, tutarak, bayıltıcı, ağız köpürtücü ve çırpındırıcı bir sinir hastalığı’ (Devellioğlu 1995;920) (CH, M).

ãarplanmaú

< Tü. *ãarp-lan-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki(matar eki). “doğumda güçlük çekmek, zorlanmak” (MN, YTS).

Sarplanmak kelimesinin *sarp* kökünden geldiği ve *-lan* ekıyla fiil yapıldığı oldukça açıktır. Burada *zor* yerine yakın anlamlı *sarp* kelimesinin seçilmesi dikkat çekicidir.

ãaruhú

< Tü. *ãarà-lú* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “sarılık hastalığı” (BL, MŞ, Tuh).

Sarılık kelimesinin *sarı* kökünden *-lık* ile yapıldığı açıktır. Daha önce rastlayamadığımızı göre bu biçim Eski Anadolu Türkçesi döneminde oluşmuş bir kelime olmalıdır. Kelimenin ses yapısı da buna işaret etmektedir.

Sarı kelimesinin eski biçiminin *sarıg* ‘sarı, sarı renk’ (Atalay 1999;491) olduğunu görüyoruz. *Sarılık* denilen hastalıkta derinin, vücuttaki sıvıların sarı renge büründüğü bilinmektedir. Bu sebeple bu hastalık için *saruluk* terimi kullanılmıştır.

āaru yaraúĀn

< Tü. *āarıâ* + Ar. *yaraúĀn* : isim kökü + isim kökü. “sarılık hastalığının bir türü” (KM).”

āarı : anlamı ve kökeni için bk. **āarulu**

yaraúĀn: anlamı ve kökeni için bk. **yaraúĀn**

āayru

< Tü. *āay-ı-r-ı-â* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “hasta, sayrı” (BL, KM, M, MŞ, YTS).

Biz bu kelimenin Türkiye Türkçesinde kullandığımız *sayıklamak* kelimesiyle aynı kökten geldiğini düşünüyoruz. Bize göre bu kök *say-<sa-d-* olmalıdır. Hasta olan insan kendi kendine sayı sayar gibi arka arkaya konuşmaya başlar. Bu hastalık belirtisi bu tür hastalıkların adı olmuş olabilir. Daha sonra da anlam genişlemesiyle her türlü hastalık için kullanılır hâle gelmiş olabilir.

Divanü Lügati't-Türk'te geçen *sayra-* ‘şakımak, ötüşmek ; saçmalamak, hezeyan etmek’ (Atalay 1999;501) kelimesi ile *sayru* arasında bir ilişki olmalıdır.

Bu düşüncemiz isabetli ise buna göre *sayru* kelimesinin aslı *sayırığ* şeklinde olmalıdır. Daha sonra bu kelime *sayırığ* > *sayıru* > *sayru* aşamalarından geçmiş olmalıdır. Bu da Türkçenin ses değişimi açısından oldukça mantıklıdır.

āayrucaâı

< Tü. *āay-ı-r-ı-â-caâı* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “hasta, hasta mizaçlı” (YTS).

Bu terimin *sayru* kelimesine *-cagı* eki getirilerek yapıldığı açıktır.

sayru : anlamı ve kökeni için bk. **āayru**

sebel

< Ar. *sebel* ‘göze inen perde, dumanlı, bulanık görme hastalığı’ (Devellioğlu 1995;925). (CH, M).

seçme

< Tü. *seç-me* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “cüzamlı” (YTS).

Tarama Sözlüğü’nde *secme* ‘cüzamlı’ (Dilçin 1983;183) biçiminde yer alan bu terimin Türkçe *seç-* ‘ayrımak, diğerlerinden uzaklaştırmak’ kökünden *-me* ile yapıldığını düşünmekteyiz.

Bilindiği gibi cüzamlı hastalar sağlam insanlardan uzaklaştırılarak, hastalığın sağlam kişilere de bulaşması önlenmeye çalışılmaktadır. Bu iş cüzamlı hastayı sağlam insanlardan ayırma, seçme işidir. İşte yapılan bu karantina uygulaması hastalığa isim olarak da kullanılmış olmalıdır. Bu durum bize tıp terimlerinin oluşum yollarından birine daha ışık tutmaktadır.

seder

< Ar. *seder* “göz kararması, baş dönmesi” (M, Mif, MŞ).

segirmek

< Tü. *sek-i-r-mek* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “göz seyirmek, göz hafif kıvıldamak” (BL, MŞ, TŞ, Tuh, YTS, ZM).

Segirmek kelimesinin Türkçe *sek-* ‘sıçramak’ kökünden geldiği anlaşılmaktadır. *Sek-* kökünden fiilden fiil yapan *-(i)r* ile türetilmiş bir biçimdir. Eski Kıpçakçada *sekir-* ‘sekmek, sıçramak’ (Toparlı 2003; 230) şekline rastlıyoruz.

Segirmek biçiminin “sekmek, çıçramak” anlamından zamanla “göz seğirmek, hareket etmek” anlamına gelerek daralmaya uğradığına tanık oluyoruz.

seher

< Ar. *seher* ‘uykusuzluk, gece uyuyamama hastalığı’ (Devellioğlu 1995;930 (M, MŞ, Tuh).

sehdi

< Ar. *sehdi* “kellik hastalığının bir türü” (MŞ 140b).

sekte

< Ar. *sekte* ‘durma, durgunluk; kesilme; bozukluk, zarar; kanın birdenbire durması’ (Devellioğlu 1995;931) “felç, inme” (CH, HS, KM, M, Mif, MŞ, Tuh, ZM).

selèa

< Ar. *selèa* ‘hıyarcık; ur; başta olan yarık’ (Devellioğlu 1995;931) (CH, Mif, TM).

selesü'l-bevl

< Ar. *selesü'l-bevl* “idrarını tutamama, prostat” (KM, MŞ, TŞ, Tuh).

semüzlik

< Tü. *semri-z-lik* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “şişmanlık” (BL, HS, KM, MŞ, Tuh).

Semüz kelimesinin *semir-* fiiliyle ilgili olduğu açıktır. *Semiz* ‘semiz’ (Caferoğlu 1968;200) biçimi Eski Türkçeden başlayarak kullanılmaktadır.

Marcel Erdal’a göre *semiz* kelimesi *semri-* fiilinden –z ile yapılmıştır (bk. Erdal 1991;323).

sepişken

< Tü. *ser-p-i-ş-ken* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “salgın, bulaşıcı” (YTS).

Sepişken kelimesinin *ser-* ‘yaymak, etrafa saçmak’ kökünden geldiği anlaşılmaktadır. *Ser-* kökünden *serp-* türetilmiş ve daha sonra *r* sesi düşmüştür. *Sepişken* biçiminin aslı *serpişken* şeklinde olmalıdır. “Bulaşıcı, salgın” anlamında *ser-* kökünden yapılmış *sepişken* teriminin kullanılması oldukça uygundur.

sereüĀn

< Ar. **sereüĀn** ‘yenirce’ (Devellioğlu 1995;941) “iyileşmez bir tür çıban, kanser” (CH, HS, M, MN, MŞ, ZM).

sersĀm

< Far. *ser-sĀm* ‘sersem; insana sersemlik veren bir hastalık, baş dönmesi’ (Devellioğlu 1995;943) “menenjit hastalığı” (BL, HS, K, KM, M, Mif, MN, MŞ, ZM).

seyelĀn

< Ar. **seyelĀn** “gözyaşının dinmemesi şeklinde görülen bir tür hastalık” (M).

seyl

< Ar. *seyl* ‘şiddetle gelen şey’ (Devellioğlu 1995;947) “şiddetli baş ağrısı” (TM 46a-D).

ānuú

< Tü. **āi-n-u-ú** : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “kırık” (BL, KM, MŞ, YTS, ZM).

Bu kelime de Türkçe *sı-* ‘kırmak’ kökünden fiilden fiil yapan *-n* ve fiilden isim yapan *-(u)k* ile türetilmiştir.

ānuú āarmaú

< Tü. **āi-n-u-ú** + **āar-maú** : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “kırığı sarmak” (CH 167a-6).

ānuú : anlamı ve kökeni için bk. **ānuú**

Sarmak kelimesini Eski Türkçede *saru-* ‘to wind or wrap’ (Clauson 1972; 844-845) biçiminde görüyoruz. Kelimedeki *u* sesinin düştüğü anlaşılıyor.

āraca

< Tü. *āra-ca* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “deride ve daha çok boyunda görülen lenf düğümlenmesi, şişkinliği, tüberkülozun bir türü” (M, MN).

Bu terimin *sıra* ‘saf, dizi’ (Toparlı 2003;235) *-ca* ekiyle yapıldığı söylenilebilir. Bu hastalıkta boyunda veya vücudun başka yerlerinde birden çok şişkinlik söz konusudur. Bu duruma bakan Türk insanı “sıralı çiban” anlamında “sıracca (şiş, çiban)” demiş olmalıdır. *Boğmaca, suluca* ‘sulu çiban’ gibi hastalık adlarında da *-ca* ekini görüyoruz.

sıtma

< Tü. *ısı-t-ma* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “sıtma hastalığı” (BL, MŞ, TŞ).

Isıtma biçiminden baştaki ünlünün düşmesi sonucunda ortaya çıkmış bir kelimedir.

sıtma : anlamı ve kökeni için bk. **ısıtma**

sızı

< Tü. *sız-t-â* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “ağrı,sancı” (K, M, MN, MŞ, Müc). krş. **agrı, buru, sancı**

Sızı kelimesi Az *sızı* , Bşk *hızlavık*, Kzk *sızdav*, *sırkırav*, Krg *sızdap oru*, Özb *sirkıraş*, *zirkıraş*, Tatar *sızlavık*, Tkm *sızlama*, Uyg *sıkıraş* (Ercilasun 1991;778) biçiminde görülmektedir.

Hamza Zülfikar *sızı* ‘hafif, ince ağrı’ (Zülfikar 1996;611) kelimesini ses yansımaları kelimeler arasında göstermiştir.

Sız- ‘ince aralıklardan veya gözenekelerden az miktarda ve belli olmadan yavaş yavaş çıkmak’ (Parlatır vd. 1998;1978) kökünden yapılmış bir klimenin “hafif ağrı, sancı” için kullanılması ilginçtir. Burada “hafif” ve “az” kavramları etkili olmuştur. Türkler ağrı ve sancı için değişik isimler kullanmışlardır. Ağrının hafif olanına da *sızı* adını vermiş olmalıdırlar.

Kelime *Kutadgu Bilig*’de *sızıâ* ‘sızı, ağrı’ (Arat 1979;398) biçiminde geçmektedir.

sızlamaú

< Tü. *sız-ı-la-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “sızlamak” (MN, MŞ).

Sızı kelimesinden *-la* ve *-mak* ekleri ile yapıldığı oldukça açıktır. Kelimenin ikinci hecesinin vurgusuzluk sebebiyle düştüğü anlaşılıyor.

sızı: anlamı ve kökeni için bk. **sızı**

sidük ùtulmaú

< Tü. *siê-tük + ùt-u-l-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “idrar yapmada zorluk çekmek” (CH, Müc).

sidük: anlamı ve kökeni için bk. **sidük**

ùtulmaú: anlamı ve kökeni için bk. **ùtulmaú**

sigil

< Tü. *sigöl* : isim kökü. “siğil; basur memesi” (BL, K, KM, M, Mif, MN, MŞ, Müc, Tuh, YTS).

Divanü Lügati’t-Türk’te *sigil* ‘siğil’ (Atalay 1999;521) biçiminde karşımıza çıkan kelimeyi *Tarama Sözlüğü*’nde *sigil* ‘meme, basur memesi’ (Dilçin 1983;188) olarak görüyoruz.

Clauson kelimenin *sigöl biçiminden geldiğini kaydetmektedir (Clauson 1972;820). *Sigil* kelimesi Az *ziyil*, Başk *höyel*, Kzk *süyel*, Kırgız *sööl*, Özb *sögel*, Tatar *söyel*, Tkm *sinnil*, Uyg *sögel* (Ercilasun vd. 1991;778-779) biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Kelimenin kökeni henüz tam olarak açıklanmamıştır.

sill / sell

< Ar. *sill* ‘verem’ (Devellioğlu 1995;953) “bazı baş hastalıklarını ve gözden su akmasını gidermek için alınla kulak arasını dağlamak; verem hastalığı” (KM, M, MŞ).

siñir burulmaú

< Tü. *siñ-i-r* + *bur-u-l-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). (CH 90b-7).

siñir: anlamı ve kökeni için bk. **siñir**

Burulmak kelimesinin Türkçe *bur-* ‘bükme, sarmak;sancılatmak’ kökünden *-(u)l* ve *-mak* ile yapıldığı oldukça açıktır. Burada esas anlamı “bükme” olan *burmak* kelimesinin “sancılanmak, ağrımak, acımak” anlamını kazanması ilginçtir. Bu anlam olayında insanın bir organının büküldüğü zaman bir acı, ağrı meydana gelmesi etkili olmuştur. Buradan hareketle bir organın bükülmesi aynı zamanda acıması, ağrımaması anlamını kazanmıştır. Zaten Türkçede kullanılan *buru* ‘ağrı, sancı’ kelimesi böyle bir ilişki sonucunda oluşmuş olmalıdır.

siñir çekilmek

< Tü. *siñ-i-r* + *çek-i-l-mek* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “teşennüc-i asabi, sinirlerin çekilmesi” (CH 20b-6).

siñir: anlamı ve kökeni için bk. **siñir**

Çekilmek kelimesinin Türkçede yaygın olarak kullanılan ve birçok anlamda karşımıza çıkan *çek-* ‘daralıp kısalma’ kökünden *-(i)l* ve *-mek* ile yapılmış bir türedir.

sivilci

< Tü. *sigöl-ce*: isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “sivilce” (CH, KM, MN, MŞ, TŞ, YTS).

Sivilci kelimesinin *sigil* ile ilişkili olduğu anlaşılıyor. Buna göre *sivilci* kelimesinin *sigil* biçiminden *-cik* ve *-ce* küçültme ekleriyle yapılmış ve “küçük siğil, siğilcik” anlamında bir türev olduğu söylenilebilir. Türkiye Türkçesinde *sivilce* ‘içinde irin bulunan küçük deri kabarcığı, en küçük çıban’ (Parlatır vd. 1998;1994) biçimi kullanılmaktadır.

Sivilce yerine Az *sızanag*, Baş *hıktı*, bitse, Kzk *bezev*, *börtpe*, Krg *kiçine sıylık*, Özb *hüsnbuzar*, Tatar *sıtkı*, *bitçe*, Tkm *düvürtik*, Uyg *uşşuk*, *kapakta* (Ercilasun vd. 1991;784-785), Gagavuz *sivil* ‘siğil; sivilce’ (Baskakov 1991;219) biçimlerini görüyoruz.

ñòàùú sıtma

< Tü. *ñòàù-ú* + *ıstı-t-ma*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “nöbeti tuttuğunda insanı üşüten bir sıtma türü, humma-yı baride” (BL, YTS).

Sıtma hastalığının bir türünü anlatan bu terimin Arapça *humma-yı baride* biçiminden tercüme yoluyla oluştuğu anlaşılıyor. Nöbet sırasında insanı üşütme tuttuğu için böyle bir isimlendirme yapıldığı anlaşılmaktadır.

Soguk kelimesinin Türkçe *sogu-* kökünden *-k* ile yapıldığı oldukça açıktır.

sıtma: anlamı ve kökeni için bk. **ısıtma**

ãoğulcan

< Tü. *ãoú-u-l-âan* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil yapım eki). “bağırsak kurtları, tenya” (KM, Müc, TM, TŞ, YTS, ZM).

Sogul- ‘su, toprağa sızıp kaybolmak, soğumak; su, süt çekilmek, azalmak’ (Atalay 1999;526-527) fiilinden *-gan* ile yapılmış bir kelime olduğu söylenebilir. Hatta bu biçim Türkçe *sok-* köküne kadar götürülebilir.

Buna göre *sogulcan* kelimesi Türkçe *sokulgan* biçiminden gelmektedir. Bu hayvanın özelliklerinden en belirgin olanı “toprağa sokulması” olduğu için Türkler buradan hareketle böyle bir isimlendirme yapmış olmalıdır.

Kelimenin çıkış anlamı “çok sokulan, sokulma işini her zaman ve sık yapan” olmalıdır. Bu biçimin bir sıfat olduğu açıktır. *Sokulgan* “şey, hayvan, canlı” olarak düşünülmelidir. *Divanü Lügati't-Türk*'te *sogulgan* ‘daima çabuk soğulan, sızıp kaybolan’ (Atalay 1999;527) biçimini görüyoruz.

Türk insanının, bağırsak kurtları ile toprakta gördüğü solucan için aynı kelimeyi kullandığını vurgulamak gerekir.

ãoğultmaú

< Tü. *ãoú-u-l-t-maú* : “gözü kör etmek” (CH 69b-7).

Türkçede *sogul-* ‘su, toprağa sızıp kaybolmak, soğumak; su, süt çekilmek, azalmak’ (Atalay 1999;526-527) kelimesini görüyoruz. Bu kelimenin de Türkçe *sok-* ‘içine, arasına girmesini sağlamak’ köküyle ilgili olduğu anlaşılıyor.

Buna göre gözün herhangi bir bebekten kapanması, canlılığının, parlaklığının gitmesi, kör olması için böyle bir kelimenin kullanılması oldukça mantıklıdır.

ãóúur

< Mog. *ãóúur* “tek gözlü” (YTS).

Tkm *sokur*, Nog *sokır*, TatK *sukır*, Bşk *hukır*, Kzk *sokır*, KKlp *sokır*, Özb *sukır*, Alt, Tel, Şor *soğır* (Eren 1999;373) olarak karşımıza çıkan kelimenin Moğolca *soqur* biçiminden geldiği belirtiliyor (Eren 1999;373).

ãóúurlú

< Mog. *ãóúur* + Tü. *-lú* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “tek gözlülük” (YTS).

ãóúur: anlamı ve kökeni için bk. *ãóúur*

ãolutàan

< Tü. *ãolu-t-àan* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki)-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “nefes darlığı hastalığı” (YTS).

Bu terimin Türkçe *solu-*‘nefes alıp vermek; sık ve kesik soluklar alıp vermek’ (Parlatır vd. 1998;2007) kökünden fiilden fiil yapan *-t* ve sıfat-fiil eki *-gan* ile yapıldığı oldukça açıktır.

Nefes darlığı hastalığına yakalanmış birinin nefes alıp vermekte ne kadar zorlandığı bilinir. Bu hastalık için “insanı sık ve kesik soluklar alıp veren hastalık” anlamında *solutgan* teriminin kullanılması oldukça açık ve anlaşılırdır.

Aslında sıfat olan *solutgan* biçiminin daha sonra kalıcı isim şeklinde kullanıldığı görülüyor.

ãoñ körlügi

< Tü. *ãoñ* + Far. *kýr* + Tü. *-lük-i* : isim kökü + isim kökü + isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “sonunda körlüğe sebep olan hastalık” (M).

ãoñ ‘son, sonra’ (Caferoğlu 1968;208) kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir hastalık için böyle bir terim kullanılması oldukça ilginçtir. Hastalığın nereye varacağı başından söylenmektedir.

ãovuú baş ağrısı

< Tü. *ãòau-ú* + *ba-ş* + *ağ-ı-r-ı-â-sı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “bir tür baş ağrısı” (Müc 54a-5).

ãovuú : anlamı ve kökeni için bk. *ãòauú sıtma*

baş : anlamı ve kökeni için bk. **baş**

ağrı: anlamı ve kökeni için bk. **ağrı**

aubÿr

< Ar. *aubÿr* ‘ruining, destroying’ (Steingass 1930;345) “sivilceler” (MŞ).

ãudÀè

< Ar. *ãudÀè* ‘baş ağrısı’ (Devellioğlu 1995;960) (KM, M, Mif, MŞ, Tuh).

su debbesi

< Tü. *ãub* + Far. *debbe* + Tü. *-si*: isim kökü + isim kökü + teklik 3. şahıs iyelik eki. “vücutta meydana gelen bir tür rütubet” (CH 103b-6).

Su kelimesine Eski Türkçede *sub* ‘su’ biçiminde rastlıyoruz. Daha sonra *suw* ‘su’ (Atalay 1999;543) ve en sonunda bugünkü biçimi olan *su*’ya dönüştüğünü görüyoruz.

sÿ’-ı baãar

< Ar. *sÿ’-ı baãar* “görme bozukluğu” (M).

sý'ı'l-haøm

< Ar. *sý'ı'l-haøm* “hazım bozukluđu” (Develliođlu 1995; 960) (HS, MŞ).

sý'ı'l-únya

< Ar. *sý'ı'l-únya* ‘umumi halsizliğe yol açan, ishal ve benzerleri hastalık’ (Develliođlu 1995;960) “karaciğer rahatsızlığından meydana gelen halsizlik, aşırı yorgunluk” (MŞ 82a).

sý'-ı mizÂc

< Ar. *sý'-ı mizÂc* “sıhhat bozukluđu” (M).

âulı uyuz

< Tü. *sub-lâ* + *uêuz* : isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü. “uyuz hastalığının bir türü” (CH 51b-2).

Uyuz hastalığının bir türü *kuru uyuz* olarak değerlendirilmiştir. Burada da diğer bir türü olan *sulu uyuz* karşımıza çıkıyor. Bu uyuz türünde irinli, cerahatli bir özellik görüldüğü için böyle adlandırılmıştır.

Sulu kelemesinin *su* kökünden *-lu* ile oluşturulduğu açıktır.

su: anlamı ve kökeni için bk. **su debbesi**

uyuz: anlamı ve kökeni için bk. **uyuz**

âuluca

< Tü. *sub-luâ-ca* :isim kökü-isimden isim yapım eki-isim den isim yapım eki. “çocukların başlarında, yüzlerinde çıkan *sulu çıban*” (YTS).

Suluca teriminin oluşmasında bu tür çıbanların “*sulu, irinli, cerahatli*” olması rol oynamıştır. Buradan hareketle “*sulu çıban, irinli çıban*” anlamında *suluca* denildiği anlaşılıyor.

āuāalú

< Tü. *āub-āa-ā-lú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “susama, susuzluk çekme, suya kanamama hastalığı” (K, M, Mif, MN, Tuh, YTS, ZM).

Su içtiği halde bir türlü suya kanamama biçiminde görülen hastalık için *susalık* terimi kullanıldığını görüyoruz.

Susalık teriminin *sub* kökünden isimden fiil yapan *-sa* ile *subsa/ suvsa/suwsa-susamak* (Atalay 1999;546-Caferoğlu 1968;213-Clauson 1972;793) biçiminde fiil, oradan da fiilden isim yapan *-g* ile isim yapıldığı anlaşılıyor. Böylece Türkçenin mantığına göre karşımıza *subsaglık* şeklinde bir kelime çıkıyor. Ancak bu biçime kaynaklarda rastlamıyoruz. *Subsa-* fiiline isimden isim yapan *-lik* ekinin eklenmesi mümkün değildir. Arada *subsag* şeklinde bir isme ihtiyaç duyulmaktadır. İç sesteki *g* sesinin erken dönemde düştüğü anlaşılıyor. Eski Uygur Türkçesinde *suvsalık* ‘susama, içki düşkünü, ayyaş’ (Caferoğlu 1968;213) kelimesi kullanılmaktadır. *Suvsalık* kelimesinin *v* sesinin düşmesiyle *susalık* biçimine dönüştüğü anlaşılıyor.

āübĀt

< Ar. *āübĀt* “inme, hareketten tümüyle aciz kalma” (KM, MŞ, ZM).

südde

< Ar. *südde* ‘vücudun bir yerinde görülen tutukluk’ (Devellioğlu 1995;967) (HS, KM, M, Mif, MN, MŞ, Tuh, ZM).

südde-i èaāabi

< Ar. *südde-i èaāabi* “damar tıkanıklığı” (M).

südde-i āifĀú

< Ar. *südde-i āifĀú* “siroz, karın çevresinde meydana gelen su” (KM).

sülû

< Ar. *sülû* “trahoma benzer bir göz hastalığı” (M).

sürük

< Far. *sirk* ‘red and white paint for he face’ (Steingass 1930;676) “domuz uyuzu” (MŞ 129b).

Kelime belki de Türkçe *sür-* kökünden *-(ü)k* ile yapılmıştır.

süst olmaú

< Far. *süst* ‘gevşek, sölpük’ (Devellioğlu 1995;972) + Tü. *bol-maú* : “zayıflamak, yetersiz duruma gelmek” (BL, K, M, Tuh, ZM).

şaeîre

< Ar. *şaeîre* “arpacık denilen bir göz hastalığı” (M, Mif).

şauîúa

< Ar. *şauîúa* ‘yarık, çatlak, ortasından yarılmış şey; yarım baş ağrısı’ (Devellioğlu 1995;977) “migren” (KM, M, Mif, MŞ, Tuh). bk. **yarım baş ağrısı**

şauru’l-àbb

< Ar. *şauru’l-àbb* “nöbet araları on iki saatten fazla olan bir sıtma türü” (KM, MŞ, TŞ).

şavâa

< Ar. *şavâa* “zatürre” (CH, HS, MŞ).

şeb-kÿr

< Far. *şeb* ‘gece’ (Devellioğlu 1995;981) + *kÿr* ‘kör’ (Devellioğlu 1995;527) “gece körlüğü, tavuk karası” (KM, M, MŞ).

şhvetsüzlik

< Ar. *şehvet* ‘cinsel istek’ (Devellioğlu 1995;986) + Tü. *-süz – lik* : isim kökü + isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “cinsel istek yokluğu; iktidarsızlık” (MŞ).

şekve illeti

< Ar. *şevke* + *èillet* + Tü. *-i* : isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “menenjit hastalığı, yüz şişmesi, kızarması” (TN).

şerÀ

< Ar. *şerÀ* “kurdeşen hastalığı” (M, TŞ).

şeşel

< Tü. *şeş-i-l* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “şaşı” (YTS).

Kelimenin Türkçe *şaş-* ‘şaşmak’ (Caferoğlu 1968;216) kökünden yapıldığını söylemek mümkündür. Çünkü *şaş-* fiili insanın yanılmasını, doğru görememesini anlatmaktadır. *Şaşı* kelimesinin de bu kökten yapıldığını belirtelim.

şetre

< Ar. *şetre* “göz kapağı kısılması, kapakların birbirine kavuşamaması, tavşan uykusu, göz kapakları devrik olmak, bir nevi göz hastalığı” (M, Mif).

şirine

< Far. *şirine* ‘sulucu, koyun uyuzu’ (Steingass 1930; 743) (MŞ 139b).

şirnÀú

< Far. *şirnÀú* “göz kapağının ucunda çıkan arpacık” (M, Mif).

şiş

< Tü. *şış* : isim kökü. “şiş, ur” (BL, HS, KM, M, Mif, MN, MŞ, TŞ, Tuh, ZM).

Eski Türkçede *şış* ‘şiş’ ve *şış* ‘şiş, kabarık, ur’ (Caferoğlu 1968;217) biçiminde karşımıza çıkan kelimenin bu anlamlarını devam ettirdiğini görmekteyiz.

şışmek

< Tü. *şış-i-mek*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “şışmek” (BL, HS, KM, M, MN, MŞ, Tuh).

Eski Uygurcada hem *şış* ‘şiş’ hem de *şış-‘şışmek’* (Caferoğlu 1968;217) biçimi karşımıza çıkmaktadır.

Türkçede hem fiil hem de isim kökü olan kelimelerin bulunmadığı bilinmektedir. Bu sebeple *şış-* biçiminin *şış*’ten bir farkının bulunması gereklidir. Bize *şış-* fiilinin eski biçimi *şış* isminden *-i* ile yapılmış *şışı-* olmalıdır. Zamanla kelime sonundaki *i* sesi düşmüş olabilir.

ùbaú

< Ar. *ùbaú* “kula’, ağız ve dil yarası; sıcaktan ya da taşlık yerde yürümekten hayvanın ayağında olan yara” (KM, M, YTS).

ùbli

< Ar. *ùbli* ‘karın boşluğunda su birikmesi, siroz’ (Mütercim 1315;269) (MŞ 83a).

ùlaú aàrsı

< Tü. *ùl-aú* + *aà-r-r-â-sı* : isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “dalak ağrısı” (TŞ).

ùlaú : anlamı ve kökeni için bk. **ùlaú**

aàrı : anlamı ve kökeni için bk. **aàrı**

ùalaú renci

< Tü. *ùl-aú* + Far. *renc* + Tü. *-i* : isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “dalak hastalığı” (MN).

ùalaú : anlamı ve kökeni için bk. **ùalaú**

renc : anlamı ve kökeni için bk. **renc**

ùalaú şişmesi

< Tü. *ùl-aú* + *şiş-i-me-si*: isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki) + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “dalak şişmesi” (KM, Müc).

ùalaú : anlamı ve kökeni için bk. **ùalaú**

şişmek: anlamı ve kökeni için bk. **şişmek**

ùamarları şişegen olmaú

< Tü. *ùam-ar-lar-ı* + *şiş-egen* + *bol-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki)-çokluk eki-belirtme durumu eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki) + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “damarların sık sık şişmesi” (CH 157a-16).

ùamar: anlamı ve kökeni için bk. **ùamar**

Şişegen kelimesi sürekli ve çok şişmeyi ifade etmektedir. *Şiş-* kökünden *-egen* eki ile yapıldığı oldukça açıktır. Bu dönemde en işlek eklerden biri olarak *-egen*’i göreceyiz.

olmaú: anlamı ve kökeni için bk. **başda su cemè olmaú**

tanaburnu

< Tü. *tan* + *bur-u-n-u*: isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim apım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “parmak uçlarında çıkan dolama” (YTS).

Parmak uçlarında çıkan dolama çıbanı için benzetme yoluyla *tanaburnu* teriminin kullanıldığı anlaşılıyor.

Tana kelimesine Eski Türkçede rastlamıyoruz. Eski kıpakçada *tana* ‘dana’ (Toparlı 2003;261) olarak karşımıza çıkar. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *tana* ‘dana’ biçiminde görülür.

Hayvancılıkla uğraşan Türkler için çok önemli bir hayvandır. Ayrıca güçlü bir hayvan olduğu için *Er Tana* biçiminde şahıs adı olarak kullanılmıştır. *Eretna* beyliği olarak bilinen beyliğin adı da son zamanlarda *Er Tana Beyliği* biçiminde ifade edilmektedir.

burun: anlamı ve kökeni için bk. **burun**

tarlıtanmaú

< Tü. *tar-lı-tan-a-n-maú* : isim kökü-isimden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “hastalıktan dolayı bunalmak” (MŞ, TŞ, YTS).

Hastalıktan bunalmayı ifade etmek için kullanılan *tarlıtanmak* kelimesi Türkçe *tar* ‘dar’ (Caferoğlu 1968;225) kökünden yapılmıştır. *Tar* kökünden önce *-lık* ile *tarlık*, buradan *-a* ile *tarlıka-* biçiminde fiil yapılmış, buradan da *-n* ile *tarlıkan-* biçiminde fiilden tekrar dönüşlü çatılı bir fiil elde edilmiştir.

Tarama Sözlüğü’nde buna benzer bir de *tarık-* ‘daralmak, içi sıkılmak, müteessir olmak’ (Dilçin 1983;204) fiili olduğunu belirtelim.

tasa

< Far. *tāsā* ‘tasa’ (Steingass 1930;275) “kaygı, tasa” (HS, M, MŞ, YTS).

tasalanmaú

< Far. *tāsā* + Tü. *-lan-maú*: isim kökü + isimden fiil yapım eki- fiilden isim yapım eki (matar eki). “kaygılanmak” (KM, MŞ).

Farsça *tasa* kökünden Türkçe eklerle yapılmış bir kelime olduğu oldukça açıktır.

tasa: anlamı ve kökeni için bk. **tasa**

üşağı çıúmuş

< Tü. *üş-aú-ı* + *üş-ı-ú-muş*: isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki)-teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “hadım edilmiş, hadım” (BL).

Hadım karşılığında *taşağı çıkmış* biçiminin kullanıldığı görülüyor. Burada taşanın yerinden kopartılıp veya kesilip yerinden çıkarılması değil, belki onun işlevini kaybetmesi olarak anlamalıyız.

Çünkü hadım işleminde asıl olan organın etkisiz hale getirilmesidir. Bunun için de söz konusu organ burularak işlevini yapamaz duruma getirilir.

çıúmuş: anlamı ve kökeni için bk. **çıúú**

üèýn

< Ar. *üèýn* ‘veba, yumurcak denilen salgın hastalık’ (Devellioğlu 1995;1040) (KM, M, MŞ, Tuh, ZM).

tebsermek

< Tü. *tep-i-z-e-r-mek* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “uçuklamak; kuruyup buruşmak” (HS, M, YTS).

Tebsermek kelimesi *uçuklamak* anlamıyla Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülmektedir. Ancak *Divanü Lügati't-Türk*'te karşımıza çıkan *tepe-/ tepze-* ‘haset etmek, günölemek, çekememek’ (Atalay 1999;603) biçimlerinin *tebsermek* ile aynı kökten olduğunu düşünöyoruz.

Tepze- biçimi bize bir *tepez* kökünü işaret etmektedir. Bu köke ise Eski Uygurcada *tebiz / tepiz* ‘kurak yer, otlakiye, çimenlik’ (Caferoğlu 1968;230) ve *Divanü Lügati't-Türk*'te *tebiz* ‘çorak yer; haset eden’ (Atalay 1999; 592) biçimlerinde rastlıyoruz.

Eski Kıpçak Türkçesi eserlerinden biri olan *Kitabü'l-İdrak*'te *dep-* fiili “kurumak” anlamında kullanılmaktadır (bk. Özyetgin 2001;445). Türkiye Türkçesi ağızlarında *depi-* kelimesi “az nemli olan şey kurumaya yüz tutmak (DS IV, 1429)” anlamında görölüyor.

Tebsermek kelimesinin kurumak anlamındaki *tep-* kökünden önce *-(i)z* ile *tepez* biçiminde isim, daha sonra buradan *-e* ile *tepeze-* şeklinde fiil, buradan da *-r* ile *tepez-* kelimesinin oluşturulduğunu düşünöyoruz.

temregü

< Tü. *te-mür-e-gü*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “temriye” (EM, M, MŞ, TŞ, Tuh, YTS).

Temregü kelimesinin kökeninin *temir* ‘demir’ (Caferoğlu 1968;233) olduğu ilk bakışta anlaşılıyor. *Temir* kelimesinden isimden fiil yapan *-e* ile *temre-* biçiminde fiil, oradan da sıfat-fiil eki *-gü* ile *temregü* biçimi oluşmuştur. *Temür* kelimesindeki *-mür*'ün de *yağmur* kelimesinde olduğu gibi ek olduğu anlaşılıyor.

Çıkış anlamı olarak *temregü* “demire benzer” anlamındadır. *Temriye* hastalığında deride paslı demire benzer lekelerin oluşması dolayısıyla hastalığa *temregü* ismi verilmiştir (bk. Clauson 1972;509; Eren 1999;402).

teşennüc

< Ar. *teşennüc* ‘buruşma, buruşuk olma; adalelerin kasılması, gerilip büzülmesi, isparmoz, spazm’ (Devellioğlu 1995;1095) (CH, HS, M, ZM).

tini

< Ar. *tini* “başta incir çekirdeği gibi beliren bir cilt hastalığı” (M, MŞ).

tiz ısıtma

< Far. *tiz* ‘tez, çabuk; keskin; sık’ (Devellioğlu 1995;1111) + Tü. *ısıt-ma* : isim kökü + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “sıtma hastalığının bir türü” (CH 153a-17).

ısıtma: anlamı ve kökeni için bk. **ısıtma**

üncümaú

< Tü. *ünc-ı-ú-maú* : isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “bunalmak, havasızlıktan sıkılmak” (HS, M).

üñuz

< Tü. *üñuz* : isim kökü “boyun şişmesi hastalığı, guatr, sıracı” (BL).

Toñuz kelimesi Eski Uygurcada *tonguz* ‘domuz; on ikili hayvan takviminin bir yılı;kurt, böcek’ (Caferoğlu 1968;246) biçiminde görülmektedir.

Kelimenin kökeniyle ilgili olarak Hasan Eren şunları söylemektedir: “Kökeni karışıktır. Eski ve yeni diyalektlerde ‘yağlı, semiz, şişman’ olarak kullanılan *toñ* (> *doñ*) köküyle *toñuz* adı arasındaki bağ üzerinde özel olarak durulmaya değer (Eren 1999;118-119).”

Kelimenin kökeni tam olarak izah edilememiştir.

ũñuzbaşı

< Tü. *ũñuz* + *ba-ş* ‘çıban, yara’+ *-ı*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklük 3. şahıs iyelik eki. “bir tür çıban, hanazir” (CH, KM, MŞ).

ũñuz : anlamı ve kökeni için bk. **ũñuz**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **baş 2**

ũñuz çıbanı

< Tü. *ũñuz* + *çıbıúan-ı*: isim kökü + isim kökü-teklük 3. şahıs iyelik eki. “bir tür çıban, hanazir” (KM).

toñuz: anlamı ve kökeni için bk. **ũñuz**

çıban: anlamı ve kökeni için bk. **çıban**

ũpuú çıúúú

< Tü. *ũp-u-ú* + *úş-ı-ú-ı*: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki-teklük 3. şahıs iyelik eki. “topuk çıkığı” (CH 200a-2).

ũpuú: anlamı ve kökeni için bk. **ũpuú**

çıúúú : anlamı ve kökeni için bk. **çıúúú**

ũdaú şişmek

< Tü. *ũdaú* + *şiş-i-mek* : isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “dudak şişmek” (KM).

ũdaú: anlamı ve kökeni için bk. **ũdaú**

şışmek: anlamı ve kökeni için bk. **şışmek**

tuòme

< Ar. *tuòme* ‘mide dolgunluğu, hazımsızlık’ (Devellioğlu 1995;1112) (HS, K, KM, M, MN, Mif, MŞ, TŞ).

tuòmelü

< Ar. *tuòme* ‘mide dolgunluğu, hazımsızlık’ (Devellioğlu 1995;1112) + Tü *-lig* (> - *lü*) : isim kökü-isimden isim yapım eki. “hazımsızlık çeken kimse” (MŞ, TŞ).

ùmaàu

< Tü. *ùm-a-àu*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “nezle” (EM, HS, MŞ, YTS).

Tumagu ‘nezle’ (Caferoğlu 1968;252) Eski Türkçeden başlayarak kullanılmaktadır. Clauson kelimenin kökenini *tum* ‘a cold in the head’ (Clauson 1972;505) olarak göstermektedir.

Divanü Lügati’t-Türk’te *tum* ‘soğuk’ (Atalay 1999;651), *tumlu-* ‘soğumak’(Atalay 1999;651), *tumlığ* ‘soğuk’ (Atalay 1999;652), *tumlıt-* ‘soğutmak’ (Atalay 1999;652), *tumluglanmak* ‘soğuk bulmak; soğuk davranmak, surat asmak’ (Atalay 1999;652) kelimelerine rastlıyoruz.

Tum ‘soğuk’ kökünden *-a* ile fiil ve daha sonra da sıfat-fiil eki *-gu* ile isim yapıldığı anlaşılıyor.

ùtaú cirÁóati

< Tü. *ùdaú* + Ar. *cirÁóet* + Tü. *-i*:isim kökü + isim kökü + klik 3. şahıs iyelik eki. “ dudak yarası” (CH 71a-10).

ùdaú: anlamı ve kökeni için bk. **ùdaú**

cirÁóat: anlamı ve kökeni için bk. **cirÁóat**

ùtarú

< Tü. **ùt-ar-ı-ú** : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “sara, hastalık nöbeti” (YTS).

Bu kelimeye Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde rastlıyoruz. Kelimenin “alıkoymak, gitmesine engel olmak vb.” anlamları olan Türkçe *tut-* kökünden yapıldığı açıktır. Bu kelime *tuta, tutar, tutarık, tutalga, turalı* (Dilçin 1983;214) gibi biçimlerde karşımıza çıkmaktadır.

Tutarık biçimi bize göre *tut-* kökünden *-ar* ve fiilden isim yapan *-(i)k* ile oluşturulmuştur.

ùtmaú

< Tü. **ùt-maú** : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “dokunmak, rahatsız etmek; hastalığa yakalanmak” (HS).

Hem insan hem de hayvanların rahatsızlanması için kullanılan bir kelimedir. *Hazâinü's-Saâdât*'ta geçen “Atı arpa tutdı (HS 2b-9)” cümlesi buna örnek gösterilebilir.

Tut- ‘tutmak, yakalamak’ (Caferoğlu 1968;255) kelimesi Eski Türkçeden başlayarak kullanılan bir kelimedir.

Türkçe *tut-* kelimesinin “baş ağrısı tutmak, ısıtma tutmak” şeklinde hastalıklarla birlikte sık kullanıldığı görülmektedir.

uçuú

< Tü. *uç-u-ú* : fiil kökü-yarımcı ses-fiilden isim yapım eki. “uçuk, havale; sara hastalığı” (K, KM, M, MŞ, Müc, Tuh, YTS).

Türkçe *uç-* kökünden *-(u)k* ile yapıldığı anlaşılıyor. Sara hastasının nöbeti tuttuğu zaman kendinden geçmesi sebebiyle böyle bir adlandırma yapılmış olabileceğini düşünüyoruz. Ayrıca insanın asıl yüz rengini kaybetmesi, bet ve benzinin atması da böyle bir adlandırmaya sebep olmuş olabilir.

uçuú dutmaú

< Tü. *uç-u-ú* + *üt-maú* : fiil kökü-yarımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “sara tutmak, cin tutmak” (KM, MN, YTS).

uçuú : anlamı ve kökeni için bk. **uçuú**

dutmaú : anlamı ve kökeni için bk. **ütmaú**

uçuúlu

< Tü. *uç-u-ú-lâ* : fiil kökü-yarımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “havale hastalığı olan” (KM, MŞ, YTS).

Uçuk kelimesinden *-lîg>* *-lu* eki ile yapıldığı oldukça açıktır.

uçuú: anlamı ve kökeni için bk. **uçuú**

èufÿnet

< Ar. *èufÿnet* “pis koku; cerahat, iltihap” (M, Mif, Tuh).

èuúde

< Ar. *èuúde* (CH, Mif, ZM).

unıtàan

< Tü. *unıt-àan*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “unutkan” (HS).

Eski Türkçe döneminden beri *unıt-* fiili kullanılmaktadır (CLAuson 1972;179-Erdal 1991;154). *Unıtgan* kelimesi de *unıt-* fiilinden *-gan* ile yapılmıştır. Bu kelime “çok ve sık unutan” anlamındadır.

unıtsaàu

< Tü. *unıt-saàu*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “unutkan” (HS, KM, M, YTS).

Unıt- kökünden *-sagu* ile yapılmış bir kelime olduğu anlaşılıyor.

unıtsaàulú (unıdsalú, unıtsaúlú)

< Tü. *unıt-saàu-lú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki.

“unutkanlık” (CH, K, KM, TM, YTS, ZM).

Unıtsagu kelimesinden *-lık* ile yapılmış bir biçim olduğunu düşünüyoruz. *Unıtsagu* biçimindeki *-gu* hecesinin eriyip düşmesiyle *unıtsalık* ve *u* sesinin düşmesiyle de *unıtsaklık* (TM 47b-D) şeklinin oluştuğu anlaşılıyor.

ur

< Tü. *ur*: isim kökü. “şiş, ur” (BL, Mif, TM).

usdan azmaú

< Tü. *us-dan* + *az-maú* : isim kökü-uzaklaşma hali eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “çıldırma” (YTS).

Us ‘akıl’ (Caferoğlu 1968;267) kelimesi Eski Türkçeden başlayarak kullanılan bir kelimedir. Zaman içinde yerini *akıl* kelimesine bırakmıştır.

Az- ‘azmak, şaşırarak yoldan çıkmak’ (Caferoğlu 1968;29) kelimesi de Türkçenin eski keimelerindedir. Genellikle *yol azmak* ‘yolunu şaşırarak, doğru yoldan sapmak, yanlış yola gitmek’ (Dilçin 198;249) biçiminde kullanılır.

Burada insanın aklını kaybetmesi, çıldırması anlamında *usdan azmak* biçiminin kullanılması oldukça ilginç ve mantıklıdır.

ussı gitmek

< Tü. *us-ı* + *kit-mek* : isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “çok korkmak” (BL, MN, TŞ).

us: anlamı ve kökeni için bk. **usdan azmak**

gitmek : anlamı ve kökeni için bk. **içi gitmek**

èusr-ı bevl / èusrü’l-bevl

< Ar. *èusr-ı bevl / èusrü’l-bevl* “işeme güçlüğü” (M).

èuüş

< Ar. *èiüş* (Stingass 1930;854) “aşırı susama” (HS).

uyúubasan

< Tü. *uêl-ú* + *bas-an*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “uyku tutma hastalığı” (TN).

İnsanın fazla uyumasını, sürekli uyku uyuma isteğinde olmasını anlatan birleşik isim yapısında olan bir terimdir. *Uyku* ve *basan* kelimelerinden yapılmış bir terimle karşı karşıyayız. Türkçede bu tür terimlerin çok yaygın olduğunu söylemek gerekir.

Uyku kelimesi Eski Türkçede *uêl-* ‘uyumak’ kökünden *-ku* eki ile yapılmış bir kelimedir. Eski Türkçedeki *ê* seslerinin *y*’ye dönüşmesi neticesinde *uêl-* fiilini de *uyu-* biçiminde görüyoruz.

Basan kelimesinin ise *bas-* kökünden *-an* sıfat-fiili ile yapıldığı oldukça açıktır.

uyúusuzluú

< Tü. *uêi-ú-suz-luú*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “uykusuzluk”. (HS, MN, Müc, TŞ).

Uyku isminden *-suz* ve *-luk* ekleriyle yapıldığı çok açıktır. Uyuyamama sıkıntısını anlatmak için kullanılmaktadır.

uyúu : anlamı ve kökeni için bk. **uyúu**

uyuşmaú

< Tü. *uêu-ş-maú* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “uyuşmak, duyarsız duruma gelmek” (BL, KM, MŞ, Tuh).

Eski Türkçe *uêi-* ‘uyumak’ kökünden *-ş* ile yapıldığı ileri sürülebilir. Çünkü uyuşma sırasında organlarda bir duyarsızlık meydana gelmektedir. Uyku sırasında da aynı durumla karşılaşmaktayız.

uyuşuú

< Tü. *uêi-ş-u-ú* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “uyuşukluk” (CH, YTS).

Uyuş- biçiminden *-(u) k* ile yapılmış bir kelimedir.

uyuşmaú: anlamı ve kökeni için bk. **uyuşmaú**

uyuz

< Tü. *uêuz*: isim kökü. “uyuz hastalığı” (HS, K, KM, M, MN, MŞ, TŞ, YTS, ZM).

Eski Türkçede **uêuz** ‘uyuz’ (Caferoğu 1968;263) biçiminde görülen bu kelime ê’lerin y’ye çevrilmesi sonucunda *uyuz* biçimine dönüşmüştür.

Bugünkü Türk lehçelerinde *uyuz* yerine *kotur* kullanılmaktadır.

Kelimenin kökeni tam olarak açıklanmış değildir.Eyuboğlu’nun Eski Türkçe *ud* ‘sığır, inek, uyuz’ kökünden geldiği yolundaki görüşü tartışmaya açıktır (Eyuboğlu 2004;695).

ümmü’â-âibyĀn

< Ar. *ümmü’â-âibyĀn* “uçuk, havale” (HS, KM, MN, MŞ, ZM).

krş. **ođlancuúlar òastalıđı**

ün dutulması

< Tü. *ün* + *üt-u-l-ma-sı*: isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ses kısılması” (KM).

Sesin kısılmasını *ün dutulması* terimiyle ifade edildiği görülmektedir.Daha önce de *avaz bogulmak*, *avaz tutulmak* biçiminde geçtiğini belirtmek gerekir.

Eski Türkçeden başlayarak *ün* ‘ses, seda, ün’ (Caferoğlu 1968;272) kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

dutulmak: anlamı ve kökeni için bk. **ĀvĀz ütulmaú**

ürükmek

< Tü. *ür-ü-k-mek*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “çıban sıçrayıp çoğalmak” (YTS).

Çıbanın insan bedeninde pek çok yere sıçrayıp çoğalmasını anlatan *ürük-* kelimesinin *ür-*‘bitmek’ (Toparlı 2003;298) kökünden geldiği söylenilebilir.

Eski Uygur Türkçesinde *ür-* ‘kabarmak, üfürüp şişirmek, üflemek; havlamak; sürmek’ (Caferoğlu 1968;273) kelimesini görmekteyiz.

Buna göre *ürük-* biçimi *ür-* kökünden *-(ü)k* ile yapılmış bir biçimdir.

vebÀ

< Ar. *vebÀ* ‘veba, taun, yumurcak; salgın hastalık’ (Devellioğlu 1995;1141) (BL, HS, KM, M, MŞ, TM, Tuh).

vecaèü’l-verike

< Ar. *vecaèü’l-verike* “siyatik” (CH 40b-6).

krş. **yan başı ağrısı**

vedeka

< Ar. *vedeka* “gözde şişlik” (M, Mif).

verem

< Ar. *verem* ‘şiş, yumru; şişme;verem, Koch basilinin yol açtığı bulaşıcı hastalık’ (Devellioğlu 1995;1147) “şiş, ur, çiban” (CH, HS, KM, M, MŞ, ZM).

vesvÀs

< Ar. *vesvÀs* ‘şeytan’ (Devellioğlu 1995;1149) “kuruntu, vesvese” (M, MŞ, ZM).

yÀbis sigil

< Ar. *yÀbis* + Tü. *sigöl*: isim kökü + isim kökü. “kuru sigil, sigilin bir türü” (CH 124a-4).

yÀbis: anlamı ve kökeni için bk. **yÀbis**

sigil: anlamı ve kökeni için bk. **sigil**

yalama

< Tü. *yal-a-ma*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “güneşten ya da hastalıktan dudakta beliren yara, dudak yarığı” (YTS).

Dudakları yara olan insanların bu yaraları dilleriyle yaladıkları görülür. Bu durumu gören Türk insanı bu yaralar için de *yalama* ismini kullanmaktadır.Hatta Anadolu’da bu tür rahatsızlığı olan kişiler için de *yalama* sözü kullanılmaktadır.

Yalamak ‘dille silmek’ kelimesinin Türkçe *yal* ‘maaş, ücret, aylık’ (Caferoğlu 1968;281) kökünden geldiği anlaşılıyor.

Halk arasında *yal* kelimesinin “köpek ve ineklere yedirilmek için un ve kepekle hazırlanan yiyecek (Parlatır vd. 1998;2372)” olarak kullanıldığı görülmektedir.

yan aârısı

< Tü. *yan* + *aâ-ı-r-ı-â-sı*: isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki- - isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “zatülcenb” (MŞ, YTS).

Yan ‘taraf; kalça; yan’ (Caferoğlu 1968;283) kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir.

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

yan başı aârısı

< Tü. *yan* + *ba-ş-ı* + *aâ-ı-r-ı-â-sı*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “siyatık” (CH 40b-6, HS, MŞ, YTS).

yan başı: anlamı ve kökeni için bk. **yan başı**

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

yan başı çúúú

< Tü. *yan* + *ba-ş-ı* + *ûş-ı-ú-ı*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “kalça kemiği çıkığı” (CH 197b-12).

yan başı: anlamı ve kökeni için bk. **yan başı**

çúúú: anlamı ve kökeni için bk. **çúúú**

yan başı gemüginüñ ânuú

< Tü. *yan* + *ba-ş-ı* + *kemdi-k-i-nüñ* + *ân-u-ú-ı*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki-ilgi hâli eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kalça kemiğinin kırılması” (CH 182b-11).

yan başı: anlamı ve kökeni için bk. **yan başı**

kemük: anlamı ve kökeni için bk. **kemük**

ânuú: anlamı ve kökeni için bk. **ânuú**

yanàu

< Tü. *ya-n-àu* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “iltihap” (M).

İltihap için *ya-* kökünden *-n* ile fiilden fiil ve oradan da *-gu* ile isim yapılmış bir terim türetildiği anlaşılıyor. Bu terimin türetilmesinde iltihaplı bölgedeki yanma ve hararet hissinin etkili olduğu anlaşılıyor.

yanmak : anlamı ve kökeni için bk. **yanú**

yanú

< Tü. *ya-n-ı-ú* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “yanık” (MN, ZM).

Yanık kelimesi Türkçe *ya-* köküne kadar gitmektedir. Çünkü *yal-* ‘yalınmak, alevlendirmek; yara iltihaplanmak; güneş yüzü yalayarak çalıp karartmak’ (Atalay 1999;733), *yal-* fiilinden türeyen *yalın* ‘alev, parıltı’ (Caferoğlu 1968;282) ve *yak-* ‘yakmak’ (Toparlı 2003;302), *yan-* ‘yanmak’ (Toparlı 2003;309) gibi biçimler bize bu kelimelerin *ya-* köküne kadar gittiğine işaret etmektedir. Buna göre *yanık* kelimesi *ya-* kökünden *-n* ile fiilden fiil yapılmış, *-(ı)k* ile de fiilden isim yapılmıştır.

yanúara

< Tü. *yan-ı + úara*: isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü. “karakabarcık, şarbon” (YTS).

Türkçe *yan* ‘taraf’ kelimesiyle *kara* ‘siyah’ kelimesinden oluşmuş bir biçim olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür yapıların Türkçede isnat grubuna dahil oldukları bilinmektedir.

yan : anlamı ve kökeni için bk. **yan aarısı**

úara : anlamı ve kökeni için bk. **úara aarı**

yanúuma

< Tü. *yan-ı-ú-ı-ma* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki- isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “gözün karniye tabakasında olan kara bulut gibi görünen bir çeşit hastalık” (M, Mif).

Bu terimin Türkçe *yan-* ‘yanmak’ kökünden yapıldığı düşünülebilir. *Yanık* isminden *-ı* ile **yanıkı-* ‘yanık gibi olmak’ biçiminde bir fiil, buradan da *-ma* ile *yanıkıma* şeklinde bir isim düşünmekteyiz. Bu isimlendirmede hastalığın gözdeki belirtisi etkili olmuş olmalıdır.

yara

< Tü. *yar-a*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “yara” (KM, MŞ, Tuh, YTS, ZM).

Yara kelimesi Türkçe *yar-* ‘yarmak, bir şeyi keserek zorla yarmak, parçalamak, yere sınır çizmek’ (Atalay 1999;747) kökünden fiilden isim yapan *-a* ile yapılmıştır.

Yara kelimesi Türkçe olduğu halde Arapça ve Farsça kelimeler ile *yare-i dil* ‘gönül yarası’, *yare-i hicran* ‘ayrılık yarası’ gibi terkipler de yapılmıştır.

yaralu

< Tü. *yar-a-lîâ*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “yaralı” (HS, KM).

Yara kelimesinden *-lîg* > *-lu* ile yapılmış bir biçimdir.

yara: anlamı ve kökeni için bk. **yara**

yaraúĀn

< Ar. *yaraúĀn* ‘sarılık hastalığı’ (Devellioğlu 1995;1160) (HS, KM, M, Mif, MN, MŞ, Müc, Tuh).

yaraúĀn-ı aāfer

< Ar. *yaraúĀn-ı aāfer* “sarı sarılık, sarılık hastalığının bir türü” (MŞ, TŞ).

yaraúĀn-ı esved

< Ar. *yaraúĀn-ı esved* “kara sarılık, sarılık hastalığının bir türü” (MŞ, TŞ).

yaraúĀnlu

< Ar. *yereúĀn-lîâ* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “sarılık hastalığı olan kimse” (MŞ).

Arapça *yerekan* ‘sarılık hastalığı’ kelimesinin *-lig* > *-lu* eki ile türetilmiş biçimdir.

yara āuyı

< Tü. *yar-a* + *āub-ı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “cerahat, irin” (YTS).

Cerahat, irin için kullanılmış bir terimdir. *Yara suyu* terimi *yara* ve *su*’dan isim tamlaması yoluyla oluşmuş birleşik bir kelimedir.

yara: anlamı ve kökeni için bk. **yara**

su : anlamı ve kökeni için bk. **su debbesi**

yarú / yarú

< Tü. *yar-u-ú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “yarık, yarılmış” (CH, KM, M, Mif, MN, Müc, Tuh, YTS).

Yarık biçimi Türkçe *yar-*‘ikiye ayırmak, parçalamak’ kökünden *-(u)k* ile yapılmış bir kelime olduğu açıktır.

yarım baş aàırsı

< Tü. *yar-ı-m* + *baş* + *aà-ı-r-ı-à-sı*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “baş ağrısının bir türü” (BL, CH, KM, MN).

Arapça *şakika* biçiminden Türkçeleşmiş bir terim olduğu anlaşılıyor.

yayası çúmaú

< Tü. *yay-a-sı* + *úş-ı-ú-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “basur hastalığında basur memesinin dışarı doğru çıkması” (HS 16a).

Divanü Lügati't-Türk'te bu kelimeyi *yaya* 'insanın oturamağı-yalnız insanlarda' (Atalay 1999;763) biçiminde görüyoruz. Bu kelimenin de *yay*-'çalkalamak, kımıldatmak, sallamak, meyletmek, meylettirmek' (Atalay 1999;763) köküyle ilgisi kurulabilir.

çıúmaú: anlamı ve kökeni için bk. **çıúúú**

yel / yil

< Tü. *yel* : isim kökü. "mide ve bağırsaklarda meydana gelen gaz" (HS, MŞ, Tuh, YTS).

Kelime eski Türkçeden başlayarak *yil* 'yel, rüzgâr' (Caferoğlu 1968;296) biçiminde kullanılmaktadır.

yelpik

< Tü. *yel-pi-k*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. "nefes darlığı" (YTS).

Yelpik teriminin *yel-pi-* 'yelpaze ile hava vermek, yelpazelemek'(Toparlı 2003,318) fiiliyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. *Divanü Lügati't-Türk*'te *yelpik* 'cin ve yel çarpması' (Atalay 1999;770) biçiminde geçmektedir.

Clauson'a göre *yel-pi-*, *yel* kökünden *-pi* ekiyle yapılmıştır. Ancak yapı bakımından bu durumu izah etmek güçtür. Çünkü Türkçede fiilden fiil yapan böyle bir ek yoktur (bk. Clauson 1972;920).

yil aârısı

< Tü.*yil* + *aâ-ı-r-ı-â-sı*: isim kökü + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. "mide ve bağırsaklarda meydana gelen gazın sancısı; romatizma ağrısı" (KM, YTS).

yil : anlamı ve kökeni için bk. **yel**

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

yil ùtmaú

< Tü. *yil* + *ùt-maú* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki).
“ağrımak” (YTS).

yil : anlamı ve kökeni için bk. **yel**

ùtmaú : anlamı ve kökeni için bk. **ùtmaú**

yirlegen

< Tü. *yir-le-gen*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “el veya ayak parmağının altında olan et” (CH 141b-6).

Türkçe *yir/yer* kökünden isimden fiil yapan *-le* ve sıfat-fiil eki *-gen* ile yapıldığı anlaşılıyor.

yumrı / yumru

< Tü. *yum-u-r-ı-â* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “yumru, ur, şiş” (MŞ, YTS).

Yumru ‘ur, yumru, şiş’ kelimesinin Türkçe *yum-* ‘yummak, kapamak’ (Atalay 1999;811-Caferoğlu 1968;304) kökünden *-(u)r* ile *yumur-*‘yumrulmak’ (Toparlı 2003;330) ve oradan da *-(ı)g* ile *yumurıg* yapıldığı daha sonra da ikinci hecedeki *-u*’nun ve son ses *g*’nin düşmesiyle *yumrı* biçiminin oluştuğu söylenilebilir kanaatindeyiz.

yumrucak

< Tü. *yum-u-r-ı-â-caú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “küçük şiş, ur” (KM).

Yumru biçiminden küçültme eki olan *-cak* ile yapıldığı oldukça açıktır.

yumru: anlamı ve kökeni için bk. **yumrı**

yübÿset

< Ar. *yübÿset* “kuruluk” (KM, M, Mif, Müc, Tuh, ZM).

yübÿsetü'l-èayn

< Ar. *yübÿsetü'l-èayn* “göz kuruluğu” (M).

yürek burmaú

< Tü. *yür-ek* + *bur-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “bağırsakta ishal sancısı peyda olmak” (YTS).

yürek: anlamı ve kökeni için bk. **yürek**

burmaú: anlamı ve kökeni için bk. **burmaú**

yürek inmek

< Tü. *yür-ek* + *in-mek* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “hafakan” (Müc 6a-5).

yürek: anlamı ve kökeni için bk. **yürek**

yürek ditremesi

< Tü. *yür-ek* + *titr-e-me-si*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü (yansımadan oluşan kök)-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kalp çarpıntısı, yürek oynaması” (MŞ, YTS).

yürek: anlamı ve kökeni için bk. **yürek**

ditremek: anlamı ve kökeni için bk. **baş ditremegi**

yürek oynaması

< Tü. *yür-ek* + *oy-u-n-a-ma-sı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kalp sıkışması, nefes darlığı” (BL, HS, K, KM, M, MŞ, Müc, YTS).

yürek: anlamı ve kökeni için bk. **yürek**

Oynaması biçiminin *oyun* kökünden isimden fiil yapan *-a* ve mastar eki *-ma* ve iyelik eki *-sı*'dan oluştuğu oldukça açıktır.

Hasan Eren, *oyun* kelimesinin Eski Türkçe *oy-* ' oynamak ' kökünden *-(u)n* ile yapıldığını, Yakutçada *oy-* biçiminin "sıçramak" olarak kullanıldığını belirtmektedir (Eren 1999;311).

yürek sürmek

< Tü. *yür-ek* + *sür-mek*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki mastar eki). "ishal olmak" (YTS).

yürek: anlamı ve kökeni için bk. **yürek**

Sürmek kelimesi "boşalmak" anlamında kullanılmaktadır. Buradaki *yürek sürmek* terimi "midenin boşalması" anlamında kullanılmaktadır. Buradaki *yürek* kelimesinin "mide" anlamında kullanıldığını belirtelim.

øæf-ı baâar

< Ar. *øæf-ı baâar* "görmenin zayıf olması" (M).

øæf-ı kebed

< Ar. *øæf* 'zayıflık, kuvvetsizlik, arıklık' (Devellioğlu 1995;1164)-ı *kebed* 'karaciğer' (Devellioğlu 1995;500) "karaciğer yetmezliği, bozukluğu" (HS).

zaòm

< Far. *zaòm* 'yara' (Devellioğlu 1995;1165) (BL, KM, M, MŞ, Tuh, ZM).

zaómet

< Ar. *zaómet* "hastalık, sıkıntı, ağrı" (K, KM, MN, Tuh, ZM).

zaðir

< Ar. *zaðir* ‘iç ağrısı; basur ve mesane iltihabında olan ağrılı akıntı’ (Devellioğlu 1995;1165) “bağırsak iltihaplanması, dizanteri” (HS, M, MN, MŞ, TŞ, Tuh).

õÀtü’l-cenb

< Ar. *õÀtü’l-cenb* ‘satlıcan, akciğer örtüsünün iltihabı’ (Devellioğlu 1995;1169) (HS, KM, MŞ, ZM).

õÀtü’r-ri’e

< Ar. *õÀtü’r-ri’e* ‘akciğer ltihabı, yangısı, batar’ (Devellioğlu 1995;1171) “zatürre” (HS, KM, MŞ, ZM).

õÀtü’ã-ãadr

< Ar. *õÀtü’ã-ãadr* “zatülcenb, satlıcan” (MŞ 57a).

zeleúu’l-emèÀ

< Ar. *zeleúu’l-emèÀ* “ishal, diyare” (HS 61a).

õerebü’l-emèÀ

< Ar. *õerebü’l-emèÀ* “bağırsakların sıyrılıp iltihaplanması” (HS 61a).

õihni künd eylemek

< Ar. *õihn* + Tü. *-i* + Far. *künd* ‘kör, keskin olmayan; anlayışsız’ (Devellioğlu 1995;535) + Tü. *eyle-mek* : isim kökü + teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “zihni körletmek” (HS).

Eylemek yardımcı fiilinin ise bir *ed* > *ey* kökünden geldiği ve –isimden isim yapan bir ek olan *-le* ile türetildiği görölmektedir. Ancak bu kökün hangi anlamda olduğu tam olarak açıklanmış değildir (bk. Erdal 1991; 435 ve Özyetgin 2001; 468).

øiú-ı baãar

< Ar. *øiú-ı baãar* “göz daralması” (M).

øiúu’n-nefes

< Ar. *øiúu’n-nefes* ‘nefes darlığı, tıknafes’ (Devellioğlu 1995;1187) (HS, KM, M, MŞ).

ziyÀn

< Ar. *ziyÀn* “zarar; bir maddenin vücutta yaptığı tahribat ve vücuda verdiği rahatsızlık” (BL, K, KM, M, Tuh, YTS).

zĩ r

< Far. *zĩr* ‘sıkıntı, rahatsızlık’ (Devellioğlu 1995;1190) “karın ağrısı, buruntu, kabızlık” (HS, KM, MN, MŞ, TŞ, Tuh, YTS).

zĩ r olmaú

< Far. *zĩr* + Tü. *bol-maú* : isim kökü + fiil kökü-filden isim yapım eki (matar eki).
“ dizanteri olmak” (HS 16a).

ôulmet-i baãar

< Ar. *ôulmet-i baãar* “gözün görme özelliğini yitirmesi” (M).

øÿsmüÀriye

< Ar. *øÿsenüÀriye* “dizanteri” (MŞ, Tuh).

zükÀm

< Ar. *zükÀm* ‘nezle’ (Devellioğlu 1995;1193) (KM, M, MŞ, Tuh).

3.3 İlâç adları

èabîr

< Ar. *èabîr* ‘bir ilâç terkibi (Bu terkip; beyaz sandal, sünbül kökü, kırmızı gül, turunç ve iğde çekirdekleri, narenç gibi güzel kokulu bazı otlarla bir miktar döğülmüş miskten meydana gelirmiş.)’ (Devellioğlu 1995;4). (BL, K, KM, Tuh).

aâız otı

< Tü. *aâ-ı-z* + *ot-ı*: isim veya fiil kökü-yardımcı ses-ikili organ adı yapan ek + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “ağız ağrısı için kullanılan ilâç” (YTS).

aâız: anlamı ve kökeni için bk. **aâız**

ot: anlamı ve kökeni için bk. **ot**

ağrı diñdürücü nesne

< Tü. *aâ-ı-r-ı-â* + *tiñ-dür-güçi* + *ne-er-se- ne*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü-fiil kökü-ek fiilin şart ı-isim kökü. “ağrı kesici” (CH 142b-5).

aârı: anlamı ve kökeni için bk. **aârı**

Diñdürücü kelimesinin Türkçe *diñ-*‘sakin olmak, susmak’ (Dilçin 1983;68) kökünden fiilden fiil yapan *-dür* ve fiilden isim yapan *-ici*(*<guçi, güçi*) ekiyle yapıldığı açıktır.

Nesne kelimesi ise Eski Türkçede *nerse* ‘her ne olsa’ (Caferoğlu 1968;136) biçiminde görülmektedir. *Nerse* biçiminin de *ne* ve *er-*‘olmak’ fiilinin şart çekimi olan *nerse* kelimelerinden oluştuğu söylenilebilir.Tarihî metinlerden hareketle *nesne* kelimesinin *ne erse ne > nersene > nesene> nesne* aşamalarından geçtiği anlaşılıyor.

bitürici ot / merhem

< Tü. *büt-ür-güci* + *ot*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “yarayı kaynatan ilâç” (CH, TM).

Buradaki *bitür-* biçiminin *Divanü Lügati't-Türk*'te karşımıza çıkan *bütür-* ‘sağaltmak, sağlam hâle koymak; alacağını tanıklamak, ispat etmek’ (Atalay 1999;127) kelimesiyle ilgili olduğu anlaşılıyor.*Bütür-* kelimesinin ise *büt-*‘ses kısılmak, alçalmak; borcu veya alacağı gerçekleşmek; yara kapanmak; sona ermek, yok olmak; bir şeye inanmak, ikrar etmek’ (Atalay 1999;126) ile ilişkili olduğu anlaşılıyor.

Buradan hareketle *bitürüci* kelimesinin Türkçe *bit-/ büt-* kökünden *-(ü)r* ve *-ici* ekiyle yapıldığını öylemek mümkündür.

ot: anlamı ve kökeni için bk. **ot**

burun otı

< Tü. *bur-u-n* + *ot-ı*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “enfiye” (YTS).

burun: anlamı ve kökeni için bk. **burun**

ot: anlamı ve kökeni için bk. **ot**

cÀme

< Far. *cÀme* “çabuk donup çabuk eriyen bir tür ilâç” (TM 53b-D).

devÀ

< Ar. *devÀ* ‘ilâç; çare, tedbir’ (Devellioğlu 1995;180). (K, KM, M, Tuh, ZM).

eczÀ

< Ar. *eczÀ* ‘parçalar, kısımlar’ (Devellioğlu 1995;202) “ilâç maddesi, madde, cüz” (HS, KM, MŞ, Tuh, ZM).

edviye

< Ar. *edviye* ‘ilâçlar’ (Devellioğlu 1995;204) (CH, K, KM, M, Mif, Müc, S, TŞ, Tuh, ZM).

ekkâl

< Ar. *ekkâl* “eritici bir ilâç” (Mif, TM, ZM).

em

< Tü. *em* : isim kökü. “ilâç, deva, çare” (YTS).

Em ‘ilâç, tedavi vasıtası > Moğ. *Em* ‘ilâç, sihir vasıtası’ (Caferoğlu 1968;71) kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir.

Türkçede ilâç anlamında iki kelime görülüyor. **Bunlardan** biri *em*, diğeri ise *ot* kelimesidir. Bu iki kelime arasında bir anlam ve mahiyet farkı olmalıdır. *Ot* kelimesinin bitkilerden yapılan ilâçlar için kullanıldığı açıktır. *Em* ise sihir, büyü, okuma, efsunlama gibi bir tedavi için kullanılıyor olmalıdır.

àaràara

< Ar. *àaràara* “ilâcı ağızda çalkalama; bu amaçla hazırlanan sıvı, gargara” (CH, KM, Mif, TM, TŞ, ZM).

óab / óap

< Ar. *óabb* “yutulacak yuvarlak ilâç, hap” (CH, K, KM, M, Mif, MN, TŞ, Tuh, ZM).

èilâç

< Ar. *èilâc* “ilâç” (K, KM, M, TM, Tuh, ZM).

úan dutucu devÀ

< Tü. *úan* + *út-âuçı* + Ar. *devÀ* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “kanın durmasını sağlayan ilâç” (CH 110a-9).

úan: anlamı ve kökeni için bk. **úan**

Dutucu kelimesinin burada “durdurucu, sona erdiren” anlamında kullanıldığı anlaşılıyor. Kelimenin *dut-* (< *tut-*) kökünden *-ıcı* (< *guçı*) ekiyle yapıldığı açıktır.

devÀ: anlamı ve kökeni için bk. **devÀ**

úan dutucu òeryr

< Tü. *úan* + *üt-âuçı* + Ar. *òeryr* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “kanın akmasını durduran ilâç” (CH 173b-1).

úan: anlamı ve kökeni için bk. **úan**

dutucu: anlamı ve kökeni için bk. **úan dutucu devÀ**

òeryr: anlamı ve kökeni için bk. **òeryr**

úurã

< Ar. *úurã* “yuvarlak hap, ilâç” (CH ,KM, Mif, TM, Tuh, ZM).

laèyú / luèyú

< Ar. *laèyú* “yalanacak, yenilecek macun şeklindeki ilâçlar, pastil” (M, Müc, TŞ).

maècÿn

< Ar. *maècÿn* “hamur kıvamına getirilmiş ilâçların genel adı” (CH, K, KM, M, Mif, Müc, S, TM, TŞ, Tuh, ZM).

müshil

< Ar. *müshil* “ishal veren, bağırsakları temizleyen, kazuratı kolaylıkla dışarı attıran ilâç, müshil” (CH, K, KM, MN, Müc, S, TM, TŞ, Tuh, ZM).

ot

< Tü. *ot* : isim kökü. “ilâç” (BL, HS, KM, M, TM, TŞ, Tuh, YTS, ZM).

Eski Türkçeden başlayarak kullanılan *ot* (Clauson 1972; 34-35 – Caferoğlu 1968; 144). Kelimesi Eski Kıpçakçada da *ot* olarak kullanılmaktadır (Toparlı 2003;206).

Ot kelimesi başlangıçta “küçük bitkiler” için kullanılırken zamanla bir tıp terimi olarak “ilâç” anlamını kazanmış olmalıdır. İlâç yapımında bitkilerin, özellikle küçük otların kullanılması bu anlamın oluşmasında etkili olmuştur. Türk insanı küçük bitkilerden söz ederken genel olarak *ot* ismini kullanmış, daha sonra bu bitkinin ayırıcı isminden bahsetmiştir. Bitki isimlerinin genellikle yabancı kökenli olması Türklerin bu bitkileri başka milletlerden öğrendiğini göstermektedir. Özellikle Arapça, Farsça ve Yunancadan alınan bu kelimeler bize Türklerin bu işi daha sonra öğrendiğini göstermektedir. Bunun sebebi de at sırtında gezen, savaşçı, hayvan yetiştiren Türk milletinin yaşam biçimidir. Yerinde durmayan Türkler küçük ayrıntılarla daha geç tanışmışlardır.

İlâçların esas maddesi bitkiler olduğu için ilâç karşılığında *ot* kelimesinin kullanılması oldukça anlamlıdır. Ayrıca *ot* kelimesi sadece bitkilerden yapılan ilâçları karşılıyor olmalıdır. Bir de ilâç anlamında *em* kelimesi kullanılmaktadır. Bu iki kelime arasında anlam ve mahiyet farkı olması gerektiğini daha önce *em* kelimesi dolayısıyla vurgulamış idik.

süfÿf

< Ar. *süfÿf* “toz haline getirilmiş ilâç” (K, M, Müc, ZM).

saèÿü

< Ar. *saèÿü* “enfiye gibi burna çekilen ilâçlar” (CH, M, Mif, Müc, TN, Tuh, ZM).

ùlÀ'

< Ar. *ùlÀ'* “sürülerek kullanılan ilâçlar, merhem” (CH, KM, M, Mif, Müc, TŞ, Tuh, ZM).

yaúu

< Tü. *yaú-ı-â* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “yakı” (BL, K, KM, M, Müc, S, TM, TŞ, Tuh, YTS, ZM).

Yaku kelimesinin Türkçe *yak*-‘hoşa gitmek, yakışmak; yaklaşmak; yakmak, sürmek’ (Caferoğlu 1968;280) kökünden *-(i)g* ile yapıldığı anlaşılıyor. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen *yaku* biçimi son ses *g*’nin düştüğünü ve bu düşme neticesinde bir yuvarlaklaşmanın gerçekleştiğini göstermektedir.

õerÿr

< Ar. *õerÿr* “göz ilâcı” (M, Mif, Müc).

zımÂd

< Ar. *zımÂd* “merhemle yaraya sarılan sargı; ilâç, lapa” (M, Müc, TM, ZM).

3.4 Tıp aletleri

altun dĀĀlaàu

< Tü. *altun* + Far. *dĀĀ* + Tü. *-la-àu* : isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “altından yapılmış dağlama aleti” (CH 16a-2).

Eski Türkçede *altun* biçiminde olan *altın*, Türk dilinin temel kelimelerindendir. Türk lehçelerinde bazı ses değişimleriyle yaşamaktadır: *Az altın*, *Tkm altın*, *Bşk altın*, *Nog altın*, *KKlp altın*, *Krg altın*, *Tar altın*, *Tuv aldın*, *Yak altan* “bakır”, *Çuv iltan* (Eren 1999;9). Kelimenin Yakut Türkçesinde “bakır” anlamına dönüştüğünü görüyoruz.

Kelimenin kökeniyle ilgili bütün görüşler Hasan Eren tarafından özetlenmiştir. Buradan hareketle kelimenin tam bir izahının yapılamadığını, en yaygın açıklamanın Ramstedt tarafından yapılan *al* “kızıl” ve *ton* “değerli metal” kelimelerinden oluştuğu yolundaki görüşü olduğunu belirtelim (bk. Eren 1999; 9).

dĀĀlaàu : anlamı ve kökeni için için bk. 3.4.5 **dĀĀlaàu**

bayram

< Yun. *bayram* “bir tıp aleti” (CH 180a-10).

Ucu sivri bir tıp aletinin adı olan *bayram*, Türkçe *batır-* kökünden de gelebilir. Kelime *batırım* > *badırım* > *bayrım* > *bayram* aşamalarından geçmiş olabilir.

bıçaú

< Tü. *bıç-aú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “bıçak” (EM, Mif, Tuh).

Bıçak kelimesinin kökü oldukça açıktır. Kelime *bıç-(biç-)* kökünden *-ak* ile yapılmıştır. *Bıç-* ve *biç-* fono-semantik başkalaşmanın bir örneğini teşkil etmektedir (Kara 2004;38).

Kelime Türk lehçelerinde çeşitli ses değişiklikleriyle karşımıza çıkmaktadır: “Tkm *pıçak*, Blk *bıçak*, Nog *pışak*, KKlp *pışak*, TatK *pıçak*, Krg *bıçak*, Kzk *Pışak*, Özb *pıçak*, Alt, Tel, Şor *pıçak*, Yak *bıhax* (Eren 1999; 50).”

bıçáú ààzlu dÀàlaàu

< Tü *bıç-aú* + *a-à-ı-z-là* + Far. *dÀà* + Tü. *-la-àu* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “dağlama aletinin bir türü” (CH 18b-8).

bıçáú : anlamı ve kökeni için bk. **bıçáú**

Aàzlu kelimesinin eski biçiminin *aàzlıà* olması gerekmektedir. Batı Türkçesinde kelime sonu *g* sesleri düşünce kelime, *agızlu* biçimini almıştır. Sondaki *-lu* biçimi düşen *g* sebebiyle yuvarlaklaşma olduğunu göstermektedir.

dÀàlaàu : anlamı ve kökeni için için bk. **dÀàlaàu**

bıçúu

< Tü. *bıç-úu* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “bir tür kesme aleti” (BL, CH, KM, M, TM).

Türkçe *bıç-(bıç-)* kökünden fiilden isim yapan *-ku* ile yapıldığı açıktır. *Bıç-* ile *bıç-* biçimlerinin fono-semantik başkalaşmanın örneklerinden olduğu bilinmektedir (Kara 2004;38).

dÀàlaàu

< Far. *dÀà* + Tü. *-la-àu*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “dağlama aleti” (CH, M, Mif, YTS).

DÀàlaàu kelimesinin Farsça *dÀà* ‘yanık yarası; insan ve hayvan vücuduna kızgın demirle vurulan damga, işaret, im’ (Devellioğlu 1995;160) kökünden Türkçe *-la* ve

– *âu* ekleriyle türetildiği anlaşılmaktadır.

dÂyire dÂġlaġu

< Ar. *dÂ'ire* + Far. *dÂġ* + Tü. *-la-ġu* : isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “ucu daire şeklinde yuvarlak olan bir tür daġlama aleti” (CH 47b-4).

Daġlama aletlerinin biçim ve yapıldığı malzemeye göre adlandırıldığını görmekteyiz. Burada yuvarlak şekle sahip olan daġlagu, *dayire daġlagu* olarak anılmaktadır.

dÂâlaâu : anlamı ve kökeni için için bk. **dÂâlaâu**

demür dÂġlaġu

< Tü. *te-mür* + Far. *dÂġ* + Tü. *-la-ġu* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “demirden yapılmış daġlama aleti” (CH 16a-2).

Daġlama aletinin yapıldığı nesneye ve biçimine göre adlandırıldığına değindik. Burada da demirden yapıldığı için “demir daġlagu” terimini görmekteyiz.

Eski Türkçede ve Eski Kıpçakçada *temir* ve *temür* (Clauson 1972;508 -Toparlı 2003;269-Tietze 2002; 587) biçiminde olan kelime Batı Türkçesinde *demür* biçimini almıştır. *Demür*, *yaġmur*, *kömür* kelimelerindeki *-mür*'ün ek olduğu anlaşıyor.

dÂâlaâu : anlamı ve kökeni için için bk. **dÂâlaâu**

depesi yassı dÂġlaġu

< Tü. *töpü-si* + *yas-ı-ġ* + Far. *dÂġ* Tü. *-la-ġu* : isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “bir tür daġlama aleti” (CH 18a-16). krş. **mikvÂt-ı mismÂri**

Bugün *tepe* biçiminde olan kelime, Eski Anadolu Türkçesinde *depe*, Eski Türkçede *töpü* (Clauson 1972; 436), Eski Kıpçakçada *töpe* ve *tepe* “Toparlı 2003; 270,282) şeklinde görülmektedir. Kelimenin kökeni bilinmemektedir (Eren 1999; 402).

Yassı kelimesinin Eski Türkçe *yas-* ‘eritmek’ (Caferoğlu 1968;289) kökünden geldiğini düşünmekteyiz. Aslında *yasığ* biçiminde olması gereken kelimenin, son sesinin düşmesi sonucunda ünsüz ikizleşmesine uğradığı ve *yassı* şeklinin oluştuğu söylenebilir. Türkçede bu tür örnekler rastlanmaktadır. bk. **assı** (< asığ), **issilik** (< isiglik).

dâlaàu : anlamı ve kökeni için bk. **dâlaàu**

úaâür

< Ar. **úaâür** “bir tıp aleti” (CH 98b-3).

úazaàu

< Tü. **úaz-ı-àu** “diş kazıyan alet” (CH 72b-10).

Türkçe **úaz-** ‘kazmak, eşmek, oymak’ kökünden –ı ile **úazı-** ve oradan da – **àu** le **úazıàu** biçimi yapılmış olmalıdır. İlk hecedeki *a* sesinin etkisiyle ikinci hecedeki *ı* sesi de *a*’ya dönüşmüş olmalıdır.

kelbetân

< Far. **kelbetân**, *kelbeteyn* ‘kerpeten’ (Devellioğlu 1995;504). (CH, Tuh).

úsaç

< Tü. **ús-âaç** : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “kıstırma aleti, kerpeten, kısıkaç” (CH, YTS).

Eski Türkçede *kısaç* (Clauson 1972, 667 ve Caferoğlu 1968;176) biçiminde olan kelime iç seste *g* sesinin düşmesi sonucu *kısaç* hâlini almıştır. Kelbeten yerine kullanılan kelime, Türkçe *kıs-* kökünden – *aç* (< -gaç) ile yapılmıştır.

mecÀrid

< Ar. *mecÀrid* (micred'in çokluk biçimi) "diş taşlarını temizleyen bir tür dişçi aleti"
(CH 72b-10). krş. **micred**, **úazaġu**

mercimek başlu dÀàlaàu

< Far. *merdümek* + Tü. *baş-lıâ* + Far. *dÀâ* + Tü. *-la-àu* : isim kökü + isim kökü-isimden
isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. "başı
mercimeğe benzer bir tür daġlama aleti" (CH 50a-1).

Tepesi mercimek gibi küçük ve yuvarlak olduġu için bu isim verilmiştir.

dÀàlaàu : anlamı ve kökeni için için bk. **dÀàlaàu**

mesÀbir

< Ar. *mesÀbir* 'yara fitilleri; sondalar' (Devellioġlu 1995;623). (CH 87a-5).

mıóceme

< Ar. *mıócem*, *mıóceme* 'çekip emmeye yarayan organ veya alet; hacamat şişesi'
(Devellioġlu 1995;645). (CH 88a-11).

mıóúan

< Ar. *mıóúan*, *mıóúana* 'ihtikan tulumbası, şırınga, tenkıye aleti' (Devellioġlu
1995;641) (CH99b-13).

mibøaè

< Ar. *mibøaè* 'neşter, kan alacak alet' (Devellioġlu 1995;643) (CH, M).

micda

< Ar. *micda* "bir tür tıp aleti" (CH 88a-4).

micred

< Ar. *micred* ‘diş pasını temizleyen bir alet, dişçi aleti; cerrah bıçağı, kemik kazıyacak alet’ (Devellioğlu 1995;643). (CH).

mides

< Ar. *mides* “bir tür tıp aleti” (CH 86a-12):

mikvÀt-ı èadesi

< Ar. *mikvÀt-ı èadesi* (CH 50a-1). bk. **mercimek başlu dÀàlaàu**

mikvÀt-ı mismÀri

< Ar. *mikvÀt-ı mismÀri* (CH 18a-16). bk. **depesi yassı dÀàlaàu**

mikvÀt-ı sikkini

< Ar. *mikvÀt-ı sikkini* (CH 18b-8). bk. **bıçaú ağızlu dÀğlağı**

mil

< Ar. *mil* “göze sürme çekmeye yarayan, kemik veya fil dişinden yapılmış ince, iğne gibi ince ve uzun bir araç, şiş” (BL, CH , KM, M, Mif, MN, Tuh).

miáúap

< Ar. *miáúab* ‘matkap, tahta, maden, kemik gibi şeyleri delmeye yarayan alet’ (Devellioğlu 1995;653). (CH, Mif, Tuh).

mismÀri dÀàlaàu

< Ar. *mismÀri* + Far. *dÀà* + Tü. *-la-àu* : isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “başı çivi şeklinde sivri olan bir tür dağlama aleti” (CH 46a-6).

dÀàlaàu : anlamı ve kökeni için bk. **dÀàlaàu**

mişrÀù

< Ar. *mişrÀù* ‘neşter, hekim bıçağı; keskin bıçak’ (Devellioğlu 1995;653) (CH 87b-5).

mücevvef dÀàlaàu

< Ar. *mücevvef* + Far. *dÀà* + Tü. *-la- àu* : isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “içi oyuk, boş olan bir tür dağlama aleti” (CH 49b-4).

dÀàlaàu : anlamı ve kökeni için bk. **dÀàlaàu**

nouîa daàlaàu

< Ar. *nouîa* + Far. *dÀà* + Tü. *-la- àu* : isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “nokta şeklinde olan dağlama aleti” (CH 47b-9).

dÀàlaàu : anlamı ve kökeni için bk. **dÀàlaàu**

yassı nişter

< Tü. *yas-ı-à* + Far. *nişter* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “yassı biçimde olan bir tür neşter” (CH 18a-8).

yassı: anlamı ve kökeni için bk. **depesi yassı dÀàlaàu**

zerrÀúa

< Ar. *zerrÀúa* “vücuda sıvı haldeki ilacı vermeye yarayan alet, şırınga” (CH 99a-10).

zeytyni dÀàlaàu

< Ar. *zeytyni* + Far. *dÀà* + Tü. *-la- àu* : isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “tepesi zeytin gibi olan bir tür dağlama aleti” (CH 47b-6).

dÀàlaàu : anlamı ve kökeni için bk. **dÀàlaàu**

3.5 Tıpta kullanılan gereçler

ot úoyacaú

< Tü. *ot* + *úoy-* *acaú* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “ilâç çekmecesi, ilâç kutusu” (BL).

ot: anlamı ve kökeni için bk. **ot**

Koyacak kelimesi Türkçe *koy-* ‘içine yerleştirmek’ kökünden sıfat-fiil eki olan *-acak* ile oluşturulmuş bir biçimdir.

Bu terim *ot koyacak kap* (nesne ,araç, şey) biçimindeki isim unsurunun düşerek sıfat kısmının kalıplaşmasıyla oluşmuş olmalıdır : *ot koyacak şey* > *ot koyacak*.

panmuú / pamuú

< Far. *panbyú* ‘pamuk’ (Resenen 1969;379) (BL, CH, EM, K, KM, M, TM, Tuh, ZM).

reg-bend

< Far. *reg* ‘damar’ (Devellioğlu 1995;883) + Far. *bend* ‘bağ, yular, rabıta, bağlama’ (Devellioğlu 1995;83) “kanı durdurmak için yara üzerine bağlanan bandaj, sargı bezi” (BL, CH).

ãargú / ãarúu

< Tü. *ãar-âu* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “sargı” (CH, EM, YTS).

Sargu kelimesinin *sar-* ‘sarmak, bağlamak, dolamak’ (Toparlı 2003;227) kökünden *-gu* eki ile yapıldığı açıktır.

seyek /seyik / siyek / siyük

< Tü. *söye-k* : isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki). “kırık çıkık tahtası” (BL, CH, YTS).

Seyek kelimesi Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde karşımıza çıkan bir kelimedir. Daha önceki dönemlerde görülmemektedir.

Kaynaklarda kelimenin kökeniyle ilgili olarak herhangi bir görüş belirtilmemiştir. Bize göre *seyek* kelimesinin doğru biçimi *söyek* şeklinde olmalıdır. Kelimenin kökeni bilinmediği için kelime *seyek*, *seyik*, *siyek*, *siyük* gibi çeşitli biçimlerde okunmuştur (bk. Dilçin 1983;185).

Biz *söyek* kelimesinin *söge* (*söve*, *söye*) ‘kürsü ayağının kol yerinden yukarı olan parçası; kapının üzerinde döndürüldüğü, üst ve alt çerçevelere geçirilen mil’ (Dilçin 1983;191) biçimine *-k* küçültme eki getirilerek yapıldığını düşünüyoruz. Böyle bir yapı ve anlam bu terim için oldukça anlamlıdır. Kapıyı tutacak kadar büyük dayama direğine *söye*, parmaklara destek olarak kullanılan tahta parçasına da “küçük destek, dayanak” anlamında *söyek* denilmesi gayet mantıklıdır.

Tarama Sözlüğü’nde bu kökten yapılmış birçok türev göze çarpmaktadır: *sövelmek* ‘sivrimek’; *söyke* ‘dayanılacak yer ve kuvvet, mesnet, istinatgah’, *söykenmek* ‘dayanmak, yaslanmak’ vb. (Dilçin 1983;191-192).

Bu açıklamalarımızdan sonra *Tarama Sözlüğü*’ndeki *siyük*, *seyek*, *siyek* gibi madde başlarının doğru olup olmadığı tekrar düşünülmelidir.

sökel işeyecek saúsi

< Tü. *sök-el* + *çiş-e-y-ecek* + *saúsi*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki) + isim kökü. “ördek, lazımlık” (BL).

Sökel ‘ill, sick’ (Clauson 1972;820) kelimesi Eski Türkçeden başlayarak kullanılmaktadır. Clauson’a göre “diz üstü çökmek” anlamındaki *sök*-‘kneeling, unable to stand up’ (Clauson 1972;820) kökünden yapılmış bir türevidir.

İşemek kelimesinin ses taklidi bir kelime olan *çiş* kökünden *-e* ve *-mek* ile yapıldığını düşünüyoruz.

Saksı ‘topraktan yapılmış kap kakak’ (Dilçin 1983;178) kelimesi Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde karşımıza çıkan bir kelimedir. Kelimenin kökeniyle ilgili olarak sadece Eyuboğlu, “Saksonya adından, saxe (Almanya’nın Saksonya bölgesi)dan gelmesi nedeniyle saksı (Eyuboğlu 2004;575)” şeklinde bir görüş belirtmiş, Nişanyan ise “saksi (Saksonya porseleni) sözcüğü ile birleştirilmesi mümkün değildir (Nişanyan 2003;390)” diyerek bu görüşe katılmadığını ifade etmiştir.

Sonuç olarak *saksı*, üzerinde çalışılması gereken bir kelime olarak karşımızda durmaktadır.

3.6 Tıpla uğraşanlara verilen adlar

cerrâó

< Ar. *cerrâó* ‘operatör doktor’ (Devellioğlu 1995;136) (TM 48a-9).

davardan úan alıcı

< Tü. *úv-ar-dan* + *úan* + *al-áuçı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki (kalıplaşmış sıfat-fiil eki)uzaklaşma hâli eki + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “baytar, hayvan doktoru” (BL).

Davar kelimesi Eski Türkçe *tavar* ‘davar, mal, ticaret eşyası; Çin kumaşı’ (Caferoğlu 1968;228) biçiminde görülüyor. Asıl anlamı “değerli eşya” olan *tavar* kelimesi zamanla “hayvan, davar” anlamını kazanmıştır. Hamilton’a göre kelime *tav-*‘sahip olmak’ kökünden gelmektedir (Hamilton 1998;212).

Hayvancılıkla geçimini sağlayan ve değerli eşyası hayvanı olan eski Türk insanı için böyle bir anlam değişimi oldukça mantıklıdır.

úan: anlamı ve kökeni için bk. **úan**

Alıcı kelimesinin Türkçenin en eski ve temel kelimelerinden olan *al-* ‘elde etmek, almak’ (Caferoğlu 1968;12) kökünden *-ıcı* (< *güçi*) ekiyle yapıldığı oldukça açıktır.

dermân eyleyici

< Far. *dermân* + *ed-le-güçi*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “ilâç yapıp tedavi eden, hekim” (BL).

dermân: anlamı ve kökeni için bk. **dermân**

Eyleyici kelimesinin Türkçe *eyle-* kökünden *-ıcı* (< *güçi*) ile yapıldığı anlaşılıyor. *Eyle-* biçiminin de Eski Türkçe *ed* ‘mal, mülk, servet’ kökünden geldiği anlaşılıyor.

dütüzdürücü

< Tü. *tüt-ü-z-tür-güçi*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “tütsüleyici, tütsü yakıcı” (TN, YTS).

Dütüzdürücü kelimesinin *dütüzdür-* ‘koku vermek için bir şey yakıp tüttürmek, tütsülemek’ (Dilçin 1983;76) kelimesiyle ilgili olduğu anlaşılıyor. Bu kelimenin ise Eski Türkçe *tüt-* ‘tütmek, duman çıkarmak’ (Caferoğlu 1968;260) kökünden fiilden fiil yapan *-z* ve *-tür* ile fiilden isim yapan *-güçi* (> *üci*) ile türetildiği açıktır.

Eski tıpta bazı hastalıkların tedavisinde birtakım bitkilerin dumanının faydalı olduğu düşünülmektedir.

emci

< Tü. *em-çi*: isim kökü-isimden isim yapım eki (meslek yapım eki). “hekim, doktor” (YTS).

Em ‘ilâç, tedavi vasıtası’ (Caferoğlu 1968;71) kelimesinden meslek yapım eki *-çi* ile yapıldığı anlaşılıyor. Yakut Türkçesinde *emçit* ‘ilâççı, hekim’ (Kirişçioğlu 1994; 33) şeklinde kullanılmaktadır.

em: anlamı ve kökeni için bk. **em**

göz otacısı

< Tü. *kö-z* + *ot-a-â-çı-sı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “göz hekimi, göze ilâç koyan” (BL, YTS).

göz: anlamı ve kökeni için bk. **göz**

otacı: anlamı ve kökeni için bk. **otacı**

óekim

< Ar. *óakim* ‘alim, bilgin, her şeyi bilen; tabiatı inceleyen; felsefeci; tabip, doktor’ (Devellioğlu 1995;313). (CH, K, KM, M, Müc, TŞ, Tuh, ZM).

óükemÀ

< Ar. *óükemÀ* ‘hakimler, alimler, bilginler’ (Devellioğlu 1995;389) “hekimler, doktorlar” (K, KM, Tuh).

otacı

< Tü. *ot-a-â-çtı*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki (meslek yapım eki). “hekim, tabip; attar” (BL, YTS).

Otacı kelimesinin Türkçe *ot* ‘ilâç’ kökünden geldiği açıktır. *Ot* kökünden *-a* ile *ota-* ‘tedavi etmek’ (Caferoğlu 1968;144) fiili türetilmiştir. Fiil üzerine *-cı* ekinin gelmesi mümkün değildir. Bu sebeple arada **otaâ* gibi bir isim düşünmek gerekiyor. Daha sonra bu *â* sesinin düştüğü söylenilebilir.

otacılık

< Tü. *ot-a-â-cı-lık*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki .“hekimlik, tababet” (YTS).

Otacı kelimesine *-lık* eki getirilerek yapılmış bir kelimedir. Otacının yaptığı işi ifade etmektedir.

otacı: anlamı ve kökeni için bk. **otacı**

otalayıcı

< Tü. *ot-a-â-la-âuçı*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil eki). “hekim, tabip” (TM, YTS).

Otala- ‘tedavi etmek, iyileştirmek’ fiilinden *-guçı* > *-ıcı* ekiyle yapıldığı anlaşılıyor. Terimin aslı *otalayıcı kişi* biçiminde iken daha sonra kısalarak *otalayıcı* hâlini aldığı anlaşılıyor. *Tuhfe-i Mübârizî* adlı tıp kitabında *otalayıcı kişi* ‘hekim, doktor’ (TM 44a-10) biçiminde görölmektedir.

3.7 Tedavi etme ve sağlıkla ilgili terimler

aãâi

< Tü. *aã-ı-â*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “fayda, yarar, kazanç” (BL, K, KM, M, TM, YTS).

Assı ‘fayda’ kelimesini Eski Türkçede *asıg* ‘profit, advantage’ (Clauson 1972;244) biçiminde görüyoruz. Bu kelimenin *as-* ‘asmak, çoğaltmak, artırmak’ (Caferoğlu 1968;22) köküyle ilgili olduğu anlaşılıyor. Buna göre *asıg* kelimesi *as-* kökünden *-(i)g* eki ile yapılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde son ses *-g* düşmüş, bunun sonucu olarak bir ünsüz ikizleşmesi meydana gelmiş ve kelime *assı* biçimine dönüşmüştür.

Tıp kitaplarında kelimenin *assı eylemek* ‘fayda sağlamak’, *assılanmak* ‘yararlanmak, fayda görmek’, *assılı* ‘yararlı’ gibi türevleri bulunmaktadır. Bu türevler üzerinde ayrıca durmadan geçiyoruz.

ayılmaú

< Tü. *a-ê-ı-l-maú* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “kendine gelmek, ayılmak; deli kişinin akli başına gelmek” (KM, MŞ, TŞ).

Ayıl- kelimesinin *ad->ay-*‘ayrılmak’ kökünden *-(i)l* ile yapıldığı anlaşılıyor (Clauson 1972;56). *Ayık* ‘aklı başında’ kelimesi de aynı kökten gelmektedir. Bu kelimeler köken olarak *a-*‘ayırma’ köküne kadar götürülmektedir (Hacıeminoğlu 1992;21-22). *Ayıl-* fiilinin “sarsoşluktan, baygınlıktan uzaklaşıp kendine gelmek” anlamında olduğu anlaşılıyor.

baàlamaú

< Tü. *ba-â-la-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “durdurmak, sona erdirmek” (K, KM, MN, Tuh, YTS, ZM).

Baglamak kelimesinin *ba-*‘bağlamak’ (Caferoğlu 1968;32) kökünden *-g* ile *bag* şeklinde isim ve *-la* ile *bagla-* biçiminde fiil yapıldığı anlaşılıyor.

“*Nezleleri baglar* (MN 21a-2)” örneğinde olduğu gibi hastalık adlarından sonra kullanılan kelimelerden biri olarak dikkati çekmektedir.

baúu

< Tü. *baú-ı-â* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “tedavi” (YTS).

Baku ‘tedavi’ kelimesinin *bak-* kökünden *-(i)g* ile yapıldığı anlaşılıyor. Daha sonra son ses *g*’nin düştüğü ve bu düşmenin etkisiyle kelimedede bir yuvarlaklaşma olduğu anlaşılıyor.

Bakıg ‘bakma, bakış’ (Atalay 1999;61) anlamındaki bir kelimenin muayene, tedavi anlamında kullanılması oldukça mantıklıdır. Nitekim Arapça muayene kelimesinin de “gözden geçirme, yoklama (Devellioğlu 1995;660)” anlamında olduğu bilinmektedir.

Bak- ‘bakmak’ kelimesinin de *ba-* ‘bağlamak’ kökü ile ilgisi kurulmaktadır. *Bak-* “göz ile nesne arasında bağ kurmak, gözü bir nesneye bağlamak (Hacıeminoğlu 1992;28)” olarak düşünülmektedir. *Bakmak* fiziksel, maddi bir bağlantı olmasa da manevi, soyut bir bağlanma olarak düşünülebilir.

Yapı bakımından *ba-*‘bağlamak’ kökünden gelen *bak-*, *kork-*, *ürk-* gibi bazı fiillerde kendini gösteren ve dönüşlülük fiil çatısı kuran bir *-k* ekiyle yapılmıştır. Yani Türk insanı *bak-* fiilini “kendini bakış yoluyla, gözle bir yere, nesneye, varlığa bağlamak” olarak algılamıştır ve bu durum dil ve anlam yönünden oldukça mantıklıdır.

bitmek

< Tü. *bi(ü)t-mek*: fiil kökü-fiilden nisim yapım eki (matar eki). “kırık, çıkık organ veya yara bitişmek, kaynamak” (TM, YTS).

Bit- kelimesinin “bütünleşmek, kaynaşmak, kapanmak” gibi anlamlarda kullanılması bize “bütün” kelimesinin kökü olan *büt-* ile *bit-* kökünün aynı olabileceğini göstermektedir. *Büt-* ve *bit-* kökleri “bitmişlik, tamamlık, bütünlük” kavramlarıyla ilgilidir.

bitürmek

< Tü. *bit-ü-r-mek*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “yarayı kapatmak, kırığı kaynatmak, iyileştirmek” (KM, M, TM, Tuh, YTS).

Bit- kökünden *-(ü)r* ile yapıldığı açıktır. *Divanü Lügati't-Türk*'te kelimeyi “bütür-sağaltmak, sağlam hale koymak; alacağını tanıklamak, ispat etmek (Atalay 1999;127)” anlamlarında görmekteyiz.

bitmek: anlamı ve kökeni için bk. **bitmek**

çAre

< Far. *çAre* ‘yol; yardım; ilâç, tedbir; hile; ayrılık; bir kerre’ (Devellioğlu 1995;152) (CH, M, Müc, TŞ).

dĀà

< Far. *dĀà* ‘yanık yarası; insan ve hayvan vücuduna kızgın demirle vurulan damga, işaret, im’ (Devellioğlu 1995;160). (BL, CH, Mif, YTS, ZM).

Tıp metinlerinde *dag itmek*, *dag urmak* biçimlerinde kullanılır.

dĀàlamaú

< Far. *dĀà* + Tü. *-la-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “dağlamak” (CH, Mif, TM, YTS, ZM).

Dağlama yöntemi eski tıbbın en çok kullandığı yöntemlerden biridir. Dağlama tedavisi ile bugünkü akupunktur yöntemi arasında benzerlikler olduğu üzerinde durulmuştur. Çinlilerle komşu olan Türklerin Çin tedavi yöntemlerinden istifade ettiği bilinmektedir (Bayat 1989; Sarı 1988). Terimlerini taradığımız *Cerrâhiyetü'l-Hâniye* adlı tıp eserinde dağlama üzerinde ayrıntılarıyla durulmuş ve resimlerle bu işin nasıl yapıldığı göstermeye çalışılmıştır.

DÂâ isminden *-la* ve *-mak* ile yapıldığı oldukça açıktır.

dÂâ: anlamı ve kökeni için bk. **dÂâ**

dermÂn

< Far. **dermÂn** ‘ilâç; çare; takat; kuvvet, güç’ (Devellioğlu 1995;176). (BL, CH, Müc).

devÂ

< Ar. **devÂ** ‘ilâç; çare, tedbir’ (Devellioğlu 1995;180). (CH, K, KM, M, Müc, Tuh, ZM).

depreşdürmek

< Tü. *tep-re-ş-dür-mek*: isim kökü (yansıma kök)-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki (işteşlik eki)-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki)-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “nüksettirmek, ortaya çıkarmak” (M, MŞ, YTS).

depreşdürmek: anlamı ve kökeni için bk. **göz deprenmek**

depretmek

< Tü. *tep-re-t-mek*: isim kökü (yansıma kök)-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki)-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “nüksettirmek, ortaya çıkarmak” (M, MŞ, ZM).

depretmek: anlamı ve kökeni için bk. **göz deprenmek**

diñçlik

< Tü. *tin-ç-lik*: isim kökü-isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “rahat, huzur, asayiş” (YTS).

Diçlik kelimesinin *tin* ‘can, ruh, cevher, madde, nefes’ (Caferoğlu 1968;237) köküyle ilgili olduğu anlaşılıyor. *Tin* kökünden –ç ile *tinç* > *diñç* yapılmış, buradan da –lik ile *diñçlik* oluşturulmuştur.

diñç: anlamı ve kökeni için bk. **diñç**

dirgürmek

< Tü. *tir-gür-mek*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “diriltmek, iyileştirmek” (YTS).

Dirgürmek kelimesinin *tir-* ‘dermek, toplamak, yığmak, bir araya getirmek’ (Toparlı 2003; 276) köküyle ilişkili olduğu anlaşılıyor. Kelime Eski Kıpçakçada *tirgüz-* ‘diriltmek, canlandırmak’, *tirkir-* ‘diriltmek, canlandırmak’ (Toparlı 2003;277) gibi biçimlerde karşımıza çıkıyor. Kutadgu Bilig’de *tirgür-* ‘diriltmek’ (Arat 1979;451) şeklindedir.

Clauson kelimesinin kökünü **tir-* ‘to revive, brig to live’ (Clauson 1972;545) gibi yıldızlı bir köke bağlamak istiyor. Bize göre *dirgürmek* kelimesini yıldızlı bir **tir-* kökü yerine eski eserlerde yaygın olarak kullanılan *tir-* ‘toplamak, derlemek’ (Caferoğlu 1968;240) köküne bağlamak daha uygundur. Türkler yeniden dirilmenin eski cesedin toplanıp bir araya getirilerek yapılacağını düşünüyor olmalıdır.

diri

< Tü. *tir-i-g*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “sağ, sağlıklı; canlı” (BL, KM, Mif, YTS, ZM)

Diri kelimesini Eski Türkçede *tirig* ‘diri, canlı’ (Caferoğlu 1968;240) biçiminde görüyoruz. *Tir-*‘toplamak, derlemek’ (Caferoğlu 1968;240) köküyle bağlantısı

kurulabilir. *Diri* olmakla “derli toplu” olmak arasında bir bağlantı kurulmasının mantıklı olduğunu düşünmekteyiz.

Clauson kelimenin kökünü **tir-* ‘to revive, brig to live’ (Clauson 1972;545) gibi yıldızlı bir köke bağlamak istiyor. Hamilton da *tirig* için “yaşamak, diri olmak” anlamında bir **tir-* fiili ve *-g* eki düşünmektedir (bk. Hamilton 1998;221).

dirilik / dirlik

< Tü. *tir-i-g-lik*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “sağlık, sıhhat, yaşayış, hayat” (HS, KM, YTS, ZM).

Diri kelimesine *-lik* eki getirilerek yapılmış bir biçim olduğu açıktır. Eski Türkçeden başlayarak kullanılan bir kelimedir. Kelimenin Eski Türkçedeki biçimini *tiriglik* ‘life, existence’ (Clauson 1972;546) olarak görüyoruz.

Hasan Eren *dirlik* kelimesinin *dir* ‘geçim; yemlenme’ (Dilçin 1983;68) köküne bağlamış ve kelimenin kökeniyle ilgili olarak “< *dir* + *-lik* ki. Eski kaynaklarda *dir* ‘geçim; yem’ olarak geçer (Eren 1999;115).” demektedir.

Eren’in kelimenin *dirilik* biçimini göz ardı ettiği anlaşılıyor. Ayrıca Eski Türkçeden beri metinlerle takip ettiğimiz *tiriglik* biçimini değerlendirmeye almadığı görülüyor.

Bize göre kelime *tiriglik* > *dirilik* > *dirlik* şeklinde bir gelişme izlemiş olmalıdır.

diş çúarmaú

< Tü. *ti-ş* + *úş-ı-ú-ar-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “diş çekmek, sökmek” (CH 5b-1).

diş: anlamı ve kökeni için bk. **diş**

çúarmaú: anlamı ve kökeni için bk. **çúuuú**

diş çekmek

< Tü. *ti-ş* + *çek-mek*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “diş çıkarmak” (CH 73a-3).

diş: anlamı ve kökeni için bk. **diş**

çekmek: anlamı ve kökeni için bk. **çúúú çekmek**

dögün úomaú / urmaú

< Tü. *tög-ü-n* + *úo-maú* (*ur-maú*) : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “yakı koymak” (TN, YTS).

dögün: anlamı ve kökeni için bk **dögün**

urmaú: anlamı ve kökeni için bk. **urmaú**

Komak kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir.

dögünlemek

< Tü. *tög-ü-n-le-mek*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “yakı vurmak; yara açmak, dağ basmak” (TM 48b-D,4b-2b).

Dögünlemek kelimesinin *dögün* biçiminden *-le* ve *-mek* ile yapıldığı oldukça açıktır.

dögün: anlamı ve kökeni için bk. **dögün**

dürtmek

< Tü. *türt-mek*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “ilâç, merhem vb. şeyleri sürmek” (K, KM, M, Mif, TM, Tuh, YTS, ZM).

Dürtmek kelimesi Eski Türkçeden başlayarak kullanılan bir kelimedir. Eski Uygurcada *türtmek* ‘yakmak, merhem sürmek’ (Caferoğlu 1968;259) biçim ve anlamıyla karşımıza çıkmaktadır.

Eski Uygurcada *türtüngü* ‘merhem, pomada’ ve *türtünmek* ‘merhem sürünmek, pomada sürmek’ (Caferoğlu 1968;259) şeklinde iki kelime daha görüyoruz.

dütüzdürmek

< Tü. *tüt-ü-z-dür-mek*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “tütsülemek” (KM, TN, Tuh, YTS).

dütüzdürmek: anlamı ve kökeni için bk. **dütüzdürücü**

ecda’

< Ar. *ecda’* “vücudun herhangi bir yerini keserek kan çıkarma” (TM 47b-D).

em sem eylemek

< Tü. *em + sem + ed-le-mek*: isim kökü + isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki (mastar eki). “ilâç hazırlamak” (TN, YTS).

Em sem ikilemesinin eş anlamlı kelimelerden oluştuğu anlaşılıyor. *Em* ve *sem* kelimelerinin her ikisi de “ilâç” anlamındadır.

em: anlamı ve kökeni için bk. **em**

eylemek: anlamı ve kökeni için bk. **zihni künd eylemek**

enç

< Tü. *enç*: isim kökü. “rahat, huzur, asayiş” (YTS).

Enç kelimesinin ek almış biçimlerini Eski Türkçe döneminden beri görmekteyiz. Bu biçimlerden ikisi *ençgü* ‘barış’ (Caferoğlu 1968;72), *ençlik* ‘tranquility, security’ (Clauson 1972;174) kelimeleridir.

esenlik

< Tü. *esen-lik*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “selâmet, sağlık, huzur, rahat” (M, YTS).

Esenlik kelimesinin *esen* ‘sağlık, sıhhat, huzur’ kökünden *-lik* ile yapıldığı oldukça açıktır. Eski Türkçede *esenlik* için *esengülük* ‘esenlik, sağlık, selâmetlik, rahatlık’ (Caferoğlu 1968;76) biçimi kullanılmaktadır.

Bize göre *esenlik* ile *esirge-* arasında bir ilişki olmalıdır. Bu iki kelimenin *es* ‘his, duygu; akıl’ (Toparlı 2003;75) kökünden geldiğini söyleyebiliriz.

eşirgenmek /işirgenmek

< Tü. *eş-i-rge-n-mek*: isim kökü-yardımcı ses-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “bağışıklık kazanmak; alışmak, kendine eş tutmak, arkadaşlık etmek” (TM, YTS).

Eşirgenmek kelimesinin Eski Anadolu Türkçesinde “alışmak; kendine eş tutmak, arkadaşlık etmek (Dilçin 1983;86)” anlamlarında kullanıldığı görülüyor. Tıp terimi olarak “bağışıklık kazanmak” anlamını kazandığına da rastlıyoruz. *Tuhfe-i Mübârizî* adlı tıp kitabında *işirgenmek* ‘bağışıklık kazanmak’ (TM 44a-11) biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

Eşirgenmek kelimesinin Türkçe *eş* ‘eş, arkadaş’ kökünden geldiği anlaşılıyor. Yapı bakımından *yat* ‘yabancı’ kökünden yapılan *yadırga-*‘yabancı görmek’ biçimiyle benzerlik gösteriyor.

eylemek

< Tü. *eê-le-mek*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “iyileşmek, hastalıktan kurtulmak” (BL).

Eski Türkçe *eê* ‘madde’ (Gabain 1995;47) kökünden geldiği ve *eê* > *ey* biçiminde bir gelişme izlediği anlaşılıyor. Daha sonra da *-le* ve *-mek* ekleriyle *eylemek* şekline kavuşuyor.

eylemez

< Tü. *eê-le-mez*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (sıfat-fiil yapım eki). “iyileşmez hastalık” (BL).

eylemez: anlamı ve kökeni için bk. **eylemek**

faād

< Ar. *faād* ‘kan alma’ (Devellioğlu 1995;251) “damarları kesmek suretiyle kan alma, hacamet” (M, Mif, MN, MŞ, TŞ, ZM).

feraó

< Ar. *feraó* ‘gönül açıklığı, sevinç, sevinme’ (Devellioğlu 1995;257) (K, Tuh, ZM).

gökçek

< Tü. *kök-çek* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “iyi, sağlıklı, hasta olmayan” (K, TN, YTS, ZM).

Gökçek kelimesini Eski Kıpçakçada *kökçek* ‘güzel, pek sevimli, cana yakın’ (Toparlı 2003;156) biçiminde görüyoruz. Bu dönemdeki tıp metinlerinde “sağlıklı, sıhhatli, iyi” anlamlarında da kullanıldığını görüyoruz.

Farsça *tendürüst* kelimesiyle eş anlamlı olarak *gökçek tendürüst* biçiminde kullanılmaktadır.

óacÀmet

< Ar. *óacÀmet* ‘boynuz veya şişe ile vücudun bir organına toplandıktan sonra nişter ve mengene denilen aletlerle kan alma, hacamat ‘ (Devellioğlu 1995;305). (BL, CH, HS, K, KM, M, Mif, MŞ, S, TŞ, ZM).

Genellikle *hacamat itmek* ‘kan almak’ biçiminde kullanıldığı görülmektedir.

òastalıúdan ùurmaú

< Far. *òaste* + Tü. *-lıú-dan* + *ùur-maú*: isim kökü-isimden isim yapım eki-uzklaşma hali eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “iyileşmek” (KM).

òastalıú: anlamı ve kökeni için bk. **òastalıú**

Tur- ‘ayakta durmak, kalkmak, durmak’ (Caferoğlu 1968;253) kelimesinin Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesindeki “ayağa kalkmak” anlamında kullanıldığını görüyoruz.

òiffet

< Ar. *òiffet* ‘hafiflik; hoppalık’ (Devellioğlu 1995;368) “hafifleme, rahatlama” (HS, MŞ, ZM).

igleme / iglemek

< Tü. *ig-le-mek*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “hastalanmak, hastalık getirmek; hastalık” (KM, YTS).

İglemek kelimesinin Eski Türkçe *ig* ‘hastalık’ (Caferoğlu 1968;90) kökünden geldiği anlaşılıyor. Eski Uygurcada *ig agrıg* ‘hastalık’, *iglig* ‘sayru, hasta’, *igsiz* ‘sağlam, hastaliksız’ (Caferoğlu 1968;90) kelimelerini görüyoruz.

İglemek kelimesinin *ig* ‘hastalık’ kökünden *-le* ve *-mek* ekleriyle yapıldığı açıktır.

istifrÀÀ itmek

< Ar. *istifrÀÀ* ‘kusma, kay’ (Devellioğlu 1995;455) + Tü. *it-mek*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). (CH, HS, KM, M, Mif, MŞ, TN, TŞ,ZM).

İt- ‘düzenlemek, tertip ve tanzim eylemek, süslemek, hazırlamak, etmek’ (Caferoğlu 1968;101) Eski Türkçeden başlayarak kullanılan bir fiildir.

ıştihadı açmaú

< Ar. *ıştihad* ‘meyil, istek; ıştah, yemek yeme isteği’ (Devellioğlu 1995;466) + Tü. *-y-ı* + *aç-maú* : isim kökü-yardımcı ses-belirtme durumu eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “ıştahu artırmak” (HS, K, M).

Açmak kelimesi burada “ıştahu artırmak” anlamında kullanılmıştır.

ıştihadı kesmek

< Ar. *ıştihad* ‘meyil, istek; ıştah, yemek yeme isteği’ (Devellioğlu 1995;466) + Tü. *-y-ı* + *kes-mek*: isim kökü-yardımcı ses-belirtme durumu eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “ıştahu azaltmak” (HS).

Kesmek kelimesinin ıştahu azaltmak anlamında kullanıldığını görüyoruz.

úan aldurmaú

< Tü. *úan* + *al-dur-maú* : isim kökü + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “kan aldirmek” (HS, KM, Mif, TŞ).

úan: anlamı ve kökeni için bk. **úan**

Aldurmak kelimesinin *al-* kökünden fiilden fiil yapan *-dur* ve *-mak* ile yapıldığı açıktır.

úusmaú

< Tü. *úus-maú* :fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “ kusmak” (BL, HS, K, KM, M, MŞ, Müc, Tuh, ZM).

Kusmak ‘kusmak’ (Caferoğlu 1968;188) kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır (Clauson 1972;666). *Divanü Lüğati’t-Türk*’te *kusıg* ‘kusu, kuma’, *kusınçıg* ‘kusunç, iğrenç’ (Atalay 1999;386) kelimeleri *kus-* kökünden türetilmiştir.

muèAlece

< Ar. *muèAlece* ‘ilâç yapma, ilâç kullanma’ (Devellioğlu 1995;657) “tedavi, hasta bakımı” (CH, K, KM, Mif, MN, MŞ, Müc, ZM).

naúih

< Ar. *naúih* ‘hastalıktan yeni kalkıp henüz zayıf olan’ (Devellioğlu 1995;801) (M, MŞ).

oñarmaú

< Tü. *oñ-ar-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “tedavi etmek, iyileştirmek” (TM, YTS).

Onarmak kelimesini Eski Türkçede *ongar-* ‘onarmak, iyileştirmek, iyi ve sağlam yapmak’ (Caferoğlu 1968;141) biçiminde görüyoruz.

Clauson’a göre *onar-* kelimesi yıldızlı bir **ona-(?)* ‘to make beter, to put (it) right’ (Clauson 1972;188) kökünden gelmektedir. Ancak Clauson kelimenin başına yıldız, sonuna da soru işareti koyarak bu açıklamasının şüpheli olduğunu vurgulamaktadır.

Türkçe *ong* ‘sağ, batı yönü’ (Caferoğlu 1968;141) kökünden geldiği anlaşıyor.*Oñ* kelimesini Eski Kıpçakçada “sağ taraf; müstakim, doğru; iyi, selâmet (Toparlı 2003;205)” anlamlarında görüyoruz. Oğuz grubu lehçeleri dışında *sağ* kelimesi yerine *oñ* kullanılmaktadır (Türk 2004; Sıddikov 2001). *Kutadgu Bilig*’de *ong* keliesine “sağ, sağ taraf; doğru” gibi anlamlar verilmiştir (bk. Arat 1979;344).

Oñar- kelimesinin *sağ* anlamındaki *oñ* kökünden isimden fiil yapan *-ar* ekiyle yapıldığı anlaşıyor. İnsanların büyük çoğunluğu sağ elini kullanmaktadır ve bu elleri daha güçlüdür. Bu sebeple *sağalt-* ve *oñar-* gibi klimele hep olumlu anlamda kelimeler türetmiştir.

oñaltmaú, oñultmaú

< Tü. *oñ-a-l-t-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “iyileştirmek” (CH, KM, M, MŞ, Müc, Tuh, YTS).

Oñultmak kelimesinin de *oñarmak* gibi “sağ” anlamındaki *oñ* kökünden geldiği açıktır. *Oñ* kökünden isimden fiil yapan *-a* ile *oña-* şeklinde fiil, fiilden fiil türeten *-l* ile *oñal-* ve *-t* ile *oñalt-* şeklinde tekrar fiil türetilmiştir.

oñdurmaú

< Tü. *oñ-dur-maú* : fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “tedavi etmek, iyileştirmek” (TM, YTS).

Oñ- ‘iyileşmek’ köküne fiilden fiil yapan *-dur* ekini getirmek suretiyle yapılmış bir kelimedir.

oñmaú: anlamı ve kökeni için bk. **oñmaú**

oñmaú

< Tü. *oñ-ı/a-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “iyileşmek, şifa bulmak” (MŞ, YTS).

Onmak ‘sağlamak, onarmak, tedavi etmek, şifa bulmak’ (Caferoğlu 1968;142) kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir. Bu kelimenin de *ong* ‘sağ, batı yönü’ (Caferoğlu 1968;141) ile ilişkili olduğu anlaşılıyor. *Onmak* kelimesinin çıkış anlamı “sağlamak” şeklinde olmalıdır. Daha sonra “şifa bulmak” anlamını kazanmıştır.

Oñ ‘sağ’ köküne *-mak* eki getirmek mümkün değildir. Bize göre *oñ-* fiili *oñ* ‘sağ’ köküne *-ı* eki getirilerek yapılmış olmalıdır. Fiilin ilk şekli *oñı-* veya *oña-* biçiminde düşünülebilir. Daha sonra *ı/a* ünlüsünün düştüğü anlaşılıyor.

otalamaú

< Tü. *ot-a-â-la-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “tedavi etmek, iyileştirmek” (TM, YTS).

Otala- ‘şifa vermek’ (Toparlı 2003;206) kelimesin Türkçe “ilâç” anlamındaki *ot* kökünden türetildiği anlaşılıyor. Kelimenin Eski Uygurcada *otla-* ‘tedavi etmek, bakmak’ (Caferoğlu 1968;144) biçimini de görüyoruz.

Bize göre kelimenin ilk biçimi *otaâlamaú* olmalı ve *otaâlamaú* > *otalamaú* > *otlamaú* biçiminde bir gelişme düşünülmelidir.

ot içmek

< Tü. *ot + iç-i-mek*: isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “ilâç içmek” (CH, Müc).

ot: anlamı ve kökeni için bk. **ot**

İçmek ‘içmek’ (Caferoğlu 1968;88) Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir.

Bize göre *iç-* kelimesi *iç* ‘iç, derun, bir şeyin içi’ (Caferoğlu 1968;88) kökünden isimden fiil türeten *-i* eki ile yapılmış bir kelimedir. Kelimenin ilk şeklinin *içi-* ‘içine çekmek’ olması gerekir. Daha sonra erken bir dönemde *i* sesinin düşerek *içi->iç-* değişmesinin gerçekleştiği anlaşılıyor.

perhiz itmek

< Far. *perhiz* ‘perhiz; dince yasak edilen şeylerden tamamıyla uzak kalma, incitici sözlerden kaçınma’ (Devellioğlu 1995;860) + Tü. *it-mek*: isim kökü + fiil kökü- fiilden isim yapım eki (mastar eki). “perhiz etmek” (K, KM, Mif, Müc, TŞ, ZM).

itmek: anlamı ve kökeni için bk. **itmek**

ããà

< Tü. *ããà*: isim kökü. “sağlam, sağlıklı” (BL, CH, K, KM, MN, TM, TŞ, YTS).

Sag ‘sağ, sağlam’ (Caferoğlu 1968;193) kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılan bir kelimedir. Kelimenin Oğuz Grubu Türk lehçelerinde daha çok kullanıldığı görülüyor. Diğer Türk lehçelerinde *sağ* yerine *ong* ‘sağ, batı yönü’ (Caferoğlu 1968;141) kelimesi kullanılmaktadır (Sıddıkov 2001).

“Sağ, On, Sol Sözlere ve Kavram Alanları” adlı makalesinde Vahit Türk: “*Sağ, on, sol sözlerinin temel anlamlarının yönle ilgili olduğunu, diğer anlamlarının bu sözlere sonradan yüklenmiş yan anlamlar olabileceği düşüncesindeyiz* (Türk 2004).” demektedir ve “*Başlangıçta yalnızca yön ifadesi için kullanıldığını düşündüğümüz sağ ve sol sözlerinin yan anlamlar kazanarak mitolojilerde ve dinlerde iyilik ve kötülük kavramlarını karşılar hâle geldiklerini görüyoruz. Muhtemelen dinlerin güçlü etkisiyle pek çok dilde aynı yönde bir gelişme söz konusudur. Mitolojilerin ve dinlerin konuyu aynı bakış açısıyla değerlendirmeleri, insanlık için bir ortaklık olarak düşünülmelidir. Ancak konuyla ilgili düğümü çözmek bugün için pek mümkün görülmemektedir. Ancak konuyla ilgili olarak, insan beyninin aynı mantıkla çalıştığı sonucunu çıkarabiliriz* (Türk 2004) diye ilâve etmektedir.

Zafercan Sıddıkov da “Sağ, Doğru ve Gerçek Kavamlarının Akralılığı Üzerine (Sıddıkov 2001)” adlı makalesinde bu kelimelerin anlamları üzerinde durmaktadır. Daha fazla bilgi için bu iki makaleye bakılabilir.

ããàalmaú

< Tü. *ããà-al-maú* :isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “hastalıktan kurtulmak, şifa bulmak, iyileşmek” (YTS).

Sag ‘sağ, sağlam’ kökünden *-a* ile *saga-* şeklinde fiil ve daha sonra *-l* ekiyle tekrar *sagal-* fiili yapılmıştır.

ããà: anlamı ve kökeni için bk. *ããà*

ãaàaltmaú

< Tü. *ãaà-al-t-maú* : isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki- fiilden isim yapım eki (mastar eki). “hastalığı iyileştirmek” (YTS).

Sagal- kelimesine fiilden fiil yapan *-t* eki getirilerek yapıldığı oldukça açıktır.

ãaàalmaú: anlamı ve kökeni için bk. **ãaàalmaú**

ãaàlıú (1)

< Tü. *ãaà-lıú* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “sıhhat, esenlik” (BL, YTS).

Sağ ‘sağ, sağlık’ (Caferoğlu 1968;193) kökünden *-lık* ekiyle yapıldığı açıktır.

ãaà : anlamı ve kökeni için bk. **ãaà**

ãaàlıú (2)

< Tü. *ãaà-lıú*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “tıp ilmi” (CH 155b-17).

Sağ ‘sağ, sağlık’ (Caferoğlu 1968;193) kökünden *-lık* ekiyle yapıldığı açıktır. Ancak kelimenin buradaki anlamına dikkat çekmek için ayrı bir madde başı yapılmıştır.

Kelime, *Cerrahiyetü'l-Haniye* adlı tıp eserinde “*Bilgil iy talib kim kan almagın keyfiyeti saglıkda âdetdür* (CH 155b-17)” şeklinde kullanılmaktadır.

ãaà: anlamı ve kökeni için bk. **ãaà**

ãayrulúdan durmak

< Tü. *ãay-r-ı-r-ı-â-lıú-dan* + *úr-mak*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki-uzaklaşma hali eki + fil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “hastalıktan iyileşip yataktan kalkmak, iyileşmek” (BL, KM).

Sayruluk biçiminin *sayru* kelimesine *-lık* eki getirilerek yapıldığı açıktır.

ãayru: anlamı ve kökeni için bk. **ãayru**

durmak: anlamı ve kökeni için bk. **òastalıúdan ùurmaú**

siyüklemek

< Tü. *söye-k-le-mek*: isim kökü-isimden isim yapım eki (küçültme eki)-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “kırığı ince tahtalarla sarmak” (CH, TM, YTS).

Siyüklemek, *söyek* ‘kırık çıkık tahtası’ kelimesine *-le* ve *-mek* eki getirilerek yapılmış bir biçimdir. Bize göre doğru biçimi *söyeklemek* olmalıdır. Yanlış okuma sonucu *siyüklemek* biçimini almıştır.

siyük: anlamı ve kökeni için bk. **seyek**

ãíóóat

< Ar. *ãíóóat* ‘sahihlik, doğruluk, gerçeklik; sağlamlık, sağlık; sözün yanlış veya eksik olmaması’ (Devellioğlu 1995;949) “sağlık” (HS, K, KM, M, MŞ, TM, TŞ, Tuh, ZM).

süst-endÀm

< Far. *süst-endÀm* ‘vücutça zayıf kimse’ (Devellioğlu 1995;973) “vücudu ve organları zayıf insan” (BL).

şifÀ

< Ar. *şifÀ* ‘hastalıktan kurtulma, iyi olma, sağalma’ (Devellioğlu 1995;997) (CH, K, KM, Mif, MŞ, Müc, TŞ, ZM).

şişe çekdürmek

< Far. *şişe* ‘şişe, sırça’ (Devellioğlu 1995;1001) + Tü. *çek-dür-mek*: isim kökü + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “ağrıyı didirmek gayesiyle içinde alev yakılarak havası seyreltilen özel bir şişeyi sırtta uygulamak” (K, KM, MN, TŞ).

Çekdür- kelimesinin *çek-* kökünden *-dür* ile yapıldığı oldukça açıktır.

tendürüst

< Far. *ten-dürüst* ‘vücudu sağlam, sağlam vücutlu, sağlam, kuvvetli’ (Devellioğlu 1995;1017) (CH, K, KM, M, Mif, Müc, TM, ZM).

tenúye

< Ar. *tenúye* ‘ayıklayıp temizleme; kalın bağırsağa su verme ve bu iş için kullanılan alet’ (Devellioğlu 1995;1080) “şırınga ile bağırsağa ilâç vermek” (CH, HS, KM, M, Mif, MŞ, Müc, S, Tuh, ZM).

teşòlâ

< Ar. *teşòlâ* ‘ayırma, seçme, tanıma, fark etme; hastalığın hangi hastalık olduğunu bilme’ (devellioğlu 1995;1096) (CH, MŞ, ZM).

ùb

< Ar. *ùbb* ‘hekimlik, tabiplik, doktorluk’ (devellioğlu 1995;1108) “tıp ilmi” (CH, K, Mif, Müc, TM, TŞ).

ùlâ itmek

< Ar. *ùlâ* ‘sürülecek şey; sürülecek merhem, yağ, ilâç’ (Devellioğlu 1995;1108) + Tü. *it-mek*: “merhem, yağ, ilâç sürmek” (CH, KM, M, Mif, Müc, TM, Tuh, ZM).

Eski Türkçeden başlayarak *it-*‘düzenlemek, tertip ve tanzim eylemek, süslemek, hazırlamak, etmek’ (Caferoğlu 1968;101) kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz.

ũmÂr itmek

< Far. **ũmÂr** + Tü. *it-mek* : isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki).
“hastaya bakmak, tedavi ve pansuman itmek” (TN).

itmek: anlamı ve kökeni için bk. **ũlÂ itmek**

urmaú / vurmaú

< Tü. *ur-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki).“ merhem, ilâç sürmek”
(CH, K, KM, M, YTS, ZM).

Merhem sürmek için kullanılan bir kelimedir. Eski Türkçede *ur-*‘vurmak, dikmek, koymak, tanzim etmek, düzenlemek’ (Caferoğlu 1968;266) biçiminde görülmektedir. Baştaki *v* sesinin daha sonradan türediği anlaşılıyor.

3.8 Tıpla ilgili genel kelimeler

aòlÀù

< Ar. *aòlÀù* ‘insan vücudunda farz olunan dört unsur veya usare: kan, salya, safra, dalak’ (Devellioğlu 1995;17) “besinlerin insan bünyesinde dönüştükleri dört ana karışım: kan, safra, balgam, sevda” (CH, HS, KM, Mif, MN, MŞ, Müc, S, ZM).

Bu dört unsur “ahlat-ı erbaa” biçiminde kullanılır.

balâam

< Ar. *balâam* ‘vücutta farz olunan dört unsurdan biri’ (Devellioğlu 1995;69) (CH, HS, K, KM, M, Mif, MŞ, S, TM, TŞ, Tuh, ZM).

balâami maraø

< Ar. *balâami maraø* “vücuttaki balgam maddesiyle ilgili olarak ortaya çıkan hastalık” (CH, Mif, MŞ, TŞ, ZM).

balâami mizÀc

< Ar. *balâami mizÀc* “vücudunda balgam ögesi üstün kimse, plegmatik tip” (CH, HS, KM, MŞ).

bÀrid

< Ar. *bÀrid* ‘soğuk’ (Devellioğlu 1995;71) (CH, M, Mif, MŞ, TŞ, ZM).

Eski tıpta her nesne “soğuk, kuru, sıcak, ve yaş” olmak üzere dört özelliğe göre sınıflandırılır.

bÀrid ü raïb

< Ar. *bÀrid* ‘soğuk’ + Far. ü ‘ve’ + Ar. *raïb* ‘taze, yeşil, yaş’ (Devellioğlu 1995;879) “soğuk ve yaş özelliğe sahip” (HS, M, MŞ, TŞ, Tuh).

bÀrid ü yÀbis

< Ar. *bÀrid* ‘soğuk’ Far. ü ‘ve’ + *yÀbis* ‘kuru’ (Devellioğlu 1995;1154) “soğuk ve kuru özelliğe sahip” (HS, M, MŞ, TŞ).

bürýdet

< Ar. *bürýdet* ‘soğukluk’ (Devellioğlu 1995;119). (CH, KM, M, Mif, MŞ, TŞ, Tuh, ZM).

fehm

< Ar. *fehm* ‘anlama, anlayış’ (Devellioğlu 1995;254) “akıl, zeka, anlama yetisi” (K, KM, M, MŞ, ZM).

germ-ter

< Far. *germ* ‘sıcak’ + *ter* ‘yaş, ıslak, rütubetli’ (Devellioğlu 1995;1082) “sıcak ve yaş özelliğe sahip nesnelere”. (HS, MŞ)

Eski tıpta bütün maddelerin germ (sıcak), ter (yaş), sard (soğuk), huşk (kuru) gibi dört özellikten biri ya da ikisine sahip oldukları kabul edilir.

germ-òuşk

< Far. *germ* ‘sıcak’ + *òuşk* ‘kuru’ (devellioğlu 1995;386) “sıcak ve kuru özelliğe sahip nesnelere” (MŞ).

kÀhillik

< Ar. *kÀhil* ‘kühulet sahibi, olgun, orta yaşlı’ (Devellioğlu 1995;481) + Tü. *-lik* : isim kökü-isimden isim yapım eki. “yaşlılık; ağır davranma, tembellik” (K, KM, M, S, TM, ZM)

úarı

< Tü. *úarı-à*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “yaşlı, ihtiyar” (BL, KM, M, YTS).

Karı kelimesini Eski Türkçede *karıg* ‘yaşlı, karı, ihtiyarlık’ (Caferoğlu 1968;168) biçiminde görüyoruz. *Karıg* kelimesinin *karı-* ‘ihtiyarlamak, kocalmak’ (Caferoğlu 1968;168) fiilinden –g eki ile yapıldığı anlaşılıyor.

keylÿs

< Ar. *keylÿs* < Yun. *Chilos* (Steingass 1930; 1070) “besinlerin sindirilmesiyle bağırsaklarda kana karışacak duruma gelmiş hali” (HS, M, MŞ, TM, TŞ, ZM).

keymÿs

< Yun. *keymÿs* “yiyecek ve içeceklerin midedeki hazım salgılarıyla karışmasından meydana gelen sıvı” (CH, Tuh).

kiçi

< Tü. *kiçi-g*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “küçük, küçük çocuk” (BL, EM, K, MN, Müc, TM, YTS).

Kiçi ‘küçük’ kelimesi Eski Türkçe *kiçig* ‘küçük, ufak, genç’ (Caferoğlu 1968;109) kelimesinin sonundaki g sesinin düşmesiyle oluşmuş bir biçimdir.

úoca

< Tü. *úoca-â* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “yaşlı, ihtiyar” (BL, EM, M, KM, TM, TŞ, Tuh, YTS).

Eski Türkçede göremediğimiz *koca* kelimesi Eski Kıpçakçada “yaşlı, ihtiyar;koca, ulu, efendi; bay, koca, kadının beyi (Toparlı 2003;152)” anlamlarında karşımıza çıkıyor. Kelimenin *úoca-* kökünden –â ile yapıldığı anlaşılıyor.

úocalmaú

< Tü. *úoca-l-maú* : “ihtiyarlamak” (K, KM, TM, TŞ, YTS).

Koca-‘ihtiyarlamak’ fiilinden –l ekiyle yapıldığı açıktır. Bu fiil Eski Anadolu Türkçesi döneminde oluşmuş kelimelerdendir. Daha önceki dönemlerde bu fiile rastlayamıyoruz.

úuvvet

< Ar. *úuvvet* ‘güç, kudret, takat; sıhhat, sağlamlık’ (Devellioğlu 1995;532). (K, KM, MŞ, TM, Tuh, ZM).

úuvvet-i bĀāira

< Ar. *úuvvet-i bĀāira* / *úuvve-i bĀāira* ‘görme kuvveti, gözdeki görücülük kuvveti’ (Devellioğlu 1995;531) (TŞ).

úuvvet-i cĀōibe

< Ar. *úuvvet-i cĀōibe* / *úuvve-i cĀōibe* ‘iştah, midenin salgıladığı salgı sonucu ortaya çıkan açlık duygusu’ (HS).

úuvvet-i cimĀ

< Ar. *úuvvet-i cimĀ* ‘cinsel güç’ (HS).

úuvvet-i hĀōime

< Ar. *úuvvet-i hĀōime* ‘sindirim kuvveti’ (HS).

úuvvet-i lems

< Ar. *úuvvet-i lems* ‘dokunma duygusu’ (TM 20a-D).

úuvvet-i mĀsike

< Ar. *úuvvet-i mĀsike* ‘yiyecekleri midede tutma gücü’ (HS).

úuvvet-i sĀmièa

< Ar. *úuvvet-i sĀmièa* ‘işitme duygusu’ (HS).

loðuāa

< Yun. *lekeousa* (Rasenen 1969;318) ‘loğusa’ (KM, MŞ, Tuh).

mecâl

< Ar. *mecâl* ‘güç, kuvvet, takat; imkan, fırsat’ (Devellioğlu 1995;593). (M, Tuh, ZM).

mizâc

< Ar. *mizâc* ‘huy, tabiat’ (Devellioğlu 1995;654) “bünye, yaratılış” (CH, HS, K, KM, M, Mif, MŞ, Müc, TM, Tuh, ZM).

muøàa

< Ar. *muøàa* ‘bir parça et’ (Develioğlu 1995;698) “cenin, dölüt” (HS).

pîr

< Far. *pîr* ‘yaşlı, ihtiyar’ (Devellioğlu 1995;865) (CH, KM, M, MŞ, ZM).

pîrlik

< Far. *pîr* + Tü. *-lik*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “ihtiyarlık, yaşlılık” (CH, HS, M, ZM).

Farsça *pîr* ‘yaşlı, ihtiyar’ kelimesine Türkçe *-lik* eki getirilerek oluşturulmuş bir kelimedir.

âafrâ

< Ar. *âafrâ* “öddeki yeşilimsi sarı sıvı” (CH, EM, HS, K, KM, Mif, MŞ, Müc, TŞ, ZM).

serd

< Far. *serd* ‘soğuk’ (Devellioğlu 1995;940) “soğuk özellikte olmak” (MŞ).

serd-òuşk

< Far. *serd-òuşk* “soğuk ve kuru özellikte olmak” (HS).

serd-ter

< Far. *serd-ter* “soğuk ve yaş özellikte olmak” (HS).

sevdÀ

< Ar. *sevdÀ* “kara safra” (CH, M, Mif, TM, ZM).

ìabièat

< Ar. *ìabièat* ‘tabiat, yaratılış, huy, adet, mizaç’ (Devellioğlu 1995;1011) (HS, K, KM, M, MŞ, Tuh, ZM).

ìàdaç

< Tü. *ìà-daç*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki (kalıplaşmış sıfat-fiil eki *-taç*). “karındaki yavru, doğacak yavru” (YTS).

Toğdaç, Türkçe *tog-* ‘doğmak, doğuş’ (Caferoğlu 1995;243) fiilinin gelecek zaman çekimidir. Bilindiği gibi Eski Türkçede gelecek zaman çekimi ve sıfat-fiili *taç* / *teçi* / *daç* / *deçi* ekleriyle yapılmaktadır (bk. Gabain1995).

Bu dönemdeki halk Eski Türkçe fiil çekimini unuttuğu için *-daç* biçimi *-daç* yapım eki gibi algılanmıştır. *Togdaç* aslında “doğacak” demek iken “karındaki yavru” anlamını kazanmış olmalıdır.

ìàmaú

< Tü. *ìà-maú* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki (matar eki). “doğmak” (EM, HS, K, KM, Mif, MŞ, TŞ, YTS).

Tog- ‘doğmak, doğuş’ (Caferoğlu 1968;243) kelimesinin Eski Türkçeden beri kullanıldığını görüyoruz.

üàurmaú

< Tü. *üà-u-r-maú* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “doğurmak” (HS, KM, Mif, MŞ, TŞ, Tuh, YTS).

Tog- kökünden *-(u)r* eki ile yapılmış bir kelime olduğu açıktır.

yÀbis

< Ar. *yÀbis* ‘kuru’ (Devellioğlu 1995;1154) “kuru özelliğe sahip nesnelere, kuru mizaç” (K, M, Mif, MŞ, S, Tuh, ZM).

yavrı

< Tü. *yav-u-r-u* : fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki (kalıplaşmış zarf-fiil eki). “yavru” (BL, K, KM, M, Tuh, YTS, ZM).

Eski Türkçede göremediğimiz *yavrı* kelimesini Eski Kıpçakçada “civciv, kuş yavrusu; balık yavrusu (Toparlı 2003;315)” anlamlarında görüyoruz. *Yavru* kelimesinin “bir akrabalık, yakınlık, kan bağı” bildirmesi gerçeğinden hareketle *yak-* ‘yaklaşmak’ ve *yav-* ‘yaklaştırmak, yakınlaştırmak, getirmek’ (Arat 1979; 514;532) biçimlerine bağlamak mümkündür kanaatindeyiz. Buna göre *yavru* kelimesi *yakur-*‘yaklaştırmak’ (Arat 1979;516) fiilinden kalıplaşmış bir zarf-fiil eki olan *-u* ile yapılmış bir biçimdir. Daha sonra kelime sonundaki *g* sesinin düştüğü anlaşılıyor.

Yagurı > *yavru* > *yavrı* şeklinde bir gelişmenin Türkçenin ses değişmelerine uygun olduğunu düşünüyoruz.

yübÿset

< Ar. *yübÿset* ‘kuruluk’ (Devellioğlu 1995;1162) (CH, KM, M, Mif, S, Tuh, ZM).

yük

< Tü. *yü-k-* fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “rahimdeki çocuk, cenin” (YTS).

Yük ‘yük’ (Caferoğlu 1968; 306) kelimesinin Eski Türkçeden beri kullanılan bir biçim olduğu anlaşılıyor. Clauson *yük* kelimesini * *yü-* ‘a load, burden’ (Clauson 1972;910) köküne bağlıyor.

yüklü

< Tü. *yü-k-lüg*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “hamile” (BL, HS, K, MŞ, TM, Tuh, YTS).

Yük kelimesine *-lüg* eki getirilerek yapılmış bir biçim olduğu açıktır. Eski Kıpçakçada *yükli* ‘hamile’, *yüklü* ‘hamile’, *yüklülük* ‘hamilelik’ (Toparlı 2003;332) biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

yük: anlamı ve kökeni için bk. **yük**

4. Bölüm Terimler Dizini

4.1 Türkçe terimler dizini

Burada Türkçe terimlerin yapısını göstermek için kelime sayısına göre bir dizin yapmaya çalıştık. Bu sebeple burada önce tek kelimedenden oluşan, daha sonra da kelime grubu şeklinde olan Türkçe terimler yer alacaktır. Böylece Türkçe terim yapma yollarına da bir göz atılmış olacaktır.

4.1.1 Tek kelimedenden oluşan Türkçe terimler

acı, 117	arnuú, 131
acıú, 117	arnuúhú
aàır, 119	arúa, 27
aàırlanmaú, 119	aruú, 131
ağırlú, 120	aruúlatmaú, 132
aàırşau, 25	aruúhú, 132
aàız, 26	aãı, 325
aàrı, 124	avãıl, 135
ağırlanmaú, 125	aya, 29
ağırmaú / ağırmaú, 125	ayaú, 29
ağulanmaú, 125	ayılmaú, 325
aúlıú, 126	azmaú, 136
aúsaú, 127	baba, 136
aúãu, 127	bağarsuú, 31
aúsurmaú, 127	bağır , 31
ala, 128	bağlamaú, 325
alalıú, 128	bağlu, 139
alazlama, 128	baldır, 32
aln, 27	barmaú, 32
	baş, 33

baş 2, 141
başcuàaz, 143
başıúdurmaú, 145
başıúmaú, 145
 başlu, 146
baúu, 146
 bayram, 311
 bel, 35
 belerçin, 148
 belermek,
 beliñ, 148
 beliñlemek, 149
 beñiz, 36
 berelenmek, 150
 bertinmek, 150
 beyni, 36
 bez, 151
bıcılàan, 151
bıçaú, 311
bıçúu, 312
bıún, 37
bınàıldaú, 37
 bilek, 38
 bitmek, 326
 bitürmek, 327
boàaz, 39
 boğartlağı, 39
 boğazlağı , 40
 boğum, 41
 boğun, 41
 boğurtlak, 41
 boym, 43
 boz, 154
 bögrek, 44
 böğür, 44
 bud, 45
buàdayú, 155
 buñ, 156
 buñalmaú, 157
 buñamaú, 156
burmaú, 157
 buru, 157
 burun, 45
 bükün, 47
cünÿnliú, 162
çalıú, 162
çapaú, 163
 çıban, 163
 çığıt , 164
 çıúúú, 164
 çiçek, 165
 çil, 166
 çöngelmek, 166
dÀàlaàu, 312
dÀàlamaú, 327
damaú, 104
 damar, 15
 debe, 167
 debelü, 167
 delü, 168
 delülik, 168
 demregü, 168

depreşdürmek, 328
 depretmek, 328
 der / ter, 49
 dercimek, 169
 deri, 50
 derleme, 169
 dırnaú/ ùrnaú, 51
 dil, 51
 dilcük, 52
 dilsüz, 172
 dinçlik, 329
 dirgürmek, 329
 diri, 329
 dirilik / dirlik, 330
 dirsek, 52
diş, 53
 ditremek, 175
 diz, 54
 dizcük, 54
 döğün, 176
 döğünlemek, 331
 döş, 55
 dudaú, 56
 düdük, 56
 dürtmek, 331
 dütüzdürmek, 332
 dütüzdürücü, 322
 egin, 57
 el, 58
 em, 307
 emcek, 59
 emci, 322
 eñ, 60
 enç, 332
 eñek, 60
 eñlemek, 178
 eñse, 61
 erliksüz, 180
 esenlik, 332
 eşirgenmek /işirgenmek, 333
 eyegü, 61
 eylemek, 333
 eylemez, 334
faäd, 334
 fikircenlik, 1823
 gegrek / geyrek, 62
 geñiz, 62
 gici, 184
 gicimek (gicişmek, gircimek), 185
 giciyük (gici, gicik, giciyik, ,gicük),
 185
 göbek, 63
 gögüs / gögüz, 64
 göñül, 64
 görmezlik, 188
 göt, 65
 gövde, 66
 göynük, 189
 göz, 66
 gözeni, 192
 gözsüz, 194
àuããalanmaú, 196
 òastalú,198
 òumÀrlú, 199

inçúiríú, 200
 issilú, 205
ĩaràí / ĩaràu, 201
 ısıtma, 201
 ısıtmalu, 203
 içegü, 70
 ig, 207
 iginik, 206
 iglemek / iylemek, 207, 335
 èilletlü, 208
 ilik, 71
 incinmek, 209
 incük, 72
 ineze, 209
 irilcek, 210
 iriñ, 209
 iriñlenmek, 210
 iriñlü, 210
 issilik, 210
istisúÀlu, 211
 işitmezlik, 212
úabarcuú, 212
úabaú, 72
kÀhillik, 346
úaúıǵanlıú, 213
 úan, 73
 úanamaú, 214
 úaraca, 217
úaraàí, 216
úaramsilú, 216
 úarı, 346
 úarın, 73
úasuú, 74
úavlamaú, 224
 úavuú, 75
úayàu, 226
úayàulu, 226
 úazaǵu, 314
 kekegü, 226
 kel, 226
 kemre, 226
 kemük, 227
 kemürdek, 76
úúırdaú, 77
 úıl, 77
úıran, 227
 úısaç, 314
 úısır, 227
úızamuú, 228
úızılıcıú, 228
 kirpük, 79
 kirtlik, 80
 úoca, 347
úocalmaú, 347
 úol, 81
úolaú, 229
úoltuú, 81
úoñau, 230
 kötürüm, 231

kötürümlük, 231
 úuduz, 231
 úuduzhú, 232
 úulaú, 83
 úurluàan, 236
 úursaú, 84
 úurt, 237
 úurtcuàaz, 237
 úuru, 238
 úuruçuú, 238
 úusaàan, 239
 úusmaú, 236
 úușàulú, 240
 úutluca, 240
 meme, 86
 mestlik, 246
 nevbetsüz, 250
 obur, 250
 oğulduruú, 89
 omuz, 90
 oñaltmaú, oñultmaú, 338
 oñarmaú, 337
 oñdurmaú, 338
 oñmaú, 338
 oñurğa / oñurúa, 91
 ot, 309
 otacı, 323
 otacılık, 323
 otalamaú, 339
 otalayıcı, 323
 oyluú, 92
 öd, 92
 öksürmek, 255
 öksürük, 256
 ölet, 226
 ötrük, 257
 öyken, 94
 peklik, 258
 peltek, 258
 saç, 95
 saçanaú, 95
 ãaà, 340
 ãaàalmaú, 340
 ãaàaltmaú, 341
 ãaàır, 261
 ãaàırlú, 261
 ãaàlıú (1), 341
 ãaàlıú (2), 341
 saúaú, 96
 saúal, 96
 sancu, 262
 sanculu, 262
 sançmaú, 263
 ãargu / ãarúu, 318
 ãarplanmaú, 263
 ãarulú, 263
 ãayru, 264
 ãayrucaàı, 264

seçme, 265
 segirmek, 265
 sekte, 266
 semüzlük, 266
 sepişken, 266
 seyek /seyik / siyek / siyük, 319
ãinuú, 267
ãiraca, 268
 sızı, 268
 sızlamaú, 269
 sidük, 98
 sidük ùtulmak, 269
 sidük yolu, 98
 sigil, 269
 siñir, 99
 sivilci, 271
 sivücek,
 siyüklemek, 342
 ãogulcan, 272
ãogultmaú, 272
ãouurlú, 273
ãolutaan, 273
 ãuluca, 275
ãuãalı, 276
 sümük, 100
 süñük, 101
 sürük, 277
 şehvetsüzlik, 278
 şeşel, 278
 şiş, 278
 şişmek, 278
ùaban, 102
ùabaú, 279
 ùal, 102
ùalaú, 103
ùamaú, 104
 ùamar, 105
ùamarcuú, 105
ùarlıaanmaú, 281
 tasalanmaú, 282
ùaşaú, 105
 tebsermek, 283
 temregü, 283
 ten, 106
 tırnaú, 106
ùadaç, 350
ùamaú, 350
ùaurmaú, 350
ùnciúmaú, 284
 ùñuz, 285
ùpuú, 106
 tók, 107
ùdaú, 107
 ùluñ, 108
ùmaàu, 286
ùiaú, 109
ùitariú, 287
ùitmaú, 287
 tü, tüg, tüy, 109
 tükrük, 110

uçuú, 288
uçuúlu, 288
unitaan, 289
unitsaàu, 289
unutsaàulú, 289
ur, 289
urmaú / vurmaú, 2889
uyúusuzluú, 291
uyluk, 111
uyuşmaú, 291
uyuşuú, 291
uyuz, 291
ürükmek, 292
yağ, 112
yağır, 113
yağrın, 113
yaúu, 310
yalama, 294
yañak, 113
yanàu, 295
yanıú, 296
yanıúara, 296
yanúuma, 296
yar, 114
yara, 297
yaralu, 297
yaraúAnlu, 297
yaruú / yarıú, 298
yavrı, 351
yel, 299
yelpik, 299
yirlegen, 300
yumrı, 300
yumrucak, 300
yük, 351
yükü, 352
yürek, 115
yüz, 116

4.1.2 İsim tamlaması biçiminde olan terimler

èafin ısıtması, 118	barmaúlar çıúuú, 141
ağız acılığı, 120	baş aàrısı, 142
aàız aàrısı, 120	baş başı, 142
ağız başı, 121	baş ditremegi, 146
ağız damaú úuruluđı, 121	baş sınığı, 146
ağız egilmegi, 122	baş tamarı, 35
ağız úouúsu, 122	baş titregenligi, 146
ağız olmaú, 123	başçanağı, 34
aàız otı, 305	bÀzÿ gemüginüñ sınıuú, 147
ağız yıyısı, 123	bel aàrısı, 148
alt çeñe çıúuú, 130	bendükşeler aàrısı, 149
arúa aàrısı, 130	beñiz taàayyürlüđi, 149
arúa sancusu, 131	bevl ùtulması, 151
aşaa çenüñ ãnuú, 133	boàaz aàrısı, 151
Àteş pÀresi, 134	boğaz ùamarı, 40
ayaú ağrısı, 135	boğma renci, 152
ayaú arúası, 29	boğuz depesi, 152
ayaú barmaúlarınıñ çıúuú, 135	boyın aàrısı, 153
ayaú bileği, 30	boyın mühreleri, 43
ayaú ùamarı, 30	boyın saçanaúları, 43
ayaú yağrını, 30	boyın süñükleri, 44
bağır ağrısı, 137	boyın ve arúa oñurgasınıñ sınıuú, 153
bağır øaèiflià, 139	bögrek aàrısı, 154
bağır şişi, 138	bögrek sovuúluđı, 154
bağır zaómeti, 138	bögrek øaèif lià, 155
bađursaú sıyrındusu, 137	burun başı, 158
baldır gemükleriniñ sınıuú, 140	burun delüği, 46

burun düdüğü, 46
burun kemüğü, 47
burun otı, 306
burun sınıuúı, 158
burun soñağı, 147
büzdüm kemüğü, 48
ciger aàrısı, 161
ciger şişi, 161
ciger ùamarı, 49
ciger veremi, 161
çeñe sınıuúı, 163
çıban ısıtması, 163
dil aàrısı, 170
dil başı, 171
dil çöngeligi, 172
dilocük şişi, 172
dirsek çıúúúı, 173
diş aàrısı, 173
diş eti / etleri, 53
diş oynaması, 174
dişler dibinüñ ağrısı, 173
dişler eti, 53
diz ağırşığı, 54
diz ağırşığı sınıuúı, 175
diz çıúúúı, 175
dizler ağrısı / diz ağrısı, 176
dizler zaómeti, 176
döl yatağı, 54
döş kemigi, 55
el ayası, 59
el ayası çıúúúı, 177
el ayaú ditremegi, 177
eñler aàrısı, 178
er eilleti, 179
er kişilerüñ öekeri sınıuúı, 179
et debbesi, 180
eyegü süñüğü, 61
eyegüler sınıuúı, 181
firenk / firenk zahmeti, 182
gece görmezliğı, 183
àıb ısıtması, 184
göbek düşmesi, 186
göbek yaruğı, 186
gögüs ağrısı, 186
gögüz gemüginüñ sınıuúı, 187
gögüz giyregi, 64
gövde ùamarı, 66
göz aàrısı, 189
göz bıñarı, 67
göz delüğü, 67
göz eti, 192
göz úabağı, 68
göz úabakları geñşemesi, 193
göz úuyruğı, 68
göz otacısı, 322
göz oyumu, 68
göz perdesi, 194
göz şişi, 195
òÀya kisesi, 69
ısıtma deri, 202

ıssı baş ağrısı, 203
ıssı göz aàrısı, 203
iç aàrısı, 206
iç yanàmı, 206
úalburçıbanı, 214
úan galebesi, 215
úan şışı, 214
úarın aàrısı,
úaruca gemüginüñ ânuúı, 221
úasuú aàrısı, 222
úasuú süñügi, 75
úasuú üaşı, 222
úasuú yarılmaú / yaruàı, 222
úatı baş ağrısı, 223
úavuú aàrısı, 225
kirpük egildügi, 229
köprcek kemügi, 82
úuduz it ùladuđı, 232
úulaú aàrısı, 233
úulaú ağırlığı, 233
úulaú cirÀóati, 233
úulaú gicisi, 234
úulaú tözi, 83
úurd eşeni / úurdeşen, 235
úursaú ağrısı, 235
maède ağrısı, 241
maède başı, 242
maède òastalıđı, 242
maède âayruluğı, 242

mafâıllar bertigi, 243
maúead çıúması, 243
maúead renci, 243
melile ısıtması, 245
miède ağzı, 87
miède döğüni, 246
miède gerilmegi, 246
miède renci, 246
miède şışı, 246
miède øa'ıflığı, 246
müzmin göz ağrısı, 247
nefes Àleti, 88
nefes demi, 249
nefes ùarlıàı, 249
od göynüğü, 250
oàlan burusu, 251
oàlan aàrısı, 251
oàlan düşürmek, 252
oğlan eşi, 88
oğlan ãoñı, 89
oğlan yatağı, 89
ođlancuúlar òastalıđı, 251
ođlancuúlar sayruháı, 252
omuz aàrısı, 253
omuz başı çıúuuúı, 253
omuz gemügi çıúuuúı, 253
oñurúa aàrısı, 253
oñurúa süñügi, 91
otacı zaòmı, 254

oturaú yiri, 92
oyluú gemüginüñ ãinuúı, 254
ölüm esrükliği, 256
öyken aàrısı, 257
öyken başı, 257
öyken düdüği, 95
öyken maraøı, 257
raóm ağrısı, 258
refiè ısıtması, 259
ãafrÀ ısıtması, 260
ãoñ körlüği, 273
ãovuú baş ağrısı, 274
su debbesi, 274
şAdlıú ãuyı, 101
şekve illeti, 278
ùalaú şişmesi, 280
ùalaú aàrısı, 279
ùalaú renci, 280
ùanaburnı, 281
ùñuzbaşı, 285
ùñuz çıbanı, 285
ùpuú çıuuúı, 285
ùtaú cirÁoati, 286
ut yiri, 111
ün dutulması, 292
üñük başı, 112
yan aàrısı, 294
yan başı, 114
yan başı aàrısı, 294
yan başı çıuuúı, 295
yan başı gemüginüñ ãinuúı, 295
yara ãuyı, 298
yarım baş ağrısı, 298
yil aàrısı, 299
yürek ditremesi, 301
yürek ortası, 115
yürek oynaması, 301
yürek ùamarı, 116

4.1.3 Sıfat tamlaması ve sıfat-fiil grubu şeklinde olan terimler

ağrı diñdürücü nesne, 305	ıssı baş ağrısı, 203
aú bahaú, 126	ıssı göz aarısı, 203
aú baraã, 126	ıssı maraø, 204
aúãu, 127	ıssı sersãm, 204
alatenlü, 128	ıssı şış, 205
altun dÀàlaàu, 311	ince aarı, 209
artuú biten diş, 132	ince bağarsuú, 71
artuú et, 133	úan alacaú ùamarlar, 73
aşağı damar, 28	úan dutucu devÀ, 307
balàamì maraø, 345	úan dutucu òerÿr, 308
balàamì mizÀc, 345	úanlu su, 214
başbarmaú, 34	úara aarı, 215
bıçaú aarızlu dÀàlaàu, 312	úara bahaú, 215
bitürici ot, 306	úara baraã, 216
boş bağarsuú, 42	úara ãu, 217
boş böğür, 42	úara yaraúÀn, 217
davardan úan alıcı, 321	úatı yorgunluú, 223
dÀyire dÀğlađu, 313	úırúbayır, 77
demür dÀğlađu, 313	úızıl bağarsuú, 78
depesi yassı dÀàlaàu, 313	úızıl demregü, 229
dermÀn eyleyici, 321	úızıl üñük, 79
egri eyegü, 57	úóuarilik, 80
egri süñük, 58	úuduz it ùaladuđı, 232
endişe idegen, 278	úuru el, 238
etyaran, 180	úuru òastalı, 239
giçi barmaú, 63	úuru öksürük, 239
göti bitevì ùğan ođlançuú, 188	úuru uyuz, 239
gündüzgörmez, 196	

manúafÀ, 244
mercimek başlu **dÀàlaàu, 315**
mismÀrì dÀàlaàu, 316
mismÀrì sigil, 246
mücevvef **dÀàlaàu, 317**
müzmin göz ağrısı, 247
noúùà dÀàlaàu, 317
orta eyegü, 92
ot koyacak, 318
öksüz barmaú, **93**
öksüzce **baàır, 94**
öksüz iyegü, 93
ãaru yarakÀn, 264
serçe barmak, 97
sırça barmaú, **97**
ãoàuú sítma, 271
sökel işeyecek **saúsı, 319**
ãulı uyuz, 275
ùşığı çúımış, 282
tíz ısıtma, 284
ulu barmaú, **110**
uyúubasan, 290
yÀbis sigil, 293
yassı **nışter, 317**
zeytynì dÀàlaàu, 317

4.1.4 İsim-fiil grubunda olanlar

- èadse çúarmaú, 118
aàır basmaú, 119
ağız olmaú, 123
ÀvÀz boàulmaú, 134
ÀvÀz dutulmaú, 134
bağarsuú bağlanmaú, 136
bağırsaú dolaşmaú, 138
baldır şişmek, 140
barmaú yincilmek, 140
baş ağrısı ùtmaú, 142
baş çekzinmek, 143
baş degzinmek, 144
başda su cemè olmaú, 144
başı āançmaú, 146
becid aúsırmaú, 147
boyın köpricegi omuzdan yana çúmaú,
153
bögrek yellenmek, 155
buru ùtmaú, 158
burun úanamaú, 159
burun ùmurmaú, 159
cerÀóat delmek, 160
cerÀóat yarmaú, 160
çúúú çekmek, 164
çiçek çúarmaú, 165
damaú şiş olmaú, 166
dil altı bitişik olmaú, 170
dilocük inmek, 171
dilocük olmaú, 171
dili dutılmaú, 172
diş çekmek, 330
diş çúarmaú, 330
diş deprenmek, 173
diş eti geñsemek, 174
ditreme dutmaú, 175
dögün úomaú/ urmak ,331
em sem eylemek, 332
er kişi emcegi èavret emcegi gibi
olmaú, 179
erlikden úalmaú, 180
gicik getürmek, 185
göbegi çúmaú, 186
göbek burmak, 185
gökcek eylemek, 334
göñül dönme, 187
göñül ùarlıāanmaú, 189
göz bñarında et olmak, 189
göz bulanmaú, 190
göz degmek, 190
göz deprenmek, 190
göze aú düşmek, 191
göze úan inmek, 192
göze āu inmek, 193
gözinde aúça belirme, 193
göz úararmaú, 194
göz ùmalup ùaşra gelme, 195
göz yaşarduàı / yaşarmaú, 195

- òastalıúdan ùurmaú, 335**
 ısıtma dutmak, 203
 iç burmaú, 206
 içi gitmek / geçmek, 205
 iflÀç getirmek, 206
 istifràÀ itmek, 335
 iştiĦâyı açmaú, 336
 iştiĦâyı kesmek, 336
 kÀhel olmaú, 213
 úan aldurmaú, 336
 úan úusmaú, 214
 úan tükürmek, 215
 úarın baĸlamaú, 218
 úarın burmaú, 218
 úarın geçmek, 218
 úarın işletmek, 219
 úarın úabartmaú, 220
 úarın yürütmek, 220
 úarnı bükölmek, 218
 úasuú yarılmaú / yaruàı, 222
 úatı yil ìúunmaú, 223
 úatı yorgunluú, 223
 úavuúdan ùaş çúarmaú, 225
 kirpük dökölmek, 229
 köpricek kemügi ânmaú, 230
 kötörüm olmaú, 231
 úulaú çinlemek, 234
 nabøı arúun olmaú, 248
 nefesini úatı almaú, 248
 oàlan düşörmek, 252
 oĸlancuúları sünnet itmek, 252
 ot içmek, 339
 ögi gitmek, 254
 ögin getörmek, 255
 ög yayınmaú, 255
 perĦiz itmek, 339
 āayrulúdan durmak, 341
 ānuú āarmaú, 267
 sidük ùutulmak, 269
 siñir burulmaú, 270
 siñir çekilmek, 270
 şişe çekdörmek, 343
 ùamarları şişegen olmaú, 280
 ùlÀ itmek, 343
 ùmÀr itmek, 344
 ùıdaú şişmek, 286
 uçúú dutmaú, 288
 usdan azmaú, 289
 ussı gitmek, 290
 yayası çúumaú, 298
 yil ùutmaú, 300
 yürek burmaú, 301
 yürek inmek, 301
 yürek sürmek, 302
 õihni künd eylemek, 303
 zîr olmaú, 304

4.2 Arapça Terimler Dizini

- Àbir, 305
abrÀş, 117
aêÀle, 25
èadese, 118
èadem-i àrdÀ, 117
Àfet, 118
èafn, 118
aòdaè, 27
aòlÀü 345
aòşÀ, 27
aóvel, 125
aú bahaú, 126
aú baraã, 126
Àkile, 126
aúrÀã-ı enderyn, 127
èalil, 130
èamel, 130
èasÀyid, 133
èaşÀ, 133
èaiş / èaiuş, 134
aèver, 28
aèzÀ, 30
aèzÀ-yı re'ise, 31
bahaú, 139
bahaú-ı ebyaø, 140
bahaú-ı esved, 140
balàam, 345
baraã, 140
bÀrid, 345
bÀrid ü raüb, 345
bÀrid ü yÀbis, 346
beden, 35
belÀ, 147
belÀdet-i zihn, 147
berde, 150
beser/ besre, 150
bevÀsir, 151
bubrin, 155
buórÀn, 156
buülÀn-ı baãar, 159
bürydet, 346
büäyr, 19
cÀlibeyn, 48
cÀversiyè, 159
cedÀvil, 48
cehre, 160
cemre, 160
cerÀóat, 160
cerb/cereb, 160
cerrÀó, 321
cesa, 160
cuhuzu'l-'ayn, 161
cÿè-ı baúari, 161
cüderi, 161

cümÿd, 162
 cünÿn, 162
 cüöÀm, 162
 dÀois, 166
 dÀ'ü'l-fil, 167
 dÀ'ü'l-kelb, 167
 dÀ'ü'l-òanÀoir, 167
 dÀ'ü'l-óayye, 167
 dÀ'ü'á-aaèleb, 168
 êiú-ı nefes / êiúu'n- nefes, 170
 devÀ, 306, 328
 devÀli, 169
 devÀr, düvÀr, 170
 devì, 170
 düú, 170
 dübeyle, 177
 dübür, 56
 dümmel, 177
 ebher, 57
 ebleh, 177
 ecda', 332
 ecvef, 57
 eczÀ, 306
 edeme, 57
 edviye, 307
 ekkÀl, 307
 ekóal, 58
 emèÀ, 59
 emrÀø, 177
 evcÀeu'l-mafÀãil, 181
 evrÀm, 181
 evride, 61
 faãd, 334
 fÀlic, 181
 fatú, 181
 fehm, 346
 feraó, 334
 fettÀó, 182
 àamÀm, 182
 àarab / àarbe, 182
 àaràara, 307
 àaşı, 183
 àaşıy, 183
 gÀverse, 183
 àayb, 183
 gedgede, 183
 àıbb, 184
 àıbb-ı dÀyir, 184
 àıbb-ı òÀliã, 184
 àıbb-ı lÀzım, 184
 àışÀ', 184
 àudde, 196
 àuããa, 196
 óab / óap, 307
 óacÀmat, 334
 óacer-i meáÀne, 197
 óadd, 197
 òader, 197

òafaúÀn, 197
 óÀlib, 69
 òanÀzir, 197
 óancere, 69
 óasba, 198
 haser, 198
 òÀãira, 198
 óavÀle, 199
 óavÀs, 69
 óekim, 323
 óikke, 198
 ónüyye, 198
 òiyÀrek, 198
 òiffet, 335
 òumÀr, 199
 óummÀ, 199
 óummÀ-yı diúi, 199
 óummÀ-yı muóriúa, 199
 óummÀ-yı muıbíúa, 199
 óummÀ-yı yevmı, 199
 óummÀ-yı yevmı seóerı, 200
 óumre, 200
 óunÀm, 200
 òunnÀú, 200
 òunnÀú-ı kelbı, 201
 òurÀc, 201
 óükemÀ, 323
 èirúeyn-i óissiseyn, 69
 èirúeyni'n-nÀôıreyn, 70
 èirúeyn-i ãudgayn, 70
 èirú-ı ãÀfin, 70
 èirú-ı mÀbız, 70
 èirú-ı medenı, 70
 èirúú'l-ernebe, 70
 èirúú'l-yÀfyò, 70
 èirúú'n-nisÀ, 70
 èilÀç, 307
 èillet, 207
 èilletü'l-baúar, 208
 imtilÀ', 208
 imtilÀ'-ı miède, 209
 iólil, 70
 iótinÀú, 207
 iótinÀú-ı raóm, 207
 iótirÀú, 207
 intifÀò, 209
 inúıLÀbü's-şær, 209
 intişÀrü'l-hedeb, 209
 intişÀrü's-şær, 209
 ishÀl, 210
 ianÀ èaşerı, 72
 istifràà, 211
 istiróÀ'ı'l-èayn, 211
 istisúÀ', 211
 istisúÀ'ı laómı, 212
 istisúÀ'-ı zıúúı, 212

kÀbÿs, 213
úabø, 213
úalb, 73
úaróa, 217
úarniye, 74
úasatir, 314
úaãru'l-èayn, 222
úatèu'l-bÀh, 224
úatèu'l-emèÀ, 224
úÀøib, 76
kelebü'l-kelb, 226
kesel, 227
úulÀè, 233
úulun, 84
úulunc, 234
úumÿr, 235
úurã, 308
úurÿn, 239
úutrÿb, 241
úuvvet, 348
úuvvet-i bÀãira, 348
úuvvet-i cÀøibe348
úuvvet-i cimÀ348
úuvvet-i hÀøime348
úuvvet-i lems348
úuvvet-i mÀsike348
úuvvet-i sÀmièa348
kümne, 241
laómì, 241
laóm-i zÀyid, 241
laúve, 241
laèÿú / luèÿú, 308
luèÀb, 85
lüknet, 241
maècÿn, 308
maède, 85
maèdinü'l-óayÀt, 85
mafãal / mafÀãil, 85
maàaa, 242
maómÿm, 243
maèide, 85
maúèad, 85
maèÿl, 244
marao, 244
mario, 245
mÀæerÀ, 245
mÀşerÀ, 245
maãrÿè, 245
maøarrÀt, 245
me'biø, 86
mecÀl, 349
mecÀrid, 315
mecõÿm, 245
medize, 86
menì, 86
mesÀbir, 315
mesÀm, 245

meáÀne, 86
 meşime, 86
 meşimiyye, 87
 mıóceme, 315
 mıóúan, 315
 mıáfÀt, 87
 mibøaè, 315
 micda, 315
 micred, 316
 miède, 87
 mikvÀt-1 èadesì, 316
 mikvÀt-1 mismÀri, 316
 mikvÀt-1 sikkinkì, 316
 mìl, 316
 mirì, 87
 miáúap, 316
 mismÀriyye, 247
 mişrÀù 316
 mizÀc, 349
 muèaffin, 247
 muèÀlece, 337
 muóriú, muóriúa, 247
 muøaa, 349
 mülaóóame, mülaóóamiyye, 87
 mültehime, 87
 müsÀúÀt, 87
 müshil, 308
 müstaúim, 88
 müzmin, 247
 nÀbiye, 247
 nabø, 88
 nafaú, 247
 naffÀò, 248
 nÀfiø, 248
 nÀfir, 248
 nafø, 248
 nauìh, 337
 nÀsyır, 248
 navÀsır, 249
 nÀzile, 241
 nefÀtat, 249
 nefs-i dem, 249
 nemle, 249
 nesÀ, 88
 niúris, 250
 nisyÀn, 250
 nuüý, 250
 nüzylü'l-mÀ, 250
 raèşe, 258
 raóm, 95
 raøø , 259
 rebv / rebev / ribv, 259
 reesi'z-zübÀb, 260
 remed, 259
 remelÀn, 259
 rıbè, 260
 rıbè-1 dÀyir, 260
 rıbè-1 lÀzım, 260

rîó, 260
 ãadme, 260
 ãaefÀ, 260
 ãafrÀ, 349
 saóc, 261
 saóóÀc, 261
 saúÀmet, 261
 saúim, 262
 sÀlibetü'l-luèÀb, 96
 ãarè, 263
 ãarèa, 263
 saèyù, 309
 sebel, 265
 seder, 265
 sehdi, 266
 seher, 266
 sekte, 266
 selèa, 266
 selesü'l-bevl, 266
 sereüÀn, 267
 sevdÀ, 350
 seyelÀn, 267
 seyl, 267
 ãíóóat, 342
 sill / sell, 270
 ãudÀè, 100
 ãudg, 274
 sÿ'í'l-haøm, 275
 sÿ'í'l-únya, 275
 sÿ'-í mizÀc, 275
 ãulbe, ãulbiyye,
 áubÿr, 274
 sÿ'-í baáar, 274
 áübÀt, 276
 súdde, 276
 súdde-i èaábì, 276
 súdde-i áifÀú, 276
 süfyf, 309
 sülÀú, 277
 şaèire, 277
 şaúúua, 277
 şaüru'l-áibb, 277
 şavãa, 277
 şeb-kÿr, 277
 şerÀ, 278
 şetre, 278
 şifÀ, 342
 şiryÀn, 102
 şiryÀn-í ekber, 102
 üabaú, 279
 üabièat, 350
 üablì, 279
 üèèyn, 282
 tenúye, 343
 teşennüc, 284
 teşòîã, 343
 üb, 343
 ülÀ', 309

tìnì, 284
 tuòme, 284
 èufÿnet, 288
 èuúde, 288
 èuiaş, 290
 èuøv, 111
 ümmü'ã-ãbyÀn, 292
 üseyleym, 112
 vebÀ, 293
 vecaèü'l-verike, 293
 vedeka, 293
 verem, 293
 vesvÀs, 293
 vidÀc, 112
 vidÀceyn, 112
 yÀbis, 351
 yaraúÀn, 297
 yaraúÀn-ı aãfer, 297
 yaraúÀn-ı esved, 297
 yübÿset, 301,351
 yübÿsetü'l-èayn, 301
 øaèf-ı baãar, 302
 øaèf-ı kebed, 302
 zaòir, 303
 zaòm, 302
 zaómet, 302
 õÀtü'l-cenb, 303
 õÀtü'r-riye, 303
 õÀtü'ã-ãadr, 303
 zeleúu'l-emèÀ, 303
 zerrÀúa, 317
 ôimÀd, 310
 ziyÀn, 304
 õeker, 116
 õerebü'l-emèÀ, 303
 õerÿr, 310
 øiú-ı baãar, 304
 øiúu'n-nefes, 304
 õÿsınıÀriye, 304
 zükÀm, 304

4.3. Farsça Terimler Dizini

Àbile, 117

baúu, 146

bÀzy, 35

bersam, 150

beterÀt, 150

cÀme, 306

ciger, 49

ciger-bend, 49

çağız, 162

çÀre, 327

dÀà, 327

debe, 167

derd-i ser, 169

dermÀn, 328

dert, 169

düşbüz, 56

gÀverse, 183

germ-òuşk, 346

germ-ter, 346

òasta, 198

òastalú, 198

òÀya, 69

òuşk-rişe, 201

kel, 226

kelbetÀn, 314

kýr, 234

namÀz-bur/ namÀz-burd, 248

pir, 349

reg-bend, 318

renc , 259

rence, 259

rencýr, 259

rýz-kýr, 260

serd, 349

serd-òuşk, 349

serd-ter, 349

süst-endÀm, 342

şeb-kýr, 277

şirine, 278

şirnÀú, 278

ten, 106

tendürüst, 343

zaòm, 302

zîr, 304

4.4. Yunanca Terimler Dizini

ahlayus, 125

aúlemerus, 126

bÀæeliú, 33

enulus (ebulus), 178

ercamun, 178

felgumuni, 182

fersana, 182

ilavus, 208

keylýs, 347

keymýs, 347

úifÀl, 79

úuranitus, 235

lifÀyifi, 84

lisergus / liseyergis, 241

loðuãa, 348

nafisfis, 248

salya / saylar, 97

5. Bölüm Genel Dizin

- Àbile, 117
Àbir, 305
abrÀş, 117
acı, 117
acıú, 117
aêÀle, 25
èadese, 118
èadse çíúarmaú, 118
èadem-i àidÀ, 117
Àfet, 118
èafin ısıtması, 118
èafn, 118
aàır, 119
aàır basmaú, 119
aàırlanmaú, 119
ağırlú, 120
aàırşau, 25
aàız, 26
ağız acılığı, 120
aàız aàırısı, 120
ağız başı, 121
ağız damaú úuruluđı, 121
ağız egilmegi, 122
ağız úouúusu, 122
ağız olmaú, 123
aàız otı, 305
ağız yıyısı, 123
aàır, 124
ağırı diñdürücü nesne, 305
ağırlanmaú, 125
ağırmaú / ağıрмаú, 125
ağulanmaú, 125
aòdaè, 27
aòlÀù, 345
ahlayus, 125
aòşÀ, 27
aóvel, 125
aú bahaú, 126
aú baraã, 126
aúãu, 127
aúlemerus, 126
aúlıú, 126
aúrÀã-ı enderÿn, 127
aúsaú, 127
aúãu, 127
aúsurmaú, 127
ala, 128
alalú, 128
alatenlü, 128
alazlama, 128
alın, 27
èalil, 130
alt çeñe çíúuuú, 130

altun dÀàlaàu, 311
 èamel, 130
 arnuú, 131
 arnuúliú
 artuú biten diş, 132
 artuú et, 133
 arúa, 27
 arúa aàrisı, 130
 arúa sancusı, 131
 aruú, 131
 aruúlatmaú, 132
 aruúliú, 132
 èasÀyid, 133
 aããı, 325
 èaşÀ, 133
 aşaga çeñenüñ ãnuúı, 133
 aşagı damar, 28
 Àteş pÀresi, 134
 èaiş / èaiaş, 134
 ÀvÀz boàulmaú, 134
 ÀvÀz dutulmaú, 134
 aèver, 28
 avãıl, 135
 aya, 29
 ayaú, 29
 ayaú agrısı, 135
 ayaú arúası, 29
 ayaú barmaúlarınuñ çıúuúı, 135
 ayaú bilegi, 30
 ayaú ìamarı, 30
 ayaú yağrını, 30
 ayılmaú, 325
 aèzÀ, 30
 aèzÀ-yı re'ise, 31
 azmaú, 136
 baba, 136
 bađarsuú, 31
 bađarsuú bađlanmaú, 136
 bağır , 31
 bağır agrısı, 137
 bağır øaèiflài, 139
 bağır şişi, 138
 bağır zaómeti, 138
 bađırsaú dolaşmaú, 138
 bađlamaú, 325
 bağlu, 139
 bađırsaú sıyrındusı, 137
 bahaú, 139
 bahaú-ı ebyaø, 140
 bahaú-ı esved, 140
 baúu, 146
 baldır, 32
 baldır gemüklerinüñ sınıuúı, 140
 baldır şişmek, 140
 balàam, 345
 balàamì maraø, 345
 balàamì mizÀc, 345

baraã, 140
bÀrid, 345
bÀrid ü raüb, 345
bÀrid ü yÀbis, 346
barmaú, 32
barmaú yincilmek, 140
barmaúlar çíúúú, 141
bÀãeliú, 33
baş, 33
baş 2, 141
baş aàrısı, 142
baş ağrısı ùtmaú, 142
baş başı, 142
baş bert, 143
baş çegzinmek, 143
baş degzinmek, 144
baş ditremegi, 146
baş sınığı, 146
baş tamarı, 35
baş titregenligi, 146
başbarmaú, 34
başcuàaz, 143
başçanağı, 34
başda su cemè olmaú, 144
başıúdurmaú, 145
başıúmaú, 145
başı ãançmaú, 146
başlu, 146
bayram, 311
bÀzý gemüginüñ sınıúú, 147

becid aúsırmaú, 147
beden, 35
bel, 35
bel aàrısı, 148
belÀ, 147
belÀdet-i zihn, 147
belerçin, 148
belermek,
beliñ, 148
beliñlemek, 149
bendükşe, 36
bendükşeler aàrısı, 149
beñiz, 36
beñiz taàayyürlıđı, 149
berde, 150
berelenmek, 150
bersam, 150
bertinmek, 150
beser/ besre, 150
beterÀt, 150
bevÀsir, 151
bevl ùtulması, 151
beyni, 36
bez, 151
bıcılàan, 151
bıçaú, 311
bıçaú aàızlu dÀàlaàu, 312
bıçúu, 312
bıúın, 37
bınàılđaú, 37

bilek, 38
 bitmek, 326
 bitürici ot, 306
 bitürmek, 327
boàaz, 39
boàaz aàrısı, 151
 boğartlağı, 39
 boğaz şişi, 152
 boğaz ùamarı, 40
 boğazlağı , 40
 boğma renci, 152
 boğum, 41
 boğun, 41
 boğurtlak, 41
 boğuz depesi, 152
 boş bağarsuú, 42
 boş böğür, 42
 boyun, 43
 boyun aàrısı, 153
 boyun köpricegi omuzdan yana çúmaú,
153
 boyun mühreleri, 43
 boyun saçanaúları, 43
 boyun süñükleri, 44
 boyun ve arúa oñurgasınıñ sınıuú, 153
 boz, 154
 bögrek, 44
 bögrek aàrısı, 154
 bögrek sovuúluğı, 154
 bögrek yellenmek, 155
 bögrek øaèif liàı, 155
 böğür, 44
 bubrin, 155
 bud, 45
buàdayú, 155
buórÀn, 156
 buñ, 156
 buñalmaú, 157
 buñamaú, 156
burmaú, 157
 buru, 157
 buru ùutmaú, 158
 burun, 45
 burun başı, 158
 burun delügi, 46
 burun düdügi, 46
 burun kemügi, 47
 burun otı, 306
 burun sınıuú, 158
 burun soñağı, 147
 burun úanamaú, 159
 burun ùomurmaú, 159
buúlÀn-ı baàar, 159
 bükün, 47
 bürýdet, 346
 büäýr, 19
 büzdüm kemügi, 48
cÀlibeyn, 48
cÀme, 306
cÀversiye, 159
cedÀvil, 48

cehre, 160
 cemre, 160
cerÀóat, 160
 cerÀóat delmek, 160
 cerÀóat yarmaú, 160
 cerb/cereb, 160
cerrÀó, 321
 cesa, 160
 ciger, 49
 ciger aàrisı, 161
 ciger-bend, 49
 ciger Şişi, 161
 ciger ùamarı, 49
 ciger veremi, 161
 cuhuzu'l-'ayn, 161
cÿè-ı baúari, 161
 cüderi, 161
 cümÿd, 162
 cünÿn, 162
cünÿnlú, 162
cüöÀm, 162
 çağız, 162
 çalıú, 162
 çapaú, 163
çÀre, 327
 çehÀr-reg, 49
 çeñe sinuúı, 163
 çıban, 163
 çıban ısıtması, 163
 çıgıt , 164
 çıúúú, 164
 çıúúú çekmek, 164
 çiçek, 165
 çiçek çıúarmaú, 165
 çil, 166
 çöngelmek, 166
dÀà, 327
dÀàlaàu, 312
dÀàlamaú, 327
dÀòis, 166
damaú, 104
damaú Şiş olmaú, 166
 damar, 105
dÀ'ü'l-fil, 167
dÀ'ü'l-kelb, 167
dÀ'ü'l-òanÀòir, 167
dÀ'ü'l-óayye, 167
dÀ'ü'á-áaèleb, 168
 davardan úan alıcı, 321
dÀyire dÀglađu, 313
 debe, 167
 debelü, 167
èiú-ı nefes / èiúú'n- nefes, 170
 delü, 168
 delülik, 168
 demregü, 168
 demür **dÀglađu, 313**
 depesi yassı **dÀàlaàu, 313**
 depreşdürmek, 328
 depretmek, 328

der / ter, 49
dercimek, 169
derd-i ser, 169
deri, 50
derleme, 169
dermân, 328
dermân eyleyici, 321
dert, 169
devâ, 306, 328
devâli, 169
devâr, düvâr, 170
devî, 170
dû, 170
dırnaú/ ùrnaú, 51
dil, 51
dil aàrısı, 170
dil altı bitişik olmaú, 170
dil başı, 171
dil çöngeligi, 172
diloc, 52
diloc ağrısı,
diloc inmek, 171
diloc olmaú, 171
diloc Şişi, 172
dili dutılmaú, 172
dilsüz, 172
dinçlik, 329
dirgürmek, 329
diri, 329
dirilik / dirlik, 330

dirsek, 52
dirsek çıúuú, 173
diş, 53
diş aàrısı, 173
diş çekmek, 330
diş çıúarmaú, 330
diş deprenmek, 173
diş eti / etleri, 53
diŐ eti geňsemek, 174
diş ırđanmaú, 174
diş oynaması, 174
dişler dibinüñ ağrısı, 173
dişler eti, 53
ditreme dutmaú, 175
ditremek, 175
diz, 54
diz ađırŐađı, 54
diz ađırŐađı sınıúı, 175
diz çıúuú, 175
dizcük, 54
dizler ağrısı / diz ağrısı, 176
dizler zaómeti, 176
dögün, 176
dögün úomaú/ urmak ,331
dögünlemek, 331
döl yatağı, 54
döş, 55
döş kemigi, 55
dudaú, 56
dübeyle, 177
dübür, 56

düdük, 56
dümmel, 177
dürtmek, 331
düşbüz, 56
dütüzdürmek, 332
dütüzdürücü, 322
ebher, 57
ebleh, 177
ecda', 332
ecvef, 57
eczÀ, 306
edeme, 57
edviye, 307
egin, 57
egri eyegü, 57
egri süñük, 5
ekóal, 58
ekkáI, 307
el, 58
el ayası, 59
el ayası çíúúú, 177
el ayaú ditremegi, 177
em, 307
emèÀ, 59
em sem eylemek, 332
emcek, 59
emci, 322
emrÀø, 177
eñ, 60
eñç, 332
endişe idegen, 278

eñek, 60
eñlemek, 178
eñler aàrısı, 178
eñse, 61
enulus (ebulus), 178
ercamun, 178
er èilleti, 179
er kişi emcegi èavret emcegi gibi olmaú, 179
er kişilerüñ öekeri sınıúı, 179
erlikden úalmaú, 180
erliksüz, 180
esenlik, 332
eşirgenmek /işirgenmek, 333
et debbesi, 180
etyaran, 180
evcÀèu'l-mafÀâil, 181
evrÀm, 181
evride, 61
eyegü, 61
eyegü süñügi, 61
eyegüler sınıúı, 181
eylemek, 333
eylemez, 334
faåd, 334
fÀlic, 181
fatú, 181
fehm, 346
felgumuni, 182
feraó, 334

fersana, 182
fettÀó, 182
 fikircenlik, 1823
 firenk / firenk zahmeti, 182
 fkuriya / fluriya, 182
àamÀm, 182
 àarab / àarbe, 182
àaràara, 307
àaşı, 183
 àaşy, 183
gÀverse, 183
 àayb, 183
 gece görmezliği, 183
 gedgede, 183
 gegrek / geyrek, 62
 geñiz, 62
 germ-òuşk, 346
 germ-ter, 346
 àıbb, 184
 àıbb-ı dÀyir, 184
 àıbb-ı òÀliã, 184
 àıbb-ı lÀzım, 184
 àıb ısıtması, 184
àışÀ', 184
 gici, 184
 gicik getürmek, 185
 gicimek (gicişmek, gircimek), 185
 giciyük (gici, gicik, giciyik,
 giciyük,gicük), 185
 giçi barmaú, 63
 göbegi çıúmaú, 186
 göbek, 63
 göbek burmak, 185
 göbek düşmesi, 186
 göbek yaruğı, 186
 gögüs / gögüz, 64
 gögüs ağrısı, 186
 gögüz gemüginüñ sınıuú, 187
 gögüz giyregi, 64
 gökcek eylemek, 334
 göñül, 64
 göñül dönme, 187
 göñül ùarlıanmaú, 189
 görmezlik, 188
 göt, 65
 göti bitevi ùğan oğlancuú, 188
 gövde, 66
 gövde ùamarı, 66
 göynük, 189
 göz, 66
 göz aarısı, 189
 göz bıñarı, 67
 göz bıñarında et olmak, 189
 göz bulanmaú, 190
 göz degmek, 190
 göz delügi, 67
 göz deprenmek, 190
 göz eti, 192
 göz úabağı, 68
 göz úabakları geñşemesi, 193
 göz úararmaú, 194

göz úuyruđı, 68
 göz otacısı, 322
 göz oyumu, 68
 göz perdesi, 194
 göz Şişi, 195
 göz ùmalup ùŐra gelmek, 195
 göz yaŐarduàı / yaŐarmaú, 195
 göze aú dűŐmek, 191
 göze ãu inmek, 193
 göze úan inmek, 192
 gözeni, 192
 gözinde aúça belirlemek, 193
 gözsüz, 194
 àudde, 196
 àuããa, 196
 àuããalanmaú, 196
 gündüzgörmez, 196
 óab /óap, 307
 óacÀmat, 334
 óacer-i meàÀne, 197
 óadd, 197
 óader, 197
 óafaúÀn, 197
 óÀlib, 69
 óanÀzir, 197
 óancere, 69
 óasba, 198
 haser, 198
 òÀãra, 198
 òasta, 198
 òastalú, 198
 òastalúdan ùurmaú, 335
 óavÀle, 199
 óavÀs, 69
 òÀya, 69
 òÀya kisesi, 69
 óekim, 323
 óikke, 198
 óinüyye, 198
 òiyÀrek, 198
 òiffet, 335
 òumÀr, 199
 òumÀrlú, 199
 óummÀ, 199
 óummÀ-yı dıúı, 199
 óummÀ-yı muóriúa, 199
 óummÀ-yı muıbıúa, 199
 óummÀ-yı yevmi, 199
 óummÀ-yı yevmi seóeri, 200
 óumre, 200
 óunÀm, 200
 òunnÀú, 200
 òunnÀú-ı kelbi, 201
 òurÀc, 201
 òuŐk-rıŐe, 201
 óükemÀ, 323
 èirúeyn-i óissiseyn, 69

èirúeyni'n-nÀðireyn, 70
 èirúeyn-i àudgayn, 70
 èirú-ı àÀfin, 70
 èirú-ı mÀbız, 70
 èirú-ı medeni,
 èirúu'l-ernebe, 70
 èirúu'l-yÀfyò, 70
 èirúu'n-nisÀ, 70
 inçúırú, 200
 ıssılıú, 205
 iãıràı / iãıràu, 201
 ısıtma, 201
 ısıtma deri, 202
 ısıtma dutmak, 203
 ısıtmalu, 203
 ıssı baş ağrısı, 203
 ıssı göz aàrısı, 203
 ıssı maraø, 204
 ıssı sersÀm, 204
 ıssı şiş, 205
 iç aàrısı, 206
 iç burmaú, 206
 iç yanàmı, 206
 içegü, 70
 içi gitmek / geçmek, 205
 iflÀç getirmek, 206
 ig, 207
 iginik, 206
 iglemek / iylemek, 207, 335
 èilÀç, 307

èillet, 207
 èilletlü, 208
 èilletü'l-baúar, 208
 ilavus, 208
 ilik, 71
 imtilÀ', 208
 imtilÀ'-i miède, 209
 ince aàrı, 209
 ince bağarsuú, 71
 incinmek, 209
 incük, 72
 ineze, 209
 iólil, 70
 iótinÁú, 207
 iótinÁú-ı raóm, 207
 iótirÁú, 207
 intifÀò, 209
 inúıLÁbü'ş-şaèr, 209
 intişÁrü'l-hedeb, 209
 intişÁrü'ş-şaèr, 209
 irilcek, 210
 iriñ, 209
 iriñlenmek, 210
 iriñlü, 210
 ishÀl, 210
 ianÀ èaşeri, 72
 issilik, 210
 istifrÀà, 211
 istifrÀà itmek, 335

istiróÀ'i'l-èayn, 211
istisúÀ', 211
istisúÀ'yı laómì, 212
istisúÀ'-yı zıúùì, 212
istisúÀlu, 211
işitmezlik, 212
iştiĤÀyı açmaú, 336
iştiĤÀyı kesmek, 336
it dirsegi, 212
úabarcuú, 212
úabaú,72
kÀbÿs, 213
úabø, 213
kÀhel olmaú, 213
kÀhillik, 346
úaúıġanlıú, 213
úalb, 73
úalburçıbanı, 214
úan, 73
úan alacaú ùamarlar, 73
úan aldurmaú, 336
úanamaú, 214
úan dutucı devÀ, 307
úan dutucı òeryr, 308
úan ġalebesi, 215
úan úusmaú, 214
úanlu su, 214
úan şışı, 214
úan tükürmek, 215
úara aàrı, 215
úara bahaú, 215
úara baraã, 216
úaraca, 217
úaraàı, 216
úaramsılıú, 216
úara ãu, 217
úara yaraúÀn, 217
úaróa, 217
úarı, 346
úarın, 73
úarın aàrısı,
úarın baġlamaú, 218
úarın burmaú, 218
úarın geçmek, 218
úarın işletmek, 219
úarın úabartmaú, 220
úarın ùamarı, 74
úarın yürütmek, 220
úarnı bükülmek, 218
úarniye, 74
úaruca gemüġinüñ ãnuúı, 221
úasatir, 314
úaãru'l-èayn, 222
úasuú, 74
úasuú aàrısı, 222
úasuú süñüġi, 75

úasuú ùaşı, 222
 úasuú yarılmaú / yaruàı, 222
 úaş, 75
 úatı baş ağrısı, 223
 úatı yil ìúunmaú, 223
 úatı yorgunluú, 223
 úaièu'l-bÀh, 224
 úaièu'l-emèÀ, 224
 úavlamaú, 224
 úavuú, 75
 úavuú aarısı, 225
 úavuúdan ùaş çıúarmaú, 225
 úayàu, 226
 úayàulu, 226
 úazaĝu, 314
 úÀøib, 76
 kekeĝü, 226
 kel, 226
 kelbetÀn, 314
 kelebü'l-kelb, 226
 kemre, 226
 kemük, 227
 kemürdek, 76
 kesel, 227
 keylÿs, 347
 keymÿs, 347
 úúurdaú, 77
 úıl, 77
 úıran, 227
 úırúbayır, 77
 úısaç, 314
 úısır, 227
 úızamuú, 228
 úızıl baĝarsuú, 78
 úızılıcıú, 228
 úızıl demregü, 229
 úızıl üñük, 79
 úifÀl, 79
 kirpük, 79
 kirpük dökülmek, 229
 kirpük egildüĝi, 229
 kirtlik, 80
 úoca, 347
 úocalmaú, 347
 úouáarilik, 80
 úol, 81
 úolaú, 229
 úoltuú, 81
 úoñau, 230
 köpricek kemüĝi, 82
 köpricek kemüĝi áınmaú, 230
 kötürüm, 231
 kötürümlik, 231
 kötürüm olmaú, 231
 úuduz, 231
 úuduz it ùaladuĝı, 232
 úuduzluú, 232
 úulÀè, 233

úulaú, 83
 úulaú aàrısı, 233
 úulaú ağırlığı, 233
 úulaú cirÀóati, 233
 úulaú çinlemek, 234
 úulaú gicisi, 234
 úulaú tözi, 83
 úulun, 84
 úulunc, 234
 úumÿr, 235
 úuranitus, 235
 úurd eſeni / úurdeſen, 235
 úurluàan, 236
 úurã, 308
 úursaú, 84
 úursaú ağrısı, 235
 úurt, 237
 úurtcuàaz, 237
 úuru, 238
 úuruçuú, 238
 úuru el, 238
 úuru òastalıú, 239
 úurÿn, 239
 úuru òksürük, 239
 úuru uyuz, 239
 úusaàan, 239
 úusmaú, 236
 úuſàulú, 240
 úutluca, 240
 úutrÿb, 241
 úuvvet, 348
 úuvvet-i bÀãira, 348
 úuvvet-i cÀõibe348
 úuvvet-i cimÀ348
 úuvvet-i hÀøime348
 úuvvet-i lems348
 úuvvet-i mÀsike348
 úuvvet-i sÀmièa348
 kümne, 241
 laómì, 241
 laóm-i zÀyid, 241
 laúve, 241
 laèÿú / luèÿú, 308
 lifÀyifi, 84
 lisergus / liseyergis, 241
 loðuãa, 348
 luèÀb, 85
 lüknet, 241
 maècÿn, 308
 maède, 85
 maède ağrısı, 241
 maède baſı, 242
 maède òastalıđı, 242
 maède àayruluđı, 242
 maèdinü'l-óayÀt, 85
 mafãal / mafÀãıl, 85
 mafãıllar bertigi, 243

maàaa, 242
 maómÿm, 243
 maèide, 85
 maúèad, 85
 maúèad çúması, 243
 maúèad renci, 243
 mÀliöÿlyÀ, 244
 maèlÿl, 244
 manúafÀ, 244
 maraø, 244
 marìø, 245
 mÀaerÀ, 245
 mÀşerÀ, 245
 maärÿè, 245
 maøarrÀt, 245
 me' b1ø, 86
 mecÀl, 349
 mecÀrid, 315
 mecöÿm, 245
 medize, 86
 melile ısıtması, 245
 meme, 86
 menì, 86
 mercimek başlu dÀàlaàu, 315
 mesÀbir, 315
 mesÀm, 245
 meàÀne, 86
 mestlik, 246
 meşime, 86
 meşimiyye, 87
 mıóceme, 315
 mıóúan, 315
 mıãfÀt, 87
 mibøaè, 315
 micda, 315
 micred, 316
 miède, 87
 miède ağızı, 87
 miède döğünü, 246
 miède gerilmegi, 246
 mides, 316
 miède renci, 246
 miède şışı, 246
 miède øa'iflğı, 246
 mikvÀt-ı èadesi, 316
 mikvÀt-ı mismÀri, 316
 mikvÀt-ı sikinki, 316
 mil, 316
 miri, 87
 miáúap, 316
 mismÀri dÀàlaàu, 316
 mismÀri sigil, 246
 mismÀriyye, 247
 mişrÀù, 316
 mizÀc, 349
 muèaffin, 247
 muèÀlece, 337

muóriú, muóriúa, 247
muøaa, 349
 mücevvef dÀàlaàu, 317
 mühre, 87
mülaóóame, mülaóóamiyye, 87
 mültehime, 87
müsÀúÀt, 87
 müşhil, 308
müstaúim, 88
 müzmin, 247
 müzmin göz ağrısı, 247
nÀbiye, 247
 nabø, 88
nabøı arúun olmaú, 248
 nafaú, 247
naffÀò, 248
nÀfiø, 248
nÀfir, 248
 nafisfis, 248
 nafø, 248
naúih, 337
namÀz-bur/ namÀz-burd, 248
nÀsyr, 248
navÀsır, 249
nÀzile, 241
nefÀtat, 249
 nefes Àleti, 88
 nefes demi, 249
 nefes ùarlıàı, 249
 nefesini úatı almaú, 248
 nefs-i dem, 249
 nemle, 249
nesÀ, 88
 nevbetsüz, 250
niúris, 250
nisyÀn, 250
noúúa dÀàlaàu, 317
nuÿ, 250
 nüzylü'l-mÀ, 250
 obur, 250
 od göynüğü, 250
oàlan burusu, 251
oàlan aàrısı, 251
oàlan düşürmek, 252
 oğlan eşi, 88
 oğlan ãoñı, 89
 oğlan yatağı, 89
oğlancuúlar òastalığı, 251
oğlancuúlar sayruháı, 252
oğlancuúları sünnet itmek, 252
 oğulduruú, 89
 omuz, 90
 omuz aàrısı, 253
 omuz başı çıúúúı, 253
 omuz gemügi çıúúúı, 253
 oñaltmaú, oñultmaú, 338
 oñarmaú, 337
 oñdurmaú, 338

oñmaú, 338
oñurğa / oñurúa, 91
oñurúa aàrısı, 253
oñurúa süñügi, 91
orta eyegü, 92
ot, 309
ot içmek, 339
ot koyacak, 318
otacı, 323
otacı zaòmı, 254
otacılık, 323
otalamaú, 339
otalayıcı, 323
oturaú yiri, 92
oyluú, 92
oyluú gemüginüñ ãınuúı, 254
öd, 92
ögi gitmek, 254
ögin getürmek, 255
ög yayınmaú, 255
öksürmek, 255
öksürük, 256
öksüz barmaú, 93
öksüzce baàır, 94
öksüz iyegü, 93
ölet, 226
ölüm esrükligi, 256
ötrük, 257
öyken, 94
öyken aàrısı, 257

öyken başı, 257
öyken düdügi, 95
öyken maraøı, 257
panmuú, 318
peklik, 258
peltek, 258
perhiz itmek, 339
pır, 349
pırlık, 349
raèşe, 258
raóm, 95
raóm ağrısı, 258
raøø , 259
rebv / rebev / ribv, 259
reèsi'z-zübÀb, 260
refiè ısıtması, 259
reg-bend, 318
remed, 259
remelÀn, 259
renc , 259
rence, 259
rencÿr, 259
rıbè, 260
rıbè-1 dÀyir, 260
rıbè-1 lÀzım, 260
rıó, 260
rÿz-kÿr, 260
saç, 95
saçanaú, 95

āadme, 260
 āaèfÀ, 260
 āafrÀ, 349
 āafrÀ ısıtması, 260
 āaà, 340
 āaàalmaú, 340
 āaàaltmaú, 341
 āaàır, 261
 āaàırlú, 261
 āaàlıú (1), 341
 āaàlıú (2), 341
 saóc, 261
 saóóÀc, 261
 saúaú, 96
 saúal, 96
 saúÀmet, 261
 saúım, 262
 sÀlibetü'l-luèÀb, 96
 salya / saylar, 97
 sancu, 262
 sanculu, 262
 sançmaú, 263
 āarè, 263
 āarèa, 263
 āargú / āarúu, 318
 āarplanmaú, 263
 āarulú, 263
 āaru yarakÀn, 264
 saèyü 309
 āayru, 264
 āayrucaàı, 264
 āayrulúdan durmak, 341
 sebel, 265
 seçme, 265
 seder, 265
 segirmek, 265
 sehdi, 266
 seher, 266
 sekte, 266
 selèa, 266
 selesü'l-bevl, 266
 semüzlik, 266
 sepişken, 266
 serçe barmak, 97
 serd, 349
 serd-ðuşk, 349
 serd-ter, 349
 sereüÀn, 267
 sersÀm, 267
 sevdÀ, 350
 seyek /seyik / siyek / siyük, 319
 seyelÀn, 267
 seyl, 267
 āıóóat, 342
 āınuú, 267
 āınuú āarmaú, 267
 āıraca, 268
 sırça barmaú, 97

sızı, 268
sızlamaú, 269
sidük, 98
sidük ütölmak, 269
sidük yolu, 98
sigil, 269
sill / sell, 270
siñir, 99
siñir burulmaú, 270
siñir çekilmek, 270
sivilci, 271
sivücek,
siyüklemek, 342
ãòâuú sítma, 271
ãògulcan, 272
ãògultmaú, 272
ãòúur, 273
ãòúurlú, 273
ãòlutàan, 273
ãòñ körlügi, 273
ãòvuú baş ağrısı, 274
sòkel işeyecek saúısı, 319
ãudÀè, 100
su debbesi, 274
ãudğ, 274
sÿ'ı'l-haøm, 275
sÿ'ı'l-únya, 275
sÿ'-ı mizÀc, 275
ãulbe, ãulbiyye,
ãubÿr, 274
sÿ'-ı baãar, 274
ãulı uyuz, 275
ãuluca, 275
ãuãalıú, 276
ãübÀt, 276
südde, 276
südde-i èaãabi, 276
südde-i ãifÀú, 276
süfyf, 309
sülÀú, 277
sümük, 100
süñük, 101
sürük, 277
süst olmaú, 277
süst-endÀm, 342
şÀdlıú ãuyı, 101
şaeire, 277
şauıúa, 277
şauru'l-àıbb, 277
şavãa, 277
şeb-kÿr, 277
şehvetsüzlik, 278
şekve illeti, 278
şerÀ, 278
şeşel, 278
şetre, 278
şifÀ, 342
şirine, 278
şirnÀú, 278

şiryân, 102
 şiryân-ı ekber, 102
 şiş, 278
 şişe çekdürmek, 343
 şişmek, 278
 ûaban, 102
 ûabaú, 279
 ûabiêat, 350
 ûabli, 279
 ûal, 102
 ûalaú, 103
 ûalaú şişmesi, 280
 ûalaú aârısı, 279
 ûalaú renci, 280
 ûamaú, 104
 ûamar, 105
 ûamarcuú, 105
 ûamarları şişegen olmaú, 280
 ûanaburnı, 281
 ûarlıânmaú, 281
 tasa, 282
 tasalanmaú, 282
 ûşağı çıúmış, 282
 ûşaú, 105
 ûâÿn, 282
 tebsermek, 283
 temregü, 283
 ten, 106
 tendürüst, 343
 tenúye, 343
 teşennüc, 284
 teşòîã, 343
 ûb, 343
 ûlÂ itmek, 343
 ûlÂ', 309
 ûmÂr itmek, 344
 tırnaú, 106
 tîni, 284
 tîz ısıtma, 284
 ûâdaç, 350
 ûâmaú, 350
 ûâurmaú, 350
 ûnciúmaú, 284
 ûñuz, 285
 ûñuzbaşı, 285
 ûñuz çıbanı, 285
 ûpuú, 106
 ûpuú çıúuúı, 285
 tók, 107
 ûdaú, 107
 ûdaú şişmek, 286
 tuòme, 284
 tuòmelü, 284
 ûluñ, 108
 ûmaàu, 286
 ûiaú, 109
 ûtaú cirÂóati, 286

ùtariú, 287
 ùtmaú, 287
 tü, tüg, tüy, 109
 tükrük, 110
 uçúú, 288
 uçúú dutmaú, 288
 uçúúlu, 288
 èufýnet, 288
 èuúde, 288
 ulu barmaú, 110
 unitaan, 289
 unítsaàu, 289
 unútsaàulú, 289
 ur, 289
 urmaú / vurmaú, 2889
 usdan azmaú, 289
 èusr-ı bevl / èusrü'l-bevl, 290
 ussı gitmek, 290
 ut yiri, 111
 èuüaş, 290
 uyúubasan, 290
 uyúusuzluú, 291
 uyluk, 111
 uyuşmaú, 291
 uyuşuú, 291
 uyuz, 291
 èuøv, 111
 ümmü'â-âbyân, 292
 ün dutulması, 292
 üñük, 111
 üñük başı, 112
 ürükme, 292
 üseyleym, 112
 vebÀ, 293
 vecaèü'l-verike, 293
 vedeka, 293
 verem, 293
 vesvÀs, 293
 vidÀc, 112
 vidÀceyn, 112
 yÀbis, 351
 yÀbis sigil, 293
 yağ, 112
 yağır, 113
 yağrın, 113
 yaúu, 310
 yalama, 294
 yan aàrısı, 294
 yan başı, 114
 yan başı aàrısı, 294
 yan başı çıúuú, 295
 yan başı gemüginüñ ânuú, 295
 yañak, 113
 yanàu, 295
 yanıú, 296
 yanıúara, 296
 yanúuma, 296
 yar, 114
 yara, 297

yara ãuyı, 298
yaralu, 297
yaraúÀn, 297
yaraúÀn-ı aãfer, 297
yaraúÀn-ı esved, 297
yaraúÀnlu, 297
yarım baş ağrısı, 298
yaruú / yarıú, 298
yassı nişter, 317
yavrı, 351
yayası çıúmaú, 298
yel, 299
yelpik, 299
yil aãrısı, 299
yil útmaú, 300
yirlegen, 300
yumrı, 300
yumrucak, 300
yübÿset, 301,351
yübÿsetü'l-èayn, 301
yük, 351
yükli, 352
yürek, 115
yürek burmaú, 301
yürek ditremesi, 301
yürek inmek, 301
yürek ortası, 115
yürek oynaması, 301

yürek sürmek, 302
yürek úamarı, 116
yüz, 116
øaèf-ı baãar, 302
øaèf-ı kebed, 302
zaòir, 303
zaòm, 302
zaómet, 302
õÀtü'l-cenb, 303
õÀtü'r-riye, 303
õÀtü'ã-ãadr, 303
zeleúu'l-emèÀ, 303
zerrÀúa, 317
zeytÿni dÀàlaàu, 317
òimÀd, 310
ziyÀn, 304
òeker, 116
òerebü'l-emèÀ, 303
òerÿr, 310
òihni künd eylemek, 303
øiú-ı baãar, 304
øiúu'n-nefes, 304
zîr, 304
zîr olmaú, 304
õÿsınıÀriye, 304
zükÀm,304

Sonuç

Bu çalışma boyunca Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınmış eserlerdeki tıp terimleri, Türkçe açısından bir dil uzmanı bakışıyla ele alınmıştır. Araştırmada

1. vücudun organ, bölge ve salgıladığı madde adları,
2. hastalık ve hastalıklarla ilgili terimler,
3. ilâç adları,
4. tıp aletlerinin adları,
5. tıpta kullanılan gereçlere verilen adlar,
6. tıpla uğraşanlara verilen adlar,
7. tedavi etme ve sağlıkla ilgili terimler,
8. tıpla ilgili genel terimler.

başlıkları altında alfabetik olarak sıralanan terimler *yapı, anlam ve köken* bakımlarından incelenmiştir.

Hastalık adlarının pek çoğu organ isimleriyle yapıldığı için çalışmamızın ilk bölümünde vücudun organ adları üzerinde durulmuştur. Bu bölüm anatomi ve fizyoloji terimlerini kapsamaktadır. Bu bölümde toplam 259 terim incelenmiştir.

Bu bölümle ilgili olarak burada Türkçe organ adlarının oldukça düzenli bir yapı gösterdiğini belirtmemiz gereklidir. Yaptığımız çalışma sonucunda organ adlarının genel olarak çok düzenli bir yapıda olduğunu ve bunların büyük bir kısmında üç ekin kullanıldığını gördük. Buna göre düzenlilik gösteren organ adları yapı bakımından şöyle sınıflandırılabilir:

1. İkili organ adı yapan *-z* ile türetilmiş olanlar: “*ağız, beñiz, boğaz, böğür* (< *bükür / z*), *diz, geñiz, göğüz, göz, omuz, * tøküz* ‘aşık kemikleri’, *yüz*”.
2. Küçültme ekleri *-ek* ve *-suk/ -çuk* ile yapılmış olanlar: “*ayak, bilek, böğrek, dirsek* (<*diz-ek*), *eñek* ‘çene’, *göbek, kirpik, kulak, talak, tamak, taşak, topuk,*

tudak, yanak” ve *ağırşak, bağırsak, dilcük* ‘bademcik’, *dizcük* ‘dizbağı’, *köprücek* ‘köprücük kemiği’, *kursak*.

3. –n eki ile türetilmiş organ adları: *alın, bıkın* ‘büğür’, *boyun, burun, bükün* ‘bağırsak’, *eğın, karın, öyken* ‘akciğer’, *taban, tuluñ* ‘şakak’.

Çalışmamızın en uzun ve önemli bölümü hastalık ve hastalıklarla ilgili terimlerin incelendiği kısımdır. Burada toplam 775 adet terim üzerinde durulmaya gayret edilmiştir. Böylece bu dönemde görülen hastalıklar ve bunların isimleri konusunda bilgi edinmek isteyenler için büyük bir kolaylık sağlanmıştır.

Bu dönemde hastalık adı olarak kullanılan kelimelerin çoğu bugün hastalık değil, hastalığın belirtisi olarak kullanılmaktadır. Örnek olarak bu dönemde hastalık adı olan “terleme, titreme, öksürme, ağız kokusu, aksırmak vb.” kelimeler bugün hastalık değil, ancak bazı hastalıkların belirtileri sayılmaktadır.

Hastalıklar “bağır şişi, baş sınığı, böbrek ağrısı, dilcük ağrısı, göbek düşmesi, karın ağrısı vb.” örneklerde olduğu gibi çoğunlukla rahatsızlığın görüldüğü organların isimleriyle anılmaktadır.

Hastalık adlarının verilmesinde bu hastalık sırasında görülen belirtiler önemli bir yer tutmaktadır: *ağız kokusu, göze ak düşmek, mankafa, nefesini katı almak, kuru öksürük, sıtma, terleme, titreme* vb.

Çiçek, kutluca ‘veba’, *şirine* ‘uyuz’ gibi hastalık adlarının oluşmasının tabu kaynaklı olduğu söylenilebilir. Bu hastalıklara duygu değeri iyi adlar verilerek tehlikenin önüne geçilmek istenmiş olmalıdır.

Oğlancuklar hastalığı ‘çocuklar hastalığı, havale’, *erlikden kalmak* ‘erkeklikten kalmak, iktidarsızlık’ gibi hastalıkların adlandırılmasında bu rahatsızlığın görüldüğü insan grupları etkili olmuştur.

Seçme ‘cüzamlı’ hastalığının adlandırılmasında bu rahatsızlık sırasında yapılan tedbir etkili olmuş olmalıdır. Bilindiği gibi bu hastalığa yakalananlar diğer insanlardan ayrı tutulur, yani seçilirdi.

Bazı hastalıkların adlandırılmasında hayvan organlarına benzetmeden yararlanılmıştır: *danaburnı, it dirseği*.

Frenk hastalığı veya *Frengî* teriminde ise ortaya çıktığı ülke adı etkili olmuştur.

Diğer bölümlerde 27 ilâç, 34 alet, 6 gereç adı, tıpla uğraşanlara verilen 11 isim, tedavi etme ve sağlıkla ilgili 59 ve tıpla ilgili olarak 44 genel terim ele alınmıştır.

Çalışmamızda toplam 1224 terim üzerinde durduk.. Bu terimlerden 782’si Türkçe, 381’i Arapça, 44’ü Farsça ve 17’si de Yunancadır.

Yüzde olarak baktığımızda Türkçe terim kullanma oranı % 64, Arapça % 30, Farsça % 3,5, Yunanca ise % 1,3 biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

Arapça terim sayısının bu kadar çok görünmesinde *Cerrâhiyetü’l-Hâniyye* gibi Arapçadan tercüme edilen eserler etkili olmuştur. Aslında Arapça kelimelerin kullanım sıklığı çok daha azdır. Bazı terimler genellikle sadece bir eserde geçmektedir. Ayrıca Arapça terimlerin bu dönem metinlerinde Türkçe karşılıklarının da olduğu görülmektedir.

Terimlerin yüzdeler dilimlerinden hareketle Türk tıbbının öncelikle Arap tıbbından çok etkilendiğini belirtmek gerekir. Bu dönemdeki eserlerin çoğunlukla Arapçadan tercüme edildiğini biliyoruz. Türk tıbbının kurucuları ve en önemli isimleri arasında yer alan Hacı Paşa’nın Mısır’da tıp eğitimi aldığını görüyoruz.

Türkçe tıp terimlerinden hareketle Türk tıbbının gelişmesinde en başta Arap tıbbı olmak üzere, İran ve Yunan tababetinin etkili olduğunu söylemeliyiz.

Türkçe terimlere yapı açısından baktığımızda 383'ünün tek kelimedenden oluşan kısa terimler olduğu görülüyor. Türkçe terimlerden 211'i isim tamlaması şeklindedir. Yine Türkçe terimlerden 112'sini isim-fiil grubu hâlinde ve 80'ini de sıfat tamlaması ve sıfat-fiil grubu biçiminde görmekteyiz.

Kelime grubu hâlinde olan terimler arasında isim tamlaması yapısının çok kullanıldığı anlaşılıyor. İsim-fiil grubuna giren terimlerin çokluğu oldukça dikkat çekicidir. Sıfat tamlaması ve sıfat-fiil grubu hâlinde olan terim sayısı da az değildir.

Türkçe tıp terimleri dolayısıyla birçok kelimenin kökeniyle ilgili olarak kişisel kanaatlarımızı, köken bilgisi ile ilgili açıklamalarımızı birkaç cümle ile çok kısa bir şekilde belirttik. Bu açıklamalardan birçoğu ilk olma özelliği de taşımaktadır. Buradaki terimlerin her biri başlı başına birer yazı konusu olacak niteliktedir.

Konu ile ilgilenenlere kolaylık olması bakımından kökenleri ile ilgili olarak tarafımızdan öneri sunulan terimlerden en önemlileri aşağıda sıralanmıştır: *ağırşak*, *alazlama*, *arka*, *aşağı*, *avşıl*, *azmak*, *bağır*, *bağırsak*, *baku* 'tedavi', *barmak* 'parmak', *belerçin* 'pörtlek gözlü', *beñiz*, *beyin*, *bıçılğan*, *bilek*, *bogartlagu*, *böğür*, *buğdayık*, *bükün*, *çapak*, *dirlilik*, *el*, *eñ*, *eşirgenmek* 'bağışıklık kazanmak', *fikircentlik*, *geñiz*, *göbek*, *gözeni* 'göz çapağı', *ısrıgı* 'yılancık hastalığı', *ilik*, *incük*, *issilik*, *kasuk*, *kavuk*, *kazagu* 'diş kazıyıcı alet', *kıkırdak*, *kırkbayır*, *kirpik*, *kirtlik* 'gırtlak', *köprücek kemiği*, *kötürüm*, *kurdeşen*, *kurlagan* 'dolama', *kursak*, *kutluca* 'veba', *mankafa* 'sersem hastalığı', *obur*, *onulmak*, *omuz*, *omurga*, *otalamak* 'tedavi etmek', *saçanak*, *sayru*, *seçme* 'cüzzamlı', *seyek*, *seyeklemek*, *sıraca*, *sırça barmak*, *sızı*, *siñir*, *soğulcan*, *suluca*, *sümük*, *süñük*, *taban*, *tebsermek* 'uçuklamak', *tökezlemek*, *tuluñ* 'şakak', *tükruk*, *tüy*, *yakı*, *yar* 'salya', *yüz*.

Kaynaklar

AKALIN, Mehmet 1998; *Tarihî Türk Şiveleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.,3. baskı, Ankara.

AKALIN, Şükrü Halûk 1999; “Şor Türkçesinde Birleşik Kelimeler”, 3. *Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996*, TDK Yay., Ankara.

AKSAN, Doğan 1998; *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara, TDK Yay., Ankara.

AKSAN, Doğan 1999; *Anlambilim(Anlambilim Konuları Ve Türkçenin Anlambilimi)*, Engin Yay., Ankara.

ALTINTAŞ, Ayten 1988; “Divânü Lügati’t-Türk’deki Tıp Terimleri”, *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi 2*, s. 65-73, İstanbul.

ARAT, Reşit Rahmeti 1930; *Zur Heilkunde Der Uiguiiren I*, Berlin.

ARAT, Reşit Rahmeti 1932; *Zur Heilkunde Der Uiguiiren II*, Berlin.

ARAT, Reşit Rahmeti 1979; *Kutadgu Bilig III –İndeks*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., İstanbul.

ARGUNŞAH, Mustafa 1999; *Muhammed b. Mahmûd-ı Şirvanî, Tuhfe-i Murâdî (İnceleme, Metin, Dizin)*, TDK Yay., Ankara.

AŞCI, Ufuk Deniz 2003; *W. Radloff’un “Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy” Adlı Eseri ve Eserde Geçen Kazak ve Kırgız Lehçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi*” 4 cilt (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.

ATA, Aysu 1997; *Üîâsü’l-Enbiyâ I, II*, TDK Yay., Ankara.

ATA, Aysu 1998; *Nehcü'l-Ferâdis III (Dizin-Sözlük)*, TDK Yay., Ankara.

ATALAY, Besim 1998 ; Kâşgarlı Mahmud, *Divânu Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks"*, IV. C., Ankara: TDK Yay.

ATEŞ, Eylem 2002; *Tıbb-ı Şâhî Tercemesi* (Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin.

AYDIN, Mehmet 1999; " 'Gönül' Kelimesi Üzerine", *Türk Dili* (Şubat 566), Ankara.

BANGUOĞLU, Tahsin 1960; "Oğuz Lehçesi Üzerine", *TDAY Belleten*, 23-48.

BARUTÇU-ÖZÖNDÖR, Sema 1996; *Muhâkemetü'l-Lugateyn*, TDK Yay. , Ankara.

BARUTÇU-ÖZÖNDER, Sema; *Üç İtigsizler*, TDK Yay., Ankara.

BASKAKOV, N.A. vd. 1991; *Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü* (Çev.:Abdülmecit Doğru-İsmail Kaynak), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

BATTAL, Aptullah 1997; *İbni-Mühennâ Lügati*, TDK Yay., Ankara.

BAYAT, Ali Haydar 1989; "Türk Tıp Tarihinde Akupunktur ve Moksa (Dağlama) Tedavisi", *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3, s. 56-61, İstanbul.

BAYAT, Ali Haydar 1990; "Bedr-i Dilşâd ve Murâd-nâme'de (631/1427) Tabâbet", *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4, s. 61-69, İstanbul.

BAYAT, Ali Haydar 1999; *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.

BAYAT; Ali Haydar-Necdet Okumuş 2004; *Muhammed Bin Mahmûd-ı Şîrvânî, Mürşid (Göz Hastalıkları)*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.

BAYRAK, Özlem 2005; *Tarihî Türk Lehçelerinde Bitki İsimleri* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

BAYTOP, Turhan 1986; *Türkiye’de Bitkilerle Tedavi*, İstanbul.

BAYTOP, Turhan 1995; *Bitki Adları Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

BAYTOP, Turhan 1998 ; *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara

BERTA, Arpad 2002; *Türkçe Kökenli Macar Kavim Adları* (Çev.:Nurettin Demir-Emine Yılmaz), Grafiker Yay., Ankara.

BİLGEGİL, M. Kaya 1984; *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yay., İstanbul.

BOROVKOV, A. K. 2002; *Orta Asya’da Bulunmuş Kur’an Tefsirinin Söz Varlığı (xii-xiii. Yüzyıllar)*, Çev.: Halil İbrahim Usta-Ebülfaz Amanoğlu, TDK Yay., Ankara.

BURAN, Ahmet–Ercan Alkaya 2001; *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yay., Ankara.

CAFEROĞLU, Ahmet 1968; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

CAFEROĞLU, Ahmet 1984; *Türk Dili Tarihi*, İstanbul, Enderun Kitabevi.

CANAN, İbrahim 1995; *Hız. Peygamberin Sünnetinde Tıp-Tıbb-ı Nebevî*, Akçağ Yay., Ankara.

CANPOLAT, Mustafa 1973; “14. Yüzyılda Yazılmış Değerli Bir Tıp Eseri Edviye-i Müfrede”, *DTCF Türkoloji Dergisi* 5, 20-47.

CANPOLAT, Mustafa 2002; “Bilim Dili Türkçe”, *Türkbilig* 3, .233-236, Ankara.

CLAUSON, Sir Gerard 1972; *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London.

CEMİLOĞLU, İsmet 1994; “Dilimizdeki ‘Kara’ Kelimesi Hakkında”, *Millî Folklor*, Ankara, s. 22-26.

ÇAĞATAY, Saadet 1954; “Türkçe n-g Sesine Dair”, *TDAY-Belleten* , 15-30.

ÇAĞIRAN, Önder 2000; “Tıbb-ı Nebevî’de İsim Çekimi Ekleri”, *TDAY Belleten 1997*, s.355-384.

ÇİŞTÎ, Muînüddin 2001; *Sûfi Tıbbı*, İnsan Yay. 2. baskı, İstanbul.

DANKOFF, Robert 2004; *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*(Çev.: Semih Tezcan), Türk Dilleri Araştırma Dizisi: 37, İstanbul.

DECSY, Gyula 1998; *The Turkic Protolanguage: A Computational Reconstruction*, Bloomington, Indiana.

DEMİR, Hüseyin 2002; *Zahire-i Muradiye* (Ankara Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

DEMİRHAN, Ayşegül 1982; *Kısa Tıp Tarihi*, Bursa.

DERİN, Adnan 1987; *Tuhfe-i Mübarizî-Metin- Gramer Notları-Sözlük* (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

DERLEME SÖZLÜĞÜ 1963-1982; I.-XII. C. Ankara, TDK Yay.

DEVELLİOĞLU, Ferit 1995; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 12. Baskı, Ankara.

DİLÇİN, Cem 1983; *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara, TDK Yay.

DİLEMRE, Ali Saim 1945; “Hekimlik Dili Terimleri” , *Türk dili- Belleten* III. Seri, 1-3 sayı Ankara.

DİLEMRE, Ali Saim 1945b; *Tıp Terimleri Üzerine Bir Konuşum* , TDK Yay., Ankara.

DİNÇER, Ferruh 1969; “Hastalık Adlarına Halk Dilindeki Türkçe Karşılıklar”, *Türk Dili* xx. C.211. S.60-63.

DOERFER, Gerhard 1963-1975; *Türkische Und Mongolische Elemente In Neupersischen (1-4)*.

DOERFER, Gerard 1981; “Temel Kelimeler Ve Altay Dilleri Sorunu”, *TDAY Belleten* , Ankara.

ECKMANN, Janos 1988; *Çağatayca El Kitabı* (çev.: Günay Karaağaç), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.

EDİSKUN, Haydar 1999; *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

EMİROĞLU, Kudret 1989; *Trabzon-Maçka Etimoloji Sözlüğü*, Ankara.

EMRE, Ahmet Cevat 1931; *Türkçenin Etimolojisi İçin Metot Araştırmaları*, İstanbul.

ERCİLASUN, Ahmet vd.1991; *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, II*, Kültür Bak., Yay., Ankara.

ERCİLASUN, Ahmet Bican 2000; “Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi”, *TDAY Belleten* 1997, s.41-47.

ERCİLASUN, Ahmet Bican 2002; “Türkçede Öl- Fiili Üzerine”, *Kafalı Armağanı*, Akçağ Yay, s. 47-50.

ERDAĞI, Binnur 2001a; *Tuhfe-i Mübarizî* (Metin-İnceleme-Sözlük), Hacettepe Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.

ERDAĞI, Binnur 2001b; “Anadolu’da Yazılmış İlk Türkçe Tıp Kitabı”, *Türkbilig* (Temmuz), Ankara.

ERDAL, Marcel 1991; *Old Türkic Word Formation- A Functional Approach to the Lexicon I, II*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.

EREN, Hasan 1999; *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.

EREN, Hasan 2004; “Etimolojik Çalışmalarda Metodoloji Sorunları”, *Türk Dili* (631-Temmuz), Ankara.

EREN, Hasan 2005, “Yeni Bir Etimolojik Sözlük”, *Türk Dili* (sayı: 637, Ocak 2005), Ankara.

ERGİN, Muharrem 1962; *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.

ERGİN, Muharrem 1997; *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay.,21. Baskı, İstanbul.

ERGİN, Muharrem 1997 b; *Dede Korkut Kitabı I-II*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki 2004; *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*,4. baskı, Sosyal Yay., İstanbul.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki 1977; *Anadolu Halk İlaçları*, İstanbul.

GABAİN, Annemarie Von 1968; “Renklerin Sembolik Anlamları”, *Türkoloji Dergisi* III. Cilt, Ankara, s. 107-113.

GABAİN, Annemarie Von 1995; *Eski Türkçenin Grameri* (Çev.: Mehmet Akalın), TDK Yay., Ankara.

GOLDEN, Peter (editör) 2000; *The King's Dictionary, The Rasulid Hexeglot 14 th Centry Vocabularies In Arabic, Persian, Turkic, Grek, Armenian And Mongol*, Brill.

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız – Seyfullah Türkmen 2004; *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*, Akçağ Yay., Ankara.

GUİRAUD, P. 1975; *Anlambilim*, Çev.: Berke Vardar, İstanbul.

GÜLENSOY, Tuncer 1986; *Anadolu Osmanlıcası Ve Etimolojik Sözlük Denemesi*, Ankara.

GÜLSEVİN, Gürer 1997; *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK Yay., Ankara,

HACIEMİNOĞLU, Necmettin 1992; *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul.

HAMILTON, James Russell 1998; *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, TDK Yay., Ankara.

HAMZAYEV, M. 1962; *Türkmen Dilinin Sözlüğü*, Aşgabat.

HATİBOĞLU, M. Tahir 1945; "Hekimlik Dili Terimleri", *Türk Dili-Belleten* III. Seri, 1-3 sayı, TDK Yay., İstanbul.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin 1988; "Türkçe Tıbb-ı Nebevî Yazmaları", *Tıp tarihi Araştırmaları Dergisi* 2, s.34-39, İstanbul.

İHSANOĞLU, Ekmelettin vd. 2004; *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, TTK Yay., Ankara.

KÂHYA, Esin 1978; “İki Osmanlıca Metinden Derlenmiş Anatomi ve Fizyoloji Terimleri”, *Bilim, Kültür Ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, TTK Yay.,s.233-269, Ankara.

KÂHYA, Esin 1995; *İbn-i Sinâ El-Kanûn Fi't-Tıbb*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.

KÂHYA, Esin 1996; *Şemseddin-i İtaki'nin Resimli Anatomi Kitabı*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.

KÂHYA, Esin-Ayşegül D. Erdemir 2000; *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.

KANSU, C. Atıf 1974; “Hekimlik Dilinin Türkçeleştirilmesi İçin Ön Çalışmalar”, *Türk Dili XXXIX*, c.269. s.447-450.

KARA, Mehmet 2004; *Ayrı Düşmüş Kelimeler*, Çağlar Yay., Ankara.

KARA, Mehmet- Ahmet Karadoğan 2004; *Türkmen Türkçesi- Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Çağlar Yay., Ankara.

KARAAĞAÇ; Günay 1989; “Dişilik veya Küçültme Ekleri mi?”, *Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyeti Araştırmaları Dergisi: V*, s.81-89, İzmir.

KARAAĞAÇ; Günay 1989; “Birkaç Kelime Hakkında”, *Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyeti Araştırmaları Dergisi: V*, s.91-96, İzmir.

KARAAĞAÇ; Günay 1993; “Dil, Ağız ve Kulak İle İlgili Kelimelerimiz”, *Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyeti Araştırmaları Dergisi: 7*, s.85-113, İzmir.

KARAAĞAÇ, Günay 2002; *Dil, Tarih ve İnsan*, Akçağ Yay., Ankara.

KARADOĞAN, Ahmet 2001; *Anadolu'yu Türkleştirenlerin İsimleri*, Kırıkkale Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Kırıkkale.

KILIÇOĞLU, Vecihe 1956; *Cerrahiye-i İlhaniyye*, Ankara Üniversitesi . DTCF Yay., Ankara.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih 1988; *Kamusu'l-Muhit'te Uzun İsimleri* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Konya.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih 1994; *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih 1999; “Saha ve Türkmen Türkçelerindeki Uzun Ünlü ve Diftonglar”, 3. *Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996*, TDK Yay., Ankara.

KOCATÜRK , Utkan 1984; *Tıp Terimleri Sözlüğü*, Ankara.

KORKMAZ, Zeynep 1973; *Marzubân-Nâme Tercümesi*, DTCF Yay., Ankara.

KORKMAZ, Zeynep 1994 ; *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek kalıplaşması Olayları*, TDK Yay 3. Baskı, Ankara.

KORKMAZ, Zeynep 1995; *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I-II*, Ankara, TDK Yay., Ankara.

KORKMAZ, Zeynep 2003; *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara, TDK Yay., Ankara.

KORKMAZ, Zeynep 2003; *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDK Yay., Ankara.

KOWALSKI, Tadeusz 1996; *Karayim Lehçesi Sözlüğü* (Çev.: Kemal Aytaç), Engin Yay., Ankara.

KÖKTEKİN, Kâzım 2000; “ ‘Deprem’ Sözcüğü Hakkında” , *Türk Dili* (Sayı: 578), s.159-164.

KUBAN, Ferhat 1990; *Şirvanî Mahmud- Sultaniye* (Giriş-Metin-Sözlük), Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

MAYER, Gustav 1998; *Türkische Studien-Die griechischen und romanischen Bestandteile im Wortschatz des Osmanisch-Türkischen / Türkçe İncelemeleri-Osmanlı Türkçesinin Sözcükteki Yunanca ve Latince Ödünçlemeler* (Haz.: Mehmet Ölmez), Kebikeç Yay., Ankara.

NAZİMÂ, Ali ve REŞAD, Faik 2002; *Mükemmel Osmanlı Lügati* (hızl. N. Birinci vd.), TDK Yay., Ankara.

NİŞANYAN, Sevan 2003, *Sözlerin Soyağacı (Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü)*, 2. Baskı, Adam Yay., İstanbul.

ÖGEL, Bahaeddin 1991; *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yay., 6. cilt, 2. Baskı, Ankara.

ÖNDER, Ali Rıza 1982; “Türklerde Renk Geleneği”, *Türk Folloru Araştırmaları*, Ankara, s. 125-131.

ÖNER, Mustafa 1998; *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.

ÖNLER, Zafer 1986; “Hacı Paşa’nın Müntehâb-ı Şifâ Adlı Eserinde Geçen Bitki Adları Üzerine”, *Türk Dili*(413), TDK, 403-407.

ÖNLER, Zafer 1987; “15. Yüzyıl Hekimlerinden Sabuncuoğlu Şerefeddin’in ‘Mücerreb-nâme’ Adlı Eseri, *Fırat Üniversitesi Dergisi*, c.1, s. 169-190.

ÖNLER, Zafer 1988; “14-15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitaplarındaki Bitki Adları Üzerine”, *Türk Dünyası araştırmaları*, S.52, s.53-63.

ÖNLER, Zafer 1989; “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılmış İki Tıp Kitabında Yer Alan Sağlık bilgisi Terimleri”, *TDAY Belleten*, s.87-130.

ÖNLER, Zafer 1990a; 14 ve 15. “Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri”, *Journal Of Turkish Studies*, Volume 14, (Fahir İz Armağanı), Harvard, s.357-392.

ÖNLER, Zafer 1990b; *Müntehâb-ı Şifâ I, Giriş-Metin*, TDK Yay., Ankara.

ÖNLER, Zafer 1998; “14-15. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinin Söz varlığı”, *Kebikeç*, Yıl:3, S.:157-168.

ÖNLER, Zafer 1999; *Müntehab-ı Şifâ II, Sözlük*, Simurg Yay., İstanbul.

ÖNLER, Zafer 2000; *Revnâk-ı Bûstân*, TDK Yay., Ankara.

ÖRNEKLERİYLE TÜRKÇE SÖZLÜK 2000; İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.

ÖRS, Yaman 1988; *Tıp Terimlerinin Oluşması İle İlgili Genel Bilgiler Ve Fonksiyonel Anatomi Terimleri Sözlüğü*, Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Yay., Erzurum.

ÖRS, Yaman 1978; “Uluslar Arası Tıp Dili”, *Türk Dili* 37.c.318.,165-171.

ÖZÇELİK, Sadettin 2000; “15.Yüzyılda Yazılmış Üç Tıp Kitabı Üzerine”, *TDAY Belleten* 1997, s.385-395.

ÖZÇELİK, Sadettin 2001; *Kitâbü'l- Mühimmât*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.

ÖZÇELİK, Sadettin 1990; *Nidayî, Menâfiü'n-Nâs (İnceleme-metin- dizin)*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya.

ÖZDEMİR; Emin 1978; “Hekimlik Dilimizi Türkçeleştirme Çalışmaları”, *Türk Dili*, 37,c.318,s.,173-176.

ÖZER, Osman 1995; *Ahmedî, Tervihü'l-Ervâh, Giriş-Metin-Dizin* (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi),Elazığ.

ÖZKAN, İsa 2004; “Bir yemeğin Türkçemizdeki Hikâyesi: Menemen”, *V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, TDK Yay., s. 2283-2287, Ankara.

ÖZKAN, Mustafa 1995 ; *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul, Filiz Kitabevi.

ÖZTEK, Zafer 1992; *Halk Dilinde Sağlık Deyişleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

ÖZTÜRK, Mürsel-Derya Örs 2000; *Burhân-ı Kâti*, TDK yay., Ankara.

ÖZYETGİN, Melek 2001; *Kitâbu'l- İdrâk Li Lisâni'l-Etrâk (Fiil: Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi)*, Köksav Yay., Ankara.

ÖZYETGİN, Melek 2004; *Eski Türk Vergi Terimleri*, Köksav Yay., Ankara.

PAKALIN, Mehmet Zeki 1983; *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul.

PARLATIR, İsmail vd. 1998; *Türkçe Sözlük* ,TDK Yay., Ankara.

REDHOUSE, Sir James W 1987; *A Turkish and English Lexicon*, 2.baskı, Beyrut.....

SAĞLIK BAKANLIĞI 2003; *Birinci Basamağa Yönelik Tanı ve Tedavi Rehberleri*, Ankara.

SARI (Akdeniz), Nil 1986; “The Clasification Of Mental Diseases In The Ottoman Medical Manuscript”, *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi I*, s. 105-112, İstanbul.

SARI, Nil 1988; “Cerrahiyetü’l-Haniye’de Dağlama Yoluyla ‘Mal-i Hülya’ Tedavisi ve Akupunktur Yöntemi ile Karşılaştırılması”, *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2, s.85-91, İstanbul.

SIDDIKOV, Zafercan 2001; “Sağ, Doğru, Gerçek Kavramlarının Akrabalığı Üzerine”, *Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi: X*, s.355-366, İzmir.

SIRKAŞEVA, L.T. Ryumina- N.A. Kuçığaşeva 2000; *Teleüt Ağzı Sözlüğü* (Çev.: Şükrü Haluk Akalın- Caştegin Turgunbayev), TDK Yay., Ankara.

SÜVEREN, Kenan 1987; *Şerefeddin Sabuncuoğlu’nun Mücerrebname Eserinin Tıp ve Bilim Tarihi Açısından Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

SÜVEREN, Kenan 1991; *İbn-i Sinâ (980-1037)’nin Akrebâdin Eseri ile Şerefeddin Sabuncuoğlu(1385-1468?)’nin Akrebâdin Eserinin Tıp ve Bilim Tarihi Açısından Karşılaştırılması* (GATA, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

SÜVEREN, Kenan- İlder Uzel 1988; “İlk Türkçe Tıp Yazmalarına Genel Bir Bakış”, *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2, s. 126-142, İstanbul.

ŞAHİN M. Ünal 1994; *Mü’min Bin Mukbil, Miftâhu’n-Nûr ve Hazâinü’s-Surûr, Dil incelemesi, Metin, Söz Dizini* (İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya.

ŞEHSÜVAROĞLU, Bedii N. 1960; “Anadolu’da Türkleşme Cereyanları Ve İlk Türkçe Tıp Yazmalarındaki Terimler”, 8. *Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*, Ankara, s.25-35.

ŞEHSÜVAROĞLU Bedii N. 1961; *Hazâinü’s- Saâdât*, TTK Yay.,Ankara.

ŞEMSEDDİN Sami 1989; *Kamûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., 3. Baskı, İstanbul.

ŞEŞEN, Ramazan 1993; “Ortaçağ İslâm Tıbbının Kaynakları ve XV. Yüzyılda Türkçeye Tercüme Edilen Tıp Kitapları”, *Tıp Tarihi Arştırmaları* 5, s. 11-20, İstanbul.

ŞEVKİ, Osman 1991; Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi (sad.: İlder Uzel), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

TARAMA SÖZLÜĞÜ 1963-1977; (I-VIII), TDK Yay., Ankara.

TAVKUL, Ufuk 2000; *Karaçay- Malkar Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

TEKİN, Şinasi 2001; *İştikakçının Köşesi*, Simurg Yay., Ankara.

TEKİN, Talat 1975 ; *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

TEKİN, Talât 1995; *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Simurg Yay.,Ankara.

TEKİN, Talât 1997; *Türkoloji Eleştirileri*, Simurg Yay., Ankara.

TEKİN, Talât 2003; *Makaleler 1 (Altayistik)*, Haz.: Emine Yılmaz-Nurettin Demir, Grafiker Yay., Ankara.

TEKİN, Talât 2004; *İrk Bitig (Eski Uygurca Fal Kitabı)*, Öncü Kitap Yay., Ankara.

TEKİN, Talât 2004b; *Makaleler u (Tarihi Türk Yazı Dilleri)*, Haz.: Emine Yılmaz-Nurettin Demir, Öncü Kitap Yay., Ankara.

TENİŞEV, E.R. 1997; *Sralnitelno-İstoriceskaya Grammatika Tyurskih Yazikov 4. : Leksika*, Moskova.

TEZCAN, Semih 1994; *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*, Simurg Yay. Ankara.

TEZCAN, Semih 2001; *Dede Korkut Oğuz-nameleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.

TİETZE, Andreas 2002; *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, (Cilt 1 A-E), Simurg Yay., Ankara.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri 1981, *Eski Türkiye Türkçesi (XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul.

TOKER, Mustafa 2003; *W. Radloff'un "Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy" Adlı Eseri ve eserde Geçen Tatar Lehçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi*" 3 cilt (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.

TOPARLI, Recep 2000; *Lehce-i Osmânî*, TDK Yay., Ankara.

TOPARLI, Recep vd. 2003; *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

TUĞLACI, Pars 1983; *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, Cem Yay., 9.Cilt, 7.Baskı, İstanbul.

TURAL, Sadık Kemal- Elmas Kılıç 1996; *Nevruz ve Renkler*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.

TURAN, Zikri 1992; *Hacı Paşa, Teshil,- Dil Özellikleri, İnceleme, Söz Dizini-*(İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya.

TÜRK, Vahit 2004; "Sağ, On, Sol Sözlere ve Kavram Alanları", *Türkbilig* 7, s. 125-136, Ankara.

TÜRKMEN, Seyfullah 2000; *Uşşâk-nâme Üzerinde Dil İncelemesi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

TÜRKMEN, Seyfullah 2005; *Tökezlemek Kelimesinin Kökeni Üzerine*, Gazi Üniversitesi I. Ulusal Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (11-13 Mayıs 2005)'nda Okunan Bildiri.

UZEL, İlter 1978; İlk Türkçe Tıp Yazmalarını Ağız ve Diş Hatalıkları Yönünden İncelenmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

UZEL, İlter 1992; *Şerefeddin Sabuncuoğlu, Cerrâhiyetü'l-Hâniyye I,II*, TTK Yay.; Ankara.

UZEL, İlter- Kenan Süveren 1999; *Şerefeddin Sabuncuoğlu, Mücerreb-Name (İlk Türkçe Deneysel Tıp Eseri-1468)*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.

UZEL, İlter 2000; *Anadolu'da Bulunan Antik Tıp Aletleri*, TTK Yay., Ankara.

UZLUK, F. Nafiz 1960; "14. Yüzyıldaki Türkçe Tıp Kitaplarından Örnekler", *8. Türk Dil Kurultayında Okunan Bildiriler*, s.77-81.

ÜNVER, Süheyl 1953; *İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed*, İstanbul.

YELTEN, Muhammet 1993; *Şirvanlı Mahmud Kemaliyye*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.

YENİTERZİ; Emine 1999; "Divan Şiirinde Sağlık Ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar", *Selçuk Üniv., Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 4, s.,87-1003.

YETKİN, Bilge 2005; *Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Makalelerdeki Etimolojiler* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

YILDIRIM, Nuran 1986; "Alâim-i Cerrâhîn'in Bilinmeyen Bir Özeti: Fi-Nebzeti'n-Min El-Cerrâhîn", *Tıp Tarihi Araştırmaları dergisi 1*, s. 100-104, İstanbul.

YILDIRIM, O. Üstün 1976; “Tıp Dilini Türkçeleştirme Çalışmaları”, *Türk Dili*, 33,c.295,s.,304-306.

YONG-Song Li 1990; *Türk Dilinde Akrabalık Adları*, Simurg Yay., İstanbul.

YÖRÜKOĞLU, Atalay 1968; “Dil Devrimi Ve Hekimlik Dili”, *Türk Dili*, 198, s.,676-678.

YUDAHİN, K:K 1994; *Kırgız Sözlüğü I-II*, (Çev: Abdullah Taymas), TDK Yay., Ankara.

YÜCE, Nuri 1993; *Mukaddimetü'l-Edeb*, TDK Yay., Ankara.

ZÜLFİKAR, Hamza 1991; *Terim Sorunları Ve Terim Yapma Yolları*, TDK Yay., Ankara.

ZÜLFİKAR, Hamza 1995; *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*, TDK Yay., Ankara.

Özgeçmiş

Ankara'nın Kalecik ilçesinde 13.11.1974 tarihinde doğdu. Lisans öğrenimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde 1997 yılında tamamladı. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak hazırladığı *Uşşâk-nâme Üzerinde Dil İncelemesi* adlı yüksek lisans tezini 2000 yılında bitirdi.

1997-2001 yılları arasında Türk Dil Kurumu Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu'nda çalıştı. 2001 tarihinden bu yana öğretmen olarak çalışmaktadır. Şu anda Kırıkkale Atatürk Anadolu Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.